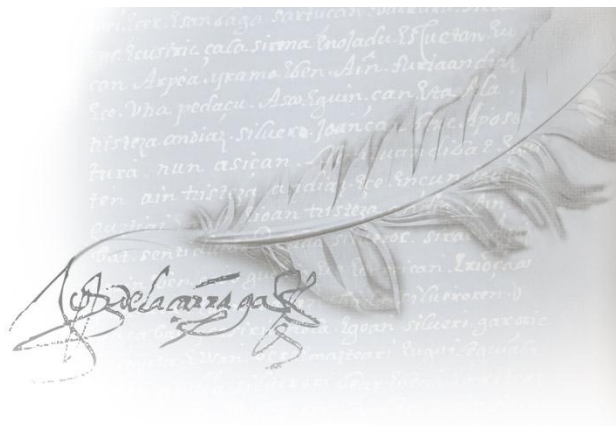

1.0 bertsioa

Lazarraga eskuizkribua: Edizioa eta azterketa

A testua

GIDOR BILBAO, RICARDO GÓMEZ, JOSEBA A. LAKARRA,
JULEN MANTEROLA, CÉLINE MOUNOLE, BLANCA URGELL

Vitoria-Gasteiz
2010eko uztaila

AL

Artzain-liburua

Lazarragaren eskuizkribuan artzain-liburuaren hasierako eta bukaerako orrialdeak galdu direnez, ez dakigu osorik zein luzera zuen. Hasierako zatiari dagokionean, ezin da inolako kalkulurik egin galdu denaren luzerari buruz; amaieran, ordea, pentsa genezake ez dela zati luzea galdu: gehienez ere lau orri (1155-1158), zortzi orrialde. Gainera, hasierako 1138-1141 orriak apurtuta daude, eta hor ere ez dugu testu osoa ezagutzen; are testu barruan ere galdu dira orri batzuk (1148, 1149 eta 1150). Hortaz, zatika baino ez dugu ezagutzen testua.

Patri Urkizuk *Dianea* izenburua proposatu zuen artzain-liburuarentzat, Jorge Montemayorren gaztelaniazko *Los siete libros de la Diana* (1559) liburuan oinarritua delakoan, eta eskuizkribuko poema batean *dianea* forma agertzen delakoan (izatez *dianean* ‘doanean’ aditza da poema horretan agertzen dena, eta ez izena); ez dugu uste hautu egokia izan zenik. Patxi Salaberri Muñoak, berriz, *Sirena*, *Silbero*, *Silbia eta Doristeo* izenburu gure ustez egokiagoa hobetsi du, nobelako pertsonaia nagusien izenak hartuta. Guk, oraingoz, *artzain-liburua* izen generikoarekin aipatuko dugu eskuizkribuko hasierako zati hau.

Artzain-liburuak genero arrakastatsua izan ziren Europar XVI. mendean, eta Jorge Montemayorren gaztelaniazko *Los siete libros de la Diana* (1559) Europa osoan itzuli eta imitatu zuten; badirudi ildo horretan kokatu behar dela Lazarragaren lana ere, batik bat ezagutzen den zatia kontuan hartuta, zati honetan nagusi direlako artzain-giroko pasarteak. Baina, funtsean, amodio nahasien istorioa kontatzen da (Silberok Sirena maite du, Sirenak Doristeo, Doristeok Silbia, eta Silbiak Silbero, eta amodio-kateak ez du beste alderako biderik), eta pertsonaia nagusi horiek ez dira artzainak, hiri-giroan bizi diren morroineskame zerbitzariak (Silbero, Sirena eta Silbia) eta zaldunak baino (Doristeo). Baina egia da guregana iritsi den testuaren zati handi batean laurak agertzen direla artzain-jantziekin, artzain bihurtuta, dela amodioaren nekeetatik ihes egiteko (Silbero), dela artzain joan den amodioaren atzetik joateko (beste hirurak). Testuaren azterketa sakonagoak erakutsi beharko du norainoko garrantzia duten testu honetan garai hartan arrakastatsu ziren beste genero edo elementu batzuek (nobela bizantziarra, zaldungo-nobela, nobela sentimentala...).

Nolanahi ere den, Silbero morroia eta Sirena neskamearen arteko harremanekin hasten da liburua: amodio-gutunak, elkarri zuzenduriko kantuak (bihuela eta arparekin)... Baina Sirenak Silberori nahi duen erantzuna ematen ez dionez, Silbero gaixotu egiten da. Nagusiak Silbiari, Sirenaren neskame-lagunari, eskatzen dio Silberoren ardura hartzeko; Silberok Silbiari eskatzen dio Sirena beregana eramateko, eta hala egiten du Silbiak, bera Silberorekin maitemindua den arren. Baina saio berrietan ere ez du Silberok Sirenarekin arrakastarik; ezta musikari-talde bat serenata bat eskaintzeko kontratatuta ere.

Orduan, Italiako Arzileo hirira doaz morroi-neskame guztiak, nagusiekin batera; han laugarren pertsonaia agertzen da: Doristeo zalduna, Silbiaz maitemindua, Sirenak maitatua; horrela, maitemin neketsuen katea osatzen da: gorago esan dugun moduan, Silberok Sirena maite du, Sirenak Doristeo, Doristeok Silbia, eta Silbiak Silbero.

Silberok, maitemina ezin pairatuz, hiritik landa-girora ihes egitea erabakitzen du, eta, horretarako, artzain bihurtzea erabakitzen du; eta hala, Sirenari bere asmoa jakinarazi ondoren, Dueroren ibaialdara iristen da, artzain-lanetan jarduteko. Silbiak ezin du Silbero ikusi gabe bizi, eta haren bila joatea erabakitzen du, artzain-mutil jantzita (Clarian izen berriarekin); beste bi artzainekin elkartzen da bidean; haiek ematen diote Silberoren berri eta hirurak abiatzen dira Silbero omen dagoen ingururantz. Gero, Doristeo da Silbia gabe ezin bizi dena eta haren atzetik joatea erabakitzen duena, hau ere artzain; eta Doristeorekin Sirena doa, zaldunaren gogoaren kontra bada ere.

Egun batean, ustekabean, laurak elkartzen dira iturri fresko baten aldean, bakoitza bere ardiekin. Elkar ezagutzean, banan-banan geratzen dira laurak konorterik gabe, maitasunaren maitasunez eta minaren minez.

Orduan, bi izaki basati beldurgarri agertzen dira, eta neska biak bahitzen dituzte. Bi mutilek erabakitzen dute elkarrekin saiatzea neskak askatzen, eta, handik bi egunera, Marteren mandataria agertzen zaie; esaten die bi bahitzaileak Narbaez gaiztoaren mutilak direla eta Konfusioko Etxera eraman dituztela Sirena eta Silbia; maiteak askatzeko zer egin behar duten ere agintzen die: berak emandako ezpatekin eta ispiluarekin joan behar dute Konfusioko Etxera, eta, belauniko jarririk, soilik ispilura begiratuz, bera agertu arte itxaron behar dute.

Hala egiten dute, eta, lau maiteminduak berbetan ari direla, Marteren mandataria bera agertzen da ezpata zorrotzarekin, eta Narbaezen mutil basatiak ihesean joatea lortzen du. Orduan, Cupido dakarren segizioa agertzen da... eta eskuizkribua mozten da, istorioa zelan amaitzen den jakin gabe.

Testua gehienbat prosan idatzia da, baina kantu ugari tartekatu dira bertsoan, XVI-XVII. mendeetako artzain-liburuetan ohi bezala; gainera, hiru lekutan aurkitu ditugu narratzailearen hitzak bertsoan (AL: 1145r, AL: 1147r eta AL: 1154r-1154v).

<1138r>

bero e[

edan egu[

bere ugaça[

tiac bere [v
 pensadu eu[
 bada Silver[
 idoro bagu[e
 du eben car[t¹
 manera on[²

ainbat eta [
 neure begui[o
 daucadan [p
 carta oneta[
 uste dot dau[
 nau eçautu[
 badau bere
 orri mila bider na[u
 causea dan azquero[³
 ri remedio emun jagui[⁴

¹ *car[t*: Zaldungo-nobeletatik eta nobela sentimentaletatik hartu zuen artzain-nobelak amodio-gutuna literatura-baliabide gisa.

² *manera on[*: Estilo zuzenean idatziriko diskurtsoa (monologoa, elkarrizketako zati luzea, gutuna...) aurkezteko, halako aurkezpenak erabiltzen dira gaztelaniazko nobeletan eta artzain-liburuetan: “començó a hablar desta manera”, “dezía desta manera”, “començó a dezir desta manera”... Hemen, *manera on[etan]* horrekin, Silberok Sirenarentzat idatziriko amodio-gutunaren hasiera markatzen da, eta, hurrengo lerroan, gutunaren edukia estilo zuzenean hasten da.

³ *dan azquero[*: ‘denez gero’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Azalpenezko gisa interpretatzen ditugun perpaus kausaletarako *-n guero* eta *-n azquero* egiturak erabiltzen ditu; *-n azquero* horietako bat da hau.

Artzain-liburuko kasu hauei formaren eta egituraren araberako interpretazioa eman diegu, eskuizkribuaren egoera eskasak perpaus osoa irakurtzen uzten ez badu ere.

⁴ *emun jagui[*: *Jagui-* hainbat aldiz agertzen zaigu eskuizkribuan. Askotan aditz trinkoa edo beregaina da, baina laguntzaile gisa ere agertzen zaigu, partizipioa aditz nagusitzat harturik. Bestalde, gehienetan aditz jokaturgabea iduri du: *Jri remedio emun jagui[* (AL: 1138r), *Nachaçu suplicaetan nay daquiçula, ene peneau oneyn andia dan azquero, remedioa emun jaguiten* (AL: 1152r), *eta prometidu even biac ez alcarri ichi jaguiteco, arean da Sirena ta Silvia idoro artean* (AL: 1152v), *cegaiti artu ez daiquean / oy beste servidoreric; / oy alcançadu daiqueano / ez artu jaguin celoric* (A14: 99-102), *Orain dama bat servietan dot, / lindea parebagea; / oy eztauco meresciduric / niganic ancietea / eguin deustan mesedeac / servidu jaguin artean* (A24: 131-136), *Jaun Cerucoac / çuri bidaldu jaguinic; / adietaco / badeçu miramenturic, / ez consentidu / ceure lurrean gaxtoric* (A28: 165-170), *Aren aoti berba oa /*

ain andia dan azquero edo bes[
 ric içango ezpada bere nai begui[
 escu delicaduocaz carta orri erañç[
 nai ezpadau ni çure mesedeorr]⁵
 il nadin nagoan lecurea[
 <1138v>

]orren⁶

]ea Sirena⁷

]on joean⁸ a-

]nac iracu-

]n buruan

neguianean aditu, / reberencia jaguitemo / belaunoc neben incadu (B14: 13-16), *Apea nindin çaldirean / guchi bat apartaduric; / berba neguion lurrerean, / neurau nengoan lecurean / reberencia jaguinic* (B18: 66-70), *Beti nabil casoau dala / trabajadua azquero, / inox dicharic eztudala / bencedoreçat atabala / jo jaguitemo sendoro* (B18: 111-115), *guztiay berba jaguinic* (B29: 50), *modu onetan / oyta berba jaguinic* (B29: 79-80). Edozein kasutan, beti agertzen da iragankor gisa eta datibozko argumentu batekin. Uste dugu aditz ezezagun horren azpian *egin* aditzaren forma hirupertsonala (NORK-NORI-NOR) ezkututzen dela.

⁵ *çure mesedeorr*]: ‘berori’, gaztelaniazko ‘(Su, vuesa, vuestra) merced’ alegia. *OEHN* bildutako adibide guztiek (s.v. *mesede* 2) aurretik edo posesiboa (*zure, zeure*), edo erakuslea (*orren, aren*) dute, hemen bezala. Ikusi, eskuizkribu honetan, *Aen Mesede* (AL: 1142v), eta posesiborik gabe *mesedeori* (A23: 29).

⁶ *Jorren*: Ziur aski, hau da gutunaren azken lerroa, eta ondoren berriz hasiko da estilo narratiboan idatzitako kontakizuna.

⁷ *Sirena*: *Silvero* eta *Sirena* izenek ezinbestean gogorarazten dituzte Jorge de Montemayorren *La Diana* artzain-nobelako lehenengo liburuko *Sireno* eta *Sylvano*; liburu hartan, biak dira Dianarekin maitemindurik diren artzainak. Generoaren ezaugarrietako bat da izenak berrerabiltzea, bere-berean edo zertxobait aldatuta, eta izen hauen antzekoak aurkitu ditugu beste lan batzuetan ere: *el pastor Silvero* (Lope de Vega, 1588-1595, *El ganso de oro*), *Sirena* (Jerónimo Fernández, 1547, *Belianís de Grecia*), *Silvera* (Luis Gálvez de Montalvo, 1582, *El pastor de Fílida*).

⁸ *joean*: ‘zihoan’; Lazarragaren testuan, *joan* aditzaren iraganeko formek *j-* aurrizkia daramate subjektua 3. pertsonakoa delarik (cf. *joean* AL: 1138v, B30: 70, 74, *joeala* AL: 1147r). Gisa horretako formak artzain-liburuan eta B testuan baizik ez ditugu bildu.

Bestalde, mendebaldeko testu zaharretan, deklinabide mugatuan bezala, *a + a > -ea* disimilazioa gertatzen da adizki jokatueta ere, *-an / -ala* atzizkiak gehitzean: *doa + -an > doean* (RS), *daroa + -an > daroanean* (VJ) (cf. *FHV* 115). Hona Lazarragaren eskuizkribuan bildu ditugun adibideak: *joean* (AL: 1138r), *cirean* (AL: 1142v, AL: 1144r, AL: 1146v, AL: 1152r, AL: 1153v, A11: 13, A11: 17, A26: 120, A28: 100), *direan* (AL: 1147v, AL: 1152r, A1: 15, B17: 62), *çarean* (AL: 1152v, A12: 16, A17: 111, B18: 31, B18: 44), *guinean* (A7: 8, B18: 86), *cinean* (A26: 94, A26: 156), *nerocean* (B18: 14), *cireala* (AL: 1145r), *joeala* (AL: 1147r), *çareala* (AL: 1151r), *direala* (AL: 1152r), *neroeala* (B18: 16). Ohar gaitezen Landuccik ez duela aldaketa horren arrastorik aditzean (“antecedente, *aurrera doana*”).

] urteten ebela
]eaz ceña ecu-
]enaçan ez
]i ez leguian
 b]ada mundu
]ric andiae-
]ui eben car-
]urric eçautu
]nic ecin esan
] aseguin artu
]bio historieac⁹ ber-
]renac cartea idoro eben
]u eben manera artan
]ori bere ecer esan baga Silbe-
]a ebiliric utra¹⁰ jaquiteco deseo an-
]irenac cartea artu eben ala ez sar-
]chi eben lecura nun idoro eben
] ichi eben maneran bertan

<1139r>

cegaz utra aseguin guchi Silveroc [
 ben bere biocean ecusiric ai[
 bere gauçætan çala ai[
 Silveroren asecabea an[d
 buruco cençuna bencidu[
 artu eben ain¹¹ maneraz [
 di batean irazarri ez çan [
 setan ebilela Sirenagaz [
 cidin utra espantaduric¹² [e

⁹ *historieac*: ‘historiak’; *historia* izena, mugatzaile ergatibo singularrarekin. Lazarragarenean, *-ia* bukaera duten izenek *-iea* bukaerarekin egiten dute forma mugatua: *historieac* (AL: 1138v), *sentencia* (AL: 1153v), *gueraciea* (A6: 30), *licencia* (A10: 19).

¹⁰ *utra*: ‘oso’; gutxienez Kapanagari eta Oihenarten atsotitzei esker ezagutzen genuen (cf. *OEH*, s.v.).

¹¹ *ain*: ‘halako’.

¹² *espantaduric*: ‘harriturik, miraz gelditurik’; cf. *DAut*, s.v. *espantarse*: “asombrarse”.

bere pensamentua beti ber[
 la eta probaetarren¹³ pe[
 ganic apartadu aleian¹⁴ [
 biguela¹⁵ bat ceña¹⁶ [
 au esaten ebel[¹⁷

o[
 [...]
 [...]
 [...]
 [...]
 o[
 egu[
 ceur[

Silve[

<1139v>

S]irenaren berbea cegaz utra
] artu eben esan cituan

¹³ *probaetarren*: ‘probatzearren’; *-arren* atzizkiak hiru aldaera ditu eskuizkribuan, *-gatic* atzizkiaren baliokide gisa aditz-izenari gehituta, mendebaldeko tradizioaren arabera: *-tearren*, *-etarren* eta *-t(z)erren*. Ikusi *etortearren* (A3: 13); *probaetarren* (AL: 1139r), *castaetarren* (A14: 77), *contaetarren* (B3: 47); eta *ecusterren* (AL: 1142r, AL: 1145r, AL: 1147v), *iragaitarren* (AL: 1146r), *alabacerren* (A6: 41), *iracasterren* (A14: 47), *servicerren* (A14: 115), *ebilterren* (B18: 120). Izenari gehituta ere aurkitu dugu, *-gatic* atzizkiaren baliokide, lau bider: *amorearren* (AL: 1143v, A7: 89, B22: 14), *dirurren* (B17: 60).

¹⁴ *apartadu aleian*: ‘apartadu al leian, aparta ahal lezan’ dukegu ziur aski, esan nahi baita potentzial hipotetikoko forma bat. Beherago *inorc pensadu ecin leian* (AL: 1143v) bildu dugu.

¹⁵ *biguela*: ‘bihuela’; irakur bedi *biguela*, *-u-* eta guzti. Gitarraren antzeko hari-instrumentua da, eta hain zuzen XVI. mendean izan zuen loraldia Iberiar Penintsulan. Cf. AL: 1139r, AL: 1140v, AL: 1141v, AL: 1143v, A24: 18 eta A25: 18.

Lazarragaren artzain-liburu honetan, bihuela, harpa, zanpoina eta arrabita aipatzen dira, denak ere oso musika-tresna ohikoak gaztelaniazko artzain-liburuetan.

¹⁶ *ceña*: Artzain-liburuan askotan dago *cena-* erlatibozkoa, palatalaren markarik gabe; poemetan, ordea, behin bakarrik (A6: 50) agertzen da. Beti aldatu dugu *ceña-* idatziaz, oharrean jakinarazita.

¹⁷ *au esaten ebel*: Estilo zuzena aurkezteko erabiltzen den formula baten itzulpena da hau ere: “acabó su canción diciendo”, “cortesmente les saludó diciendo”, “començó a hablar diciendo”... Silbero da, dirudienez, kantatzen hasiko dena. Ikusi 1138r ataleko oharra, s.v. *manera on*.

]c ençun ebelaco bada e-
]an Silvero egoala Sirena
]ilveroren aposentura utra
]az ceñac an egoan silla
] berba oec esaten asi

]n Silvero¹⁸ nagoçu¹⁹ leen²⁰
]rso oriec²¹ osteango²² da
]pel baten ceure escuz
] deguidaçula cegati²³
]n baçu²⁴ nic bere
]goçu erregutan²⁵

¹⁸ *Silvero*: Lazarragak Sirenaren ahoan ipini ditu hemendik aurrerako hitzak, estilo zuzenean.

¹⁹ *nagoçu*: ‘nagokizu’; irakur bedi *nagozu*, txistukari frikariarekin (eta ez **nagotzu*, afrikatuarekin). Eskuizkribuan sei aldiz aurkitu dugu *nagoçu*- (AL: 1139v, AL: 1152v, A16: 45, B3: 73, B3: 88, B22: 24) eta behin *egon* aditzaren NOR-NORI forma trinkoen sail honetako *gagoçu* (AL: 1147v). *Arrasateko Erreketan* (TAV 3.1.7) ere badago aditz hau: *Çaurietan curadu eta, / ama, nagoçu oera*.

²⁰ *leen*: *Leen* hitzak beti agertzen du bokal bikoitza eskuizkribuan: *leen* (AL: 1139v, AL: 1143v, AL: 1144v, AL: 1145v; AL: 1151r, A7: 17), *leengo* (AL: 1154r), baina *astelen* (B32: 8). Landuccik ez dakar bokal bikoitzik: “antes que, *len*”. Cf. *OEH*, s.v.: “*Len* es la variante meridional hasta el s. XX excepto para gran parte de los autores vizcaínos; hay *leen* en Capanaga (103), *Acto* (267), J.J. Mogel (*BasEsc* 34), Astarloa (II 117), fray Bartolomé (*Ic* III 270), Añibarro (*EL*² 145), *CatLlo* (75), Uriarte (*MarII* 73), Iturzaeta (*Azald* 128) y Erkiaga (*Arran* 162)”.

²¹ *oriec*: Eskuizkribuan hitz honek hitz-hasierako zeinua duenez, aurrekotik berezita (hots, erakusle moduan) idaztea erabaki dugu, testuingururik ezean beste irizpiderik ezin izan dugulako erabili.

²² *osteango*: Eskuizkribuan beste bi lekutan aurkitu dugu: *osteango* ‘gainerako, bestelako’ (AL: 1142v) eta *osteangoan* ‘hurrengoan’ (A7: 27).

²³ *cegati*: Artzain-liburuan *cegati* eta *cegaiti* formak txandakutzen dira, biak antzeko proportzioan, baina poemetan ez dugu aurkitu *cegati* behin ere.

²⁴ *baçu*: Badirudi eskuizkribuan *batzu* dela oinarritzko gisa erabiltzen den forma. Absolutibozkoetan *batzu* forma bakarrik darabil (AL: 1139v, AL: 1141v, AL: 1146v, AL: 1154v), Hegoaldeko testu zaharretan agertzen ez dena; ikusi *OEHk* zer dioen (s.v. *batzu*): “Los autores septentrionales de los ss. XVI-XVII distinguen formalmente los casos absoluto y ergativo; hay dos sistemas: *batzu* / *batzuk* es el de Leizarraga (Dechepare usa *batzu* para el caso absoluto, pero no hay ejs. de ergativo), y *batzuk* / *batzuek* el de Axular y Etcheberri de Ziburu; Pouvreau utiliza ambos: *batzu*, *batzuk* / *batzuk*, *batzuek*. [...] Al Sur no hay diferenciación formal: en los textos guipuzcoanos, desde el s. XVIII, se encuentra *batzuek* para ambos casos, y en los vizcaínos —ya desde Capanaga— *batzuk*”. Soziatibozko forma (*baçugaz*) horren gainean eraikia dela dirudi, *-gaz* gehituta; genitiboari dagokionez, *baçuen* da darabilen forma bakarra. Hauxe dakar *OEHk*: “*Batzuen* es casi la única forma para el genitivo: *batzuren* sólo se encuentra en Leizarraga (junto a *batzuen*), Oihenart y unos pocos autores meridionales del s. XX”.

²⁵ *erregutan*: Hemen amaitzen dira Sirenaren hitzak.

]au esan da
]n eben Si-
]ean lecu
]n baga
]ti Sirenac
]ten acorda
] bat escrevie-

]di ece ecin²⁶
 ç]uc
]jura

<1140r>

gura doçun ni enplea nadin çure servicioan, suplicaetan nachaçu,²⁷ Sirena ene laztana, nai daquiçula²⁸ gaur gabea ceure aposentuco bentanara joaten,²⁹ ece an gura dot neuronec emun çuc aguindu deustaçu hobrea[

²⁶ *ece ecin*: Hemen berriz ari da Silbero estilo zuzenean, Sirenarentzako gutuna idazten; dirudienez, Sirenak eskatu dio bere zortzi bertso-lerroak (AL: 1139r) paperean idazteko ([*be*]rso oriec [...] [*pa*]pel baten ceure escuz, AL: 1139v), eta Silberok hitzordua nahi du Sirenaren leihopean, bertso-papera eskura emateko. Literatura-topikoa da, jakina, maitemindua neska maitatuaren leihopera joatea.

²⁷ *suplicaetan nachaçu*: ‘suplikatzen natzaizu, erregutzen dizut’; testurik zaharretan, *suplikatu* aditza beste behin baizik ez zaigu agertzen iragangaitz bipertsonal gisa jokaturik, Haraneder (1635: 92) lapurtarraren testuan hain zuzen: *hala suplikatzen natzaitzu, eta entzun nazazu*. Eskuizkribuan bost bider aurkitu dugu *suplicaetan nachaçu* (AL: 1140r, AL: 1146v, AL: 1151r, AL: 1152r, AL: 1152v) eta behin *suplicaetan liçatela* (AL: 1154v); ikusten denez, beti artzain-liburuan. Honekin erlazionaturik, ikusi *eskatu* aditzari buruzko oharra, AL: 1142v atalean, s.v. *escatu cidin*.

²⁸ *nai daquiçula*: ‘nahi dakizula, nahi izan dezazula’; mendebaldeko eta erdialdeko testu zaharretan *nahi izan* aditz-lokuzioak balentzia berezia du: experimentatzailea (edo subjektua) datiboan du eta estimulua absolutiboan: *Verba orri nay ez daquiola valia* (Olasoko kantua, TAV 88-90); *Iaun goicoari nai eztaquiola* (Kapanaga 129). Orain arte ezagutzen genituen testuetan balentzia berezi hori jusiboazko eta botiboazko perpausetan baizik ez bazen lekukotua, Lazarragak, bi ingurune horiez gain, indikatiboan ere erabiltzen du, iragan ez-burutuan hain zuzen: *nay equion nic aren contra / oy ez neducan quexaric; / ez eben gura nic aren causaz / eguin neguian negarric* (B23: 31-34). Cf. halaber: *suplicaetan nachaçu, Sirena ene / laztana, nai daquiçula gaur gabea / ceure aposentuco bentanara joaten* (AL: 1140r), *Jaicoari nai eç daquiola çu joan da ni eben guera nadila* (AL: 1151v), *Nachaçu suplicaetan nay daquiçula, ene peneau oneyn andia dan azquero, remedioa emun jaguite* (AL: 1152r), *Ceruetaco Erregueari / oy dira encomendadu / suplicaetan liçatela / nay lequiela lagundu* (AL: 1154v), *Enparaetan bardin bajaçu / beste çaguita çorroçic, / onen bioçau nay bequiçu / efini señaladuric* (B23: 101-104). Beste inguruneetan Lazarragak ere **edun* hobesten du: *Bada bere, nai ez neuque, / mundu guztiagaitirren, / çuregaz ene secretoa / descubri lidin bapere* (AL: 1144v), *Bioçau jo deustaçu anech flechaz, / nigaz conturic eguin nay ez doçu* (A17: 3-4).

baduric³⁰ bada cartea[
 eben egoan lecrean³¹ e[
 teti gueldixe³² iramo³³ [
 ren aposentura nun [
 rri eben Silveroren [
 ric an cioana³⁴ u[r
 eta Silverori [e
 urtengo le[
 uero bad[
 siric sir[
 nadur[
 Silvero[
 eta jarr[
 ric Siren[
 azpian [
 netan eg[
 Sirena bent[
 ançat Silver[
 <1140v>

artu eben biguelea,³⁵ eta, utra³⁶ boz amorosoaz, asi çan manera onetan cantaetan:³⁷

²⁹ *joaten*: Beste aditz batzuekin gertatzen den moduan, *nahi izan* aditzaren osagarria ere inesiboan dago (-*ten*), eta ez absolutiboan (-*tea*) gaurko erabileran bezala.

³⁰ *Jbaduric*: Hemen berriro hasten da estilo narratiboan idatziriko kontakizuna.

³¹ *lecrean*: ‘lekutik’.

³² *gueldixe*: ‘nahikoa geldi’; Lazarragaren eskuizkribuan, -*txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan; -*xe* atzizkiak, berriz, hiru balio hartzen ditu: **1**) Txikigarria (-*xe* = -*txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexeac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59). **2**) Izenondo eta aditzondoaren intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3**) Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben* / *arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3. 42), *areanche* (A27a: 33). Kasu batean (*urteje* A14: 6), ez dakigu zehazki zein den balioa.

³³ *iramo*: ‘jaurtiki’; eskuizkribuan beste toki batzuetan ere agertzen da, lau aldiz (AL: 1140r, AL: 1142r, A23: 65 eta B11: 11). *OEhk* ez dakar forma hau, baina bai *iramon*, Landucciren lekukotasunarekin; Landuccik *yramon* dakar “esparzir”, “derribar” eta “botar (la pelota)” sarreretan.

³⁴ *cioana*: ‘zioena, esaten zuena’.

Poeta gacha³⁸ idoro doçu,
 Sirena, ene laztana,
 r]e bentajaoc³⁹ esateco,
 ça]toz nigana

[...]

] ultra tristeric⁴⁰
 i]c eztaarte
]ztioç ifiniric
 ic]hadu dei detizque⁴¹
] etorriric
]ate
 u]guiric.

[...]

[...]

[...]

³⁵ *biguelea*: ‘bihuela’; cf. AL: 1139r ataleko oharra, s.v. *biguela*.

³⁶ *utra*: ‘oso’.

³⁷ *artu eben biguelea ... manera onetan cantaetan*: Ohikoa da gaztelaniazko artzain-liburuetan, poemak txertatzen direnean, honen moldeko esaldiez aurkeztea: “Y tomando X su harpa / vihuela / zampoña / rabel comiença a cantar desta manera”. Hemen, Silbero Sirenaren leihopetik ari da kantuan, bihuelarekin; gero, Sirenak leihotik erantzungo dio, zanpoinarekin; eta Silberok berriz kantatuko du, bigarren honetan harparekin.

³⁸ *gacha*: ‘txarra’; testuinguruaren arabera, ez da ezinezkoa esanahi positiboarekin ulertzea (‘bikaina’), baina bi argudio dira horren aurka: batetik, adiera positiboa ipar-ekialdeko tradizioari dagokio gehienbat (cf. *OEH*, s.v.), eta bestetik, eskuizkribuko agerraldi guztietan du esanahi negatiboa, eta hau litzateke bakarra esanahi positiboarekin. Gainera, testuinguruak ez du esanahi negatiboa ere ezinezko egiten, apaltasun erretoriko gisa ulertzen bada.

³⁹ *bentajaoc*: ‘abantailok, bikaintasunok’.

⁴⁰ *tristeric*: Artzain-liburuan txertaturiko poema gehienak lau bertso-lerroko ahapaldiz osatuak diren arren, badira beste egitura batzuk ere: bat zortzi bertso-lerrokoa (AL: 1145v) eta bertso-lerro segida bat (AL: 1144r-v). Hemen, AL: 1141r atalean bezala, dirudienez, lau bertso-lerroko ahapaldiaren ondoren, zortzi bertso-lerrokoa dator, errimak eta lerroartek aditzera ematen dutenez. Ondoren, beste lauko birentzako lekua dago, gutxi gorabehera. Eta azkenik, osorik ezagutzen dugun serbentesio asonantatua (lau endekasilabo, *ABAB* errima asonantearekin).

⁴¹ *dei detizque*: ‘deitu daitezke’; iduri luke oraineko potentziala dela; *detizque* forma ez dugu beste inon bildu, baina ikusi, eskuizkribu honetan, *osatu çatezqueala* (AL: 1151r), *joan çatezque* (B18: 149).

[...]

]oa
]çuçu
]chizcoac
]açu.

<1141r>

Ala bada, nic orain, Jaungoicoa,
 esango dot nola tratadu nauçun.
 Sirena, utra birtute andizcoa,
 eguiçu silenciaz⁴² escuchadu.

Silveroren⁴³ cantu dulceaz ai[
 tu Sirenac arçait⁴⁴ eben e[
 sentuan eucan çanpoña⁴⁵ [
 utra dulcemente jaiten⁴⁶ a[
 au esaten ebela:⁴⁷

Cañadaetan arça leguez,
 oi,⁴⁸ nago congoaduric,⁴⁹

⁴² *silenciaz*: ‘isilik’; *CORDE*n soilik hiru aldiz (bi autoretan) aurkitu dugu *silencia*, 1600era arteko gaztelaniako dokumentuetan: “con gran **silencia** salieron de la ciudad un día antes que amaneciese” (Jerónimo Zurita, 1562, *Anales de la corona de Aragón*), “mas los soldados no tuvieron el **silencia** que convenía, y fueron sentidos por los moros” (Luis de Mármol Carvajal, 1600, *Rebelión y castigo de los moriscos*), “Llegó el arma con **silencia** y temor de los nuestros al marqués de la Favara” (*ibidem*).

⁴³ *Silveroren*: Hemen berriz hartuko da estilo narratiboa, baina soilik Silberoren kantutik Sirenaren kanturako trantsizioa markatzeko.

⁴⁴ *arçait*: ‘hartzaiten, hartzen’; *-n* galdu da testuinguru fonetikoarengatik.

⁴⁵ *çanpoña*: ‘zanpoina, artzain-txirula’; ohikoa da XVI. mendeko artzain-liburuetan, hain zuzen artzainen musika-tresnatzat zeukatelako. Cf. *DAut*, s.v. *zampoña*: “Instrumento rústico pastoril a modo de flauta, o compuesto de muchas flautas”. Gorago ere esan dugun bezala (AL: 1139r ataleko oharra, s.v. *biguela*), Lazarragaren eskuizkribuan, zanpoina, harpa, bihuela eta arrabita agertzen dira.

⁴⁶ *jaiten*: ‘jotzen’.

⁴⁷ *au esaten ebela*: Formula honekin (ikusi AL: 1139r ataleko oharra, s.v. *au esaten ebela*), kasu honetan, Sirenaren kantuaren hitzak aurkezten dira.

⁴⁸ *oi*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak, bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

ecusi inorc ez naguia[

çugaz eguiten ber[

Silvero, çuc bad[⁵⁰

nola çure ag[

contalque⁵¹ neu[

ucutu⁵² ez daguid[a

Alace⁵³ beti leguez [

çuc erraz dasaqueçu⁵⁴ [

çure contra cegati [

ecer eguinic ez na[

Sirenac⁵⁵ bere cantu[

<1141v>

] eben burua bere besoan⁵⁶ gañean⁵⁷ eta Sil-

] bigueleari ichi⁵⁸ ta artu eben berequin⁵⁹

⁴⁹ *congoxaduric*: ‘estuturik, larriturik’.

⁵⁰ *bad[*: Hemen, AL: 1140v atalean bezala, dirudienez, lau bertso-lerroko ahapaldiaren ondoren, zortzi bertso-lerrokoa dator. Artzain-liburuko ahapaldien egituraz, ikusi AL: 1140v ataleko oharra, s.v. *tristeric*.

⁵¹ *contalque*: ‘hainbestez’; gaztelaniazko *con tal que* lokailua da.

⁵² *ucutu*: ‘ukitu’; *ukutu*- forma dago Betolatzarenean ere (Bet 16).

⁵³ *Alace*: ‘hala ze, hortaz’; bi bider dago eskuizkribuan: *alaze* (AL: 1141r) eta *alaze bada* (AL: 1154r).

⁵⁴ *erraz dasaqueçu*: ‘erraz esango duzu, erraz esan dezakezu’; *esan* aditzaren geroaldi edo ahalera trinkoa; testuinguru urriak ez du aukerarik ematen bietatik zein den erabakitzeko. Cf. *Berberic asco erraz dasaquet* (A27: 17).

⁵⁵ *Sirenac*: Berriz ere, estilo narratiboan, ondoko lerroak trantsizioko hitzak baino ez dira, orain Sirenaren kantuari Silberok eman dion erantzuna aurkezteko.

⁵⁶ *besoan*: ‘besoaren’.

⁵⁷ *gañean*: Hitz honetan, eskuizkribuan lau aldiz agertzen da <ñ> sabaikaria markaturik (*gañe*- A4: 18, A17: 82, A24: 31, B18: 5) eta hiru bider sabaikaritasuna markatu gabe (*gane*- AL: 1141v, A11: 7, A28: 44); *muin* ‘musu’ hitzean, behin markatu da sabaikaritasuna (*muñ* ‘musu’ A27: 38) eta behin ez (*mun* ‘musu’ A27a: 51); aipatu behar da badela *myña* ‘funtsa, aberastasuna’ (B33: 2) ere, sabaikaritasuna markaturik. Uste dugu testuan *gane*- > *gañe*- eta *mun* > *muñ* aldatzea dela egokiena, jakinik eskuizkribu honetan bestelakoetan ere markatu gabe direla kontsonante sudurkari sabaikari batzuk, eta kontuan izanik Landuccirenean ere —Mitzelenak ohartarazi zuen moduan— sistematikoki *-ain* eta *-uin* bukaerak *-ayn* / *-añ* eta *-uyn* / *-uñ* idazten direla (cf. Lcc “ençima, *gaynean*”, “neruio, raiz, *çayna*”, “nuera muger; yerno, *errayna*”, “nauaja, *labayña*”, “cola de animal, *vuztayña*”, eta “beso, *muyn*”, “besar, *muyn eguin*”), eta ez *-an(e)* edo *-un* bizkaieraz bezala.

] arpa bat, eta asi çan bere mina Sil-
de]claraetan, manera onetan:

N]ic esango ditudan berbaoc

]go dira guchi baçu,⁶⁰

]eau dodan azquero⁶¹

]ditut nic començadu.

e]ngo ene penea

]ingo doçu doncella

]n erexteagati

da]la catea

b]ai içango

] atean

]an guero

]a

]z banaguiçu

]tati

]ne laztana

d]ot çugaiti

]c Silveroren berva⁶²

⁵⁸ *bigueleari ichi*: ‘bihuela utzi’; eskuizkribuan, *ichi* ‘utzi, abandonatu’ aditzak beti hartzen du osagarria datiboan: *bigueleari ichita* (AL: 1141v), *destenpleac ichi eguion* (AL: 1143r), *ai ichita* (AL: 1144v), *erriari ichiric* (AL: 1147v), *Clariani bacarric ichita* (AL: 1151r), *niri bacarric ichiric* (AL: 1151v), *ecin ichi neidiçu* (AL: 1151v), *nic ichico eçteuçut* (AL: 1151v), *ichi eguiçu orreyn cureldo trataetan çabenorri* (AL: 1152r), *ez alcarri ichi jaguiteco* (AL: 1153r), *Sirenari eta Silviari ichiric* (AL: 1154v), *ichi neusan* (A7: 117).

Musika-tresnez, cf. AL: 1139r ataleko oharra, s.v. *biguela*.

⁵⁹ *berequin*: ‘berekin, berarekin’; eskuizkribuan bitan dago *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) eta bitan *berequin* (AL: 1141v, A14: 26); guztietan da singularra.

⁶⁰ *baçu*: *baçu*, *baçuen*, *baçugaz* formei buruz, ikusi AL: 1139v ataleko oharra, s.v. *baçu*.

⁶¹ *dodan azquero*: *gero* adberbioa oinarri duten egiturei buruz, ikusi AL: 1138r ataleko oharra, s.v. *dan azquero*.

] bentanea, eta, Silverori
<1142r> ecer esan бага, sartu çan barrura. Silveroc, ecusiric çala Sirena enojadu, escuetan eucan arpea iramo⁶³ eben, ain furia andiaz ece utra⁶⁴ pedaçu asco eguin çan.

Eta, ala, tristeza andiaz, Silvero joan çan bere aposentura, nun asi çan llantu andi bat eguiten, ain tristeza andiaz ece ençun eguien⁶⁵ guztiai emun eioan⁶⁶ tristeza andia.⁶⁷ Ainbat sentidu eben, bada, Silveroc Sirenac agaz eguin eben caso guchia,⁶⁸ ece etorri çan erioçaco puntura.

Egun batean, bada, Silveroren ugaçabac,⁶⁹ icasiric⁷⁰ nola egoan Silvero gaxoric, erregutu eusan bere emazteari eugui leguiala⁷¹ contu andia Silverori bear ebena emaitiaz, cegaiti çan utra queridua bere ugaçabaren esean; eta esecoandreac eguin eben ala.

⁶² *berva*: Lerro hau eta hurrengo, eskuizkribuan mozturik izan arren, prosako paragrafoari dagozkio, Sirenac leihoa itxi ondoren berriz ekingo baitzaio estilo narratiboan idatzitako kontakizunari.

⁶³ *iramo*: ‘jaurtiki’; *iramo* aditzari buruz, ikusi AL: 1140r ataleko oharra, s.v.

⁶⁴ *utra*: ‘oso’.

⁶⁵ *ençun eguien*: ‘entzun zuten’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra.

⁶⁶ *emun eioan*: ‘eman zion’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra. Ez du datibo pluraleko komuntadura (*guztiai*-rekin), ziur aski inpersonala delako; edozein kasutan ere, ez dugu beste halako komuntadura-faltarik aurkitu eskuizkribuan.

⁶⁷ *ençun eguien guztiai emun eioan tristeza andia*: ‘entzun zuten guztiei sartu zitzaien tristeza handia’.

⁶⁸ *caso guchia*: ‘kasu txikia’; testuan beste behin agertzen da *gutxi* izenondo moduan: *gauça guchiagaiti* (A14: 93). Bietan pentsa daiteke gaztelaniaren kalkoak direla (“el poco caso”, “por poca cosa”).

⁶⁹ *Silveroren ugaçabac*: Honen arabera, badakigu izatez Silbero ugazaba baten morroi edo zerbitzari zela, eta ez artzain.

⁷⁰ *icasiric*: ‘jabeturik, oharturik’; cf. Beriain, *apud OEH*, s.v. *ikasi*: “[...] enterarse de. [...] *Ikasirik nola berzea ill zen. Ber Trat 111v*”.

⁷¹ *eugui leguiala*: ‘eduki zezala’; XVI. mendeko autore gehienek *l-* aurrizkidun hipotetikoko formak erabiltzen dituzte iraganeko edo hipotetikoko aditz nagusiek gobernatu mendeko konpletibo, denborazko, final, zirkunstanzialetan. Askotan forma hauek zeharkako estiloa markatzen dute: *erregutu eusan bere emazteari eugui leguiala contu andia Silverori bear ebena emaitiaz* (AL: 1142r), *Egun baten, bada, bere bideti joela, topadu çan arçai bigaz, ceñai Silviac itaundu eusten nora lloacen* (AL: 1147r), *Ceruetaco Erregueari / oy dira encomendadu / suplicaetan liçatela / nay lequiela lagundu* (AL: 1154v), *Egun ascotan nic eguin nagon / modu ascotan erregua, / arren, osatu nenguiala / a liçan guero medicua. / Errespuesta emayten cidan / liçala nesca onestua, / ayta-amaac liqueoela / berebico afrontua* (A21: 9-13), *Baeguion ayteac erregutu / gau baten arren lagun leguiola, / cerren aseguin andi leyola* (B3: 31-33), *Ama emazte luyen ala ez nahi nuque galdatu* (Etx III, 17), *Fray Vicentec esala, Fedea cina liçala* (Fray 171). Azpimarratu behar da Lazarragaren testua agertu aitzin erabilera horren lekukotasunak biziki urriak zirela mendebaldeko testuetan.

Silvero, bada, obato⁷² erregidu⁷³ cegati çan,⁷⁴ eseco andreac aguindu eusan Silviari,⁷⁵ ceña çan Sirenaren conpañian egoana,⁷⁶ eugui leguiala utra contu andia Silvero erregietean; cegaz utra aseguin andia artu eben ala Silveroc nola Silviac, cegati utra on alcarri erexten.⁷⁷

Egun batean, bada, Silvia joan çan Silvero bisitaetan, beti costunbreçat eucana leguez,⁷⁸ ceñagaz aseguin andia Silveroc artu eben, cegati ayn contu andia agaz eguiten eben. Aynbat çan Silveroen deseo Sirena ecusterren,⁷⁹ <1142v> ece erregutu eusan Silviari leguiola⁸⁰ ain mesede andia, ece⁸¹ leguiola bere partez Sirenari erregutu bisitaetan etorri lequiola, cegati leucala⁸² esperançã andia Jaun Cerucoagan, ece,⁸³ Aen Mesede⁸⁴ servidu içaten liçala,⁸⁵ Sirenac bisitadu balegui,⁸⁶ bertati⁸⁷ osatua çala.

⁷² *obato*: ‘ondotxo, ongi samar’, konparatzaile absolutua da, ez erlatiboa.

⁷³ *erregidu*: ‘gobernatu, zaindu’; cf. Lcc “regir, *erregidu*”.

⁷⁴ *obato erregidu cegati çan*: ‘ongi samar zaindua zelako’; kausazko perpausa da, goiko *cegaiti çan utra querida* perpausaren antzera. Helburuzko perpaus gisa ulertzea baztertu dugu (orduan *obato* konparatzaile erlatiboa litzateke), XVI. mendeko testuetan oro har, baina baita Lazarragaren idatzian ere, iraganeko subjuntibozko adizkiek *l-* aurritzia hartu ohi dutelako iragangaitzetako subjektua edo iragankorretako objektua 3. pertsonakoak direlarik: *ecusiric Silveroc ain cruelmente bere Sirenac trataetan lebela, ez eben gura inorc bervaric leguion* (AL: 1143r), *Garcilaso traidoreac aguindu eben undaetan; / az chiquirra vioçagaz lecarroela señaletan, / gumutatu ez lequion bere ayta escaetan* (A25: 35-37), *Aren aldean jararri ninçan / cerren ez lidin uçatu* (B14: 49-50).

⁷⁵ *Silviari*: *Silvia* izena asko erabili da literatura bukolikoan; ikusi, adibidez, Miguel de Cervantesen *La Galatea* (1585), Luis Gálvez de Montalvoren *El pastor de Fílida* (1582) edo Cristobal Suárez de Figueroaren *La constante Amarilis* (1609). Jorge de Montemayorren *Los siete libros de la Diana* artzain-nobelan ere badira *Silvia* izeneko bi pertsonaia txiki, eta *Selvagia* izeneko pertsonaia nagusi bat (eta, Sannazaroren *Arcadian*, *Selvaggio* izeneko artzaina).

⁷⁶ *aguindu eusan Silviari, ceña çan Sirenaren conpañian egoana*: Hemen, eta gero argiago AL: 1143v atalean (*Sirena eta Silvia, bere donzellaac*), jakinarazten da Silbia eta Sirena ere zerbitzariak direla, Silbero bezala.

⁷⁷ *utra on alcarri erexten*: ‘asko estimatzen zuten elkar’; hemen, dirudienez, kontakizunaren hariari kasu egiten badiogu, zentzu etimologikoan ulertu behar da *on erextea* ‘estimatzea, onestea, ondo gura izatea’, eta ez eskuizkribuan zehar ohikoa duen ‘maitatzea’ esanahiarekin.

erexten: ‘irizten zioten’; *erexti* aditzaren NOR-NORI-NORK iraganaldi trinkoa.

⁷⁸ *eucana leguez*: ‘zeukan legez, zeukan bezala’; behin baino gehiagotan dago eskuizkribuan “aditza + *-na leguez*” (AL: 1142r, 1151v, A17: 109, B5: 27); baina badago “aditza + *-n leguez*” ere (B4: 1, B18: 74).

⁷⁹ *ecusterren*: ‘ikustearren, ikusteagatik, ikusteko’; *-arren* atzizkiari dagokionean, ikusi AL: 1139r ataleko oharra, s.v. *probaetarren*.

⁸⁰ *leguiola*: ‘egin ziezaiola’.

⁸¹ *ece*: Aurreko perpausako *leguiola mesede andia* esaldiak eskatzen duen osagarri esplikatzailearen menderagailua da: ‘egin ziezaiola mesede handia ezen erregutu ziezaiola’, hots, ‘egin ziezaiola mesede handia: Sirenari erregutzea’.

⁸² *leucala*: ‘zeukala’.

Silviac, bada, eçauturic Silveroen borondatea, prometidu eusan ece, biaramunean, sinfalta, Sirena eroango leusala bere aposentura. Ainbat aseguin Silveroc artu eben Silviac eguin eusan promeseaz, ece casi eucan gax⁸⁸ guztia quendu jacan.

Biaramun goxean, joan cidin⁸⁹ Silvia Sirena bisitacen, eta, osteango⁹⁰ beste bervaen artean, eguion erregutu leguiola conpañia⁹¹ Silvero egoan aposentura joaten; eta Sirenac esan eusan ece aseguin lebela; ceinçuc, alcarri escuetaric⁹² eustela,⁹³ joan cirean Silveroen camarara,⁹⁴ nun, sar citecenean, utra cortesmente Silverori berva eguin eusaen; ceñac, al eguian⁹⁵ cortesia eta mesura guztiaz, saludadu cituan eta escatu cidin⁹⁶

⁸³ *ece*: Aurreko perpauseko *leucala esperança andia* esaldiak eskatzen duen osagarri esplikatzailearen menderagailua da: ‘zeukala esperantza handia ezen osatua izango zela’, hots, ‘esperantza handia zeukan: osatua izango zela’.

⁸⁴ *Aen Mesedea*: ‘hura’ errespetuzkoa, gaztelaniazko ‘Su Merced’ alegia. Ikusi AL: 1138r ataleko oharra, s.v. *çure mesedeorr[*.

⁸⁵ *servidu içaten liçala*: ‘(Jaun Zerukoa) zerbitzen zelarik, (Jaun Zerukoak) nahi zuelarik’, hots, ‘Haren Mesedeak (Jaun Zerukoak) hala nahi zuelarik’; cf. *DAut*, s.v. *servirse*: “Agradarse de alguna cosa, quererla o admitirla con gusto. Úsase en el estilo cortesano, quando se suplica o pide a alguno que execute algo”. Eskuizkribuan zazpi aldiz aurkitu ditugu halako esamoldeak: *servidu içaten liçala* (AL: 1142v), *çu baçarade servicen* (AL: 1144v), *servicen bada* (AL: 1147r, A3: 25), *servidu jaguin artean* (A24: 136), *servidu bada* (B4: 5), *çu baçarade serbietan* (B18: 91).

Gaztelaniaz forma pasiboak ere erabiltzen dira: “...a Dios le diese lo que tanto deseaba. **El cual fue servido**, vistos sus continuos ruegos y oraciones, que [...] se hiciese preñada” (Jorge de Montemayor, 1558, *Los siete libros de la Diana*); halakoen kalkoa da, ziur aski, Lazarragaren *serbidu izan*.

⁸⁶ *bisitadu balegui*: ‘bisitatuko balu’.

⁸⁷ *bertati*: ‘berehala’.

⁸⁸ *gax*: Hiru aldiz aurkitu dugu testuan <-x> grafia soinu afrikatua adierazteko: *gax* (AL: 1142v), *bacox* (A17: 62, A25: 39).

⁸⁹ *joan cidin*: ‘joan zen’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra.

⁹⁰ *osteango*: ‘gainerako, bestelako’.

⁹¹ *leguiola conpañia*: ‘lagun egin ziezaiola’.

⁹² *escuetaric*: Eskuizkribuan lau bider aurkitu dugu *-etaric* ablatibo/prolatibo plurala; horietako hirutan da ablatiboa: *escuetaric* (AL: 1142v), *beguietaric* (AL: 1152r, AL: 1152v); eta behin prolatiboa: *aetaric* (AL: 1146r). Hamahiru bider aurkitu dugu, ordea, *-etati* desinentzia (*passim*, bai artzain-liburuan eta bai poemetan), eta behin ere ez *-etatic*.

⁹³ *eustela*: ‘eusten ziotelarik’; *eutsi* aditzaren iraganaldi trinkoa. Cf. *Ese banatan bici cirean / ceñac eusten alcarri* (A11: 13-14).

⁹⁴ *camarara*: ‘ganbarara, logelara’; cf. Lcc “camaras, *camarac*”, “çelda, o camara, *camarea*, *ynistrea*, *guelea*”. Eskuarki leihorik gabeko gela da, barrura ematen duena.

⁹⁵ *al eguian*: ‘ahal izan zuen’; hemen balio burutua du, baina ikusi *al eguienac* (A28: 97), non iduri bailuke *egin* aditzak bi irakurketak har ditzakeela, burutua eta burutugabea. Ez da harriztekoa, kontuan hartzen badugu XVI. mendeko testuetan aditz telikoen iraganeko forma trinkoak bi balio aspektualak adieraz zitzakeela testuinguruaren arabera. Bestalde, testu zaharrenetan, *egin* aditza erabiltzen da gaur

arpa bat, ceña utra dulcero jaiten⁹⁷ asi çan, manera onetan cantaetan ebela:

Donzellea, cegati çaoz⁹⁸
 enegaz enojaduric,
 çurequin ene⁹⁹ aitasuna¹⁰⁰
 orrela anci jaquinic?¹⁰¹

<1143r> Donzellacho linda damea,¹⁰²
 flordelisea¹⁰³ çara çu;

egun **edun* erabiliko genukeen lekuan ahalera —zentzu zabalenean— adierazteko (*al egienak* = *al zutenak*).

⁹⁶ *escatu cidin*: ‘eskatu zuen’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra. Eskuizkribuan *eskatu* aditzak NOR edo NOR-NORI erregimena du, beste euskal testu zaharretan bezala (*RS*, Leiz, Zalg).

⁹⁷ *jaiten*: ‘jotzen’.

⁹⁸ *çaoz*: ‘zagoz, zaude’.

⁹⁹ *çurequin ene*: ‘zure eta nire’; “Xrekin Y” egitura da, ‘X eta Y’ adierazteko.

¹⁰⁰ *aitasuna*: ‘ahaidetasuna’; Landuccik ere badakar: “parentesco, *aytasuna*”.

¹⁰¹ *anci jaquinic*: ‘zuri ahantzirik, zuri ahazturik’; batetik *ancituren* aditzoia daukagu, eta bestetik *jaki*-

Eskuizkribuan, *ancitu*- (AL: 1146v, AL: 1151r, AL: 1152r, AL: 1152v bis, A7: 12, A17: 23, B3: 59), *anci jaquinic* (AL: 1142v, AL: 1145v) eta *ancietea* (A24: 134, A24: 144) formak agertzen dira. *OEHN* ez dago forma hauen lekukotasunik mendebaldean, ez bada Azkuerenetik harturiko “*antzitu* V-al”. Cf. *OEH*, s.v. *ahaztu*: “El participio en V ant parece ser *aztu* con *a* nasal, escrita normalmente *aztu* y una vez (*RS* 156) *anztu*. Respecto al sust. vbal. ines., Lcc *azketan erreza* s.v. “olvidadizo” y Mic *ta aztuten badozu / eztozu ondo eiten* (TAV 3.1.27).”

Jaqui- hainbat aldiz agertzen zaigu eskuizkribuan. Askotan aditz trinkoa edo beregaina da, baina laguntzaile gisa ere agertzen zaigu, partizipioa edo aditzoia aditz nagusitzat harturik. Bestalde, gehienetan aditz jokaturagabea iduri du: *Donzellea, cegati çaoz / enegaz enojaduric, / çurequin ene aitasuna / horrela anci jaquinic?* (AL: 1142v), *Sirena bere ainbeste dabil, / besteoc leguez galduric, / Doristeori on derechala, / Silvero anci jaquinic* (AL: 1145v), *Esperancea galdu jaquinic / bici çan, aseguin bague* (AL: 1145v), *Acorda çatez ceyn on derechudan, eta bay nola çabilcen engañaduric, igui çabenaren acean, ene amorioau ancitu jaquinic* (AL: 1152v), *Tortolachoa ebiltan da / bacochic maiaz ilean, / bere laguna galdu jaquin da / tristeric soledadean* (A16: 73-76), *Jaun Cerucoay emaiten jagot / oy asco gueraciatic, / deseo neben ocasio / cerren nagoan jaquinic* (A23: 1-4), *Oyta capa bat emunagaiti / ez nax gueratu piloxic; / inori emun bajagot bere, / ez nago damu jaquinic* (A23: 57-60), *Donzella batec joci ceban / Iruneco calean, / niri ondo costa jaquin / Guipuscoaco lurrean* (B32: 21-24). Beti irangaitz gisa agertzen da eta beti datibozko argumentu batekin. Gure ustez, **edin* aditzaren aldaera bipertsonala (NOR-NORI) baizik ez da.

¹⁰² *linda damea*: Gaztelaniazko XVI. mendeko literaturan askotan erabili da *linda dama* epitetoa (ikus *CORDE*); euskaraz, ordea, ez da hain arrunta, baina behin baino gehiagotan agertzen da *Neska ontziratua* baladaren Foruko (ik. Lakarra et al. 1983: II, 135-136) eta Derioko (ik. Arejita et al. 1985: 45-46) aldaeretan. Lazarragaren eskuizkribuan, zortzi aldiz aurkitu dugu: AL: 1143r, AL: 1144r, A1: 3, A4: 13, A5: 1, A16: 35, A23: 27, A23: 73.

¹⁰³ *flordelisea*: Eskuizkribuan bost bider agertzen da, hitz eder gisa dama edo dontzeilei egokitua: AL: 1143r, AL: 1144r, A1: 25, A7: 61, B15: 2. Euskaraz ez dugu beste inon aurkitu *flor de lis* hala erabilia,

ene penea dacusun guero,¹⁰⁴
arren, berva bat esaçu.

Ecusiric Sirenac Silveroen platiqea, artu eben Silveroc escuetan eucan arpea, ceña jaite¹⁰⁵ ebela erançon eguion, manera onetan:

Jentil hombre penadua,
enegaiti cautibua,¹⁰⁶
çure llantu dolorosooc
emaiten deustae contentua.¹⁰⁷

Bere cantaetea Sirenac acabaduric, urten eben ain laster Silvero egoan lecorean,¹⁰⁸ ece ez çan bastadu¹⁰⁹ inor bere biurquetan.¹¹⁰ Silveroc aynbat sentidu eben, bada, Sirenac esan eben bervaac,¹¹¹ ece erori cidin¹¹² jarriric egoan silla baterean, ain aguiz¹¹³ ece,

baina bai gaztelaniaz (*apud CORDE*): “sagrada María, blanca flor de lis, clara como el día” (Izengabea, 1420-1520, *Cancionero de Juan Fernández de Íxar*), “de los vientos tramuntana, / de flores la flor de lis, / de las colores la grana, / de las damas Beatriz” (Juan de Simoneda, 1561, *Cancionero llamado Sarao de amor*), “diamantes no son tales, ni rubís, floresta de flor de lis” (Fray Ambrosio Montesino, 1508, *Cancionero*), “más lindas que flor de lis” (*ibidem*). Gogoan izan, bestalde, *Orlando Furioson* (Lazarragak Jerónimo de Urrearen 1549ko itzulpena ezagutu bide zuen) Brandimarteren maitearen izena dela *Flordelís*.

¹⁰⁴ *dacusun guero*: ‘ikusten baituzu, ikusten duzunez’; irakur bedi *dakutsun*. Bestalde, *gero* adberbioa oinarri duten egiturei buruz, ikusi AL: 1138r ataleko oharra, s.v. *dan azquero*.

¹⁰⁵ *jaite*: ‘jaiten, jotzen’; -n galdu da, testuinguru fonetikoarengatik.

¹⁰⁶ *enegaiti cautibua*: ‘enegatik gatibua, enegatik esklaboa’; egitura hau (sasi)-pasibo gisa ulertzea (= ‘nik gatibatua’) baztertu dugu, *cautibua* adjektiboa edo izena baita, eta ez partizipioa. Gainera, XVI. mendeko testuetako egitura pasiboen agenteak aztertu ondoan, ikusi dugu hau litzatekeela kasu bakarra non agentea motibatiboan markatzen den. Hortaz, uste dugu bi argumentu horiek aski direla pentsatzeko ez dela egitura pasiboa, baizik eta “motibatibo + adjektibo/izen” egitura.

Cautibua izenaren formari dagokionean, gogoan izan Landuccik “prender, *gatigu artu*”, “prendimiento, *gatigua*” eta “preso, *gatigua*” dakarrela, baina “catiuidad, *cautiuidadea*”.

¹⁰⁷ *çure llantu dolorosooc / emaiten deustae contentua*: Maitasun gortetiarraren ezaugarriak dira hala maiteminduaren mendekotasuna nola maitasuna sufrikario gisa bizi izatea.

¹⁰⁸ *lecorean*: ‘lekutik’.

¹⁰⁹ *bastadu*: ‘nahikoa izan, gai izan’.

¹¹⁰ *bere biurquetan*: ‘bera bihurketako, bera itzularazteko’; *bere*, hemen, TO-GEN deiturikoa da, hots, *bihurquetan* aditz iragankorren objektua, genitiboan.

¹¹¹ *bervaac*: Mendebaldeko zenbait testu zaharretan (Kapanagarena eta Frai Bartolomerenak, kasurako) inesibo singularreko eta absolutibo pluraleko markak (-an eta -ak) izenari erabat asimilatu gabe geratzen dira. Lazarragaren eskuizkribuan ere hala gertatzen da, -a amaiera duten hitzek agerian uzten dutenez, bokal bikoitz grafikoak agertzen baitituzte. Aurkitu ditugun salbuespen bakarrak *ezpatac* (AL:

Silvia isasi ez ballaco,¹¹⁴ ez çatean miracuru an ila.¹¹⁵ Baegoan, bada, Silvero ain acordu¹¹⁶ guchigaz, ece Silviac uste eben ece escuartean ilgo liçacala,¹¹⁷ arean da beregan biurtu ceitean artean;¹¹⁸ eta, destenpleac¹¹⁹ ichi eguion¹²⁰ orduan, asi çan Silvia Silvero consolaetan; bada bere,¹²¹ ecusiric Silveroc ain cruelmente bere Sirenac trataetan lebela, ez eben gura inorc bervaric leguion, salvo bacoçhic egon baxe;¹²² eta,

1153v) eta *bervac* (AL: 1154v) dira; *canpaac* (A28: 57) salbuespen den ala ez ezin da ziur baieztatu, ez baitakigu oinarrizko forma *canpa* ala *canpaa* den (Landuccik *campae* dakar: “badajo de campana, *campae mia*”).

¹¹² *erori cidin*: Konortegabetzea maitasun gortetiarrari lotua da, negarrak, malkoak eta hasperenak bezala. AL: 1152r-1152v atalean iristen da baliabide hau gorenera, lau pertsonaia nagusiak zorabiatzen direnean: *Onela lauac eocela desmayaduric* (AL: 1152v).

Eskuizkribuan *erori* (AL: 1152r) eta *erorteco* (A24: 82) aurkitu ditugu, eta *OEHn* ez dago *erorri* bat ere; gainera, eskuizkribuan sarri dago alderantzizko nahasketa: *-r-* bakarra dardarkari gogorra adierazteko. Hortaz, uste dugu *erori* eman behar dela testuan, eskuizkribuko *erorri* zuzenduta.

Bestalde, esanahiari dagoionean, iduri luke hemen ez dela erabat ‘jausi’, baizik eta ‘makurtu’, ia-ia jausteraino; hori eskatzen du gero datorren *aguiz* ‘asko’ modifikatzaileak.

¹¹³ *aguiz*: ‘asko’; *erori* aditza modifikatzen du, hots, ‘hain asko erori zen, hain asko makurtu zen’; eskuizkribuan bi aldiz aurkitu dugu (AL: 1143r eta AL: 1154v). Cf. *OEH*, s.v. *hagitz*: “General en la tradición labortana, también en la guipuzcoana (aunque parece que falta en autores como J. B. Aguirre, y Lardizabal); no aparece ni en vizcaíno ni en suletino”.

¹¹⁴ *Silvia isasi ez ballaco*: ‘Silbia lotu ez balitzaio, Silbiak heldu ez balio’; *isasi* aditz nagusiari dagokionean, cf. *OEH*, s.v. *itsatsi*: “Documentado en autores meridionales desde mediados del s. XVIII”; *ballaco* aditz laguntzaileari dagokionean, aipatu behar da Lazarragaren testuan, hipotetikoan, hirugarren pertsonak daraman *l-* aurritzia sabaikaritzen dela hurrengo *-i-* bokala asimilatuz: *ballaco* (AL: 1143r), *lloacen* (AL: 1147r), *lloaque* (AL: 1151v), *balloa* (A28: 68).

¹¹⁵ *ez çatean miracuru an ila*: ‘ez zatekeen izango mirakulu han hiltzea’; “*miracuru + izan* aditzaren 3. pertsona singularra” egitura bi aldiz dago eskuizkribuan: *ez çatean miracuru an ila* (AL: 1143r) eta *ezta miracuru nigaç conturic eugui eça* (AL: 1151v). *OEHn* (s.v. *mirakulu*) egitura honen ekialdeko agerraldiak bildu dira. Egitura antzekoa da beste hau ere: *ez çatean asco an ila* (AL: 1147v); artikuludun partizipioari dagokionean, ikusi orobat beste hau: *ni ilagaz / çuc probechuric badoçu* (AL: 1144v).

¹¹⁶ *acordu*: ‘konorte’.

¹¹⁷ *liçacala*: ‘zitzaiola’.

¹¹⁸ *arean da beregan biurtu ceitean artean*: ‘harik eta bere baitaratu zatekeen arte’; *biurtu* aditz nagusiari dagokionean, *OEHko* lehenengo adibideak Kardaberazena dira; cf. s.v. *bihurtu*: “(-gan/baitara *bihurtu* ‘volver en sí’).

Ceitean laguntzailea **edin* aditzekoa da, *-te* atzizkiduna. Uste dugu kasu honetan *-te* atzizkia erabiltzen dela denboran muga bat markatzeko.

Arean da ... artean ‘harik eta ... arte’ egiturari dagokionean, lau aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan (AL: 1143r, AL: 1147v, AL: 1152v, AL: 1153r). Honen antzeko beste egitura bat ere bada eskuizkribuan: *arean da ... -ano* (AL: 1152r, AL: 1153r).

¹¹⁹ *destenpleac*: ‘ondoezak’.

¹²⁰ *ichi eguion*: *ichi* ‘utzi, abandonatu’ aditzarekin datiboa erabiltzeaz, ikusi AL: 1141v ataleko oharra, s.v. *bigueleari ichi*.

¹²¹ *bada bere*: ‘hala ere’.

¹²² *salvo bacoçhic egon baxe*: *OEHn* ez dugu aurkitu *salbo/u* eta *baxe/baixen/baizen...* batera dituen adibiderik.

ala, Silviac urten eben arean,¹²³ nun <1143v> Silvero gueratu cidin bacoctic eta ain consuelo guchigaz nola inorc pensadu ecin leian; ceñac arturic biguela¹²⁴ bat asi çan cantaetan, manera onetan:

Esperanceau galdu jat,
guztiz ez arren, parte bat;
neure laztanaen amorearren¹²⁵
eguin gura dot negar bat.¹²⁶

Ai, ene desdichadua,
gaichez¹²⁷ rodeadua!
Contentu uste neben orduan
oy jatort discontentua.

Ene bioz penadua,
egun¹²⁸ gaxqui curadua,

baxe: ‘baizen, baizik’; eskuizkribuan *baxe* eta *baize* formak agertzen dira (bakoitza zazpi aldiz, eta behin *baje*). Formari buruz, cf. *OEH*, s.v. *baizen*: “La variante *baxen* (<-ix-> a veces en fray Bartolomé) es propia de la tradición vizcaína; no se encuentra *baizen* en textos de este dialecto hasta el s. XX. Las formas sin *-n* se documentan en textos meridionales antiguos: *baize* en un texto alavés del s. XV, en una carta de Azpeitia del XVII y en el Catecismo de Cegama; *baxe* y *baxin* en Micoleta; *baizin* en *BBizk*.”

¹²³ *arean*: ‘handik’.

¹²⁴ *biguela*: ‘bihuela’; cf. AL: 1139r ataleko oharra, s.v. *biguela*.

¹²⁵ *amorearren*: ‘amoreagatik’; *-arren* atzizkia lau bider aurkitu dugu eskuizkribuan, izenari gehituta, *-gatik* atzizkiaren baliokide: *amorearren* (AL: 1143v, A7: 89, B22: 14), *dirurren* (B17: 60). Aditz-izenari gehituta ere agertzen da, *-tearren*, *-etarren* eta *-t(z)erren* aldaeretan.

¹²⁶ *negar bat*: ‘malko bat’; *OEHn* bilduriko lekukotasunen arabera, *negar/nigar* izena zenbatzailearekin dagoenean, ‘malko’ adiera du beti (Iparraldekoak dira guztiak), baina ez dago *nigar bat egin* esamoldearen lekukotasunik. Hemen, edozein kasutan ere, *negarra* izan edo *malkoa* izan, zentzua argia da.

Negarrak, malkoak eta hasperenak maitasun gortetiarrari lotuak dira. Artzain-liburuetan duten lekuaz, ikusi Jové (1988).

¹²⁷ *gaichez*: *gaich-* aldaeraren agerraldi bakarra da testuan. Gainerakoetan *gach-* eta behin *gax-* agertzen da.

¹²⁸ *egun*: ‘gaur (egun)’; cf. *OEH*, s.v. *2 egun*: “Empleado de forma general por autores septentrionales y alto-navarros; en textos más occidentales se encuentra, por un lado, como término fosilizado en la oración del Padrenuestro, desde Capanaga hasta casi nuestros días; tbn. lo hallamos en unos versos vizcaínos de 1688 y en Barrutia. En textos guipuzcoanos es algo más frecuente: lo emplean Larramendi, Mendiburu (*IArg* I 91), Iturriaga (*Fab* 194) e Iztueta, y ya en el s. XX hay testimonios de

egun ascotan bearco doçu
ceure aldean medicua.

Acabaduric, bada, Silveroc bere cantaetea, urten eben bere camararean¹²⁹ eta igo eben¹³⁰ bere ugaçabaren aposentura, ceña idoro eben isiric;¹³¹ eta, itaunduric esecoai nun çan, esan eusaen nola emazteagaz joan cidin jardin¹³² batera eta beregaz¹³³ eroan eben Sirena eta Silvia, bere donzellaac.¹³⁴

Adituric,¹³⁵ bada, Silberoc leen esan <1144r> dogunau, joan cidin musico baçuen¹³⁶ esera, eta erregutu eusten¹³⁷ leguioela lagun musica bat emaitera¹³⁸ joaten; ceinçuc esan

bastantes más autores, especialmente desde 1950; Aguirre de Asteasu sólo emplea la expresión *egungo egun*”.

¹²⁹ *camararean*: ‘kamaratik, logelatik’; ikusi AL: 1142v ataleko oharra, s.v. *camarara*.

¹³⁰ *igo eben*: *igo* aditza beti da iragankorra Lazarragaren eskuizkribuan: *igo eben* (AL: 1143v), *igo egin* ‘igo ezan’ (A25: 6, A25: 9), *igo neben* (A25: 10).

¹³¹ *isiric*: ‘itxirik’; irakur bedi *itsirik*. Cf. Lcc “çerrar, ysçi”, “atrancar la puerta, ysçi atea” eta “embarrar, loyaquin ysçi”; cf. orobat *OEH*, s.v. *itxi*: “hay *itsi* en RS, Micoleta, Mendiburu (a menudo junto a su sin. *ertsi*: cf. *itsi-ertsi* en Mb IArg I 281) y Lardizabal (junto a *itxi* en el Antiguo Testamento; en el Nuevo Testamento sólo encontramos *itxi*)”.

¹³² *jardin*: XVI-XVII. mendeetako hirien laudorioetan, inguruetako baratzeak, lorategi ugariak eta arbolaz beteriko ibilbideak goraiatzen dira beste ezer baino gehiago, nolabait izadia hirira hurbiltzeko bidea eskaintzen dutelako (cf. Cámara 2008). Kasu honetan, jardina hiritik kanpo dago (ikus beherago *joan citecen ciudadera*, AL: 1144v), baina nolana ere, hiri-giroan garatzen da oraindik kontakizuna.

¹³³ *beregaz*: ‘beragaz, berekin, berarekin’; eskuizkribuan bitan dago *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) eta bitan *berequin* (AL: 1141v, A14: 26); guztietan da singularra. Sozietiboaren *-gaz* kasu-markarekin, hala genitiboarekin (*-regaz*) nola gabe (*-gaz*) erabiltzen dira pertsona-izenordainak eskuizkribuan: *neuregaz* (A14: 25) / *nigaz* (*passim*) / *neurgaz* (A16: 19), *aregaz* (A16: 15, A19: 25) / *agaz* (*passim*), *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) / *beragaz* (B22: 61), *çuregaz* (AL: 1144v, A2: 2oh, A7: 15, A16: 20, A17: 95) / *çugaz* (AL: 1141r, A2: 2, A7: 26, A16: 9, A26: 134, B18: 143), *gugaz* (A1: 1).

¹³⁴ *donzellaac*: ‘neskameak’; cf. *DAut*: “Se llama también la criada de una casa, que sirve cerca de la señora, y de hacer labor”. Hortaz, bereziki etxeoandreaken neskame lirateke Silbia eta Sirena, baina, aurrerago ikusiko denez (AL: 1147r), Silbiak ugazabari (eta ez etxeoandreaki) eskatzen dio baimena etxea uzteko. Eskuizkribuan agertzen den gainerako guztietan, *dontzeila* hitzak ‘neska gazte’ adiera du (ez ‘neskame’).

-aac / -aan bukaerei buruz, ikusi AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *bervaac*.

¹³⁵ *Adituric*: ‘entzunik’.

¹³⁶ *baçuen*: *baçu*, *baçuen*, *baçugaz* formei buruz, ikusi AL: 1139v ataleko oharra, s.v. *baçu*.

¹³⁷ *eusten*: ‘zien’.

¹³⁸ *musica bat emaitera*: ‘serenata eskaintzera’; *OEHn* ez da honen antzeko egiturarik, baina *dar* (*una*) *música* esamoldea erabiltzen zen gaztelaniaz, XVI-XVII. mendeetan, galaiak dontzeilari leihopetik eskaintzen zion serenata aipatzeko. Hona hemen adibide batzuk (*apud CORDE*): “me dijo que si quería gozar de una música que en la calle se daba” (Jorge de Montemayor, 1556-1558, *Los siete libros de la Diana*), “Mas ¿sabes lo que quería? Dar una música agora aquí cerca a una señora” (Luis de Miranda, 1554, *Comedia Pródiga*), “Un portugués servía a una dama y acordó de darle una música, y llevó un

eusaen baiez. Eta, ala, bear even instrumentu guztiac arturic, joan cirean, eta, elduric Sirena eta Silvia eocen¹³⁹ lecuan,¹⁴⁰ asi cirean Silverogaz joacen¹⁴¹ musicoac ain dulcemente jaiten euren istrumentuac, ece Silveroen ugaçaba eta agaz eocen guztiac citecen espantadu,¹⁴² eta ecin pensadu even nogaiti edo norc emaitte¹⁴³ eben musica oa;¹⁴⁴ eta, onetan eocela, ministrilac¹⁴⁵ ixilduric, asi cirean lau musico, uita conciertu andiaz,¹⁴⁶ manera onetan cantaetan:

Donzellacho linda damea,
flordelisea çara çu;
nic çuri on dereiçut,¹⁴⁷ baina
çuc ni erruqui ez nauçu.
Amaren seme bacoça¹⁴⁸ naiz, ta,
arren, ondo ar naroiçu.¹⁴⁹

gran músico que tañese y cantase” (Melchor de Santa Cruz de Dueñas, 1574, *Floresta española*), “cerca de donde se da una música” (Juan Martí Mateo Luján de Saavedra, 1602, *Segunda parte de la vida del pícaro Guzmán de Alfarache*), “Si quiere dar una música, salir a rotular, a dar una matraca” (Mateo Alemán, 1604, *Segunda parte de la vida de Guzmán de Alfarache*), “yo quiero que vayas esta noche con Martínez a dar una música a doña Clara” (Izengabea, 1609, *Entremés de la dama fingida*).

¹³⁹ *eocen*: ‘egozen, zeuden’.

¹⁴⁰ *lecuan*: Lazarragaren eskuizkribuan, *el(du)* ‘iritsi’ aditzaren osagarria beti dago inesiboan (-n) eta ez adlatiboan (-ra).

¹⁴¹ *joacen*: ‘zihoazen’.

¹⁴² *citecen espantadu*: ‘harritu ziren, miraz gelditu ziren’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra. *Espantadu* aditzaren esanahiari buruz, ikusi AL: 1139r ataleko oharra, s.v. *espantaduric*.

¹⁴³ *emaitte*: ‘emaiten, ematen’; -n galdu da, testuinguru fonetikoaren eraginez.

¹⁴⁴ *oa*: ‘hura’; *OEhk* ez dakar aldaera hau; cf. s.v. *hura*: “**hura** (G, AN, L, BN, S, R-uzt; SP, Urt I 495, Ht *VocGr* 373 y 337, Lar, Añ (G, AN), Gèze), **ure** (G-azp-goi-nav, AN-larr-5vill-ulz-erro-gulina, B), **hua** (G-to-bet-nav, BN-arb-ad, S), **ue** (G-goi, AN-larr), **aura** (V-gip, G-azp), **ga** (Ae), **gura**, **kura** (Sal, R), **ore** (AN-ulz-gulina). Ref.: Bon-Ond 169; A (*ura*, *kura*, *ga*); Iz *Ulz* (*ore*); Etxba *Eib* (*aura*); *EAEL* 147, 152”.

¹⁴⁵ *ministrilac*: ‘haize-instrumentuak jotzen zituzten musikariak’; cf. *DAut*, s.v. *ministril*: “Se llaman los instrumentos músicos de boca como chirimías, baxones y otros semejantes, que se suelen tocar en algunas procesiones y otras fiestas públicas [...]. Se llama también el que toca los instrumentos llamados ministriles”.

¹⁴⁶ *uita conciertu andiaz*: ‘oso era harmoniatsuan, ahotsen bat etortze bikainean’; cf. *DAut*, s.v. *concierto*: “En la música es un concurso de más de dos voces ajustadas sobre un canto llano; y assí pueden ser a tres, a quatro, a cinco y más voces [...]”.

¹⁴⁷ *on dereiçut*: ‘maite zaitut’; aditzaren formari dagokionean, badira honen kide gehiago testuan zehar: *on dereiçut* (AL: 1144r), *ereiçan* (AL: 1145r), *nola ereiçun* (A7: 73), *ereyçan* (A11: 3), aditzaren bi adieretan (‘maitatu’ eta ‘izena izan’), baina ugariago dira palatalizaturiko adizkiak: *derechana*, *derechula*, *derechadan*, *derechudan*, *derecho*...

¹⁴⁸ *bacoça*: ‘bakarra’.

Ama enea seme baga
 çuc ifinico al¹⁵⁰ doçu.
 Ama eneaen seme bagueaz¹⁵¹
 oy çuc cer probechu doçu?
 Lau urtebete, euren gabaquin,¹⁵²
 ceure oñetan nauçaçu.
 Ene laztana, ene lindea,
 nay doçuna eguiçu.
 <1144v> Ene laztana, ni ilagaz¹⁵³
 çuc probechuric badoçu,
 ori¹⁵⁴ guerrico dagueau, eta
 bioceraño indaçu.¹⁵⁵

Ene laztana, eriocea
 senticen¹⁵⁶ ez dot bapere,
 aseguin eta descansu baxe,¹⁵⁷
 çu baçarade servicen.¹⁵⁸

¹⁴⁹ *ar naroiçu*: ‘har nazazu hari, harengatik, haren mesedetan’ bide da, hots, ‘ondo har nazazu hari (amari) minik ez egiteko’. Egitura perifrastiko hau oso iluna da. Iduri luke *hartu* aditzaren aditzoina dugula aditz nagusi gisa, eta jarraian duen laguntzailea *eragin*. Izan ere, azken forma ez da ez **ezan ezta *iro* aditzen bidez azaltzen ahal, eta Lazarragak *egin* aditzaren forma faktitiboa erabiltzen du han-hemenka: cf. *Azaiteau galdu lerait / ardura usaçaqueac* (A24: 157-158). Horiek horrela, baliteke “zuk-hari-ni” gisako egitura izatea.

¹⁵⁰ *al*: ‘dirudienez, ziur aski’; *al* honek probabilitate handia adierazten du.

¹⁵¹ *Ama eneaen seme bagueaz*: ‘ama enea seme gabe ipintzearekin’.

¹⁵² *Lau urtebete, euren gabaquin*: Normalean egunak izaten dira beren gauekin, baina gaztelaniaz ere aurkitu dugu honen antzeko bat: “diciendo que si hubiese de contar sus excelencias no acabaría en cincuenta años **con sus noches**” (Fray Prudencio de Sandoval, 1604-1618, *Historia de la vida y hechos del Emperador Carlos V. apud CORDE*).

¹⁵³ *ilagaz*: ‘hiltzearekin’; cf. honen antzeko erabilera: *ez çatean miracuru an ila* (AL: 1143r) eta *ez çatean asco an ila* (AL: 1147v).

¹⁵⁴ *ori*: ‘tori, hartu’; cf. Lar. *apud OEH*, s.v. *ori*: “Toma, tómalo, en modo ínfimo, al muchacho *to*, a la muchacha *no*, a ambos en modo más cortés *ori, orizu*”.

¹⁵⁵ *indaçu*: ‘emaidazu’ esan nahi du, baina hemen ‘(bihotzeraino) sar iezadazu’ ulertu behar da.

¹⁵⁶ *senticen*: ‘sumatzen’ adierarekin hala *eriocea* nola *aseguin eta descansu* objektuak onartzen ditu *senticen ez dot* aditzak.

¹⁵⁷ *baxe*: ‘baizen, baizik’; formari buruz, ikusi AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *baxe*.

¹⁵⁸ *çu baçarade servicen*: ‘zuk nahi baduzu, gogoko baduzu’; gaztelaniazko *servirse* aditzaren ordain diren esamoldeei buruz, ikusi AL: 1142v ataleko oharra, s.v. *servidu içaten liçala*.

Bada bere,¹⁵⁹ nai ez neuque,
 mundu guztiagaitirren,¹⁶⁰
 çuregaz ene¹⁶¹ secretoa
 descubri lidin bapere.

Acabaduric, bada, Silveroc bere musiqueau, aynbat aseguin artu even jardinean eocenac, eze ez ostean gueiago,¹⁶² especialmente Silviac, ceñac utra on erechan Silverori, cegati eçautu eben Silveroren cantaetea.

Acabaduric leen esan dogun cantaeteau, Silvero eta bere lagunac joan citecen¹⁶³ ciudadera, nun Silberoc emun eusten¹⁶⁴ ayn colacio¹⁶⁵ andia beregaz¹⁶⁶ eroan cituan musicoay, ece ecin contadu al leidi¹⁶⁷ guiçonac gurearren¹⁶⁸ bere; eta, colacioa

Bestalde, Lazarragak, *-de-* morfema irangangaitzetako NOR argumentuaren pluralgile bezala erabiltzen du. Bost aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan: *çarade* (AL: 1144v, B18: 91), *dirade* (A1: 52), *çagode* (A5: 2), *çaucidenean* (A16: 86), *gabilçaden* (A17: 93), *çabilçade-* (B18: 147); *-te-* morfema, ordea, irangangaitzetako NORI eta irangankorretako NORK argumentuen pluralgile bezala agertzen da eskuizkribuan: *ecarten* (AL: 1153r, AL: 1154v, A1: 37), *liçatela* (AL: 1154v), *egotela* (AL: 1154v), *darabilte-* (A1: 47, A24: 87), *deustet* (A17: 9), *jate* (B3: 77), *eusten* (‘zien’ nahiz ‘zioten’, *passim*).

¹⁵⁹ *Bada bere*: ‘hala ere’.

¹⁶⁰ *mundu guztiagaitirren*: ‘mundu guztiagatik’; ikusi, eskuizkribu honetan bertan, *cegaitirren* (A23: 87). *OEhk* (s.v. *arren*) atzizki honen hiru adibide bildu ditu: “*arren*. Añadido a *-ga(i)ti*: *Begiak deutse egozten biotzari kulpea*, / *Aganik jaio zala onerestea*, / *Ta agaitirren aditu zerren zirean* / *Errenkore andiak erne zitean*. TAV 3.1.22. [Elorrioko maitasun kanta, 1609] *Onegaitirren errequetan deusat andrane Maria Birjineari*, [...] *eta zuri aita espiritual orri, erregutu dagizula nigaitik laungoikoari*. Cap 20. *Beragaterren trukadu nei pozik mundu guztia*. Acto 306”.

¹⁶¹ *çuregaz ene*: ‘zure eta ene, zure eta nire’; “Xgaz Y” egitura da, “Xrekin Y” egituraren aldaera, ‘X eta Y’ adierazteko. Sozietiboaren *-gaz* kasu-marka genitiboarekin edo genitiborik gabe erabiltzeaz, ikusi AL: 1143v ataleko oharra, s.v. *beregaz*.

¹⁶² *eze ez ostean gueiago*: Irakur bedi *aynbat... eze...* Hots, ‘egun horretan hartu zuten besteko atsegina ez zuten geroztik inoiz hartuko’.

¹⁶³ *joan citecen*: ‘joan ziren’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra.

¹⁶⁴ *emun eusten*: ‘eman zien’.

¹⁶⁵ *colacio*: ‘otordu arin’; cf. *DAut*, s.v. *colación*: “El agasajo que se da por las tardes para beber, que ordinariamente consta de dulces y algunas veces se extiende a otras cosas comestibles, como son ensaladas, fiambres, pasteles, etc.”

¹⁶⁶ *beregaz*: ‘beragaz, berekin, berarekin’; cf. AL: 1143v ataleko oharra, s.v. *beregaz*.

¹⁶⁷ *ecin contadu al leidi*: ‘ezin kontatu lezake’; **-idi-* erroko adizkia da, balio potentzialarekin.

**-idi-* aditza *egin* aditzaren erro supletibotzat jo ohi da (Lafon 1944 eta geroztikako lanak). Izan ere, testu arkaikoenetan, *egin*-ek ez du potentzialeko forma trinkorik erakusten, eta haren ordeztze **-idi-* erabiltzen da. Mendebalde zein ekialdeko testuetan aurkitzen da.

**-idi-* aditza trinkoki (*Arbore gaichtoac fructu onic ecin daidi*, Leiz Mat. VII, 18), zein “partizipioa + **-idi-*” gisako perifrasiaren laguntzaile gisa agertzen zaigu. Azken erabilera hau mendebaldeko testuetan baizik ez da lekukotzen; eta hori da, hain zuzen ere, espero duguna, *egin* eta **-idi-* banaketa osagarrian

acabaduric, despedidu cituan musicoac, eta, ai ichi¹⁶⁹ ta joan cidin bere esera, nun asi çan bere erropaac¹⁷⁰ contuz maleta baten <1145r> sarçaen, cegaiti esan eusan ugaçabac ece biaramunean joango cireala euren bjajera, ceña çan Italiaco ciudade batera, ceñari ereiçan¹⁷¹ Arcileo.¹⁷²

Arcileoco ciudadean¹⁷³
 Silvero el cidinean,
 bicico çala uste ez eben
 oy inor[c]¹⁷⁴ ordu batean.

Ainbat çan, bada, Silveroren

badira, eta “partizipioa + *egin*” perifrasi mendebaldekoa bada: *Mayacean berarra luce da eta sendo, eguitayaren orçac ebagui leydi ondo* (RS 268); *Esan senguida beste gatic / esneydysula trucadu* (Mik TAV 3.1.27).

Lazarragaren eskuizkribuan, bost aldiz agertzen zaigu trinkoki jokaturik, eta gehienetan aditz-lokuzio bateko aditza da: *Ecín faltaric neydio / nic on derechadanari* (A3: 9-10), *apa bat baneydiçu ao goçoan*; / *bacusu ene fedea firmea dana* (A17: 19-20), *Baneidio bati berba*, / *palagadu al banegui* (A19: 62-63), *beronec bere ezteidio falta gueiago damari* (B27), *Mendi altuan erurra daydi*, / *aran baxuan eguzqui* (B31: 1-2). Gainerateko kasuetan, perifrastikoki erabilia da, partizipioa aditz nagusizat harturik.

Balioari dagokionez, lau baliorekin agertzen zaigu. Gehienetan potentziala adierazten du (zortzi aldiz), baina geroaldiaren balioa ere har dezake (bi aldiz). Behin baldintza irreal bateko apodosian agertzen zaigu, baina hori ez zaigu harrigarria iduritzen, kontuan harturik apodosiak potentzialeko formetarik erator daitezkeela. Azkenik, orain arte ezagutzen ez genuen erabilera batean aurkitu dugu bi aldiz: aginteraren balioarekin; bizkitartean, ez dira agintera “normalak”: orainaldiko forma iragankorren *d-aurrizkia* daramate, baina horrekin batera aginterazko formetan erabili ohi den ezeztapenaren partikula: *ze*. Pentsa daiteke geroaldiko formak direla aginteraren balioarekin erabiliak (oroit Leizarragaren mandamentuko *ez duk hilen* tipoko formak).

¹⁶⁸ *gurearren*: ‘gura arren, nahi izan arren’; eskuizkribuan, *gura izan* aditzean, beti agertzen da *gura* forma; izenari artikulua erantsi zaionean, *gurea* bihurtu da, jakina: *senargureac* (A19: 13), *ecusgurea* (B22: 36). Hemen ere, horien antzera gertatu da *guraa-* > *gurea-*.

¹⁶⁹ *ai ichi*: ‘haiei utzi, haiek utzi’; *ichi* ‘utzi, abandonatu’ aditzarekin datiboa erabiltzeaz, ikusi AL: 1141v ataleko oharra, s.v. *bigueleari ichi*; baina hemen bakarrik aurkitu dugu *ai* erakusle datibo plurala.

¹⁷⁰ *erropaac*: *-aac / -aan* bukaerei buruz, ikusi AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *bervaac*.

¹⁷¹ *ereiçan*: ‘izena zuen, deitzen zen’; aditzaren formari dagokionean, ikusi AL: 1144r ataleko oharra, s.v. *on dereiçut*.

¹⁷² *Arcileo*: Ez dugu ezagutzen *Arcileo* edo *Arsileo* izeneko hiririk (ez baitugu uste Toscanako *Arcille* herrixkak hemen zerikusirik duenik). *Arsileo* izeneko pertsonaia agertzen da, ordea, *Belianís de Grecia* (1547) eta *Los siete libros de la Diana* (1559) liburuetan.

¹⁷³ *Arcileoco ciudadean*: Hemen, ustekabean eta ageriko arrazoi berezirik gabe, narratzailearen ahotsa, orain arte prosan ari zena, bertsotan hasi da. Hiru lekutan aurkitu ditugu narratzailearen hitzak bertsotan (AL: 1145r, AL: 1147r eta AL: 1154r-1154v).

¹⁷⁴ *inor[c]*: Ergatibo-faltari dagokionean, cf. *inor[c]* (AL: 1145r, A28: 147), *ni[c]* (A7: 38, A17: 107, B3: 34), *neur[c]* (A9: 19), eta *ar[c]* Sasiolakoarenean (B30: 86).

amoremina¹⁷⁵ andia,
 ece, ez inor ecusterren,¹⁷⁶
 isaiten¹⁷⁷ eben beguiac.

Remedioric ecin lebela,¹⁷⁸
 utra gaxoric ebilen;
 fortunearen esai çala
 ya asi çan senticen.

Silvia, dama galantori,
 pena andiaz bici çan;
 Silverori on derechana¹⁷⁹
 acordacen da ascotan.

Doristeo,¹⁸⁰ çaldun gazte bat,
 ebilen penaz beteric,
 cegaiti utra on erechan
 Silvia donzelleari.

<1145v>

¹⁷⁵ *amoremina*: ‘maitemina’; Berpizkundeko poesian topiko ezaguna da “amorez minduta” egotea (Petrarca, Garcilaso...): maitalea “amoreminez” dago, ezin duelako lortu maitatuaren amodioa (arrazoiak askotarikoak izan daitezke). Testuan hitz honek dituen agerraldi batzuetan esanahia hurbil bide dago etimologiatik (AL: 1145r, A7: 78, A16: 47, B10: 12, B21: 2 eta B23: 118); aldiz, A11: 8 lerrokoa egun maiteminak duen adiera arruntari dagokio.

¹⁷⁶ *ecusterren*: ‘ikustearren, ikusteagatik, ikusteko’; *-arren* atzizkiari dagokionean, ikusi AL: 1139r ataleko oharra, s.v. *probaetarren*.

¹⁷⁷ *isaiten*: ‘ixten’; irakur bedi *itsaiten*. Adi aditz-izenaren formari, *OEHN* ez baita agertzen, s.v. *itxi*.

¹⁷⁸ *ecin lebela*: ‘ezin ukan zuelarik’; *lebela* adizki trinkoa da, **edun* aditzarena.

¹⁷⁹ *derechana*: *-na* konpletiboa da.

¹⁸⁰ *Doristeo*: Doristeo izeneko zaldunari (Doristeo zalduna baita, Silbero, Sirena eta Silbia zerbitzariak diren arren) izena aldatu dio egileak AL: 1152r atalean, ziur aski errakuntzaz; hortik aurrera beti deitzen dio *Dorido*.

Lope de Vegak lan askotan erabili zuen *Doristeo* izena: *El mármol de Felisardo* (1594-1598), *El amante agradecido* (1602), *La discreta enamorada* (1606-1608)... Antonio de los Caramanchesen *La pastora de Mançanares* (XVII. mendea) artzain-liburuan ere bada izen hori duen artzain bat.

Dorido izena, berriz, Mateo Alemánek erabili zuen *Guzman de Alfarachen* (1599-1604). Montemayorren *Los siete libros de la Dianan*, azkenik, *Dórida* izeneko ninfa agertzen da; izen femeninoa greziar mitologiatik dator, eta erabilia zuen Sannazarok ere *Arcadian* (1504); *Dorida* izeneko andrazkoa dago 1526ko *Polindo* zaldun-liburuan ere.

Sirena bere ainbeste dabil
 besteoc leguez galduric,¹⁸¹

Doristeori on derechala,

Silvero anci jaquinic.¹⁸²

Cupido,¹⁸³ nola doçu orrein¹⁸⁴ gaxqui¹⁸⁵

ceure matraz¹⁸⁶ doraduoc gobernaetan?

Cegaiti lauoi bardin¹⁸⁷ on erechi

ez derausteçu¹⁸⁸ euren amoreetan?

Dago Sirenagaiti Silvero ilic,

Sirenac Doristeori on erechan,

¹⁸¹ *ainbeste dabil / besteoc leguez galduric*: ‘besteok bezainbeste galdurik dabil’; *ainbeste galduric* ulertu behar da.

¹⁸² *anci jaquinic*: ‘hari ahantzirik, hari ahazturik’; cf. AL: 1142v ataleko oharra, s.v. *anci jaquinic*.

¹⁸³ *Cupido*: Zortzi bertso-lerro hauek neurri desberdinekoak dira, aurretik eta ondotik dituztenen aldean. Aurretik eta ondotik datozenak launaka bildu behar dira, 9/10 - 8a - 9/10 - 8a egiturarekin; zortzi bertso-lerro hauek, ordea, luzeagoak dira (11/12 silaba, eta are 14) eta errimak zortzikoa biltzen du (ez lauko bi).

¹⁸⁴ *orrein*: ‘horren’; hiru graduko adberbioa dago eskuizkribuan: *oneyn/onein*, *orreyn/orrein*, *ayn/ain*. Cf.: *oneyn cureldo tratadu* (AL: 1151r), *ene peneau oneyn andia dan azquero* (AL: 1152r), *estaguiçu[la] / guičona onein amorad[u]* (B30: 35-36); *orreyn cureldo trataetan* (AL: 1152r), *orrein gaxqui* (AL: 1145v); *orrein curela* (A17: 34), *eneçat orrein gogor* (A17: 40), *orrein cruel içaten enegana* (A17: 67); *ain furia andiaz* (AL: 1142r), *urten eben ain laster* (AL: 1143r), *ain aguiz* (AL: 1143r), *ain cruelmente* (AL: 1143r) eta *passim*.

¹⁸⁵ *gaxqui*: Literatura-topikoa da Cupido itsuak geziak jaurtitzean huts egitea.

¹⁸⁶ *matraz*: ‘gezi’; cf. *OEH*, s.v.: “**matraz** (SP), **matrazu** (V arc. ap. A; Lar Sup). *Urdeen buztanez matrazu onik ez*. “Virote”. RS 51 (tn. 485, con la var. txarri). *Matrazu orrek urte ezaban karkax orretarean*. Ib. 228. *Arku bandatutik desarraturik dohazin matrazak*. Harb 254s. *Halzez matraz hunik ez*. Bela 28”.

¹⁸⁷ *bardin*: ‘berdin’; Lazarragaren eskuizkribuan 11 aldiz aurkitu dugu *bardin*. Horietako batean bakarrik (AL: 1145v, hemen hain zuzen) du zalantzarik gabe gaurko ‘berdin’ esanahia, ‘berdintasuna’ adierazten duena; hiru aldiz (AL: 1151r, A25: 8, A27b: 7) ‘dena den, nonbait, beharbada, seguru aski’ adierazten du, gure ustez (cf. *OEH*, s.v., “de todas maneras, en cualquier caso” eta “probablemente, quizás”); behin (A12: 11) zalantza dugu bi adiera horietako zein ote duen; eta, azkenik, sei bider adierazten du baldintza (AL: 1172r, A24: 5, B17: 82, B18: 93, B18: 98, B23: 101).

¹⁸⁸ *on erechi / ez derausteçu*: ‘onirizarazi ez diezu, maitarazi ez diezu’; *derausteçu* aditz laguntzailearen bidez adierazi da faktitibotasuna, **eradutsi* aditzaren forma horrek balio faktitiboa baitu hemen. **Eradutsi* aditza lau aldiz agertzen da Lazarragaren testuan, beti laguntzaile gisa. Horietatik bitan (A24: 11 eta B22: 71) aplikatibotasuna adierazteko erabiltzen da, hots, laguntzaile hirupertsonal arrunta da (*eutsi*, **eradun*, **i*-ren parekoa). Beste bitan (AL: 1145v eta A27: 5) faktitibotasunaren adierazteko erabiltzen da; gisa horretako faktitibozko formak ezezagunak ziren Lazarragaren testua agertu arte, baina iduri luke erabilera zabala zutela Arabako euskara zaharrean, Lazarragak indikatibotik kanpo ere faktitibotasuna laguntzailean markatzen baitu, *egin*-en orde *eragin* erabiliz (*galdu lerait* A24: 157).

Doristeoc Silviagati asco dauco minic,
Silviac Silverori eusan erreguetan.¹⁸⁹

Silveroc, bada, ecusiric
bere desdicha andia,
negar eguiten prometidu dau,¹⁹⁰
bici dan arte¹⁹¹ guztian.

Esperancea galdu jaquinic¹⁹²
bici çan, aseguin bague;
joan gura dau lecareanic¹⁹³
canpura¹⁹⁴ bici içaaten.¹⁹⁵

¹⁸⁹ *erreguetan*: ‘erregutzen’; *erreguetan* irakurri behar da (ez *erregetan*), jakina.

¹⁹⁰ *negar eguiten prometidu dau*: Bi aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan *prometidu* aditza aditz-izenarekin; batean *-tzen* forma hartu du aditz-izenak (*negar egiten prometidu dau* AL: 1145v) eta bestean *-tzeo* forma (*prometidu even biac ez alcarri ichi jaguiteco* AL: 1153v), gaur *-tzea* erabiliko genukeen lekuan.

¹⁹¹ *arte*: ‘tarte’; izena da.

¹⁹² *galdu jaquinic*: ‘hari galdurik, harentzat galdurik?’; *jaki-* adizkiari dagokionean, ikusi AL: 1142v ataleko oharra, s.v. *anci jaquinic*.

¹⁹³ *lecareanic*: ‘herrixkatik’; cf. Lcc “aldea, *lequa*, *aldea*”. Eskuizkribuan gutxienez zortzi aldiz aurkitu dugu *lecu* esanahi horrekin (AL: 1145v, A7: 61, A17: 52, A23: 69, A23: 75, A23: 82, A23: 84, B25: 23). Beste askotan, jakina, ‘toki’ esanahiarekin.

Bestalde, *-reanic* ablatibo pleonastikoa behin baino gehiagotan agertzen da eskuizkribuan: *lecareanic* (AL: 1145v, B23: 82), *arereanic* (A24: 130, B6: 33, B7: 1), *altureanic* (B23: 80), *O[e]reanic* (B32: 7).

¹⁹⁴ *lecareanic* / *canpura*: *lecareanic canpura* ‘herrixkatik edo hiritik landara’ joatea Berpizkundean hain maite zuten *beatus ille* topikoaren hemengo formulazioa da: erantzunik gabeko maitasunak sorturiko kezken tokia da herrixka (*bici lazeradua*), eta Silberok, horiei ihes egiteko, landara alde egin nahi du.

canpura: ‘landara’; eskuizkribuan beti dago *canpu* forma, Landuccirenean eta Gamizenean bezala (eta ez *kanpo*, beste autore guztiek erabiltzen duten bezala, *OEhk* dioenaren arabera). Esanahiari dagokionean, behin bakarrik esan nahi du ‘kanpo’ (vs ‘barru’, A26: 82), eta, ñabardurekin bada ere, bost aldiz dauka Landucciren erabilerara hurbiltzen den ‘landa’ adiera: bitan ‘landa’ (vs ‘hiria’, AL: 1145v eta B17: 67), beste bitan ‘landa zabala’ (vs ‘leku txikia, leku jakin bat, erreferentziako lekua’, AL: 1152v, AL: 1153v), eta behin ‘zelaia, jokalekua’ (zehazkiago ‘justetako zelaia’ A1: 10).

¹⁹⁵ *ičaaten*: *Jan* eta *izan* aditzek aditz-izena osatzeko *-te* atzizkia hartzen dutenean, *-aa-* bokal bikoitza gertatzen da. Aditz horiek beroriek bestelako formetan (*izango*, *jango*, *izan*, *jan*, *janda*) ez dute inoiz bokal bikoitzik agertzen. Itxura guztien arabera fenomeno morfologikoa da oinarrian. Honelaxe dio *OEhk jan* aditzarentzari dagokionean (*izan* aditzari dagokionean, *OEhk* ez dakar bokal bikoitzeko adibiderik): “Documentado en todas las épocas y dialectos. La forma *jan* es general; *jaana*, *jaate-* (aunque no *jaan*) se documentan en Capanaga, Zuzeta (88), Moguel (*PAb* 164), V. Moguel (12), J.J. Moguel (*BasEsc* 261) y fray Bartolomé (*Ic* III 273)”.

Leen esan dogun conquistan¹⁹⁶ lau amadore oec <1146r> egonic, çan lastima andia norc bere biocean eucan tristezea ecusten;¹⁹⁷ especialmente Silveroc, ceñac, ecusiric Sirenac besteri on erechala, acordadu eben joaten¹⁹⁸ arçai¹⁹⁹ baten figuran²⁰⁰ erri²⁰¹ aetaric,²⁰² ez ain bici lazeradua iragaiterren.²⁰³

Eta, ala, egun baten, bere ugaçabari licencia escatu jacan²⁰⁴ bere errira²⁰⁵ joateco, ceñac utra²⁰⁶ damu andia artu eben Silveroen joateaz.²⁰⁷ Silveroc, bada, bere ugaçabari licencia escatu equionean, joan cidin Sirenagana, ceñari negarrez egoala despedidu equion;²⁰⁸ eta, ya joateco egoan puntuan, atera eben rabel²⁰⁹ bat bere maucarean,²¹⁰ ceña jaiten ebela asi çan negar eguiten, onela:

¹⁹⁶ *conquistan*: ‘lehian’.

¹⁹⁷ *ecusten*: Eskuizkribuan askotan dago aditz-izena inesiboan (-*tzen*), gaur absolutiboa erabiliko genukeen lekuan (-*tzea*).

¹⁹⁸ *acordadu eben joaten*: ‘erabaki zuen joatea’; *acordadu* ‘erabaki, onartu’ aditzak bi joskerak (-*tzea* eta -*tzen*) onartzen ditu eskuizkribuan. Bost bider aurkitu dugu osagarria -*tzen* forman: *acordadu eben joaten* (AL: 1146r), *acordadu eben arçai aberaspatequin jarten arçaiçat* (AL: 1146v), *acordadu eben aen esque joaten* (AL: 1151r, AL: 1151v), *acordadu dot erietan* (B18: 118). Bi bider erabili du osagarria -*tzea* forman: *acordaetan ez dodala / ain laster ezconquetea* (A24: 173-174), *acorda badeçaçu ucacea* (B3: 89).

¹⁹⁹ *arçai*: ‘artzain’; halakoetan -*n* gabeko formak erabiltzen ditu beti: *arçai (passim)*, *seychoa* (A25: 53), *sei* (B3: 13, B23: 62), *array* (A25: 53) eta *arraitan* B2: 12). Landuccik ere -*n* gabeko formak bildu zituen: “ouejero, pastor, arçaya”; “niño, *segui mutila*”; “peçe, pescado, *arraya*”.

²⁰⁰ *arçai baten figuran*: ‘artzain gisa, artzain itxura hartuta’; cf. Covarrubias, s.v. *figura*: “Vale talle, parecer, semejança, como dize el romance viejo: *En figura de romero / No le conozca Galván*”. Izatez liburuko pertsonaia nagusiak ez dira artzainak, artzainen itxura eta jantziak hartzen dituzten hirikumeak baino.

²⁰¹ *erri*: ‘lurralde, herrialde’; cf. Lcc “conquistar tierras, *erriac yrabaçi*”.

²⁰² *aetaric*: -*etaric* prolatibo/ablatibo pluraleko desinentziari buruz, ikusi AL: 1142v ataleko oharra, s.v. *escuetaric*.

²⁰³ *iragaiterren*: ‘iragatearren, iragateagatik, iragateko’; -*arren* atzizkiari dagokionean, ikusi AL: 1139r ataleko oharra (s.v. *probaetarren*). *Irago* aditzari buruz, ikusi AL: 1153r ataleko oharra (s.v.).

²⁰⁴ *escatu jacan*: ‘eskatu zion’; eskuizkribuan *eskatu* aditzak NOR edo NOR-NORI erregimena du, beste euskal testu zaharretan bezala (*RS*, Leiz, Zalg).

²⁰⁵ *errira*: ‘herrialdera’; ikusi lerro batzuk goragoko oharra.

²⁰⁶ *utra*: ‘oso’.

²⁰⁷ *Silveroen joateaz*: ‘Silbero joateagaz’; *Silveroen* genitiboa *joateaz* aditz-izenaren subjektua da.

²⁰⁸ *despedidu equion*: ‘agur egin zion’; eskuizkribuan *despedidu* aditza bi aldiz agertzen da jokaturik; honetan NOR-NORI erregimena du; bestean (*despedidu cituan*, AL: 1144v) NOR-NORK erregimena.

²⁰⁹ *rabel*: ‘arrabita’; askotan agertzen da XVI. mendeko gaztelaniazko artzain-liburuetan. Cf. *DAut*, s.v. *rabel*: “Instrumento músico pastoril. Es pequeño, de hechura como la del laúd. Compónese de tres cuerdas solas, que se tocan con arco y forman un sonido mui alto y agudo”.

²¹⁰ *maucarean*: ‘mahukatik’; agian ‘zorrotik’; cf. Lcc: “manga de vestidura, *mauquea jançiana*”, baina soinekoak mahuka zabala izan behar du hortik arrabita ateratzeko; horregatik pentsatu dugu agian arrabitaren mahuka dela, arrabita gordetzeko zorroa alegia, gaztelaniaz *manga* hitzak zituen adieretako

Ordu onean guera çatez,
 donzella linda erana;²¹¹
 noxbait-noxbait²¹² acorda çatez
 çurea nola naxana.²¹³

Esaitasun parebagea
 nigaz cegaiti dauçaçu?
 Muguer-arrizco²¹⁴ bioça baño
 gogorragoa çuc doçu.

Ni onerean²¹⁵ joateco
 causea oyta²¹⁶ çara çu;
 Jaun Cerucoac, ene laztana,
 oy deguiçula parcatu.

<1146v> Arren, Sirena, ene bioça,

bati erreparatuta (cf. *DAut*, s.v. *manga*: “Se llama también cierto género de coxín o maleta, abierta por las dos cabeceras, por donde se cierra y asegura con unos cordones”).

²¹¹ *erana*: Ez dakigu zer esan nahi duen (ez euskaratik ez gaztelaniatik abiatuta), eta, akatsa balitz, zelan zuzendu beharko litzatekeen, eskuizkribuan argi-argi irakurtzen baita; ez dirudi *errana* edo *eranan* transkribatzeak ere ezer konponduko lukeenik. Bertso-lerroaren silaba-kopurua eta errima kontuan izanik, *Sirena* zuzentzea litzateke aukera bat, baina ez dago horretarako ere oinarri sendorik.

²¹² *noxbait-noxbait*: ‘behingoz’; dirudienez, “noizbait” (*noxbait*, *noxbayt*, *noxpait*) bi zentzurekin erabiltzen da Lazarragaren eskuizkribuan: ‘behingoz’ (hiru aldiz) eta ‘egunen batean’ (behin, A8: 6). ‘Behingoz’ zentzua dutenetan (AL: 1146r, A17: 88 eta B27: 15) aginterazko aditz-formak dituzte beti ondotik, eta horietako batean (*noxbait-noxbait*, AL: 1146r) errepikapen indargarria (halakoetarako cf. Agirre Asteasuokoaren adibideak, 1808 ingurukoak, *apud OEH*: “*Idiki itzatzu bada noizbait-noizbait, kristaua, zure begiak*. AA III 349. *Noizbait, noizbait asitzera noa [...]* kristau aziai dotrina azaltzen. Ib. 399”).

²¹³ *nola naxana*: *Acorda(du)* ‘gogoratu’ aditzak bi erataro egituratzen du mendeko perpau osagarria eskuizkribuan: 1) “Izenordain galdetzailea + aditza + -n”, hiru aldiz: *Acorda çatez ceyn on derechudan* (AL: 1152r), *Orduan acordaduco çara / oy nola esan niçun nic* (A8: 17-18), *Acorda çatez / oy eta çarriz contuan / cinbat joacen / ebili pobre munduan* (A26: 77-80). 2) “aditza + -na”, behin: *Silverori onderechana / acordacen da ascotan* (AL: 1145r). Kasu honetan, bien nahastea dugu, ziur aski bertso-lerroaren neurriak eta errimak hartaratuta.

²¹⁴ *Muguer-arrizco*: ‘suharrizko’.

²¹⁵ *onerean*: ‘hemendik’.

²¹⁶ *oyta*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak, bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

suplicaetan nachaçu,²¹⁷
 nic mercedu ez badot bere,
 ez naguiçula ancitu.²¹⁸

Ceruco Jaunaz²¹⁹ oyta, Sirena,
 gueratu, bada, çatez çu;
 ni onerean banoa bere,
 ene bioça çuc doçu.

Neure beguioc guiaduco dot
 tristezea dan errira,
 aseguinic sar ez daquidan
 oy biozeti barrura.

Despediduric, bada, Silvero bere Sirenaganic, artu eben arçaiaren jazteco baçu,²²⁰ eta asi çan bere biajea arçauen,²²¹ ponienteco aldeetara; eta, bere bidea ecarrela, el cidin²²² ribera utra caudaloso baten,²²³ ceñari erechan Duero,²²⁴ Gaztelaco probincian, nun cirean utra

²¹⁷ *suplicaetan nachaçu*: ‘suplikatzen natzaizu, erregutzen dizut’; ikusi AL: 1140r ataleko oharra, s.v. *suplicaetan nachaçu*.

²¹⁸ *ancitu*: ‘ahantzi, ahaztu’; *anci(tu)* aditzari buruz, ikusi AL: 1142v ataleko oharra, s.v. *anci*.

²¹⁹ *Jaunaz*: ‘Jaunagaz, Jaunarekin’; hemen *-az* bukaerak sozietiboaren balioa du.

²²⁰ *baçu*: *baçu, baçuen, baçugaz* formei buruz, ikusi AL: 1139v ataleko oharra, s.v. *baçu*.

²²¹ *asi çan bere biajea arçauen*: ‘bere bidaian abiatu zen’; *OEHN bidaia hartu* esapidearen adibide bakarra aurkitu dugu, eta oso berankorra: *Egun oro nago orkitan orren karta erranez noiz arten dion bidajia; ezdud nai arrapa dazatadan uste bagerik*. Mendigatxa, 152. Bestalde, *CORDEn badira tomar el viaje* esapidearen agerraldi batzuk XV-XVI. mendeetan: “Con este acuerdo, a plazer de todos los de la nave, **tomaron el viaje** de Constantinopla con viento bueno y endereçado” (Garci Rodríguez de Montalvo, 1482-1492, *Amadís de Gaula, libros I y II*), “En ocio allí la gente se detuvo / Un delicioso mes, el cual pasado, / Con todos los caballos y bagaje / A Mapochó **tomaron el viaje**” (Pedro de Oña, 1596, *Arauco domado*), “y assi, estando la peña donde está el caçador çerca de las cabras, sera cossa çierta llegarse a ella, mas si **tomaren viaje** para hirse a otra parte, mire el camino que lleuan y las peñas que ay en aquel derecho..” (Luis Barahona de Soto, c. 1580 - 1600, *Diálogos de la montería*). Cf. baita frantsesezko *prendre la route*.

²²² *el cidin*: ‘heldu zen, iritsi zen’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra da.

²²³ *baten*: *el(du)* ‘iritsi’ aditza inesiboarekin erabiltzeaz, ikusi AL: 1144r ataleko oharra, s.v. *lecuan*.

²²⁴ *Duero*: Bidaia Italiatik abiatu bada, ondo da *ponienteco aldeetara bere bidea ecarrela* Dueroren ibaialdere iristea, lerro gutxitan jauzi handia egin duen arren. Gogoratu, bestalde, Jorge de Montemayoren *La Dianako Selvagia* ere horkoa zela: “Yo vivía en una aldea que está junto al caudaloso Duero” (*La Diana*, Libro primero).

arçai aberasac. Ecusiric, bada, Silveroc egoala utra urrun bere errirean,²²⁵ acordadu²²⁶ eben arçai aberaspatequin²²⁷ jarten²²⁸ arçaiçat. Eta ala eguin eben, cegaiti, biaramunean, Ascanio²²⁹ erechan guiçon aberaspategaz²³⁰ jarri çan, nun bere ganadua goardaetan eben.

<1147r> Silveroren²³¹ partierea²³²
oy adituric,²³³ Silviac
damu andia oy eben artu
bioz berean,²³⁴ menetan.²³⁵

Silvero бага bici içaaten²³⁶
oy ecin eben sufridu;
aren acean joateco
da licencia escatu.²³⁷

Silviac bere ugaçabari
onela esan deuso:
—Romeria²³⁸ bat eguiteco,

²²⁵ *errirean*: ‘herrialdetik’; *erri* izenari buruz, cf. gorago AL: 1146r ataleko oharra, s.v. *erri*.

²²⁶ *acordadu*: ‘erabaki’.

²²⁷ *aberaspatequin*: ‘aberats batekin’; cf. baita *aberaspategaz* (*ibidem*) eta *garrazpi* (A14: 72).

²²⁸ *jarten*: *Acordadu* ‘erabaki, onartu’ aditzak bi joskerak (*-tzea* eta *-tzen*) onartzen ditu eskuizkribuan. Horri buruz ikusi AL: 1146r ataleko oharra, s.v. *acordadu eben joaten*.

²²⁹ *Ascanio*: Ascanio izen ezaguna da, jakina, Eneasen semearen izena delako, baina literatura-tradizioan ez dugu aurkitu izen hori duen artzain askorik; bada bat Lope de Vegaren *Los amores de Albanio y Ismenia* (1590-1595) komedian.

²³⁰ *aberaspategaz*: ‘aberats bategaz’; cf. gorago *aberaspatequin*, eta horri dagokion oharra.

²³¹ *Silveroren*: Hemen, ageriko arrazoirik gabe, bertsotan jarri dira narratzailearen hitzak. Horri buruz, ikusi AL: 1145r ataleko oharra.

²³² *partierea*: ‘partida, abiatzea; abiatuko zela’; *OEH*ko lehen agerraldiak Txirritarenak dira.

²³³ *adituric*: ‘entzunik’.

²³⁴ *bioz berean*: ‘bere bihotzean’; adi hitz-ordenari.

²³⁵ *menetan*: ‘benetan’; cf. *OEH*: “BENETAN, MENETAN. Documentado en la tradición meridional desde principios del s. XIX; hay también algún ejemplo septentrional moderno. Formas con *m-* inicial se encuentran en *Catllo* (*menetako*, pero *benetan*), Izueta, Lardizabal y Antia”.

²³⁶ *içaaten*: *-n* defektiboa da, baina inesiboaren aldeko aukeraren alde, ikusi honen oso antzeko esaldia: *Amoradua amorez ilten / ecin leite sufridu* (B13: 9-10).

Bokal bikoitzari dagokionean (*-aa-*), ikusi AL: 1145v ataleko oharra, s.v. *içaaten*.

²³⁷ *da licencia escatu*: ‘baimena eskatu du’; eskuizkribuan *eskatu* aditzak NOR edo NOR-NORI erregimena du, beste euskal testu zaharretan bezala (*RS*, Leiz, Zalg).

jauna, daucat nic gogo.

Onegati, servicen bada,²³⁹
 arren, bear deust parcatu,
 cegaiti biur nadinean
 serviduco çaut,²⁴⁰ jauna, çu.

Silvia despediduric bere ugaçabaganic, inorc eçautu ez leguiançat,²⁴¹ quendu eben bere jaztecoac eta artu eben arçai baten jaztecoac, eta asi çan bere biajea arçæen, Silvero joeala²⁴² equian²⁴³ lecuetati.

Egun baten, bada, bere bideti joeala, topadu çan arçai bigaz, ceñai Silviac itaundu eusten nora lloacen,²⁴⁴ ceñac erançun eusten manera onetan:

—Arçai polita,²⁴⁵ ic jaquingo doc²⁴⁶ ece guec²⁴⁷ goacela Dueroco riberara, cegaiti ençun dogu ece Silvero derechan arçai batec dabela lucha²⁴⁸ <1147v> andiac armatu

²³⁸ *Romeria*: ‘erromesaldia’; zentzu figuratuan ‘bidaia’ esan nahi du, baina hemen, ziur aski, jatorrizko zentzuan ulertu behar da.

²³⁹ *servicen bada*: ‘(berorrek) nahi badu, gogoko badu’; gaztelaniazko *servirse* aditzaren ordain diren esamoldeei buruz, ikusi AL: 1142v ataleko oharra, s.v. *servidu içaten liçala*. Bestalde, ahapaldiaren bukaeran *berori*-tik *zu*-ra aldatzen da.

²⁴⁰ *çaut*: ‘zaitut’; *çaut* pluralgile gabeko forma. Eskuizkribuan ondoko hauek aurkitu ditugu: *çaut* (AL: 1147r, A17: 23, 92), *çabenorri* (AL: 1152r), *çabenaren* (AL: 1152r) eta *çau* (A8: 22).

²⁴¹ *leguiançat*: ‘zezan’; prolatibozko *-tzat* desinentzia, subjuntiboko aditzari erantsirik, helburuzko perpausak osatzeko erabili da mendebaldeko euskaraz. Lazarragarenean halako bakarra da, baina honekin lotuta da *cerençat* ‘zertarako’ (A19: 43) ere.

²⁴² *joeala*: ‘zihoala’; aditz-formari buruz, ikusi AL: 1138v ataleko oharra, s.v. *joean*.

²⁴³ *equian*: ‘zekien’.

²⁴⁴ *lloacen*: ‘zihoazen’; *l-* aurrizkidun hipotetikoko formei buruz, ikusi AL: 1142r ataleko oharra, s.v. *eugui leguiala*; *l-* aurrizkia sabaikaritzeaz, ikusi AL 1143r ataleko oharra, s.v. *ballaco*.

²⁴⁵ *polita*: ‘dotorea, txukuna, ondo apaindua’; *polit* adjektiboaren lehen agerraldia da euskarazko testu batean; lehenago Landucciren hiztegiakoa besterik ez dago: “polida cosa, *gauça polita*”. Eskuizkribuan behin agertzen da *polido*, gaztelaniazko poema batean: *No es razón de hablar contigo, / que ya yo tengo otro amigo / más polido y más cortés* (A15: 54-56). Adierari buruz, cf. *DAut*, s.v. *pulirse*: “Vale adornarse, aderezarse, componerse; especialmente las mugeres”, eta s.v. *pulido*: “Se toma también por agraciado y de buen parecer”; ildo beretik, Covarrubiasek beste hau zekarren, s.v. *pulido*: “el curioso”. Bestalde, artzain bati *polido* / *pulido* deitzea ez da ezezaguna XVI. mendeko Espainiako literaturan. Agerraldi hauek aurkitu ditugu *CORDE*n: “Yo soy Danes desdichado, / sin dicha, triste nacido, / en las silvas muy nombrado / **pastor** de galán ganado, yo, galán muy más **polido**” (Juan del Encina, 1496, *Traducción de las Bucólicas de Virgilio*), “De ser zagal tú entendido / bien certificada esté, / y **pastor**,

comarcaetaco²⁴⁹ arçai guztiaquin, eta dagoala denporea asignadur[ic] egun²⁵⁰ seigarren eguneco;²⁵¹ eta, ala, ene lagunau eta ni goaç²⁵² ara, Silveroren jentilezac²⁵³ ecusterren,²⁵⁴ cegaiti ultra manera andian daçauen²⁵⁵ guztioç alabadu deuscue.

Silviac Silveroren icena ençun eguian orduan, asi çan negar eguiten, ain sentimentu andiaz ece, an eocen²⁵⁶ arçaiægati²⁵⁷ içan ez baliz, ez çatean asco an ila.²⁵⁸ Ecusiric,

cierto, **polido** / y sabido” (Lucas Fernández, 1514, *Farsa o quasi comedia... vna donzella y vn pastor y vn cauallero*), “Vic. Atiende, señora, no tengas tal fuego, / que ves lo do viene Cremon Repicado; / aqueste sobra lo que me has preguntado; / quies que lo llame? que venga aca luego. / Don. Harasme, por cierto, merced muy valiente / si aquesto hizieres, **polido pastor**” (Juan de París, 1536, *Égloga nuevamente compuesta*), “Digas, el **pastorcico**, / galán y tan **pulido**, / ¿cúyas eran las vacas que pastan par del río?” (Juan Vásquez, 1560, *Recopilación de sonetos y villancicos a cuatro y a cinco*), “Esta Pastora vn **Pastor** / diz que tiene por marido, / caudaloso, y muy **polido** que es de España gran señor / Hijo fue de Emperador, / que en el mundo no ay su yqual / y es padre de esta Zagala” (Izengabea, 1573, *Romance [Rosa real. Cuarta parte de romances de Joan Timoneda]*).

²⁴⁶ *Arçai polita, ic jaquingo doc*: Artzain-lagunek gizonezkoari bezala hitz egiten diote toka (*doc*), baina zerbait berezia ikusten diote, eta horregatik esaten diote *arçai polita*. Gizonezkoz janzten diren andrazkoen trabestismoa literatura-motibo ezaguna da XVI-XVII. mendeetako liburuetan (ez, ordea, alderantzizkoa bezain ezaguna); bada halako bat, bestea beste, Montemayorren *La Diana* artzain-nobelako bigarren liburuan (*Felismena > Valerio*).

²⁴⁷ *guc*: ‘gu’; lau bider aurkitu dugu *guc* forma Lazarragaren eskuizkribuan: bitan absolutiboa da (AL: 1147r, A26: 72) eta bitan ergatiboa (AL: 1147v, AL: 1154v).

²⁴⁸ *lucha*: ‘buruz burukako borroka’; lasterketa, jauzia, makila- edo haga-jaurtiketa eta buruz burukako borroka dira artzain-joko ohikoenak artzain-liburuetan, Sannazaroren *Arcadia*-tik hasi eta Montemayorren *La Diana*-raino.

²⁴⁹ *comarcaetaco*: ‘ingurumarietako’; cf. *comarcaetan* (A28: 67 eta 87).

²⁵⁰ *egun*: ‘gaur’; cf. AL: 1143v ataleko oharra, s.v. *egun*.

²⁵¹ *egun seigarren eguneco*: ‘gaurtik hasita seigarren egunerako, sei egun barrurako’; ez dugu aurkitu egitura honen beste lekukotasunik.

²⁵² *goaç*: Hitz-bukaeran -z erabili da eskuizkribuan orain arte; hemendik hasi eta artzain-liburua amaitu arte, hala -z nola -ç erabiltzen dira; eta poemetan, berriz, oso bakanak dira hitz-bukaerako -ç grafiak.

²⁵³ *jentilezac*: ‘trebetasunak, ausardia, kemena’; cf. *DAut*, s.v. *gentileza*: “Gallardía, buen aire y disposición del cuerpo, bizarría, donaire y garbo”.

²⁵⁴ *ecusterren*: ‘ikustearren, ikusteagatik’; -*arren* atzizkiari dagokionean, ikusi AL: 1139r ataleko oharra, s.v. *probaetarren*.

²⁵⁵ *daçauen*: ‘dazaguzkiten, ezagutzen dituzten’; *ezagutu* aditzaren forma trinkoa; *jentilezac* da osagarri zuzena, numero-komunztadurarik izan ez arren.

²⁵⁶ *eocen*: ‘egozen, zeuden’.

²⁵⁷ *arçaiægati*: Bi lekutan aurkitu dugu motibatibo plurala -*ega(i)ti* bukaerarekin: *arçaiægati* (AL: 1147v) eta *çuegaiti* (A10: 41).

²⁵⁸ *ez çatean asco an ila*: ‘ez zen harrigarri izango (Silbia) han hiltzea’; bi lekutan aurkitu dugu egitura ia berdina: *ez çatean miracuru an ila* (AL: 1143r) eta *ez çatean asco an ila* (AL: 1147v); ikusi orobat oso antzekoa den beste hau: *ni ilagaz / çuc probechuric badoçu* (AL: 1144v).

bada, Silviagaz eocen arçaiac egoala negarrez, citecen espantadu,²⁵⁹ eta ecin pensadu even cer al çaaatean²⁶⁰ causea, arean da²⁶¹ itaundu eyoen artean. Ceñac manera onetan erançon eusten:

—Çuec jaquingo doçu²⁶² ece Silvero çuec esan doçun arçai orregaz egon nax ni denpora andian, eta, ain da nic deusadan amorioa andia, ece, neure erriari ichiric,²⁶³ nator aen esque, eta, aynbat aseguin artu dot nun dagoan icasiaz,²⁶⁴ eze, munduan direan riqueza guztiac emun baleustae²⁶⁵ bere, ezin gueiago artu ney.

—Sus,²⁶⁶ bada, —esan eben arçai batac—,²⁶⁷ orrela dan azquero,²⁶⁸ goacen guztioac batera, ece guec al daigun lagundasunic onaena eguingo deusugu; bada bere, erregutan gagoçu²⁶⁹ esan deiguçula çure icena, cegaiti²⁷⁰ obato alcar aditu²⁷¹ daygun.

²⁵⁹ *citecen espantadu*: ‘harritu ziren, miraz gelditu ziren’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra. *Espantadu* aditzaren esanahiari buruz, ikusi AL: 1139r ataleko oharra, s.v. *espantaduric*.

²⁶⁰ *çaaatean*: ‘zatekeen’; *izan* aditzaren *çatean* adizkia *a* bakunarekin (*çatean* lau aldiz) eta *a* bikoitzarekin (*çaaatean* behin) aurkitu dugu testuan. Eskuizkribuko lau adizkitan aurkitu dugu bokal bikoitza absolutiboaren markaren ondotik: *çaaatean* (AL: 1147v), *çaaquit* (A6: 2), *gaacustenac* (A7: 115) eta *ezpanaagui* (A19: 56). Erran behar da Lazarragaz gain Kapanagaren testuan ere bildu dugula *çaaatean* adizkiaren adibide bat: *zelan iaio alçaaatean Maria Virguineaganic* (30).

²⁶¹ *arean da*: ‘harik eta ... arte’, *arean da ... artean* egitura baita; cf. AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *arean da...*

²⁶² *jaquingo doçu*: ‘jakingo duzue’; eskuizkribuan askotan agertzen da *zu*-ri dagokion aditz-morfema bere jatorrizko plural balioarekin.

²⁶³ *erriari ichiric*: ‘herrialdea utzirik’; *erri* izenaz, ikusi gorago AL: 1146r ataleko oharra; *ichi* ‘utzi, abandonatu’ aditzarekin datiboa erabiltzeaz, ikusi AL: 1141v ataleko oharra, s.v. *bigueleari ichi*.

²⁶⁴ *icasiaz*: ‘jabetuaz, ohartuaz, jakitun eginez’; *icasi* aditzaren adiera honi buruz, ikusi AL: 1142r ataleko oharra, s.v. *icasiric*.

²⁶⁵ *emun baleustae*: ‘eman balizkidate’.

²⁶⁶ *Sus*: ‘aiei, ai ene’; gaztelaniazko interjekzioa da. Cf. *DAut*, s.v. *sus*: “Género de aspiración, que se usa como interjección, para alentar, provocar o mover a otro a ejecutar alguna cosa prontamente o con vigor. LAT. *Eja*, *Heus*. ERCILL. Arauc. Cant. 9, Oct. 103: *Y dandoles en esto mucha priessa, / El beber los caballos les defiende, / Diciendo: Sus, salid, salid a fuera, / Que yo os mantendré campo en la ribera*”.

²⁶⁷ *arçai batac*: ‘artzainetariko batek’; mugatua da, talde ezagun bateko *bata* delako, kasu honetan Silbiarekin elkartu diren bi artzainetako bat.

²⁶⁸ *orrela dan azquero*: ‘horrela baita, horrela denez’; *gero* adberbioa oinarri duten egiturez, ikusi AL: 1138r ataleko oharra, s.v. *dan azquero*. Kasu honetan, bestalde, badirudi *orrela dan azquero* / *onela dan azquero* bezalako esamoldeak aski eihartuak direla, baina horiek oro, azalpenezko perpaus kausal gisa interpreta daitezke.

²⁶⁹ *erregutan gagoçu*: *Erregutan egon* lokuzioa bi aldiz dago eskuizkribuan: *Jgoçu erregutan* (AL: 1139v) eta *erregutan gagoçu* (AL: 1147v); honen egitura berekoa da *oraziotan egon* (cf. *oraziotan beti nago*, A19: 39).

Onetan erançon eben Silbiac:

—Çuec jaquingo dozu, arçay nobleac, ece ni najala²⁷² Marsellaco²⁷³ naturale,²⁷⁴ eta ene icena da²⁷⁵ Clarian.²⁷⁶

—Orrela dan azquero, —esan eben arçay batac²⁷⁷ [...]

[...]

<1151r>]ren conpañian dagoan doncella bateq, ceñari derechan Silvia, derechula utra on, eta aynbat graduan ce, çu ona etorri çareala icasi ta etorri gura dau çure esque;

gagozu: ‘gaude gu zuri’; irakur bedi *gagozu*, txistukari frikariarekin (eta ez **gagotzu*, afrikatuarekin). *Egon* aditzaren NOR-NORI forma trinkoen sailari buruz, ikusi AL: 1139v ataleko oharra, s.v. *nagoçu*.

²⁷⁰ *cegaiti*: “*Cegaiti* + subjuntiboa” egiturak helburuzko perpausa adierazi ohi du Lazarragarenean: *cegaiti* obato alcar aditu *daigun* (AL: 1147v), *cegaiti* artu ez *daiquean* (A14: 99), *Beguioc irecaçu guchi baten*, / eta *inca eçaçu orrerean* / *ceure sierbo onen biocean*, / *cegaiti dacusun* nola dagoan / *ya bici onegaz aspertua*, *minez mila lecutan çulatua*, / *cegaiti daquiçun*, *ceurc ecusita*, / ez *naxana min бага quexaetan* (B3: 79-86).

²⁷¹ *aditu*: ‘ulertu’.

²⁷² *najala*: ‘naxala, naizela’; <j> grafia bost aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan txistukari sabaikariaren balioarekin: *najala* (AL: 1147v), *baje* (AL: 1153r), *bijeac* (A11: 35), *urteje* (A14: 6) eta *beajaco* (A16: 46).

²⁷³ *Marsellaco*: Marsella ez da askotan agertzen XVI. mendeko gaztelaniazko narratiba-lanetan. Francisco Delicadoren *La Lozana Andaluza*n (1528) dauka nolabaiteko presentzia, eta Lope de Vegaren *El peregrino en su patria* liburuan hain zuzen Marsellara erromesaldian doa Nise neska, mutil jantzita, baina liburua 1604an argitaratu zen.

²⁷⁴ *naturale*: Hitz-bukaeran *-e* paragogikoa duen *-le* bukaerarekin, gutxienez hiru hitz aurkitu ditugu eskuizkribuan: *naturale* (AL: 1147v), *arbole* (AL: 1153r) eta *rosale* (B18: 87), baina bada *naturala* (B18: 78) ere. Cf. baita Lcc “naturalmente, *naturalea leguez*”, “animal, *animalea*”, “árbol, *arbolea*”, “brotar los árboles, *arboreac brotadu*”, “canal de tejado, *telladuco canalea*”...

²⁷⁵ *ene icena da*: Izen berria hartzeak pertsonaiaren eraldaketa markatzen du XVI-XVII. mendeetako literaturako trabestismo kasuetan.

²⁷⁶ *Clarian*: *Clarián* izena ez da askotan agertzen pertsonaia-izen gisa, *Clarián de Landanís*-en zaldungo-liburuetan ez bada; ziklo horretako zaldungo-liburuek (1518, 1522, 1524, 1528) arrakasta lortu zuten XVI. mendean zehar.

²⁷⁷ *batac*: Mugatzaileari buruz, ikusi goragoko oharra, s.v. *arçai batac*.

ceñari çuc gura badeusaçu on erechi, eta ancitu²⁷⁸ Sirena, on ez derechun azquero,²⁷⁹ nic prometietan deusut ece laster osatu çatezqueala²⁸⁰ daucaçun gaxaesun²⁸¹ orretaric.

Silveroc leen esan dogun bervaoc ençun eguianean,²⁸² cidin andiro enojadu, eta, egoan lecurean²⁸³ jaguiric, joan cidin floresta²⁸⁴ bateti aurrera, Clariani bacarric ichita,²⁸⁵

²⁷⁸ *ancitu*: ‘ahantzi, ahaztu’; *anci(tu)* aditzari buruz, ikusi AL: 1142v ataleko oharra, s.v. *anci*.

²⁷⁹ *on ez derechun azquero*: Esan bezala, *-n guero* eta *-n azquero* egiturak dituzten perpauak azalpenezko kausal gisa interpreta daitezke. Bi egiturok adierazten duten balioaren kidetasuna agerikoa suertatzen da adibide hau A12: 11koaren ondoan jarritz gero.

²⁸⁰ *osatu çatezqueala*: ‘osa zaitzkeela, osatuko zarela’; Lazarragak “partizipioa + **edin* + *-ke*” perifrasi behin baizik ez du erabiltzen geroaldia adierazteko. Erabilera hori testu arkaikoenetan baizik ez dugu aurkitzen, *RS* eta Oihenarten erretrauetan, hain zuzen, azken honek “aditzoina + **ezan* + *-ke*” kide iragankorren adibideak ere eskaintzen dituelarik: *Eguin ta aguindu ta ez ayte galdu (RS 462)* “Manda y az y no te perderás”, *Ardi bilha adi, nahiz bake, otsoak jan ezake (Oih Prov. 545)* “Fais-toi brebis pour l’amour du repos: le loup te mangera”.

²⁸¹ *gaxaesun*: ‘gaixotasun’; hitz honek bi agerraldi ditu eskuizkribuan (AL: 1151r eta B18: 38), baina hemendik kanpo ez dugu beste inon aurkitu. Dena den, hitzaren historia asmatzea ez da zaila: *gaxo* + *asun* > *gaxaasun* > *gaxaesun*.

²⁸² *ençun eguianean*: ‘entzun zuenean, entzun zituenean’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra.

²⁸³ *lecurean*: ‘lekutik’.

²⁸⁴ *floresta*: ‘baso sarría’; zaldungo-liburuetan zabaldu zen, gaztelaniaz, *floresta* hitzaren erabilera.

²⁸⁵ *ichita*: Hiru tokitan erabaki dugu *-ta* partizipioari lotuta idaztea: *joan cidin floresta bateti aurrera, Clariani bacarric ichita, ceñac, bacarric gueratu çala ecusen orduan, asi çan, negarrez beteric bere beguiac eucala, berva oec esaten* (AL: 1151r), *ceurc ecusita / ez naxana min бага quexaetan, / baice justo naxala escaetan* (B3: 85-87) eta *Conbento guztia generalm[en]te / saludacen dot nic agur eguinda; / belaurico, barriz, çu, ene lind[a]* (B17: 13-15). Partizipioari atxikitako atzizki gisa agertzea berrikuntza bat da, eta XVIII. mendera arte adibide bakanak aurkitzen ditugu euskal testuetan. Horregatik, Lazarraga eskuizkribuan hirur adibide seguru horiek baino ez ditugu halakotzat hartu; gainerakoetan, aldiz, usadio zaharra hartu dugu kontuan eta, ondorioz, [partizipioa + *ta*] segida bereizita idaztea erabaki dugu, haietan guztietan *ta* juntagailu arrunt gisa ulertzeko eragozpenik ez dagoelako, alegia. Eskuizkribuan *-ta* gehienak partizipioari lotuta agertzeak ez du balio erabaki horren kontra, zalantzarik gabe kopula denean ere hala idazten baitu Lazarragak; ikusi hau, adibidez, eskuizkribuan idatzita dagoen moduan: *Silvero eta Silvia, Doristeota Sirena* (AL: 1152r). Cf. *OEH*, s.v. *eta*: “2. (SP, Dv, H). (Precedido de participio o de radical verbal). Generalmente tiene un sentido temporal. A menudo también con valor condicional: *Halakoa utzi eta, non dukegu berzia?* E 91. *Iainko bat baizen ez izan eta, zergatik hirur aiphatzen dituk?* Lç *Ins* C 1r. Cuando se emplean las variantes *da* o *ta*, resulta difícil diferenciar este uso de *eta* del uso adverbial del participio con sufijo *-ta* (*izanda, etorrira*, sinónimo del general *izanik, etorririk*) propio de los dialectos meridionales. Cf.: *Mila urte igaro eta ura bere bidean*. RG 60; pero en el ms. A 25: *mila urte igarota*. De hecho, parece seguro que estos participios con sufijo *-ta* se derivaron del uso de *eta* que aquí tratamos. Cf. las expresiones temporales del tipo *egin eta gero, egin eta berehala*, etc.”

Bestalde, *ichi* ‘utzi, abandonatu’ aditzarekin datiboa erabiltzeaz, ikusi AL: 1141v ataleko oharra, *biguelari ichi*.

ceñac, bacarric gueratu çala ecusen orduan,²⁸⁶ asi çan, negarrez beteric bere beguiac eucala, berva oec esaten:

CLARIAN

Çorigachean oy neuretaco
 amorea dot eçautu,
 bardin²⁸⁷ gura nabem azquero
 oneyn²⁸⁸ cureldo²⁸⁹ tratadu.

Oy, amorezco erregue jauna,²⁹⁰
 suplicaetan nachazu²⁹¹
 deguioçula oy Silverori
 on derextala²⁹² aguindu.

Doristeoc, bada, ecusiric bacarric gueratu çala, bere Silvia baga, acordadu eben aen esque joaten;²⁹³ ceñac, partietaco egoan egunean, Sirenari berva oec eguin eusan:

—Ondo uste dot,²⁹⁴ Sirena, <1151v> daucaçula adituric²⁹⁵ Silviac, bere joategaz, niri bacarric ichiric emun deustan pena;²⁹⁶ ceña dan ayn andia, ece uste dot, iraungo baleu

²⁸⁶ *ecusen orduan*: ‘ikusi zuen orduan, ikusi zuenean’; aoristo edo iraganaldi burutu zahar trinkoa.

²⁸⁷ *bardin*: ‘nonbait, dirudienetz’; *bardin* hitzaren adierei buruz, ikusi AL: 1145v ataleko oharra, s.v. *bardin*.

²⁸⁸ *oneyn*: ‘honen’; hiru graduko adberbioaz (*honein*, *horrein*, *hain*), ikusi AL: 1145v ataleko oharra, s.v. *orrein*.

²⁸⁹ *cureldo*: ‘krudelki’; Landuccik ere badakar *curela* adjektiboa, baina *kureldo* izenondoa ez dugu aurkitu eskuizkribu honetan baino (AL: 1151r, AL: 1152r, A28: 128).

²⁹⁰ *amorezco erregue jauna*: Ziurrenik Kupidoz ari da, eskuizkribuko beste leku batean *amoriozco erregue jauna* (A1: 33) deitzen duenaz.

²⁹¹ *suplicaetan nachazu*: ‘suplikatzen natzaizu, erregutzen dizut’; *suplicadu* aditzaren erregimenaz, ikusi AL: 1140r ataleko oharra, s.v. *suplicaetan nachaçu*.

²⁹² *on derextala*: ‘maita nazala’; subjuntibo trinkoa da.

²⁹³ *joaten*: *acordadu* ‘erabaki, onartu’ aditzak bi joskerak (*-tzea* eta *-tzen*) onartzen ditu eskuizkribuan. Horri buruz ikusi AL: 1146r ataleko oharra, s.v. *acordadu eben joaten*.

²⁹⁴ *Ondo uste dot*: ‘uste dut’; gatzelaniazko *bien pensar* (eta bereziki *bien pienso*) esamoldearen itzulpena da; gatzelaniaz hain zuzen XVI-XVII. mendeetan erabili zen gehien (*CORDEn bien pienso* formaren 44 agerraldi dira 1500-1650 tartean, soilik 15 aurretik eta bat ere ez ondotik. Lazarragaren eskuizkribuan bi bider dago (AL: 1151v eta A25: 34).

²⁹⁵ *adituric*: ‘ulerturik’.

denpora ascotan, liçateala parte²⁹⁷ niri eriocea laster emayteco; eta, causa oec guztioo nic ecusiric, dot acordadu aen esque joaten, ceina²⁹⁸ deustae esan dagoala Silvero dagoan lecuan. Onegati, çuc ecer gura badoçu erri²⁹⁹ aetaruç,³⁰⁰ esan eguidaçu, cegati ultra borondate oneç eguin daidit.³⁰¹

SIRENA —Ciertu³⁰² baceequi³⁰³ esan doçun berbaoaç eguin deustaçun asecebea, sin[i]squetan dot eç cebela³⁰⁴ esango. Bada vere, ceure borondate³⁰⁵ ori³⁰⁶ bestegan daucaçuna legueç,³⁰⁷ ezta miracuru³⁰⁸ nigaç conturic eugui eça. Bada bere, nic çuri deusudan amorioa³⁰⁹ ayn firmea dan azquero, baçoaç munduen cabura bere, ecin ichi neidiçu.³¹⁰

²⁹⁶ *pena*: *penea* mugatua espero genezakeen hemen, baina *pena* artikulugabea dago, agian *pena emun* lokuzioa delako.

²⁹⁷ *liçateala parte*: ‘lagunduko lukeela, bide emango lukeela’; gaztelaniazko *ser parte para* (eta bereziki *sería parte para*) esamoldearen itzulpena da. Gaztelaniaz, *CORDEn*, *es parte para* edo *sería parte para* segidaren hainbat agerraldi dira hain zuzen XVI-XVII. mendeetan; ikusi ondokoa, adibidez: “las pastoras le daban cuenta de sus amores por ver si **sería parte para** ablandar su pena” (Jorge de Montemayor, 1559, *Los siete libros de La Diana*).

Aditzaren formari dagokioenean, ez dirudi *liçateala* hau eta beheragoko *liçatela* (AL: 1154v) gauza bera direnik, hemen *-te-* morfemak hipotetikotasuna adierazten baitu, eta han pluraltasuna.

²⁹⁸ *ceina*: Aurrekaria *aen* da, Silbia alegia.

²⁹⁹ *erri*: ‘lurralde, herrialde’; *erri* izenari buruz, cf. gorago AL: 1146r ataleko oharra, s.v. *erri*.

³⁰⁰ *aetaruç*: Ez dago argi zerk eragin duen hemen adlatibo direktiboa erabiltzea; agian ulertu behar da *ezer herri haietarantz [eramatea]*.

³⁰¹ *eguin daidit*: ‘egingo dut’; *-*idi-* erroko adizkia da eta geroaldia adierazten du. Erro horri buruz, ikusi AL: 1144v ataleko oharra, s.v. *ecin contadu al leidi*.

³⁰² *Ciertu*: ‘benetan, egiazki’; cf. Lcc “ciertamente, *cierto*”.

³⁰³ *baceequi*: ‘bazeneki’; eskuizkribuan aditz bat baino gehiago dira *cee-* < *cene-*. Cf. *baceequi* (AL: 1151v), *ezpaceeguit* (A7: 99), *ceeguidan* (A26: 59) eta, bilakabidea aurrerago eramanda (*ce-* < *cee-* < *cene-*), *cebela* ‘zenuela’ (AL: 1151v), *ceben* ‘zenuen’ (AL: 1153r), *ceguien* ‘zenegian, zenezan’ (AL: 1153v), *ceucala* ‘zeneukala’ (A26: 96, 98) eta *ceucan* ‘zeneukan’ (A26: 106).

³⁰⁴ *cebela*: ‘zenituela’; cf. *ecusi ceben* (AL: 1153r) eta, *cene-* > *cee-* > *ce-* aldaketari buruz, ikusi goragoko oharra, s.v. *baceequi*.

³⁰⁵ *borondate*: ‘maitasun’; cf. *DAut.* s.v. *voluntad*: “Significa también amor, cariño, afición, benevolencia u afecto”.

³⁰⁶ *ori*: Halako egituretan (“edutezko izenordain + izen + erakusle/artikulu”), artikulua aurreko izenari lotua ageri da kasu gehienetan, eta halaxe eman dugu. Baina adibide honetan autoreak esplizituki markatzen du bi elementuen arteko bereizketa, eta bereizita eman dugu gure testuan ere. Antzeko adibidea da, izenaren mota ezberdina bada ere, *ceure sierbo onen* (B3: 81).

³⁰⁷ *daucaçuna legueç*: ‘daukazunez’; “aditza + *-na leguez*” eta “aditza + *-n leguez*” egiturei buruz, ikusi AL: 1142r, s.v. *eucana leguez*.

³⁰⁸ *ezta miracuru*: “*miracuru* + *izan* aditzaren 3. pertsona singularra” egiturari buruz, ikusi AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *ez çatean miracuru*.

³⁰⁹ *deusudan amorioa*: ‘dizudan amodioa’; **edutsi* aditzaren erabilera trinkoaren adibideak bakanak dira eskuizkribuan. Cf. orobat *ain da nic deusadan amorioa andia* (AL: 1147v). Eta, ‘eman’ adieran, beste

DORISTEO —Eçtoçu cerren berva oriec esan, Sirena, cegati dave utra provechu guichi³¹¹
eguiten, ala çuretaco nola enetaco, cegati nigaç ecin inor lloaque.³¹²

SIRENA —Jaicoari³¹³ nai eç daquiola³¹⁴ çu joan da³¹⁵ ni eben³¹⁶ guera nadila. Orregati,
Doristeo, çoaç nora ta nundi gura doçun,³¹⁷ ece nic ichico eçteusut.³¹⁸

Doristeoc ecusiric çala imposible Sirena bereganic apartaetea, asi çan bere bidea
arçayten, ceinac, bere beguiac negarretan eucala, asi çan berba oec esaten:

DORISTEO

Oi,³¹⁹ Sirena, cegaiti çatoz
oy eta ene acean,
imposible oy dan azquero³²⁰
nic çuri onerextea?

hauek: *asco deusut esquerric* (A14: 14) eta *Linda damea, asco deusut / nic aregaiti esquerric* (A23: 27-28).

³¹⁰ *ecin ichi neidiçu*: ‘ezin utz niezazuke’; *-idi- erroko adizkia da, NORK-NORI-NOR sailekoa, balio potentzialarekin. Erro horri buruz, ikusi AL: 1144v ataleko oharra, s.v. *ecin contadu al leidi*.

³¹¹ *guichi*: Eskuizkribuan soilik bi lekutan aukitu dugu *gitxi* forma (AL: 1151v eta A26: 88), eta 17 aldiz *gutxi*.

³¹² *ecin inor lloaque*: ‘ezin izango litzateke inor joan’; *lloaque* adizkia *joan* aditzaren forma hipotetiko trinkoa da; hipotetikoko formez, ikusi AL: 1142r ataleko oharra (s.v. *eugui leguiala*), eta *l-* aurrizkia sabaikaritzeaz ikusi AL: 1143r ataleko oharra (s.v. *ballaco*).

³¹³ *Jaicoari*: ‘Jainkoari’; *Jaico-* hitza hiru aldiz dago eskuizkribuan, beti *-n-* gabe: *Jaicoari* (AL: 1151v), *jaicoac* (AL: 1153v), *Jaicoac* (AL: 1154v). Kontsonante belarearen aurrean sudurkaria erortzea posible denez, ulertu dugu sudurkaririk gabeko formaren lekukotasuna dugula Lazarragarenean.

³¹⁴ *Jaicoari nai eç daquiola*: ‘Jainkoak ez dezala nahi izan’; *nahi izan* aditz-lokuzioaren erabileraz, ikusi AL: 1140r ataleko oharra, s.v. *nai daquiçula*.

³¹⁵ *da*: ‘eta’.

³¹⁶ *eben*: ‘hemen’.

³¹⁷ *nora ta nundi gura doçun*: ‘nahi duzun tokira eta nahi duzun tokitik’; erlatibozko esaldia da.

³¹⁸ *eçteusut*: *eçteuçut* > *eçteusut* zuzendu dugu, aurreko silabako -ç- letraren eraginez sorturiko errata dela ulertu dugulako, eskuizkribuan aditz-sail honetako txistukari bizkarkari bakarria bailitzateke.

³¹⁹ *Oi*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy*, *oyta* eta *oy eta* betegarriak, bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

³²⁰ *dan azquero*: ‘baita, denez’; *gero* adberbioa oinarri duten egiturei buruz, ikusi AL: 1138r ataleko oharra, s.v. *dan azquero*.

SIRENA

Doristeo, cegaiti çoaz
 ceurori, bada, galduric,
 <1152r> Silviac oyta dacusun guero³²¹
 on derechana besteri?

Onela, bada, Doristeoc eta Sirenac eguin even euren biajea, arean da Silvero egoan lecuan³²² el citezqueano,³²³ nun, nor bere³²⁴ ugaçaba banaquin³²⁵ [...]

Egun baten, bada, Silvero eta Silvia, Doristeo ta Sirena, lauoc batera nor bere ardiaquin joacela, topadu cirean iturri fresco³²⁶ baten aldean, nun guztiaç alcar eçaturic³²⁷ berva eguin eusaen;³²⁸ especialmente Silveroc, Sirena ecusen orduan, esan eben:

³²¹ *dacusun guero*: ‘ikusten baituzu, ikusten duzunez’; irakur bedi *dakutsun*.

³²² *lecuan*: *el(du)* ‘iritsi’ aditza inesiboarekin erabiltzeaz, ikusi AL: 1144r ataleko oharra, s.v. *lecuan*.

³²³ *arean da Silvero egoan lecuan el citezqueano*: ‘harik eta Silbero zegoen herrira heldu ziren arte’; aditz laguntzaileari dagokionean, testu zaharretan (Leizarraga, Lazarraga, Oihenart), *-no* atzizkiak denbora-tartearen azken muga adierazten du eta trinkoei eta “aditzoina + **edin*, **ezan*”, “aditzoina + **iro*” (ekialdean) eta “partizipioa + *egin*” (mendebaldean) perifrasiatako laguntzaileei gehitzen zaie. Azken bi perifrasiatan izan ezik, beste egituretan *-ke* atzizkia beti agertzen da menderatzailea aitzin. Lazarragaren testuan, “aditzoina / partizipioa + **edin* / *egin*” egitura perifrastikoak baliatzen dira *-no* menderatzailearekin, orainaldian zein iraganaldian. *-ke* atzizkiari dagokionez, nahitaezkoa da **edin*-ekin, baina hautuzkoa *egin*-ekin. Askotan, hemen bezala, idazle arabarrak *arean da* preposizioa erabiltzen du denborazko perpaus horren hastapenean, segur aski denbora-tartearen zedarrizteko: *arean da Doridoc, burua goratuta, ecusi eyano salbaje terrible bien figurea* (AL: 1153r); baina ez beti: *alcançadu daiqueano* (A14: 101); hauen ondoan bada *arean da ... artean* egitura ere (cf. AL: 1143r).

³²⁴ *nor bere*: ‘nor ere, bakoitza’; uste dugu eskuizkribuko bi lekutan dagoela *bere* partikula izenordain galdetzaileen indargarri gisa: *arean da Silvero egoan lecuan el citezqueano, nun, nor bere ugaçaba banaquin* (AL: 1152r) eta *ceynçuc gueratu citecen espantu eta tristeza andiaz, norc bere even onerechia galduagaiti* (AL: 1153r). *OEHN* (s.v. *ere*) ekialdeko erabileratzat aipatzen da, adibide ugarirekin, Leizarragarena besteak beste: *Zertara ere aplika baikaitz, betiere gure fin eta intenzione prinzipala den hire beldurrean bizitzera* (Leiz ABC A 8r).

³²⁵ *banaquin*: Eskuizkribuan dena jarraian idatzita dago (ez dago zulorik, ez dago orbanik, ez dago urraturik...), baina zerbait (ziur aski aditza soilik) falta da testua ulergarri egiteko.

³²⁶ *iturri fresco*: Iturri freskoa *locus amoenus* topikoa da literaturan, eta bereziki artzain-liburuetan; batetik, *iturria* bera da topikoa elkartzeko gune gisa, eta bestetik *freskoa* izatea ere *locus amoenus* topikoaren ezaugarria da. Literatura-motibo honi buruz ikusi Lasso de la Vega (1960).

³²⁷ *guztiac alcar eçaturic*: Anagnorisis edo elkar-ezagutzea (eta, hemen bezala, berriz biltzea) baliabide ezaguna da kontakizunak aurrera egin dezan laguntzeko eta pasarte berriei bidea emateko.

³²⁸ *berva eguin eusaen*: ‘berba egin zioten elkarri’; objektua ez dago adierazita, baina *elkarri* hitz egin ziotela ulertu behar da.

—Oy, Jaun Cerucoa! Ni nun ete nago? Lo ete naç?³²⁹ Ala iraçarriric³³⁰ nago? Ecin sinistu dut³³¹ neure Sirenaen aldean nagoala.

Berva oec esan da joan cidin Sirenaren aurrera, nun belaurico jarri çan, negarrez egoala, berva oec eguite³³² lebel:

—Oy, Sirena, ceñaen beguioc direan norteagaz³³³ conparaduac! Nachaçu suplicaetan³³⁴ nay daquiçula,³³⁵ ene peneau oneyn andia dan azquero, remedioa emun jaguiten.³³⁶

Sirenac, Silvero bere aurrean ecusen orduan, utra³³⁷ enojaduric esan eusan:

—Quen çatez ene beguietatic,³³⁸ cegayti nic ezterechut on çuri bapere baño gueiago, cegaiti ene bioça Doridogan dago.

³²⁹ *naç*: ‘natza’; hitz-amaierako <-ç> grafiak hemen txistukari afrikatua adierazten du eta *natz* irakurri behar da, hain zuzen *etzan* aditzaren forma trinkoa; honen antzekoa da, baina hirugarren pertsona singularrekoa, *Arrasateko Erreketako* beste hura: *an daz Presebal ylic* (TAV 3.1.7). Bi arrazoi dira erabakitzeke ez dela *naz* ‘naiz’, hain zuzen ez dela *izan* aditza: batetik, XVIII. mendera arte ez dago *naz* formaren agerraldirik, eta eskuizkribu honetan ere bakarra litzateke (cf. *nax* eta *naiz*, ez bada Martin Lopez Bikuñaren eskuz idatzitako lerro batzuetan); bestetik, XX. mendera arte, *lo izan* aditz-lokuzioa soilik ekialdean erabili da, eta soilik XIX. mendeaz geroztik (cf. *OEH*, s.v. *lo izan*). Azkenik, aipatu behar da eskuizkribuan lau aldiz dagoela *etzin* aditza forma jokatugabea (*ecin* AL: 1152v, *ecinic* A1: 36, *ecingo* A14: 85, *ezin* A24: 53) eta bi aldiz forma trinkoan (*naç* AL: 1152r, *çaucidenean* A16: 86). Bukaerako *-a* galtzeaz, jakin behar da mendebalde zein erdialdeko testuetan adizkien erroko *-a* askotan galtzen dela bukaera absolutuan gertatzen delarik (cf. *FHV* §6.4). Lazarragaren testuan, **ezan* (protasietan edo *b-* aurrikidun jusibozko formetan) eta *etzan* aditzek pairatzen dute erorketa: *lo ete naç* (AL: 1152r), *goarda badez* (A17: 14), *sufri[du] valez* (B10: 6).

³³⁰ *iraçarriric*: Eskuizkribuan bi aldiz aurkitu dugu *iraçarriric* forma (AL: 1152r, B23: 16) eta hiru aldiz *iraçarric* (A16: 72, A23: 36 eta A28: 160).

³³¹ *dut*: *du-* moldeko **edun* aditzaren formak hiru baino ez dira eskuizkribuan: *dut* (AL: 1152r), *duçu* (A27b: 5), *duen* (A27 b: 40). Gutxi dira, orobat, *de-* eta *deu-* moldeetakoak.

³³² *eguite*: ‘egiten’; *-n* galdu du, testuinguru fonetikoarengatik (*l-* hurrengo silaban).

³³³ *norteagaz*: ‘norte-izarragaz, iparrizarrarekin’.

³³⁴ *Nachaçu suplicaetan*: ‘suplikatzen natzaizu, erregutzen dizut’; *suplicadu* aditzaren erregimenaz, ikusi AL: 1140r ataleko oharra, s.v. *suplicaetan nachaçu*.

³³⁵ *nay daquiçula*: ‘nahi dakizula, nahi izan dezazula’; *nahi izan* aditz-lokuzioaren erabileraz, ikusi AL: 1140r ataleko oharra, s.v. *nai daquiçula*.

³³⁶ *remedioa emun jaguiten*: ‘(suplikatzen dizut nahi dezazula) niri erremedioa eman egiten, niri erremedioa ematea’; *jaguiten* adizkiari buruz, ikusi AL: 1138r ataleko oharra, s.v. *emun jagui*.

³³⁷ *utra*: ‘oso’.

³³⁸ *beguietatic*: *-etatic* ablatibo/prolatibo pluraleko desinentziari buruz, ikusi AL: 1142v ataleko oharra, s.v. *escuetatic*.

Silveroc, au ençun eguian orduan, bere buruari ichi eusan lurrera jausten,³³⁹ ceñagana Silvia joan cidin lasterca, esaten eusala:

—Jagui çatez, Silvero, orrean,³⁴⁰ eta ichi eguiocu³⁴¹ orreyn³⁴² cureldo³⁴³ trataetan çabenorri,³⁴⁴ eta çatoz nigana.

Silveroc erançun eusan:

—Silvia, quen aquit orrean, cegaiti nic ecin ancitu³⁴⁵ neydi³⁴⁶ aynbat denpora³⁴⁷ on derechadan gaucea.

Silviac au ençun eguianean, desmayaduric erori çan, ceñagana joan cidin laster Dorido, eta esan eusan:

—Ay, Silvia, ene laztana! Acorda çatez ceyn on derechudan, eta bay nola çabilcen engañaduric igui çabenaren³⁴⁸ <1152v> acean, ene amorioau ancitu jaquinic.³⁴⁹ Suplicaetan nachaçu³⁵⁰ deguidaçula remedioa emun, medecinea çu çarean guero.³⁵¹

³³⁹ *bere buruari ichi eusan lurrera jausten*: Konortegabetzea, gorago esan den bezala, maitasun gortetiarrari lotua da. Hemen hasita, liburuko lau pertsonaia nagusiak zorabiatuko dira banan banan.

³⁴⁰ *orrean*: ‘hortik’.

³⁴¹ *ichi eguiocu*: *ichi* ‘utzi, abandonatu’ aditzarekin datiboa erabiltzeaz, ikusi AL: 1141v ataleko oharra, s.v. *bigueleari ichi*.

³⁴² *orreyn*: ‘horren’; hiru graduko adberbioaz (*honein, horrein, hain*), ikusi AL: 1145v ataleko oharra, s.v. *orreyn*.

³⁴³ *cureldo*: ‘krudelki’; Landuccik ere badakar *curela* adjektiboa, baina *kureldo* izenondoa ez dugu aurkitu eskuizkribu honetan baino (AL: 1151r, AL: 1152r, A28: 128).

³⁴⁴ *çabenorri*: ‘zaituen horri’; pluralgile gabeko forma honi buruz, ikusi AL: 1147r ataleko oharra, s.v. *çaut*.

³⁴⁵ *ancitu*: ‘ahantzi, ahaztu’; *anci(tu)* aditzari buruz, ikusi AL: 1142v ataleko oharra, s.v. *anci*.

³⁴⁶ *ecin ancitu neydi*: ‘ezin ahantz nezake, ezin izango nuke ahaztu’; *-idi- erroko adizkia da, balio potentzialarekin. Erro horri buruz, ikusi AL: 1144v ataleko oharra, s.v. *ecin contadu al leidi*.

³⁴⁷ *aynbat denpora*: ‘hainbat denboratan’; absolutiboa inesiboaren ordeaz bide dago, “noiz” adierazteko, gaztelaniazkoaren antzera: “he amado tanto tiempo”; honen antzekoa izan litekeen beste bat aurkitu dugu eskuizkribuan: *eguaztena ifini nauçu / obligacioz beteric* (A14: 119-120).

³⁴⁸ *igui çabenaren*: ‘higuin zaituenaren, gorrotatzen zaituenaren’; irakur bedi *igui*, -u- eta guzti.; cf. *OEH*, s.v. *higuin*: “La forma meridional *igui*, documentada ya desde *RS*, va siendo sustituida por *iguin* a lo largo del s. XIX, y no se encuentra en el XX”. *çabenaren* pluralgile gabeko laguntzaileari buruz, ikusi AL: 1147r ataleko oharra, s.v. *çaut*.

³⁴⁹ *ancitu jaquinic*: ‘zuri ahantzirik, zuri ahazturik’; cf. AL: 1142v ataleko oharra, s.v. *anci jaquinic*.

Silviac, Doridoren bervaoc adituric,³⁵² esa³⁵³ eusan:

—Esan ce eguidaçu berva oriec, cegayti gurago dot Silverori on derechadala il, ece eç a ancitu ta bici ičan.

Doridoc eucan esporçu³⁵⁴ guztia galduric, ecin³⁵⁵ çan lurrera, utra negar asco bere beguietati eçarten ebela.³⁵⁶ Sirenac, bada, Dori[d]o lurrean negarrez ecusi eguian orduan,³⁵⁷ joan cidin agana, confiaduric respuesta obea idoroco ebela agan arc Silverori emun eusan³⁵⁸ baño, eta esaten asi jacan:

—Egun ascotan, Dorido, esan deusut cegayti çabilcen on ez derechunorren acean galduric, eta ez doçu sinistu ičan nay, arean da³⁵⁹ ceure beguiocaz ecusi doçun artean. Bada, onela dan azquero, ceure buruori desengañaduric, nagoçu³⁶⁰ mesede esque onerean³⁶¹ aurrera on erechi deguidaçula.

Doridoc utra enojaduric erançon eusan:

³⁵⁰ *Suplicaetan nachaçu*: ‘suplikatzen natzaizu, erregutzen dizut’; ikusi AL: 1140r ataleko oharra, s.v. *suplicaetan nachaçu*.

³⁵¹ *çarean guero*: ‘zareanez’; *gero* adberbioa oinarri duten egiturei buruz, ikusi AL: 1138r ataleko oharra, s.v. *dan azquero*.

³⁵² *adituric*: ‘entzunik’.

³⁵³ *esa*: ‘esan’; *-n* galdu du, testuinguru fonetikoarengatik.

³⁵⁴ *esporçu*: ‘adore, indar’; cf. *OEH*, s.v. *esportzu*: “Ánimo, fuerza, apoyo, consuelo”.

³⁵⁵ *ecin*: ‘etzin, etzan’, eta hemen, adlatiboarekin, ‘erori’; *etzin* aditzaren formei buruz, ikusi AL: 1152r ataleko oharra, s.v. *naç*.

³⁵⁶ *eçarten ebela*: ‘jaurtitzen zuelarik, isurtzen zuelarik’; *OEHn ezarri* aditzaren lekukotasun ugari bildu dira ‘echar’ adierarekin, ikusi, adibidez, Añibarrena: “*Zer balio dau negar anpulutxo bi ezartea*. Añ LoraS 52” (*apud OEH*, s.v. *ezarri*. 3); Lazarragaren eskuizkribuan ere bada beste bat: *ceinçuc cirudien sua aoetati eçarten evela* (AL: 1153r). Bestalde, testu osoan *-la* atzizkia erabiltzen da moduzko perpausetan, perpaus nagusien osagarri zirkunstantzial gisa. Cf. *Nic laztan baçaitut, agaz beragaz / pagatu bear doçu ceure çorra, / tenplacen doçula* vioz *gogorra / Amore jaunaren precetuagaz* (B22: 61-64), *alcar daraçagula besoetan* (A17: 96).

³⁵⁷ *ecusi eguian orduan*: ‘ikusi zuen orduan, ikusi zuenean’; aoristoa edo iraganaldi burutu zaharra.

³⁵⁸ *eusan*: Erlatibozko perpausari erantsita artikulua izatea espero genezakeen (*eusana*), baina agian hitz-ordenak eragin du halakorik ez izatea.

³⁵⁹ *arean da*: *arean da ... artean* egitura da, hots ‘harik eta ... arte’; cf. AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *arean da...*

³⁶⁰ *nagoçu*: ‘nagokizu’; aditz-formari buruz, ikusi AL: 1139v ataleko oharra, s.v. *nagoçu*.

³⁶¹ *onerean*: ‘hemendik’.

—O, falsa traydorea! Quen aquit neure beguietarie,³⁶² ene desdicheonen causa i axan azquero; cegati ic Silverori on erechi baeuso,³⁶³ Silviac bere niri ecin ucatu eidan³⁶⁴ neure remedioa. Bada, oneinbat³⁶⁵ gach ire causaz etorri dan azquero, cegayti ezton³⁶⁶ losaric berva oriec esaten gure aurrean?

Enojuzco verva oec Sirenac³⁶⁷ bere Doridoren aorean³⁶⁸ ençunic, cidin desmayaduric lurrera jausi. Onela lauac eoela desmayaduric, Silveroc esan eben:

SILVERO —Naguin, Sirena, remediadu!³⁶⁹

SIRENA —Ni Doridogaiti gaxo nax.

DORIDO —Silviac catigaturic nauco.

³⁶² *beguietarie*: -*etarie* ablatibo/prolatibo pluraleko desinentziari buruz, ikusi AL: 1142v ataleko oharra, s.v. *escuetarie*.

³⁶³ *on erechi baeuso*: ‘oniritzi bahio, maitatu bahu’.

³⁶⁴ *ecin ucatu eidan*: ‘ezin ukatuko zidan [alokutiboa]’; *egin* aditz laguntzailea da, potentzial irrealia.

³⁶⁵ *oneinbat*: ‘honenbat, honenbeste’; hiru graduko adberbioa dago eskuizkribuan, batzuetan monoptongaturik eta beste batzuetan monoptongatu gabe: *oneinbat/oninbat*, *orribat*, *aynbat/ainbat*. Cf. *oneinbat* (AL: 1152v, A3: 23, B3: 51), *oneinbattegaz* (B2: 7, B7: 17), *oneinbatenaz* (A24: 9), baina *oninbatenaz* (A23: 33 eta 85); *orribat* (A26: 70); eta *ainbat/aynbat* (*passim*); monoptongazio horien antzekoa da orobat *cinbat* (A26:79).

³⁶⁶ *ezton*: Hikako formak ez dira gutxi eskuizkribuan, baina soilik bi pasartetan dago aditzean markaturik genero femeninoa: hemen eta A25 poeman. Hona hemen pasarte horiek:

cegayti ezton losaric? (AL: 1152v), *Naguin, Sirena, remediadu* (AL: 1152v),

—*Eyz ona ichi dinat menaetan*.

Igo eguin da asi adi mocietan;

ni banajoan salsearen aurquietan.—

—*Ez al deustac bardin eguia contaetan*.—

—*Igo eguin laster, ece eurc dacusquen erietan*.— (A25: 5-9).

Lazarragarenak genero femeninoaren marka daramaten lehenengo adizkietakoak bide dira, Leizarragarenekin batera.

³⁶⁷ *Sirenac*: Eskuizkribuan *Silbiac* dakar, baina Silbia aurreko orrialdean zorabiatu da, eta Sirena oraindik ez, eta Sirena da falta den bakarra *lauac desmayaduric* izan daitezen.

³⁶⁸ *aorean*: ‘ahotik’.

³⁶⁹ *Naguin, Sirena, remediadu!*: ‘Sirena, erremediadu nagin!’, ‘Sirena, erremediatu nazan hik ni!’, ‘Sirena, lagundu hik niri!’; ikusi baita *remediadu ezpanadi* (A19: 32). Cf. *DAut*, s.v. *remediar*: “Vale también socorrer o subvenir a alguna necesidad o urgencia”.

Aditz laguntzaileari dagokionean, Lazarragak, -*la* atzizkirik gabeko formak erabiltzen ditu objektua 1. pertsonakoa delarik: *ezcondu nagui* (A19: 4), *il nagui* (A3: 26), *ifini nagui* (A28: 33), *ecusi nagui* (B17: 18), eta hemen *naguin* (...) *remediadu* [hik-ni] (AL: 1152v). Aldiz, objektua 2. pertsonakoa delarik, bere garaikideek bezala -*la* atzizkidun formak erabiltzen ditu: *Jaun Cerucoac, ene lastana, oy deguicula parcatu* (AL: 1146r).

SILVIA —Oyta Silveroc ni il nau.

Platica oetan lauoc eocele, aditu³⁷⁰ even os andi bat canputi³⁷¹ etorrena, ain andia ece
 ultra espantaduric³⁷² eocen³⁷³ cer al çatean³⁷⁴ <1153r> ecin pensaduric, arean da Doridoc
 burua goratu ta ecusi eyano³⁷⁵ salbaje³⁷⁶ terrible bien figurea, ceinçuc cirudien sua
 aoetati eçarten³⁷⁷ evela; eta euren escuetan ecarten³⁷⁸ arco bana, flecha çorroçacaz
 armaturic; eta Doridoc ecusi eguian orduan, esan eusan Silverori:

—Jagui çatez orrean³⁷⁹ laster, Silvero, cegayti eben³⁸⁰ datoz salbaje andi bi ondo
 armaturic, guri bicioc edetera.³⁸¹

Silveroc ençun eguian orduan Doridoc bervaac,³⁸² ultra espantaduric jagui cidin,³⁸³ eta
 artu even norc bere armac. Bada bere, aec ondo beguiratu orduco, salvaje biac
 arrebatadu cituen Sirena ta Silvia, ceinçuc ultra laster ta erroytu³⁸⁴ andiaz eroan cituen

³⁷⁰ *aditu*: ‘entzun’.

³⁷¹ *canputi*: ‘landa zabalean zehar’; *canpu* izenaren adierei buruz, ikusi AL: 1145v ataleko oharra, s.v. *canpura*.

³⁷² *espantaduric*: ‘harriturik, miraz gelditurik’; *espantadu* aditzaren esanahiari buruz, ikusi AL: 1139r ataleko oharra, s.v. *espantadu*.

³⁷³ *eocen*: ‘egozen, zeuden’.

³⁷⁴ *çatean*: ‘zatekeen’.

³⁷⁵ *arean da Doridoc, burua goratu ta ecusi eyano*: ‘harik eta Doridoc, burua goratu eta ikusi zuen arte’; *arean da ... -ano* egitura eta aditz laguntzaileari buruz, ikusi AL: 1152r ataleko oharra, s.v. *arean da... eyano* formari dagokionean, *eyano* < *egian* + *-no* dugu.

³⁷⁶ *salbaje*: Basagizona mendebaldeko folklorea eta ikonografian ere asko agertzen da, baina bereziki XVI-XVII. mendeetako literaturan literatura-motibo bihurtzen da, askotan bigarren mailako pertsonaia gisa eta eginkizun jakin batekin: kasu honetan, “dontzeilak harrapatzen dituzten basagizonak” dira, zaldungo-liburu eta artzain-liburu askotan agertzen direnak bezalakoak.

³⁷⁷ *eçarten*: ‘jaurtitzen’; *ezarri* aditza ‘jaurti’ adierarekin erabiltzeaz, ikusi AL: 1152v ataleko oharra, s.v. *eçarten ebela*.

³⁷⁸ *ecarten*: ‘zekarten’; *-te-* morfema pluralgileari buruz, ikusi AL: 1144v ataleko oharra, s.v. *çarade*.

³⁷⁹ *orrean*: ‘hortik’.

³⁸⁰ *eben*: ‘hemen’.

³⁸¹ *edetera*: ‘edekitzera, kentzera’; aditz-izenaren formaz, ikusi *OEH*, s.v. *edeki*: “hay tbn. *edete* en Axular e *idete* en *BBizk*”. Eskuizkribuan bost aldiz aurkitu dugu aditz hau: *donzella batec edegui cidan / oy neure bioz coyadua* (A21: 3-4), *guri bicioc edetera* (AL: 1153r), *buruac edetera* (AL: 1153v), bai eta *oy neure bioz amorosoau / idogui cidan bertati* (A14: 23-24), edo *nidocaçu nagoan penarean* (B3: 66).

³⁸² *bervaac*: *-aac / -aan* bukaerei buruz, ikusi AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *bervaac*.

³⁸³ *jagui cidin*: ‘jagi zen’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra.

³⁸⁴ *erroytu*: ‘zarata’; cf. Lcc “bollicio, *erroytua*”, “bollicioso, *erroytoso*”, “despartir ruido, *despartidu erroytua*”, “roido de gente, *gentean erruytua*”. Cf. orobat *OEH*, s.v. *arroitu*: “**arroitu** (AN, Sal, R; Dv,

florestati beera,³⁸⁵ Silveroc eta Doridoc remedioric emun al baga; ceynçuc gueratu citecen espantu eta tristeza andiaz, norc bere³⁸⁶ even onerechia galduagaiti, eta ecin pensadu even nuen³⁸⁷ aguintez edo nora salbaje aec eroan al euqueen;³⁸⁸ eta prometidu even biac ez alcarri ichi³⁸⁹ jaguiteco,³⁹⁰ arean da³⁹¹ Sirena ta Silvia idoro artean.

Onetan egun bat eta gau bat irago³⁹² even, solamente negar baje³⁹³ beste gauçaric eguite³⁹⁴ ez evela; ceinçuc, bigarren egunean, cerbait jan da³⁹⁵ loac artu cituan arbole³⁹⁶

H), *erroidu* (Lar, Añ, H), *erruitu* (Lcc), *arreitu*. Ref.: A; Iz R 284. [...] Palabra propia de Navarra peninsular, donde la forma más extendida es *arroitu*. La emplean tbn. Ochoa de Arin y Arrue (*erroidu*)”.

³⁸⁵ *beera*: Hitz honetan jatorrizko bokal arteko kontsonantea galdu da; bitan ageri zaigu hitz hau testuan, bietan bokal bikoitza gordeta (AL: 1153r, A25: 41). Landuccik ez dakar bokal bikoitzik: “acatar abaxo, joan bera”, “cabeça abaxo, buruaz bera”. Cf. OEH, s.v. *behe*: “Entre los autores meridionales, la variante más empleada es *bee* (escrito *bê* en textos, sobre todo de poesía, de comienzos del s. XX). *Be* es algo más frecuente en autores guipuzcoanos (Larramendi, Cardaberaz, Guerrico, Iturriaga, etc.), aunque aparece tbn. en Añibarro (*bee-* en la 2.ª ed. del *Esku-liburua*), Zavala, Uriarte, etc. No es infrecuente encontrar ambas variantes en un mismo autor”.

³⁸⁶ *norc bere*: ‘nork ere, bakoitzak’; *bere* ‘ere’ galdetzailearen indargarri gisa erabiltzeaz, ikusi AL: 1152r ataleko oharra, s.v. *nor bere*.

³⁸⁷ *nuen*: ‘noren’; galdetzailearen forma hau bitan agertzen da testuan: *nuen agintez* (AL: 1153r) eta *nuen contra ta nola* (A17: 6). OEHren arabera (s.v. *nor*), hau bezalako formak ez dira lekukotzen oso berandu arte: *noen* (Añibarro eta Astarloa).

³⁸⁸ *euqueen*: ‘zukeen’.

³⁸⁹ *alcarri ichi*: *ichi* ‘utzi, abandonatu’ aditzarekin datiboa erabiltzeaz, ikusi AL: 1141v ataleko oharra, s.v. *bigueleari ichi*.

³⁹⁰ *jaguiteco*: ‘(prometidu eben biek) ez elkarri utzi egitea, ez elkar abandonatzea’; *jaguiteco* adizkiari buruz, ikusi AL: 1138r ataleko oharra, s.v. *emun jagui*].

Bestalde, bi aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan *prometidu* aditza aditz-izenarekin; batean *-tzen* forma hartu du aditz-izenak (*negar egiten prometidu dau* AL: 1145v) eta bestean *-tze* forma (*prometidu even biac ez alcarri ichi jaguiteco* AL: 1153v), gaur *-tze*a erabiliko genukeen lekuan.

³⁹¹ *arean da*: *arean da ... artean* egitura da, hots ‘harik eta ... arte’; cf. AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *arean da...*

³⁹² *irago*: *irago* partizipioa bi aldiz dago eskuizkribuan (AL: 1153r eta A14: 97); aditz-izena beti (lau aldiz) da *iragaite*-. *iragaiterren* (AL: 1146r), *iragaite*n (A2: 19, A17: 70, B17: 44); baina testuko aditz trinko bakarrak kontsonanteen metatesia dauka: *naygaran* (B30: 37). OEHko sarrera (s.v. *igaro*) interesgarria da, hala *igaro* / *irago* alternantziari dagokionean, nola aditz trinkoari dagokionean: “La forma *igaro* es casi general en guipuzcoano, y en vizcaíno es prácticamente la única documentada hasta finales del s. XVII y frecuente desde entonces. **Irago (documentado ya en Landuccio y Nicolás de Zubia)**, es la única variante que encontramos en el s. XVIII (*msOñ* (235r), Arzadun, Barrutia, Urquizu, Gamiz (206)); en el XIX es bastante frecuente: Moguel (tbn. *igaro*), fray Bartolomé, Astarloa, Arrese Beitia (tbn. un ej. de *iragotu* (*AmaE* 449)), Iturzaeta; en el s. XX sólo se encuentra en Lauaxeta (*AB* 58); pero cf. *infra* IGAROKO. Fuera del vizcaíno, emplean *irago* Larramendi (*Cor* 300), Xenpelar (191), F. Goñi y E. Arrese. **Se encuentran formas fuertes en los Refranes de Garibay y Bertso Bizkaitarrak (en ambos aigara), y en Refranes y Sentencias (digaran (231), con suf. de relativo)**; en el s. XX algunos autores (Lauaxeta (*BBa* 76), L. Jauregi (*Biozk* 4), Gaztelu (*Muslx* 83)) recrean formas

fresco baçuen³⁹⁷ azpian, nun, loric goçoenagaz eocen orduan, aditu even cantaetaz³⁹⁸ etorrela odeietati figura eder bat, ceña ecusiac emun eusten³⁹⁹ bildur andi bat; eta uste even ce Sirena eta Silbia eroan evenac letocela,⁴⁰⁰ aec bere eroatera. Bada bere, odeietati etorrenac verba eguin eusten, manera onetan:

—Ez bildurric ceuren⁴⁰¹ biocetan artu, arçay amoraduac,⁴⁰² cegaiti ni ez nator çuey gachic eguiten, daucaçun⁴⁰³ gach orrendaco remedio emayten baxe,⁴⁰⁴ eta, ala, atencio andiagaz aditu eguidaçu esan gura deusudan bervaoc. Çuec jaquingo doçu ece araenegun⁴⁰⁵ ecusi ceben⁴⁰⁶ salbajeac direala Narbaeç⁴⁰⁷ encantadorearen mutilac,⁴⁰⁸

fuerteres como *digaro*. El sust. vbal. *igaraite*- lo emplea Capanaga (part. *igaro*), e *iragaite*- Urquizu (tbn. *iragote*- (57); part. *irago*); hay *igaroite*- en *CatLlo* (96) y *CatBus* (57), siendo en ambos *igaro* el part. En *DFrec* hay 156 ejs. de *igaro*”.

³⁹³ *baje*: ‘baxe, baizen, baizik’; formari buruz, ikusi AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *baxe*.

Bestalde, <j> grafia txistukari sabaikariaren balioarekin erabiltzeaz, ikusi AL: 1147v ataleko oharra, s.v. *najala*.

³⁹⁴ *eguite*: ‘egiten’; -n galdu du, testuinguru fonetikoarengatik.

³⁹⁵ *da*: ‘eta’.

³⁹⁶ *arbole*: Hitz-bukaeran -e paragogikoa duen -le bukaerari buruz, ikusi AL: 1147v ataleko oharra, s.v. *naturale*.

³⁹⁷ *baçuen*: *baçu*, *baçuen*, *baçugaz* formei buruz, ikusi AL: 1139v ataleko oharra, s.v. *baçu*.

³⁹⁸ *cantaetaz*: Lazarragaren testuan aditz-izena hiru aldiz baizik ez da agertzen kasu instrumentalean, hiruretan *kantadu* aditzarekin: *aditu even cantaetaz etorrela odeietati figura eder bat* (AL: 1153r), *ençun even aen alderuç cantaetaz etocela guiçon baçu* (AL: 1154v), *Cegaiti beguiratu gura ez doçu / çugaiti nola nagoan cantaetaz?* (A17: 1-2). Gaur egun, gisa horretako moduzko perpaus jokatuabeak zubereraz baizik ez dira erabiltzen.

³⁹⁹ *eusten*: ‘zien’.

⁴⁰⁰ *letocela*: ‘zetozela’; *l-* aurrikidun hipotetikoko formei buruz, ikusi AL: 1142r ataleko oharra, s.v. *eugui leguidala*.

⁴⁰¹ *ceuren*: ‘zeuen’; *ceuren* bi aldiz dago eskuizkribuan (AL: 1153r eta AL: 1153v) eta *ceuen* behin (AL: 1154v); bien arteko alternantziari buruz, cf. *OEH*, s.v. *zeuen*: “Además del gral. *zeuen*, hay *zeuren* en el cantar de la quema de Mondragón, Lizarraga de Elcano, J. Etchepare (*Ber* 47, único ej. del autor) y un ej. de Orixe (*in* *Gaztelu MusIx* 46)”.

⁴⁰² *amoraduac*: ‘maiteminduak’.

⁴⁰³ *daucaçun*: ‘daukazuen’; *zu*-ri dagokion aditz-morfema bere jatorrizko plural balioarekin erabiliko da hemendik aurrerako solasean, eskuizkribuan beste askotan bezala.

⁴⁰⁴ *baxe*: ‘baizen, baizik’; formari buruz, ikusi AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *baxe*.

⁴⁰⁵ *araenegun*: ‘herenegun’; *OEHk* ez dakar aldaera hau; cf. Lcc “oy ha tres días, *erenegun*”.

⁴⁰⁶ *ceben*: ‘zenituzten’; cf. *eç cebela esango* (AL: 1151v); *cene-* > *cee-* > *ce-* aldaketari buruz, ikusi AL: 1151v ataleko oharra, s.v. *baceequi*.

⁴⁰⁷ *Narbaeç*: Rodrigo de Narváez, *Historia del Abencerraje y la hermosa Jarifa* (c. 1560-1565) liburuko protagonista da XVI-XVII. mendeetako literaturako Narváez ezagunena, baina haren irudi positiboa ez dator bat hemengoarekin, *Abencerrajeko* Narváez heroi kristau zuzen eta onbera baita, eta Lazarragaren Narbaez azti-sorgin bahitzaile gaiztoa. Pánfilo de Narváez (c.1470-1528), Indietako konkistatzaileetako bat, aipatu dute Urkizuk (2004) eta Salaberrik (2004) izen honekin erlazonaturik, izan ere zinez gaizto-

ceñac bere encantamentu andiaz <1153v> icasi eben⁴⁰⁹ nola eben⁴¹⁰ eocen⁴¹¹ çuen
 causaç; eta, cegaiti çuec eta aec aseguinic artu ez ceguian,⁴¹² eroan dau Confusioco
 Esera,⁴¹³ nun utra catea andiacaz daucan; eta, onerean⁴¹⁴ irugarren egunean ateraco ditu
 buruac edetera,⁴¹⁵ çuec socorridu ez badaguiçu,⁴¹⁶ nic esango deusudan manera onetan.
 Çuec jaquingo doçu⁴¹⁷ ece ni bidaldu nabela batalla eta guerrataco jaicoac,⁴¹⁸ ceñari
 derechan Marte; eta arc emun deust ezpata oec çuendaco, espiluonegaz⁴¹⁹ batetan;⁴²⁰ eta
 dio joan çatecela Confusioco Esera, eta, an el çatecenean, ceuren ezpataoc escuetan artu
 ta, belaurico jarri[ri]c,⁴²¹ espiluonetara⁴²² beguira çaocela;⁴²³ eta dacusqueçun⁴²⁴

irudia baitu hark, indigena artean eragindako sarraskiengatik; baina ez dugu aurkitu XVI. mendearen amaieran irudi negatibo hori hedatua zela egiaztatzen duen froga ziurrik.

⁴⁰⁸ *mutilac*: ‘morroiak, zerbitzariak’.

⁴⁰⁹ *icasi eben*: ‘jabetu ziren, ohartu ziren’; *icasi* aditzaren adiera honi buruz, ikusi 1142r ataleko oharra, s.v. *icasiric*.

⁴¹⁰ *eben*: ‘hemen’.

⁴¹¹ *eocen*: ‘egozen, zeuden’, Sirena eta Silbia, alegia.

⁴¹² *cegaiti çuec eta aec aseguinic artu ez ceguian*: ‘zuek eta haiek atseginik hartu ez zenezaten’; *cene* > *cee* > *ce*- aldaketari buruz, ikusi AL: 1151v ataleko oharra, s.v. *baceequi*.

⁴¹³ *Confusioco Esera: Casa de Confusión* sintagma ez dugu askotan aurkitu XVI-XVII mendeetako literaturan, baina erabili dute gutxienez Lope de Vegak, Fray Luis de Granadak eta Antonio de Guevarak. Ziur aski Babilonia biblikoarekin lotu behar da hemen, zaldungo-liburu askotan agertzen baitira Babilonia eta Soldán de Babilonia basagizon edo erraldoi dontzeila-bahitzaileekin loturik.

⁴¹⁴ *onerean*: ‘hemendik’, Konfusioko Etxetik, alegia.

⁴¹⁵ *edetera*: ‘edekitzera, kentzera’; *edete*- aditz-izenari buruz ikusi AL: 1153r, s.v. *edetera*.

⁴¹⁶ *socorridu ez badaguiçu*: ‘sokorritzen ez badituzue, laguntzen ez badituzue’.

⁴¹⁷ *Çuec jaquingo doçu*: Pasarte honek Pertseo eta Medusaren mito grekoa gogorarazten du: Pertseo heroiak Medusa munstroa hil behar du, baina haren aurpegira zuzenean begiratu gabe, harri bihurtzen baititu bere begietara begiratzen dutenak; arazo hori gainditzeko, Ateneak ispilua bezain distiratsua den ezkutua ematen dio Pertseori, eta, Medusa bizi den lekura (Gorgonen Jauregira) joanik, ispiluaren laguntzaz lortzen du Medusaren burua moztea, ispilutik zeharka begiratuta.

⁴¹⁸ *jaicoac*: ‘jainkoak’; *jaico*- hitzaren formari buruz, ikusi AL: 1151v ataleko oharra, s.v. *Jaicoari*.

⁴¹⁹ *espiluonegaz*: *Espilu* hitzaren erreferentea zein den ez da argi pasarte honetan: badirudi ezpata bezainbeste ispilu eskaintzen zaizkiela protagonistei, zeini berea, nahiz eta hemen singularrean agertu. Horregatik, izan lezakeen balio banakaria aintzat hartuta, bere horretan utzi dugu, *espilu* hitzari lotua, bestela erakusle gisa interpreta zitekeen *onegaz*.

⁴²⁰ *batetan*: Eskuizkribuan behin baizik ez da ageri *batetan* forma, *batean* eta *baten* formen ondoan; esanguratsua izan liteke, adibide gehiagoren faltan, egitura jakin batean agertzea, “X-(r)ekin batean” moduko egituran. Badirudi *OEhk* dakarren orokortzearen aurka dagoela eskuizkribuko hau: “Tras sintagma nominal con *-(r)ekin* o *-gaz*, como señala A. Irigoien (*Eusk* 1978, 752 ss.), sólo se documenta, salvo en Belapeyre, *batean*”; *batetan* bera bezala, egitura hau behin baizik ez da ageri eskuizkribuan.

⁴²¹ *jarri[ri]c*: Eskuizkribuan hamar aldiz dago *jarriric*, eta hau litzateke *jarric* bakarra; gainera, erraz ulertzen da idaztean akats hori egitea (*-rric* pro *-rriric*); hortaz, testua zuzentzea erabaki dugu.

⁴²² *espiluonetara*: Hemen ere gorago aipatutako arazoa dugu *espilu* hitzaren erreferentea bilatu nahi dugunean; izan liteke jatorrizko erakusleak balio bereziren hartu izana (arestian aipatutako banakaria edo) bere gramatikalizazio bidean; hartara, eskuizkribuan dagoen bezala utzi dugu *onetara* erakusleak, *espilu* hitzari lotua, balizko ñabardura horien adierazle.

gauçagayti ez beguioc espilurean quendu, cegayti bertati⁴²⁵ galduco çara, eta, barriz, quendu ez badaguiçu, ni joango nax bear doçun orduan⁴²⁶ lagunquetara.⁴²⁷

Silveroc eta Doridoc leengo bervaoc ençun eguien orduan, utra aseguin andia artu even euren biocetan; ceinçuc, bertati norc bere espiluac eta ezpatac⁴²⁸ arturic, joan cirean Confusioco Esera, nun eldu cirean irugarren egunean, nox Sirenac eta Silbiac il bear even. Eta, an elduric,⁴²⁹ jarri citecen beguira canpuruç,⁴³⁰ nun ecusi even egoala Confusioco Esea, ayn fuerte eta galanto labraduric nola ecin aynbeste munduan al çatean.⁴³¹ Onetan eoçela, aditu⁴³² even etoçela jente asco deadarrez, ceynçuen erditan etocen Sirena ta Silvia, soca bategaz escu delicaduac loturic lepora,⁴³³ euren guardaçat sey salvaje aldeetati ecartela, ceñac pregonaetan eben Narbaezec aen contra emun eben sentenciea,⁴³⁴ manera onetan:

Narbaez guiçon sabioac
oyta egun⁴³⁵ dau aguindu
<1154r> erioceaz doncellaoc
oy daguiela pagatu,

onezquero⁴³⁶ ez ditecen
amoreagaz⁴³⁷ burladu,

⁴²³ *çaocela*: ‘zauðe(te)la, egon zaitez(t)ela’; *egon* aditzaren subjuntibo trinkoa da.

⁴²⁴ *dacusqueçun*: ‘ikus dezakezu(e)n’; *ekusi* aditzaren ahalera trinkoa.

⁴²⁵ *bertati*: ‘berehala’.

⁴²⁶ *orduan*: ‘momentuan bertan’.

⁴²⁷ *lagunquetara*: ‘laguntzera’.

⁴²⁸ *ezpatac*: *-aac / -aan* bukaerei buruz, ikusi AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *bervaac*.

⁴²⁹ *an elduric*: *el(du)* ‘iritsi’ aditza inesiboarekin erabiltzeaz, ikusi AL: 1144r ataleko oharra, s.v. *lecuan*.

⁴³⁰ *canpuruç*: ‘landa zabalerantz’; *canpu* izenaren adierei buruz, ikusi AL: 1145v ataleko oharra, s.v. *canpura*.

⁴³¹ *çatean*: ‘zatekeen’.

⁴³² *aditu*: ‘entzun’.

⁴³³ *lepora*: ‘bizkarrera’; Landuccirenean ‘lepondoa’ da (cf. “çerviz, *lepoa*”, “pescueço, *lepoa*” eta “espalda, *erraya*”), baina ez dirudi eskuak lepondora lotuta eraman daitezkeenik.

⁴³⁴ *sentencia*: *-iea* bukaerari buruz, ikusi AL: 1138v ataleko oharra, s.v. *historieac*.

⁴³⁵ *egun*: ‘gaur’; ikusi AL: 1143v ataleko oharra, s.v. *egun*.

⁴³⁶ *onezquero*: ‘hemendik aurrera’; *gero* adberbioa oinarri duten egiturei buruz, ikusi AL: 1138r ataleko oharra, s.v. *dan azquero*. Hemen erakuslean oinarritutako forma dugu.

oençat castigua⁴³⁸ dan⁴³⁹ eta
besteoençat exenplu.

Bioen contra probancea⁴⁴⁰
clarua dago, ciertu,⁴⁴¹
Doridogaz Silveroren bervac⁴⁴²
cerren ez even sinistu.

Alace bada,⁴⁴³ çuec batera
guztioc esan eguiçu:
Amorequin cruel dan[a]c
onela begui pagatu.

Ençun doçun pregoeau⁴⁴⁴
eguienean aditu,⁴⁴⁵
Doridoc eta Silveroc bere
oy ecin even çufridu.⁴⁴⁶

⁴³⁷ *amoreagaz*: ‘amoreaz’; Lazarragaren eskuizkribuan bi aldiz aurkitu dugu *-gaz* bukaera instrumentalaren balioarekin: *onezquero ez ditecen / amoreagaz burladu* (AL: 1154r), *Doncellachoa, orain çaoz / soberviagaz beteric* (A8: 1-2). Alderantzizkoa (*-az* bukaera sozietiboaren balioarekin) askoz ugariagoa da, jakina.

⁴³⁸ *castigua*: ‘zigorra’, eta ez ‘abisua’; dirudenez, Lazarragaren eskuizkribuan *gazitigatu* aditzak beti ‘abisatu’ esan nahi du (cf. A7: 70, A10: 70, A16: 60, A28: 24 eta *gazitigu* A28: 146), eta *castigua* ‘zigorra’ da hemen. Cf. *OEH*, s.v.: “Al Sur se da la distribución de variantes *gazitigatu* ‘avisar’ / *kastigatu* ‘castigar’; hay pocas excepciones —Refranes de Garibay, Beriayn, Iturriaga e Iza— en que *gazitigatu* se emplee para ‘castigar’.”

⁴³⁹ *dan*: ‘izan dadin’; *izan* aditzaren subjuntibo trinkoa.

⁴⁴⁰ *probancea*: ‘frogantza, frogá’; cf. Lcc “probança, *probançea*” eta *DAut*, s.v. *probanza*: “la averiguación o prueba que jurídicamente se hace de una cosa”.

⁴⁴¹ *ciertu*: ‘benetan, egiazki’; cf. Lcc “ciertamente, *cierto*”.

⁴⁴² *Doridogaz Silveroren bervac*: ‘Doridoren eta Silberoren berbak’; “Xgaz Y” egitura da, ‘X eta Y’ adierazteko.

bervac: *-aac / -aan* bukaerei buruz, ikusi AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *bervaac*.

⁴⁴³ *Alace bada*: ‘hala ze, hortaz’; bi bider dago eskuizkribuan: *alaze* (AL: 1141r) eta *alaze bada* (AL: 1154r).

⁴⁴⁴ *Ençun doçun pregoeau*: Hemen, ageriko arrazoi nabarmenik gabe, bertsoan jarri dira narratzailearen hitzak. Beste bitan ere hala egin du (AL: 1145r eta AL: 1147r), baina hau kasu apur bat desberdina da, bera ari zelako *pregoea* bertsoan esaten (beste bietan prosatik bertsoara pasatu da).

⁴⁴⁵ *eguienean aditu*: ‘entzun zutenean’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra.

Belarico⁴⁴⁷ jarri cirean;
 laster citecen armatu;
 espiluac arçaiteraco⁴⁴⁸
 oy dira determinadu;⁴⁴⁹

Ceruetaco Erregueari
 oy dira encomendadu
 <1154v> suplicaetan liçatela⁴⁵⁰
 nay lequiela lagundu.⁴⁵¹

Silvero ta Dorido onela eocela, baetocen Narbaecen jentea⁴⁵² euren pregoea declaraetan evela. Donzella desdichaduac euren amoreac an ecusten orduan,⁴⁵³ ecin çufridu even negar eguin baga egoten, ceñac berva amorosoacaz esan even berva oec:

⁴⁴⁶ *çufridu*: ç da, zalantzarik gabe, lehenengo letra. Gaztelaniaz ere horrela izan zitekeen; cf. *DAut*: “ZUFRRIR. v.a. Lo mismo que *sufrir*, que es como se dice”. Eskuizkribuan hiru aldiz idazten da *çufri*- (AL: 1154r, AL 1154v eta A23: 11) eta hamabi aldiz *sufri*- (horietako bat gaztelaniazko testu batean).

⁴⁴⁷ *Belarico*: Eskuizkribuan bost aldiz aurkitu dugu *belaurico* (AL: 1152r, AL: 1153v, A1: 36, A16: 44, B17: 15), eta hemen bakarrik *belarico*. *OEH*ren arabera (s.v. *belauniko*), mendebaldean ez dago forma honen lekukotasunik, *belauriko* baita mendebaldeko forma arrunta XVIII. mendera arte.

⁴⁴⁸ *arçaiteraco*: ‘hartzerako, hartzeko’.

⁴⁴⁹ *dira determinadu*: ‘erabaki dute’; NOR laguntzailea eta *-t(z)erako* osagarria izatea ez da testu zaharretan ohikoena, adlatibo hutsa baino (*-t(z)era*). Cf. *OEH*, s.v. *determinatu*: “Gralmte. con aux. trans. bipersonal; es intrans. en los ejs. suletinos y al menos una vez en Beriayn. Si lleva orac. subordinada, ésta gralmte. se construye con sust. verbal en alativo; hay tbn. un ej. de completiva con *-la*”.

⁴⁵⁰ *suplicaetan liçatela*: ‘suplikatzen zirela, erregutzen zutela’; batetik, NOR erregimenean dago *suplicadu* aditza (horren inguruan, ikusi AL: 1140r ataleko oharra, s.v. *suplicaetan nachaçu*); bestetik, *l-* aurrizkidun formei buruz, ikusi AL: 1142 ataleko oharra, s.v. *eugui leguiala*.

Aditzaren formari dagokioenean, ez dirudi *liçatela* hau eta goragoko *liçateala* (AL: 1151v) gauza bera direnik, han *-te-* morfemak hipotetikotasuna adierazten zuen, eta hemen pluraltasuna. *-te-* morfema pluralgileari buruz, ikusi AL: 1144v ataleko oharra, s.v. *baçarade*.

⁴⁵¹ *nay lequiela lagundu*: ‘lagundu nahi izan liezaiekeela’; *nahi izan* aditz-lokuzioaren erabileraz, ikusi AL: 1140r ataleko oharra, s.v. *nai daquiçula*.

⁴⁵² *baetocen Narbaecen jentea*: Dirudinez subjektuaren eta aditzaren arteko komunztadura *ad sensum* da; gaztelaniaz ere badira halako adibideak garaitu honetan *apud CORDE*: “**venían gente** de todos aquellos pueblos” (Hernán Cortés, 1519-1526, *Cartas de relación*), “allí **venían gente** de otras islas” (Izengabea, 1492-1493, *Diario del primer viaje de Colón*).

⁴⁵³ *ecusten orduan*: ‘ikusi zituzten orduan, ikusi zituztenean’; *ekusi* aditzaren aoristo edo iraganaldi burutu zahar trinkoa.

—A, guiçon doloraduac⁴⁵⁴ eta cruelac ceuen biciuendaco! Nola açartu çara⁴⁵⁵ çaçoen lecura etorten, claru dacusun azquero⁴⁵⁶ biciocaz baño guchiagogaz pagatuco ez doçuna?⁴⁵⁷ Eta, asiqueasi⁴⁵⁸ ilgo çaituen azquero, inolaco maneraz defendidu al bagaguiçu emun gura deuscuen tormentu onetaric, çuen causaz arçaiten⁴⁵⁹ dogun azquero, çuec bere libertaduco çara, edo, bestela, guec⁴⁶⁰ eta çuec bearco dogu jente cruel oen escuetati eriocea gustadu.⁴⁶¹

Berva oec arçay biac ençon eguienean, Jaicoac⁴⁶² daqui ce aseguin guchi euren biocetan artu even. Bada bere, Marteren mandatariac aguindu eustena ez ausaiterren,⁴⁶³ ecin ecer eguin even; eta doncellac ecustenean euren⁴⁶⁴ onerechiac remedioric emaite⁴⁶⁵ ez eustela, ya eocen euren esperancea galduric. Bada bere, dios Marteren mandataria ezpata bategaz salvage aen arteti sartu çan, utra aguiz⁴⁶⁶ emuten leustela bere ezpata çorroçagaz; ceinçuc ies⁴⁶⁷ eguin even, Sirenari eta Silviari ichiric;⁴⁶⁸ ceñay escuac ascaetan egotela⁴⁶⁹ Silvero eta Dorido, ençon even aen alderuç cantaetaz⁴⁷⁰ etocela

⁴⁵⁴ *doloraduac*: ‘doloretuak, saminduak’.

⁴⁵⁵ *açartu çara*: ‘ausartu zarete’.

⁴⁵⁶ *dacusun azquero*: ‘ikusten baituzu(e), ikusten duzu(e)nez?; irakur bedi *dakutsun*. Bestalde, *gero* adberbioa oinarri duten egiturei buruz, ikusi AL: 1138r ataleko oharra, s.v. *dan azquero*.

⁴⁵⁷ *doçuna*: *-na* konpletiboa da.

⁴⁵⁸ *asiqueasi*: ‘ezinbestean’; cf. *DAut.* s.v. *así*: “ASÍ QUE ASÍ o ASÍ COMO ASÍ. Modos de hablar que corresponden a COMO QUIERA QUE SEA. *Ut ut erit, utcumque erit*. Vale lo mismo que decir *ello es forzoso y en cualquiera acontecimiento necesario*”.

⁴⁵⁹ *arçaiten*: ‘hartzen’.

⁴⁶⁰ *guc*: ‘guk’; formari buruz, ikusi AL: 1147r ataleko oharra, s.v. *guc*.

⁴⁶¹ *gustadu*: ‘dastatu’.

⁴⁶² *Jaicoac*: ‘Jainkoak’; *Jaico-* hitzaren formari buruz, ikusi AL: 1151v ataleko oharra, s.v. *Jaicoari*.

⁴⁶³ *ausaiterren*: ‘haustearren’.

⁴⁶⁴ *euren*: Hemen eta beheraxeago (*euren esperancea*) dago eskuizkribuan *eueren*, bietan elkarren ondo-ondoan (eskuizkribuan bata bestearen azpi-azpian). Ez dugu aurkitu beste lekukotasunik ez *OEHN* ez beste inon, eta zuzendu egin dugu idazte-akatsa bide dela pentsatuta, bitan izan arren.

⁴⁶⁵ *emaite*: ‘emaiten’; *-n* galdu du, testuinguru fonetikoarengatik.

⁴⁶⁶ *aguiz*: ‘asko, bortizki’; ikusi AL: 1143r ataleko oharra, s.v. *aguiz*.

⁴⁶⁷ *ies*: Eskuizkribuan *yes* dakar, baina zalantzarik gabe balio bokalikoa izan behar du (cf. lerro batzuk gorago, ordea, *ya* euskaraz, erdikontsonantearen balioarekin).

⁴⁶⁸ *Sirenari eta Silviari ichiric*: *ichi* ‘utzi, abandonatu’ aditzarekin datiboa erabiltzeaz, ikusi AL: 1141v ataleko oharra, s.v. *bigueleari ichi*.

⁴⁶⁹ *ceñay escuac ascaetan egotela*: ‘zeinei eskuak askatzen zegozkien, zeinei eskuak askatzen zeudelarik’; ‘haiek-haiei egon’ adierazten du aditzak; cf. Mendiburuk, Ubillosek, Agirrek eta Uriartek erabiltzen duten *zegoten*.

-te- morfema pluralgileari buruz, ikusi AL: 1144v ataleko oharra, s.v. *baçarade*.

guiçon baçu,⁴⁷¹ ceñac ecarten⁴⁷² multilcho bat,⁴⁷³ silla baten jarriric, utra ponpa andiaz, ceñac eucan tafetaezco⁴⁷⁴ benda bategaz beguiac isiric eta escuetan arco bat, saeta çorroz bategaz armaturic; ceinçuc esaten even utra concer[

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

1138r 1138-1141 orriak apurtuta daude eta testu-zatiak baino ez dituzte. Testu-zati horiek paperean duten disposizioan ematen ahalegindu gara, eskuizkribuko lerroak ere errespetatuta, prosan eta bertsoetan diren zatiak ere bereizteko moduan. Galdu dena kalkulatzeko, kontuan izan orrialde hauetako prosako zatian, batez beste, 35-40 karaktere (espazioak barne) eta bost-sei-zazpi hitz sartu ohi direla eskuizkribuko lerro bakoitzean; orrialde hauetako poema gehienak 9/10-, 8a, 9/10-, 8a egiturakoak dira, baina badira zazpi silabako lerroak ere, eta are hamaika, hamabi edo hamalauko gutxi batzuk ere. Kako zuzenekin markatu dugu non apurtu den papera, eta kako zuzen horien ondotik idatzi ditugu erdi-apurtuta geratu diren letrak, erabat ziurrak ez direlako; apurturiko zatietan, ez dugu ezer osatu *ope ingenii*. Lerroaren ezkerreko urratuaren ondorioz, aurreko lerroaren amaieran hitza osatu gabe geratu denean, gidoia erantsi diogu hitzari etenaren lekuan; urratua lerroaren eskuinean denean, hurrengo lerroaren hasieran, hitza nabarmenki moztuta dagoenean ere, ez dugu erantsi gidoirik. || jagui] beste zerbaiten gainean idatzita dago *j-*. **1138v** ebiliric] *-r-* baten gainean esku berak idatzita dago *-l-*. **1139r** aleian] esk. *aleia*. || ceña] esk. *cena*. || o-] dirudienez zortzi bertso-lerro zeuden hemendik aurrera. **1139v** deguidaçula] esk. *dequidaçula*. **1140v** cantaetan] esk. *cantaeta*. || Sirena] lehenago *Silbia* idatzi eta ezabatu du esku berak. **1141r** cantu] esk. *çantu*. || çanpoña] esk. *çanpona*. || ucutu] *u-* ez da ondo ikusten, gainean orbana duelako. || daguida] esk. *daquida*. **1141v** gañean] esk. *ganean*. || catea] *cateea* idatzi du lehenengo, baina bigarren *-e-* ezabaturik dago; gainera, sabaikaritasuna adierazteko erabili ohi duen lakioa dago *-eea* multzoaren gainean. **1142r** Sirenac] *-en-* lerroartean. || conpañian] esk. *conpanian*. || ceñagaz] esk. *cenagaz*. || ayn] esk. *ay*. || Aynbat] esk. *ay bat*. **1142v** conpañia] esk. *conpania*. || ceinçuc] *-a-* baten gainean esku berak idatzita dago *-u-*. || alcarri] esk. *alcari*. **1143r** Ecusiric Sirenac] testu nagusia amaituta zegoela, beste letra-mota batez, bigarren aldiz idatzi da zuriune batean, ondotik datozen bertsoen ezkerretara. || biurquetan] esk. *biurqueta*. || erori] esk. *erorri*. **1143v** ceñac] esk. *cenac*. || Ene bioz] hitz hasierako *e-* ez da normala; dirudienez *a-* egiten hasi da lehenago, ziurrenik *ai ene* idazteko. ||

⁴⁷⁰ *cantaetaz*: Aditz-izena kasu instrumentalean erabiltzeaz, ikusi AL: 1153r ataleko oharra, s.v. *cantaetaz*.

⁴⁷¹ *baçu*: *baçu*, *baçuen*, *baçugaz* formei buruz, ikusi AL: 1139v ataleko oharra, s.v. *baçu*.

⁴⁷² *ecarten*: ‘zekarten’; *-te-* morfema pluralgileari buruz, ikusi AL: 1144v ataleko oharra, s.v. *çarade*.

⁴⁷³ *multilcho bat*: Cupidoren irudi topikoa deskribatzen du, begiak itxita maitasunaren irrazionaltasuna adierazteko.

⁴⁷⁴ *tafetaezco*: ‘tafetazko’; oihal mota honentzat, *tafetae* (AL: 1154v) eta *tafetan* (B23: 65) formak erabili ditu Lazarragak.

beregaz eroan] *beregaz eugui eroan* idatzi du lehenengo; esku berak idatzi eta ezabatuta dago *eugui*. || Silvia] lehenengo *Silvero* idatzi du, eta gero, gainetik, esku berak *Silvia*. **1144r** asi cirean lau musico] *cirean-en, -a-* baten gainean esku berak idatzita dago *-i-*. || oñetan] esk. *onetan*. **1144v** despedidu] esk. *despedicu*. **1145r** inorc] esk. *inor*. **1145v** galduric] lerroartean idatzita dago, ziurrenik esku berak beste zerbait (*trucaduric*) ezabatu ondoren. || doçu] beste zerbait (ç.....)ezabatu ondoren, gainean, lerroartean, idatzita. || Silviac] *Silviac e* zegoen idatzita; esku berak ezabatuta dago *e* hori. || canpura] tinta-mantxa dago *-ra* hitz-bukaeraren gainean, eta ez da ondo irakurtzen. **1146r** Silveroc, ceñac] esk. *cenac*. || joateco, ceñac] esk. *cenac*. || Sirenagana] esk. *Silveragana*. || ceñari] esk. *cenari*. || ceña] esk. *cena*. || baño] esk. *bano*. **1146v** ceñari] esk. *cenari*. || erechan] esk. *erecha*. || aberaspatequin] esk. *aberaspatequin*. Cf. hurrengo lerroan (eskuizkribuan biak lerro bukaeran) *aberaspategaz*. **1147r** partierea] *partiera* zegoen idatzita, eta esku berak zuzendu du. || Silviac] *siluerac* zegoen idatzita, eta esku berak zuzendu du. || içaaten] esk. *ičaate*. || çaut] *çautt* zegoen idatzita, eta esku berak ezabatu du hitz-bukaerako *-t*. || quendu eben] *eben-en, -i-* baten gainean esku berak idatzita dago lehenengo *-e-*. || ceñac] esk. *cenac*. **1147v** asignaduric] esk. *asignadur*. || Silviac] marra bertikal batez erdiezabatuta dago *-c*. || arçaiægati] *-t-* baten gainean idatzita dago *-g-*. || Ceñac] esk. *cenac*. || erançun eben] Idatzialdia aldatu da hemen: tinta eta letramolde desberdinak hasten dira. || arçay batac] 1148, 1149 eta 1150 orriak galdu egin dira eta ez daude eskuizkribuan. **1151r** compañian] esk. *companian*. || bateq] lerroartean beranduago sartuta dago *-eq*. || ceñari] esk. *cenari*. || eta] ç- baten gainean idatzita dago *e-*. || ta] beste zerbaiten gainean idatzita dago *t-*. || ceñari] esk. *cenari*. || çala] lerroartean beranduago esku berak sartuta dago bigarren *-a-*. || negarrez] esk. *negarez*. || beguiac] lerroartean beranduago esku berak sartuta dago *-egu-*. **1151v** erri] geroago idatzita dago lehenengo *-r-*. || sinisquetan] esk. *sinsqueta*. || cerren] esk. *ceren*. || eçteusut] esk. *eçteuçut*. || arçayten] esk. *arçayte*. || negarretan] esk. *negaretan*. || berba] lerroartean idatzita dago *-r-*. **1152r** Silviac oyta] *Silviaoyta* zegoen idatzita, eta *-c* geroago erantsi du, ziurrenik esku berak. || arean da] beste zerbaiten gainean idatzita dago *-n-*. || sinistu] esk. *sinisti*. || ceñaen] esk. *cenaen*. || jaguiten] esk. *jaguite*. Beste zerbaiten gainean (agian *-c-*) idatzita dago *j-*. || baño] esk. *bano*. || aynbat] esk. *anybat*. || denpora] beste zerbaiten gainean (agian *-d-*) idatzita dago *-p-*. || ceñagana] esk. *cenagana*. || engañaduric] esk. *enganaduric*. **1152v** Dorido] esk. *Dorio*. || baño] esk. *bano*. || ascotan, Dorido] *ascotan Silvero Dorido* idatzi du, baina esku berak (idatzi ahala, nonbait) ezabatuta dago *Silvero*. || desengañaduric] esk. *desenganaduric*. || cegati ic] esk. *cegaiyc*. || eidan] beste bi edo hiru letra (agian *-iri*) daude ondoren, tatxatuta. || Sirenac] esk. *Silbiac*. || lurrera] esk. *lurera*. || Silveroc esan eben] Eskuizkribuan, bi bider idatzita dago lauen arteko elkarrizketa. Lehenengoan lerro-banaketa gabe, eta bigarrean lerroak elkarrizketaren arabera antolatuta. Testuari dagokionean, bietan da testu berbera, bi ñabardurarekin: solaskideen izenen laburdurak eta *Silbiac / Silviac*. **1153r** arreatadu cituen] tintaz orbanduta dago *-e-*, eta *-a-* ere izan liteke. || ceñac] esk. *cenac*. **1153v** badaguiçu] *-çu* beste zerbaiten gainean idatzita dago. || arc] esk. *arca*. || jarriric] esk. *jarric*. || eguien] badirudi *eguien* idatzi duela lehenengo. || ayn] esk. *ay*. || bategaz] lerroartean esku berak idatzita dago *-te-*. || ceñac] esk. *cenac*. **1154r** danac] esk. *danc*. **1154v** regimienturic] *-mien-* silabako *-i-* letra azkena erantsi da, *-men-* idatzi baitu lehenago. || ecusten] *-t-* letrak ez dauka marratxo horizontala. || ceñac] esk. *cenac*. || amorosoacaz] lerroartean esku berak idatzita dago *-az*. || baño] esk. *bano*. || arçaiten] esk. *arçaitte*. || ausaiterren] esk.

ausaiteren. || euren] esk. *eueren.* || euren] esk. *eueren.* || ceñay] esk. *cenay.* || ceñac ecarten] esk. *cenac ecarten.* || *utra concer*] 1155, 1156, 1157 eta 1158 orriak galdu egin dira eta ez daude eskuizkribuan.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “AL – Artzain-liburua” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A1

Gugaz etorri nai badoçu...

1155-1158 eta 1160-1163 orriak ia osorik galdu direnez, ez dakigu poema hau hemen hasten den ala, hasiera hain zuzenak susmarazten duen bezala, lehenengo lau lerroak aurretik hasiriko elkarrizketa baten zati diren; gauza nahiko ziurra da poema ez zela amaitzen guk ezagutzen dugun moduan.

Baserrri giroko nobleziaren jaia aurkezten da poemak, Lazarragaren jaioterritik hurbilekoa. Aipatzen diren herri guztiak dira Aguraingo eskualdekoak eta denak dira bederatzi kilometroren barruan; gaur egun batzuk Barrundiako udalerrian dira (Ozeta, Gebara eta Heredia) eta bat Iruraitz-Gaunako udalerrian (Ezkerekotxa).

Dama ederrak ikustearren doa narratzailea jai horretara, eta gorte giroko jaietan bezala antolatutik aurkitzen ditu hala dontzeilak nola zaldunak, bakoitza bere herriko bandera eta jantziekin. Zaldun arteko justa edo borrokak aipatzen dira, dama galanten bihotzak irabazteko lehia gisa, baina jai horretako protagonista nagusiak damak eurak dira, eta jaiaren ikusgarritasuna, jantzi, bandera, errotulu eta desfileekin.

<1159r> [...]

—Gugaz etorri nai badoçu,

erraz daiçu ecusi¹

doncella linda damaric² asco

munduan pare bagaric.—

Joan ninçan da³ ecusi neben

5

¹ *daiçu ecusi*: ‘dagizu ikusi, ikusiko duzu’; geroaldi zaharra da. Bizkaierazko testu zaharrenetan “partizipioa + *egin*” perifrasi askotan agertzen da geroaldia adierazteko, baina ez genuen erabilera horren lekukotasunik Arabako euskarari: *çagoquez exilic ta ençun eztayçu guextoric* (RS 18), *Echoçu, eta iaquin daguiçũ* (Kap 140), *Edandaysu osteria* (Mik 25), *Baçaquioz virtuteari beti jarraitu / santuçat Iaungoicoa ecussi daiçu* (Egiaren Kanta 190-91). Halere, Lazarragak lau aldiz baizik ez du egitura horretara jotzen testu osoan: *gugaz etorri nai badoçu / erraz daiçu ecusi* (A1: 1-2), *Jaun Cerucoa, nic errazoaz / beti çaidaz loadu* (A6: 11-12), *isasoorec horve guztiaz / beti çaguie laudatu* (A6: 15-16), *Alfer ifini naiçu purgaetan / ozpin-baracacetan seculaco: / ez deraustae besteric ateraco, / salvo bay çaitudala amaetan* (B22: 69-72).

² *linda damaric*: Gaztelaniazko XVI. mendeko literaturan askotan erabili da *linda dama* epitetoa (ikus *CORDE*); euskaraz, ordea, ez da hain arrunta, baina behin baino gehiagotan agertzen da *Neska ontziratua* baladaren Foruko (ik. Lakarra et al. 1983: II, 135-136) eta Derioko (ik. Arejita et al. 1985: 45-46) aldaeretan. Lazarragaren eskuizkribuan, zortzi aldiz aurkitu dugu: AL: 1143r, AL: 1144r, A1: 3, A4: 13, A5: 1, A16: 35, A23: 27, A23: 73.

asco donzella galantic,⁴

conciertu concertaduaz

oyta⁵ guztiac jarriric.⁶

Retulo⁷ bat ecusi neben

canpuaen⁸ alde bateti,

10

urregorrizco letra baçugaz⁹

³ *da*: ‘eta’.

⁴ *asco donzella galantic*: ‘dontzeila galant asko’.

⁵ *oyta*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

⁶ *conciertu concertaduaz / oyta guztiac jarriric*: ‘adostu edo hitzartu bezala, behar bezala guztiak jarririk, apaindurik’; justak bezalako ekitaldiek protokolo zehatza zuten; dirudienez, testu honetan adierazpide honek esan nahi du dama guztiak behar bezala jarrita daudela. Ikusi baita A20: 35: *Bivid, por vida vuestra, con concierto*. Cf. *OEH*, s.v. *konzierito*: “Concierto, pacto, acuerdo. “Concierto” Lcc. “Desconvenir, *konziertorean irten*” Ib.”, eta s.v. *konzertatu*: “Concertar. “Concertarse”, “concordar uno con otro, *bata besteakin konzertadu*” Lcc”. Ikusi *El Romance de Calisto y Melibea*, 309. bertso-lerroa: “El concierto concertado ordena de lo tomar” (Carlos Mota, “*La Celestina*, de la comedia humanística al pliego suelto. Sobre el *Romance de Calisto y Melibea*”, *Criticón* 87-89, 2003, 519-535). Ikusi, orobat, Diego de San Pedroren *Tractado de amores de Arnalte y Lucenda* (c. 1480): “Pero después que el tal concierto concertado fuese, del rey sobre mi quedada muy importunado fui”. Ikusi, azkenik, Alonso de Santa Cruz-en *Crónica del Emperador Carlos V* (c. 1550): “Y asi mismo no dejan de su parte y de sus allegados yendo contra sus promesas y juramentos y homenajes, y no tan solamente contra los puntos y pactos y conciertos concertados para nos menospreciar”.

⁷ *Retulo*: ‘errotulu’; justetan parte hartzen zuten zaldunek testu labur bat agertu ohi zuten, gaztelaniaz “rótulo” izenekoa, justa egiteko beren asmo edo helburua laburbiltzen zuena; ziurrenik, hemengo errotuluak halako bati erreferentzia egiten dio.

⁸ *canpuaen*: ‘jokalekuaren, justa-zelaiaren, justa egiten zen tokiaren’; cf. *DAut*, s.v. *campo*: “El sitio que se destina y escoge para salir a reñir algún desafío entre dos o más personas”. Eskuizkribuan beti dago *canpu* forma, Landuccirenean eta Gamizenean bezala (eta ez *kanpo*, beste autore guztiak erabiltzen duten bezala, *OEHk* dioenaren arabera). Esanahiari dagokionean, behin bakarrik esan nahi du ‘kanpo’ (vs ‘barru’, A26: 82), eta, ñabardurekin bada ere, bost aldiz dauka Landucciren erabilerara hurbiltzen den ‘landa’ adiera: bitan ‘landa’ (vs ‘hiria’, AL: 1145v eta B17: 67), beste bitan ‘landa zabala’ (vs ‘leku txikia, leku jakin bat, erreferentziako lekua’, AL: 1152v, AL: 1153v), eta behin, hemen, ‘zelaia, jokalekua’ (zehazkiago ‘justetako zelaia’, A1: 10).

⁹ *baçugaz*: Badirudi eskuizkribuan *batzu* dela oinarrizko gisa erabiltzen den forma. Absolutibozkoetan *batzu* forma bakarrik darabil (AL: 1139v, AL: 1141v, AL: 1146v, AL: 1154v), Hegoaldeko testu zaharretan agertzen ez dena; ikusi *OEHk* zer dioen (s.v. *batzu*): “Los autores septentrionales de los ss. XVI-XVII distinguen formalmente los casos absoluto y ergativo; hay dos sistemas: *batzu / batzuk* es el de Leizarraga (Dechepare usa *batzu* para el caso absoluto, pero no hay ejs. de ergativo), y *batzuk / batzuek* el de Axular y Etcheberri de Ziburu; Pouvreau utiliza ambos: *batzu, batzuk / batzuk, batzuek*. [...] Al Sur no hay diferenciación formal: en los textos guipuzcoanos, desde el s. XVIII, se encuentra *batzuek* para ambos casos, y en los vizcaínos —ya desde Capanaga— *batzuk*”. Sozietibozko forma (*baçugaz*) horren gainean eraikia dela dirudi, *-gaz* gehituta; genitiboari dagokionez, *baçuen* da darabilen forma bakarra. Hauxe dakar *OEHk*: “*Batzuen* es casi la única forma para el genitivo: *batzuren* sólo se encuentra en Leizarraga (junto a *batzuen*), Oihenart y unos pocos autores meridionales del s. XX”.

egoan escreviduric.	
Eocen ¹⁰ begui ederric asco	
aren aldean jarriric;	
nungo ¹¹ direan ¹² esaten dave	15
alcarri beguiraturic:	
—Oçaetaco bandereagaz	
oyta gu gara etorri,	
iguzquiaren aldean ¹³ dago	
gure onrea jarriric, ¹⁴	20
gueure acean guc darabilgu	
mundua catigaturic.— ¹⁵	
Goitixeago ¹⁶ ecusi neben,	
beste alderuz eguinic,	
doncella flordelisaric ¹⁷ asco	25

¹⁰ *Eocen*: ‘(ba)egozen, (ba)zeuden’.

¹¹ *nungo*: Eskuizkribuko beste leku batzuetan ere aurkitu dugu predikatiboa artikulurik gabe (cf. B17: 67-69).

¹² *direan*: Mendebaldeko testu zaharretan, deklinabide mugatuan bezala, *a + a > -ea* disimilazioa gertatzen da adizki jokatueta ere, *-an / -ala* atzizkiak gehitzean: *doa + -an > doean (RS)*, *daroa + -an > daroanean (VJ)* (cf. FHV 115). Hona Lazarragaren eskuizkribuan bildu ditugun adibideak: *joean* (AL: 1138r), *cirean* (AL: 1142v, AL: 1144r, AL: 1146v, AL: 1152r, AL: 1153v, A11: 13, A11: 17, A26: 120, A28: 100), *direan* (AL: 1147v, AL: 1152r, A1: 15, B17: 62), *çarean* (AL: 1152v, A12: 16, A17: 111, B18: 31, B18: 44), *guinean* (A7: 8, B18: 86), *cinéan* (A26: 94, A26: 156), *neroean* (B18: 14), *cireala* (AL: 1145r), *joeala* (AL: 1147r), *çareala* (AL: 1151r), *direala* (AL: 1152r), *neroeala* (B18: 16). Ohar gaitezen Landuccik ez duela aldaketa horren arrastorik aditzean (“antecedente, *aurrera doana*”).

¹³ *iguzquiaren aldean*: Beharbada erreferentzia egin liezaioke justa-kanpoaren alderdi bati, eguzkiaren aldean zegoen alderdiari alegia; izan ere, justetan abantaila izaten zuen eguzkia atzean zuenak, egungo partida askotan bezalatsu. *Canpuaen* hitzari eman zaion adierarekin lotuta dago hau.

¹⁴ *iguzquiaren... gure onrea jarriric*: Ozetako damek adierazten dute beren alde borrokatuko duten zaldunak justa-kanpoan eguzkiaren aldean jarrita daudela.

¹⁵ *catigaturic*: ‘gatibaturik’; Landuccik *catibadu* dakar.

¹⁶ *Goitixeago*: ‘piska bat gorago’; Lazarragaren eskuizkribuan, *-txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan; *-xe* atzizkiak, berriz, hiru balio hartzen ditu: **1)** Txikigarria (*-xe = -txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexeac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59). **2)** Izenondo eta aditzondoaren intentsitate-markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3)** Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben / arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Kasu batean (*urteje* A14: 6), ez dakigu zehazki zein den balioa.

	guztiac gorritz janciric:	
	—Gaztelu Guebaracoan gara	
	gu bici defendiduric, ¹⁸	
<1159v>	gure jazteco gorrioc dira	
	contentuagaz josiric,	30
	justaric ¹⁹ asco çaldun guztioç	
	eguiten dave gugayti.—	
	Amoriozco erregue jauna ²⁰	
	ecusi neben bertati, ²¹	
	dama baçuen ²² oñetara	35
	oy belaurico ecinic, ²³	
	ceinçuc ecarten ²⁴ deviseagaz	
	eçautu ditut, bada, nic. ²⁵	

¹⁷ *flordelisaric*: Eskuizkribuan bost bider agertzen da, *flordelisa* hitz eder gisa dama edo dontzeilei egokitua: AL: 1143r, AL: 1144r, A1: 25, A7: 61, B15: 2. Euskaraz ez dugu beste inon aurkitu *flor de lis* hala erabilia, baina bai gaztelaniaz (*apud CORDE*): “sagrada María, blanca flor de lis, clara como el día” (Izengabea, 1420-1520, *Cancionero de Juan Fernández de Íxar*), “de los vientos tramuntana, / de flores la flor de lis, / de las colores la grana, / de las damas Beatriz” (Juan de Simoneda, 1561, *Cancionero llamado Sarao de amor*), “diamantes no son tales, ni rubís, floresta de flor de lis” (Fray Ambrosio Montesino, 1508, *Cancionero*), “más lindas que flor de lis” (*ibidem*). Gogoan izan, bestalde, *Orlando Furioson* (Lazarragak Jerónimo de Urrearen 1549ko itzulpena ezagutu bide zuen) Brandimarteren maitearen izena dela *Flordelís*.

¹⁸ *Gaztelu Guebaracoan gara / gu bici defendiduric*: ‘Gebarako gazteluan babesturik bizi gara gu’.

¹⁹ *justaric*: ‘zaldunen arteko borrokarik’; cf. Lcc “justa, *justea*”. Cf., orobat, *DAut*, s.v. *justa*: “Se llama también el juego o ejercicio festivo de caballeros, armados de punta en blanco, en que a modo de alarde ejecutan las acciones del combate con lanzas”.

²⁰ *Amoriozco erregue jauna*: Ziurrenik Cupidoz ari da, eskuizkribuko beste leku batean *amorezco erregue jauna* (AL: 1151r) deitzen duenaz.

²¹ *bertati*: ‘berehala’.

²² *baçuen*: *baçu*, *baçuen*, *baçugaz* formei buruz, ikusi A1: 11 bertso-lerroko oharra.

²³ *ecinic*: ‘etzinik, etzanik’; eskuizkribuan lau aldiz dago *etzin* aditza forma jokatugabea (*ecin* AL: 1152v, *ecinic* A1: 36, *ecingo* A14: 85, *ezin* A24: 53) eta bi aldiz forma trinkoan (*naç* AL: 1152r, *çaucidenean* A16: 86).

²⁴ *ecarten*: ‘zekarten’; Lazarraga eskuizkribuan, *-te-* morfema iragangaitzetako NORI eta iragankorretako NORK argumentuen pluralgile bezala agertzen da: *ecarten* (AL: 1153r, AL: 1154v, A1: 37), *liçatela* (AL: 1154v), *egotela* (AL: 1154v), *darabilte-* (A1: 47, A24: 87), *deustet* (A17: 9), *jate* (B3: 77), *eusten* (‘zien’ nahiz ‘zioten’, *passim*); *-de-* morfema, ordea, iragangaitzetako NOR argumentuaren pluralgile bezala erabiltzen du. Bost aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan: *çarade* (AL: 1144v, B18: 91), *dirade* (A1: 52), *çagode* (A5: 2), *çaucidenean* (A16: 86), *gabilçaden* (A17: 93), *çabilçade-* (B18: 147).

²⁵ *bada, nic*: Hasieran zalantza egin genuen batera idatzi behar ote zen (*badanic*), baina erabaki genuen ezetz, gainerako *badanic* guztiek *bere* ondoren baitakarte (A6: 43, A10: 61, A24: 51, A26: 13, A27a: 7, B5: 27 eta B14: 51).

D'Erediaco galea ²⁶ dator	
ponpa andiaz beteric;	40
oy, ainbat ²⁷ dira ederrac ece	
ni nago admiraduric.	
Çaldunic asco ecusi neben,	
guztiac oriz janciric,	
ceña dan utra ²⁸ librea ²⁹ gacha, ³⁰	45
desesperançaz ³¹ beteric;	
Ezquerecochan oy darabilte, ³²	
pensamentuac galduric,	
cegaiti ango larrosachoac	
ezttau piedaderic; ³³	50
libreric eta ardura baga	
oyta dirade ³⁴ ebili,	
cegayti ez dau amorioac	
bere flecheaz iregui ³⁵	

²⁶ *galea*: ‘bikainena, gorena’; cf. Lcc “gala, *galea*”. Cf., orobat, *OEH*, s.v. *gala*: “GALAREN GALAKO. Excelente, soberbio”. Cf., azkenik, *DAut*, s.v. *gala*: “Se toma assímismo por lo más esmerado, exquisito y selecto de alguna cosa: y assí se dice que uno es la gala del pueblo, lugar, ciudad, etc.”

²⁷ *ainbat*: ‘hainbat, hain’; eskuizkribuan dakarren *ain bayt* horren ordez *ainbat* zuzendu dugu, eskuizkribu osoan ez dagoelako beste *bait*- bat ere, eta artzain-liburuan usu agertzen delako *ainbat ... ece ...* egitura (artzain-liburuan bakarrik, ordea): *Ainbat sentidu eben ... ece ...* (AL: 1142r), *Aynbat çan ... ece ...* (ibid.), etab.

²⁸ *utra*: ‘oso’; gutxienez Kapanagari eta Oihenarten atsotitzei esker ezagutzen genuen (cf. *OEH*, s.v.).

²⁹ *librea*: ‘zaldun taldeek jendaurreko ospakizunetan erabiltzen zuten uniforme’; cf. Lcc “librea, *librea*, *jançia*”. Cf., orobat, *OEH*: “**libraia** (SP, Urt II 39), **librea** (Lcc, Lar), **libreia**. ♦ Librea”. Cf., azkenik, *DAut*, s.v. *librea*: “se llama el vestido uniforme que sacan las quadrillas de caballeros en los festejos públicos como cañas [‘justak’], máscaras, etc.”

³⁰ *gacha*: ‘txarra’; irudi luke hori kolorearen sinbologiagatik dela txarra, eta horregatik dagoela “desesperantzaz beterik”. Hala ere, horia traizioarekin eta zorotasunarekin lotu ohi da, eta ez dugu aurkitu horia eta etsipena garbi lotzen dituen erreferentziarik.

³¹ *desesperançaz*: Eskuizkribuan *desesperanças* (A1: 46) eta *esperanças* (A17: 31) aurkitu ditugu, instrumentalaren markatzat <-s> txistukari apikaria dutela; apikari/bizkarkari neutralizazioa hitz berean bi aldiz gertatzea bitxia bada ere, ez dugu aurkitu hori azalduko duen ezer, eta testuan <-z> bizkarkariarekin ematea erabaki dugu.

³² *darabilte*: Librea horia darabilte, alegia; *-te-* pluralgileari buruz, ikusi A1: 37 lerroko oharra.

³³ *piedaderic*: Eskuizkribuan hiru aldiz agertzen da *piedade* forma (A1: 50, A16: 6, A16: 33) eta bi aldiz *piadade* (A17: 41 eta A28: 80). Landuccik ere *piadade* (gaztelaniazko “clemencia” eta “piadad”); gaztelaniaz ugari agertzen da *CORDEn* 1600 arte, eta gero nekez (azkena 1646koa da).

³⁴ *dirade*: ‘dira’; *-de-* pluralgileari buruz, ikusi A1: 37 lerroko oharra.

aen bioç utra gogorrac,
bularrac erdiraturic
[...]

55

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

37 ceinçuc] esk. *ceinçun*. **41** ainbat] esk. *ain bayt*. **46** desesperançaz] esk. *desesperanças*; *-er-*lerroartean erantsita.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A1 – Gugaz etorri nai badoçu...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

³⁵ *iregui*: ‘ireki, zabaldu’.

A2

Çu ecusi ta beste gauçaric...

1160-1163 orriak ia osorik galdu direnez, ez dakigu ziur poema hau hemen hasten den. 1-4 lerroen letrakera gainerakoena baino biribilagoa eta beste eite batekoa denez (letrakera-aldaketa bera dago eskuizkribuko beste leku batzuetan ere, 1147v-1148r orrialdeetan adibidez), pentsa daiteke idatzaldi batean idatzia dela ahapaldi hori (1-4), eta esku berak beste idatzaldi batean idatziak gainerakoak (zorrotzagoa eta etzanagoa da 5-24 lerroetako letrakera). Hala dela onartzen badugu, are beharrezkoago egiten da aurretik zerbait galdu dela pentsatzea, galduriko ahapaldi-segida baten bukaera bailirateke 1-4 lerroak.

Zalantzarik gabe, guk ezagutzen dugun moduan amaitzen zen poema hau. Azken ahapaldi hori da, hain zuzen, poemaren gaia laburbiltzen duena: maitea ikustearekin bat maitemindu da harekin, lehen begi-kolpeko maitasunez, eta, erantzun onik hartu ez duenez, zorigaitzean bizi da harrezkero. Maitasunak nekea eta nahigabea dakar, baina ezin zaio ihes egin. Ez dakigu gaztelaniazko lerroak beste gaztelaniazko poema batekoak diren eta euskarazko hau haren glosa gisa egin den, ala, besterik gabe, euskarazkoan gaztelaniazkoak txertatu diren. Hizkuntza-txandakatzearen errekurtsua eskuizkribuko beste poema batean ere erabili da (*Barri onac dacart... A13*).

<1164r> [...]
 Çu ecusi ta beste gauçaric
 oy¹ ezta cerren² ecusi,
 cegaiti alegriaric ez da
 munduan çure pareric.

Ain contenturic nago ni çugaz³

5

¹ *oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

² *ezta cerren*: ‘ez da zertan, ez da zergatik’; zehar-galdera da, ez kausazko perpausa. Halako hiru aurkitu ditugu eskuizkribuan: *Çu ecusita, beste gauçaric / oy ezta cerren ecusi* (A2: 1-2), *Oi eztot cerren azquero janci / seda finoçco calcea* (A24: 29-30), *Oy arrezquero nic ez dot cerren / estudiadu dancea* (A24: 33-34).

³ *çugaz*: Esanguratsua da eskuizkribuan egin den zuzenketa: *çuregaz* > *çugaz*; izan ere, -gaz kasu-markarekin, hala genitiboarekin (-*regaz*) nola gabe (-*gaz*) erabiltzen dira pertsona-izenordainak eskuizkribuan: *neuregaz* (A14: 25) / *niçgaz* (*passim*) / *neurgaz* (A16: 19), *aregaz* (A16: 15, A19: 24) /

nola çu nigaz gaxtoto,⁴
 cegaiti Jaunac eguin ez nabem
 çure contentamentuco.⁵

Çure beguioc necusenean,
 bertati⁶ neben eçautu 10
 oi eta ecin ceindidala
 neure bician gozadu.⁷

Ene laztana, ce daidiçu
 ceure gogoan pensadu⁸

agaz (passim), *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) / *beragaz* (B22: 61), *çuregaz* (AL: 1144v, A2: 20h, A7: 15, A16: 20, A17: 95) / *çugaz* (AL: 1141r, A2: 2, A7: 26, A16: 9, A26: 134, B18: 143), *gugaz* (A1: 1).

⁴ *gaxtoto*: ‘gaizto, gaizki’; cf. Lcc “mal, o malamente, *gaystotoro*; malestar, *gaystoto eguon*; maldezir, *gaystoto essan*”.

⁵ *contentamentuco*: ‘gozamenerako’; cf. Lcc “plazer o deleyte, *contentamētua*”.

⁶ *bertati*: ‘berehala’.

⁷ *ecin ceindidala* / *neure bician gozadu*: ‘ezin izango zintudala neure bizian gozatu’; *-*idi*- erroko adizkia da, balio potentzialarekin.

*-*idi*- aditza *egin* aditzaren erro supletibotzat jo ohi da (Lafon 1944 eta geroztikako lanak). Izan ere, testu arkaikoenetan, *egin*-ek ez du potentzialeko forma trinkorik erakusten, eta haren ordeztu *-*idi*-erabiltzen da. Mendebalde zein Ekialdeko testuetan aurkitzen da.

*-*idi*- aditza trinkoki (*Arbore gaichtoac fructu onic ecin daidi*, Leiz Mat. VII, 18), zein “partizipioa + *-*idi*-” gisako perifrasiaren laguntzaile gisa agertzen zaigu. Azken erabilera hau Mendebaldeko testuetan baizik ez da lekukotzen; eta hori da, hain zuzen ere, espero duguna, *egin* eta *-*idi*- banaketa osagarrian badira, eta “partizipioa + *egin*” perifrasi Mendebaldekoa bada: *Mayacean berarra luce da eta sendo, eguitayaren orçac ebagui leydi ondo* (RS 268), *Esan senguída beste gatic / esneydysula trucadu* (Mik TAV 3.1.27).

Lazarraga eskuizkribuan, bost aldiz agertzen zaigu trinkoki jokaturik, eta gehienetan aditz-lokuzio bateko aditza da: *Ecin faltaric neydio / nic on derechadanari* (A3: 9-10), *apa bat baneydiçu ao goçoan*; / *bacusu ene fedea firmea dana* (A17: 19-20), *Baneidio bati berba*, / *palagadu al banegui* (A19: 62-63), *beronec bere ezteidio falta gueiago damari* (B27), *Mendi altuan erurra daydi*, / *aran baxuan eguzqui* (B31: 1-2). Gainerateko kasuetan, perifrastikoki erabilia da, partizipioa aditz nagusitzat harturik.

Balioari dagokionez, lau balioekin agertzen zaigu. Gehienetan potentziala adierazten du (zortzi aldiz), baina geroaldiaren balioa ere har dezake (bi aldiz). Behin baldintza irreal bateko apodosian agertzen zaigu, baina hori ez zaigu harrigarria iduritzen, kontuan harturik apodosiak potentzialeko formetarik erator daitezkeela. Azkenik, orain arte ezagutzen ez genuen erabilera batean aurkitu dugu bi aldiz: aginteraren balioarekin; bizkitartean, ez dira agintera “normalak”: orainaldiko forma iragankorren *d*-aurrizkia daramate, baina horrekin batera aginterazko formetan erabili ohi den ezeztapenaren partikula: *ze*. Pentsa daiteke geroaldiko formak direla aginteraren balioarekin erabiliak (oroit Leizarragaren mandamentuko *ez duk hilen* tipoko formak).

çuc ni gaxqui tratadu arren 15
oy ni naxala aspertu.⁹

Cegaiti emayten deustaçu
çuc onelaco vicia?¹⁰
Bici naxala iragaiten¹¹ dot
munduco pena guztiac. 20

Penado de tanta pena
nago çu ecusizquero,¹²
y ninguna cosa buena
oy enetaco ez dago.

⁸ *ce daidiçu / ceure gogoan pensadu*: ‘ez dezakezu, ez ezazu zeure gogoan pentsatu’; *-idi- erroko adizkia da (ikus 11. lerroko oharra) eta agintera adierazten du.

⁹ *aspertu*: ‘nekatu, adorea galdu’; cf. Lcc “cansar, *aspertu*”. Cf. orobat, *OEH*, s.v. *aspertu*: “2. [...] Cansar(se); desanimar(se); aburrir(se)”.

¹⁰ *Cegaiti emayten deustaçu / çuc onelaco vicia?*: Beste aukera bat da, galdera zuzena dela pentsatu beharrean, kausazko mendeko gisa ulertzea, hainbat baitira taiu honetakoak ere, agian gehiago. Halere, hitz-ordenaren arabera erabaki dugu errazago dela galdera izatea: “galdera + ondorioa” vs. “perpau nagusia + kausazko mendekoa”; cf., adibidez: *Doristeo*, *çaldun gazte bat*, / *ebilen penaz beteric*, / *cegaiti utra on erechan / Silvia donzelleari* (AL: 1145v).

¹¹ *iragaiten*: Aditz honen partizipioa beti (bi aldiz) da *irago* eskuizkribuan (AL: 1153r eta A14: 97); aditz-izena beti (lau aldiz) da *iragaite*:- *iragaiterren* (AL: 1146r), *iragaiten* (A2: 19, A17: 70, B17: 44); baina testuko aditz trinko bakarrak kontsonanteen metatesia dauka: *naygaran* (B30: 37). *OEH*ko sarrera (s.v. *igaro*) interesgarria da, hala *igaro / irago* alternantziari dagokionean, nola aditz trinkoari dagokionean: “La forma *igaro* es casi general en guipuzcoano, y en vizcaíno es prácticamente la única documentada hasta finales del s. XVII y frecuente desde entonces. **Irigo (documentado ya en Landuccio y Nicolás de Zubia)**, es la única variante que encontramos en el s. XVIII (*msOñ* (235r), Arzadun, Barrutia, Urquizu, Gamiz (206)); en el XIX es bastante frecuente: Moguel (tbn. *igaro*), fray Bartolomé, Astarloa, Arrese Beitia (tbn. un ej. de *iragotu* (*AmaE* 449)), Iturzaeta; en el s. XX sólo se encuentra en Lauaxeta (*AB* 58); pero cf. *infra* IGAROKO. Fuera del vizcaíno, emplean *irago* Larramendi (*Cor* 300), Xempelar (191), F. Goñi y E. Arrese. **Se encuentran formas fuertes en los Refranes de Garibay y Bertso Bizkaitarrak (en ambos aigara), y en Refranes y Sentencias (digaran (231), con suf. de relativo)**; en el s. XX algunos autores (Lauaxeta (*BBa* 76), L. Jauregi (*Biozk* 4), Gaztelu (*MusIx* 83)) recrean formas fuertes como *digaro*. El sust. vbal. *iragaite*- lo emplea Capanaga (part. *igaro*), e *iragaite*- Urquizu (tbn. *iragote*- (57); part. *irago*); hay *igaroite*- en *CatLlo* (96) y *CatBus* (57), siendo en ambos *igaro* el part. En *DFrec* hay 156 ejs. de *igaro*”.

¹² *çu ecusizquero*: ‘ikustean’; *gero* adverbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpau kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + -quero” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen “partizipioa + *zquero*” dugu. Perpau honetan baldintzazko ñabardura ere antzeman daiteke, beharbada.

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

5 Ain contenturic nago ni çugaz] çuregaz ainbat idatzi du lehenengo, baina erdiezabatu eta hutsetik hasi du berriz ahapaldia.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A2 – Çu ecusi ta beste gauçaric...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

nic on derechadanari. 10
 Joan gura dot ecustera
 arc ilte naben guero ni.

—Çu ecustera etortearren,⁷
 ene lindacho maitea,
 penaric asco iragaro⁸ dot 15
 egunean da gabea.—
 Ona etorri naxan azquero,⁹
 esquerric asco Jaunari.
 Joan gura dot ecustera

*-*idi*- aditza trinkoki (*Arbore gaichtoac fructu onic ecin daidi*, Leiz Mat. VII, 18), zein “partizipioa + *-*idi*” gisako perifrasiaren laguntzaile gisa agertzen zaigu. Azken erabilera hau mendebaldeko testuetan baizik ez da lekukotzen; eta hori da, hain zuzen ere, espero duguna, *egin* eta *-*idi*- banaketa osagarrian badira, eta “partizipioa + *egin*” perifrasia mendebaldekoa bada: *Mayacean berarra luce da eta sendo, eguitayaren orçac ebagui leydi ondo* (RS 268), *Esan senguída beste gatic / esneydysula trucadu* (Mik TAV 3.1.27).

Lazarragaren eskuizkribuan, bost aldiz agertzen zaigu trinkoki jokaturik, eta gehienetan aditz-lokuzio bateko aditza da: *Ecin faltaric neydio / nic on derechadanari* (A3: 9-10), *apa bat baneydiçu ao goçoan; / bacusu ene fedea firmea dana* (A17: 19-20), *Baneidio bati berba, / palagadu al banegui* (A19: 62-63), *beronec bere ezteidio falta gueiago damari* (B27), *Mendi altuan erurra daydi, / aran baxuan eguzqui* (B31: 1-2). Gainerateko kasuetan, perifrastikoki erabilia da, partizipioa aditz nagusitzat harturik.

Balioari dagokionez, lau baliorekin agertzen zaigu. Gehienetan potentziala adierazten du (zortzi aldiz), baina geroaldiaren balioa ere har dezake (bi aldiz). Behin baldintza irreal bateko apodosian agertzen zaigu, baina hori ez zaigu harrigarria iduritzen, kontuan harturik apodosiak potentzialeko formetarik erator daitezkeela. Azkenik, orain arte ezagutzen ez genuen erabilera batean aurkitu dugu bi aldiz: aginteraren balioarekin; bizkitartean, ez dira agintera “normalak”: orainaldiko forma iragankorren *d*-aurrizkia daramate, baina horrekin batera aginterazko formetan erabili ohi den ezeztapenaren partikula: *ze*. Pentsa daiteke geroaldiko formak direla aginteraren balioarekin erabiliak (oroit Lazarragaren mandamentuko *ez duk hilen* tipoko formak).

⁷ *etortearren*: ‘etortzearren, etortzeagatik’; *-arren* atzizkiak hiru aldaera ditu eskuizkribuan, *-gatic* atzizkiaren balioarekin gisa aditz-izenari gehituta, mendebaldeko tradizioaren arabera: *-tearren*, *-etarren* eta *-t(z)erren*. Ikusi *etortearren* (A3: 13); *probaetarren* (AL: 1139r), *castaetarren* (A14: 77), *contaetarren* (B3: 47); eta *ecusterren* (AL: 1142r, AL: 1145r, AL: 1147v), *iragaitarren* (AL: 1146r), *iracasterren* (A14: 47), *ebilterren* (B18: 120), *alabacerren* (A6: 41), *servicerren* (A14: 115). Izenari gehituta ere aurkitu dugu, *-gatic* atzizkiaren balioarekin, lau bider: *amorearren* (AL: 1143v, A7: 89, B22: 14), *dirurren* (B17: 60).

⁸ *iragaro*: ‘igaro, sufritu, jasan’; berez *igaro*-ren kausatiboa da. *OEhk* ez dakar.

⁹ *naxan azquero*: ‘etorri bainaiz, etorri naizenez’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Azalpenezko gisa interpretatzen ditugun perpaus kausaletarako *-n guero* eta *-n azquero* egiturak erabiltzen ditu; *-n azquero* horietako bat da hau.

arc ilte naben guero ni. 20

—Ene fedeau andia da ta
ondo tratadu naguiçu;
oneinbat¹⁰ bider eriocea
cerren¹¹ emaiten didaçu?—

<1165r> Ene lindea servicen bada,¹² 25
colpe batean il nagui.¹³
Joan gura dot ecustera
arc ilte naben guero ni.

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

9 Ecin] esk. *ezcin*. Bai testuan, bai kanpoan *cz* grafia ezezaguna da /s/ adierazteko. Bietara idazten du, *ecin* eta *ezin*, baina lehena da ugariena alde handiz. **13** etortearren] esk. *etortearren*. **25** servicen] aurrean *g* tatxatuta.

¹⁰ *oneinbat*: ‘honenbat, honenbeste’; hiru graduko adberbioa dago eskuizkribuan, batzuetan monoptongaturik eta beste batzuetan monoptongatu gabe: *oneinbat/oninbat, orrinbat, aynbat/ainbat*. Cf. *oneinbat* (AL: 1152v, A3: 23, B3: 51), *oneinbategaz* (B2: 7, B7: 17), *oneinbatenaz* (A24: 9), baina *oninbatenaz* (A23: 33 eta 85); *orrinbat* (A26: 70); eta *ainbat/aynbat* (*passim*); monoptongazio horien antzekoa da orobat *cinbat* (A26:79).

¹¹ *cerren*: ‘zergatik’.

¹² *servicen bada*: ‘egin nahi badu, egitea gogoko badu’; cf. *DAut*, s.v. *servirse*: “Agradarse de alguna cosa, quererla, o admitirla con gusto. Úsase en el estilo cortesano, quando se suplica, o pide a alguno que execute algo”. Eskuizkribuan zazpi aldiz aurkitu ditugu halako esamoldeak: *servidu içaten liçala* (AL: 1142v), *çu baçarade servicen* (AL: 1144v), *servicen bada* (AL: 1147r, A3: 25), *servidu jaguin artean* (A24: 136), *servidu bada* (B4: 5), *çu baçarade serbietan* (B18: 91).

¹³ *il nagui*: ‘hil nazala’; euskara historikoan, jusiboa *b-* aurrizkidun (*besa, esan beza...*) edo *-la* atzizkidun (*datorrela, etor dadila...*) formen bidez adierazi ohi da. Lazarragak erabilera ezezagun baten berri ekartzen digu iragankorretan. Izan ere, subjektua 3. pertsonakoa duten formak, aginterazko forma arruntak bezala eratu ditzake, aurrizki edo atzizkirik gehitu gabe: *il nagui* (A3: 26), *ezcondu nagui* (A19: 4), *ifini nagui* (A28: 33), *ecusi nagui* (B17: 18). Azpimarratu behar da bildutako forma guztiek 1. pertsonako objektua dutela, eta objektua 2. pertsonakoa dutenekin *-la* atzizkidun formak erabiltzen dituela: *Jaun cerucoac, ene laztana, oy deguiçula parcatu* (AL: 1146r).

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A3 – Joan gura dot ecustera...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A4

Otras: Arren, eguia bat çarrez...

XV-XVI. mendeetako gaztelaniazko *cancionero* motako bildumetan ohikoa zen poema baten izenburua izatea “Canción [...]”, eta gero, hurrengo batzuen aurrean, “Otras” jartzea, “Otras canciones” osorik idatzi beharrean; edo “Copla [...]”, eta gero “Otras”, “Otras coplas” idatzi beharrean. Pentsatu behar dugu galdu diren orrietakoren batean (1155-1158 edo 1160-1163 orriak) zegoela horietako “kanzio” edo koplaren bat, eta ondoren datozen bost ahapaldiak direla “Otras”. Bostak dira molde tradizionalako koplak luzeak eta ahozko literaturaren oihartzuna dute (bereziki hirugarrenak eta bosgarrenak: bi partetan banatuak, sarrera estilizatuan irudi ordezkaria eta bertso-azken figuratiboan irudi fokala). Bostetan aipatzen dira maitasun kontuak.

<1165r>

Otras

—Arren, eguia bat çarrez:¹
 on dereiztaçun² ala ez.—
 —Aoan laztan çaitudaz,³ baña
 gogoan baterere⁴ ez.

Doncellacho atrevidea,⁵

5

¹ *çarrez*: ‘erran iezadazu, esaidazu’; *erran* aditzaren agintera trinkoa, NOR-NORI jokoan erabilia. Esanahia argitzat daukagu, baita joko NOR-NORI dela ere (zu-niri). *Erran*-en adizkitzat jotzea dugu, formalki, irtenbide bakarra, joko iragangaitzak sortzen digun zalantza gorabehera. Araban haren arrastorik bada (cf. Landucci “sacerdote, *meçarralea*”). Bestalde, aintzat hartu *esan* eta *erran* ez direla nahitaez elkarren aldaerak (cf. Lakarra 2008).

² *on dereiztaçun*: ‘maite nauzun’; aditzaren formari dagokionean, badira honen kide gehiago testuan zehar: *on dereiçut* (AL: 1144r), *ereiçan* (AL: 1145r), *nola ereiçun* (A7: 73), *ereyçan* (A11: 3), aditzaren bi adieretan, baina ugariago dira palatalizaturiko adizkiak: *derechana*, *derechula*, *derechadan*, *derechudan*, *derecho*...

³ *laztan çaitudaz*: ‘maite zaitut’; cf. *OEH*, s.v. *laztan*: “LAZTAN IZAN (trans.) (V-ger-arr-oro, G ap. A; Añ, Izt). Amar, querer”.

⁴ *baterere*: ‘baterere’; cf. *OEH*, s.v. *baterere*: “Hemos encontrado algún ej. de *baterere* en Etcheberri de Ziburu, Beriayn y Lizarraga de Elcano”.

⁵ *atrevidea*: ‘errespetu gabea, lotsagabea’; cf. *Mari Lopezço atrebidea* (A27b: 1). Ik. Urt *Gram* (apud *OEH*, s.v. *atrebitu* 2): “Insolent, *inpuudenta*, *insolenta*, *atrebitua*, *ahalkegabea*”. Ik. orobat *DAut*, s.v. *atrevido*: “Se suele tomar por descompuesto, demasiadamente libre y arrojado, falta de respeto, inconsiderado y desatento”.

ez çabilç ene gogoan, ez,
bestela ondo deiçut,⁶ baña
ezcondu baxinbatean⁷ ez.

Gure ortuan madari,
guraçauric⁸ amabi,
beste amore bilatuco nax
amore bear banadi.⁹

10

Ene laztancho linda damea,¹⁰
esporçu¹¹ artu eguiçu;

⁶ *ondo deiçut*: ‘ondo egingo dizut, on egingo dizut’ adierazi nahi duela ematen du. Honen antzeko beste adibide bat dago eskuizkribuan: *neure buruau ez nei ondo / andratan confiacea* (A24: 169).

Cf. orobat *OEH*, s.v. *ondo*: “ONDO EGIN (Lcc). *a*) Hacer (el) bien; beneficiar, favorecer. “Bien hacer, *ondo egin*” Lcc. “Bienhechor, *ondo egiten deuena*” Ib. v. ON EGIN. • *Tr.* Documentado en *RS* y, desde principios del s. XIX, en autores occidentales, principalmente vizcaínos. ★ *Ondo egiok landerrari, Iainkoak dikek donari*. “Haz bien al pobre”. *RS* 265”. Eskuizkribuan *egin* aditzaren edo laguntzailearen hiru pertsonako adizki gehienek *degui-* hasiera dute; salbuespenak hemengo hau eta AL: 1147v ataleko *deiguçula* dira.

Aitortu behar da testuinguruan *ondo de(r)itzut* errazago ulertuko litzakeela, baina formaz aski zaila da azaltzen, zeren eta *dereiçut* edo *derechut* behar bailuke (cf. gorago *dereiçtaçun* (A4: 2) formari egindako oharra), eta *on*, ez *ondo*.

Aditz-formari dagokionean, geroaldi zaharra da. Mendebaldeko testu arkaikoetan *egin* trinkoaren orainaldiko forma biluziak (atzizki edo aurritzirik gabeak) beti geroaldiaren balioa du (cf. *Eztay eseric eztauenac aur[r]ic* (RS 463) “Casa no hará quien hijos no ha”; *Astoagaz adi quirolan, ta deyc buztanaz biçarrean* (RS 116) “Regozijate con el asno, darte ha en la barba con el rabo”). Lazarragarenean *egin* biluziaren bi adibide aurkitu ditugu, eta bietan adierazten da geroaldia: *Doncellacho atrevidea, / ez çabilç ene gogoan, ez, / bestela ondo deiçut, baña / ezcondu baxinbatean ez* (A4: 5-8) eta *Oy eseguino lagun deyçut / badoçu borondateric* (A7: 111-112).

⁷ *ezcondu baxinbatean*: ‘ezkontzeko bezainbeste, ezkontzeko adina’.

⁸ *guraçauric*: ‘gurazaoak, friskuak’; mertxikaren familiako arbolari eta fruituari esaten zaio *gurazaua*. Cf. Larramendiren hiztegi hiruelekoan: “Durazno, arbol, fruta, *gurazaoa, friscua*. Lat. *Malus Persica duracina, Malum Persicum duracinum*”.

⁹ *beste amore bilatuco nax / amore bear banadi*: ‘beste amore bat bilatuko dut, amorea behar badut’; Lazarragaren testuan *bilatu* aditza iragangaitza da, agertzen den hiru lekuetan: *beste amore bilatuco nax* (A4: 11), *Pensamentuac leucaela / dolerez manteniduric, / remedioa bila citecen, / eurençat gora costaric* (A11: 31-34), *bila ce çatez besteric* (A27: 34).

¹⁰ *linda damea*: Gaztelaniazko XVI. mendeko literaturan askotan erabili da *linda dama* epitetoa (ikus *CORDE*); euskaraz, ordea, ez da hain arrunta, baina behin baino gehiagotan agertzen da *Neska ontziratua* baladaren Foruko (ik. Lakarra et al. 1983: II, 135-136) eta Derioko (ik. Arejita et al. 1985: 45-46) aldaeretan. Lazarragaren eskuizkribuan, zortzi aldiz aurkitu dugu: AL: 1143r, AL: 1144r, A1: 3, A4: 13, A5: 1, A16: 35, A23: 27 eta A23: 73.

¹¹ *esporçu*: ‘adore’; cf. *OEH*, s.v. *esportzu*: “Ánimo, fuerza, apoyo, consuelo”.

uste guchien doçun orduan, 15
 enegaz bearco doçu.

Urtan¹² eder arria,
 aen gañean choria,
 amorantian lequidanari¹³
 atera neio beguiac.¹⁴ 20

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

1 Arren] esk. *ARen*. || çarrez] esk. *çarezt*. 2 dereiztaçun] esk. *dereiztaçuin*. Aurreko *ain bayt*-en kasuan bezala, diptongoaren oihartzunez egindako akatsa bide da. 3 baña] esk. *bana*.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A4 – *Otras*: Arren, eguia bat çarrezt...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

¹² *Urtan*: ‘uretan’; -e- bokal epentetikorik gabeko forma lekukotua zen, besteak beste, Landuccirenean: “remojo, *urtan eguotea*”, “cozido en agua, *urtan egossia*” (baina “çambullir, *urean stali*”). Ikusi, bestalde, *OEhk* zer dakarren (s.v. *ur*): “*Urta*-, además de en los septentrionales Etcheberri de Ziburu y Gasteluçar (158), se documenta en la tradición meridional, con frecuencia relativamente decreciente: *RS*, *RI*s (85), Micoleta, Cardaberaz (*Eg* III 336), Ubillos, Aguirre de Asteasu (III 600), Iztueta (*C* 128), Bilintx (157), Urruzuno (*Urz* 60), Arrue (*May* 34), Barandiaran (*ELG* 44), Basarri (99) y Gandiaga (*Elorri* 209)”. Hurbiltasun semantikoarengatik, eta hau ere monosilabo baita, aipagarria da *su* hitzaren leku-kasuetako *surta*- forma.

¹³ *amorantian lequidanari*: ‘gorteiatzen, limurtzen arituko litzaidakeenari, ibil lekidakeenari; ni gorteiatzen ibil dadinari’; *lequidanari*, **edin* aditzaren NOR-NORI forma da (hura-niri), hipotetikoan. Bestalde, cf. *OEh*, s.v. *amorantia*: “Galanteo. SP traduce Ax 177 como “*amourette*” y remite a Ax 517. “Enamoramiento”, “galanteo”, “galantear, *amorantian*, *amurussian ibilli*” Lar”. Gogoan izan izena *amorantia* dela, eta ez *amorantea*, eskuizkribuan ez baita inoiz *ea* > *ia* gauzatzen.

¹⁴ *atera neio beguiac*: ‘aterako nizkioke begiak’.

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](#) dago

A5

Linda damachoa...

A3, A8 eta A9ren ahapaldi-egitura bera du poema honek. Lau lerroko ahapaldian aurkezten da errepika (hirugarren eta laugarren lerroetan), eta, ondoren, zortzi lerroko hiru ahapaldietan, zazpigarren eta zortzigarren lerroetan biltzen da lelo hori. Horren arabera, esango genuke poema osoa ezagutzen dugula, esan nahi baita ez dela poema-bukaera galdu, eskuizkribuko 1166-1168 orriak galdu diren arren. Leloak argitu beharko luke poemaren gai nagusia, baina hain zuzen bi lerro horiek dira, hitz guztiak ezagunak izan arren, poema honetako esaldirik ilunena; dirudienez (gure interpretazio bat da, inola ere ez ziurra), mutilak ez du lortzen nesken gogoan geratzea, ahaztu egiten dute beti (pentsamenduan galdu), eta “linda damatxoaren” buruan zer dabilen jakin nahi du mutilak; neskak zein kezka duen jakin nahi du, eta ea berak maite duen moduan maiteko duen.

<1165v> Linda damachoa,¹
 nola çagode?²
 Beti pensamentuan
 galçaen çaytue.³

¹ *Linda damachoa*: Gaztelaniazko XVI. mendeko literaturan askotan erabili da *linda dama* epitetoa (ikus *CORDE*); euskaraz, ordea, ez da hain arrunta, baina behin baino gehiagotan agertzen da *Neska ontziratua* baladaren Foruko (ik. Lakarra et al. 1983: II, 135-136) eta Derioko (ik. Arejita et al. 1985: 45-46) aldaeretan. Lazarragaren eskuizkribuan, zortzi aldiz aurkitu dugu: AL: 1143r, AL: 1144r, A1: 3, A4: 13, A5: 1, A16: 35, A23: 27 eta A23: 73.

² *çagode*: ‘zaude’; testuan *çaoz(a)* ugari agertzen dira, hala indikatiboan nola aginteran, baina *çagode* formaren kidekorik bat ere ez. *Egon* aditzaren *-ago-* erroa beste hauetan ere bada: *gagoçu* (AL: 1147v), *nagoçu-* (AL: 1139v, AL: 1152v, A16: 45, B3: 73, B3: 88, B22: 24).

Lazarragak *-de-* morfema iragangaitzetako NOR argumentuaren pluralgile bezala erabiltzen du. Bost aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan: *çarade* (AL: 1144v, B18: 91), *dirade* (A1: 52), *çagode* (A5: 2), *çaucidenean* (A16: 86), *gabilçaden* (A17: 93), *çabilçade-* (B18: 147). *-te-* morfema, ordea, iragangaitzetako NORI eta iragankorretako NORK argumentuen pluralgile bezala agertzen da eskuizkribuan: *ecarten* (AL: 1153r, AL: 1154v, A1: 37), *liçatela* (AL: 1154v), *egotela* (AL: 1154v), *darabilte-* (A1: 47, A24: 87), *deustet* (A17: 9), *jate* (B3: 77), *eusten* (‘zien’ nahiz ‘zioten’, *passim*).

³ *çaytue*: Leloan lau aldiz agertzen da orotara, eta lauretan berdin jokatu du zuzentzaileak: *çaytuez* idatzi da lehenengo idatzaldian, eta gero *-z* marratxo batez ezabatu da. Beste agerraldi bat baino ez dago, eta hura *-z* gabekoa: ...[zuek] *ilgo çaituen azquero* (AL: 1154v). *-z* pleonastiko horiek ez dira ezinezkoak, noski, nahiz hain zaharrak izan zitezkeenik ez zen pentsatzen. Aipagarria da, gainera, Martin Lopez Bikuñak bertso-lerroak aldamenen kopia dituen *çaituez* kopia duela, aldaketarik gabe (ik. 1-5 lerroetako ohar paleografikoa).

Ecer trabajuric ⁴	5
oyta ⁵ badoçu,	
ene laztanchoa,	
arren, esaçu;	
guztiau çurea nax ta	
erraz daguiquet. ⁶	10
Beti pensamentuan	
galçaen çaytue.	
Ene laztanorrec,	
arren, esaçu	
laztan ninduquezun ⁷	15
on banerechu, ⁸	
çure mutil ninçan ⁹	
gura cenduque?	
Beti pensamentuan	
galçaen çaitue.	20
Inoen bildur baga,	
arren, esaçu	
ceure pensamentuan	
cer daducaçun;	
çurequin ene ¹⁰ faltaoc	25
estalico det. ¹¹	

⁴ *trabajuric*: ‘trabarik, arazorik’.

⁵ *oyta*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

⁶ *erraz daguiquet*: ‘erraz egingo dut, erraz egin dezaket’; kolokazio bera dago beste leku batean ere: *Nic au erraz daiquet neure partez* (A17: 15).

⁷ *laztan ninduquezun*: ‘maitatuko nindukezun’; cf. *OEH*, s.v. *laztan*: “LAZTAN IZAN (trans.) (V-ger-arroroz, G ap. A; Añ, Izt). Amar, querer”.

⁸ *on banerechu*: ‘maitatuko bazintut’.

⁹ *ninçan*: ‘izan nendin’; *izan* aditzaren subjuntibo trinkoa.

¹⁰ *çurequin ene*: ‘zure eta nire’; “Xrekin Y” egitura da, ‘X eta Y’ adierazteko.

¹¹ *det*: *de-* moldeko **edun* aditzaren formak ez dira asko eskuizkribuan (eta gehienak Estibaliz Sasiolakoaren poeman agertzen dira): *det* (A5: 26, B30: 12, B30: 14, B30: 20, B30: 45, B30: 60), *dedan*

Beti pensamentuan
galçaen çaitue.

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

1 Linda damachoa] *Linda damachoa nola çanode* idatzi du lehenengo, lerro bakarrean. **1-5** Linda damachoa ... ecer trabajuric] lehenengo ahapaldi osoa eta bigarren ahapaldiaren lehenengo bertso-lerroa beste esku batek (Martin Lopez Bikuñak, ziur aski) kopiatu ditu, bigarrenez, testu nagusiaren eskuinetara; testu berbera da, aldaera bakar batekin: *trabajuric / travaxa*. **2** çagode] esk. *çanode*, beharbada aurreko *no-* horren oihartzunez. **3** çaytue] *çaytuez* idatzi du, eta gero -z marratxo batez ezabatu, berak edo beste norbaitek. **10** daguiquet] esk. *daquiuet*. **12** çaytue] *çaytuez* idatzi du, eta gero -z marratxo batez ezabatu, berak edo beste norbaitek. **18** cenduque] *çenduquez* idatzi du, eta gero -z marratxo batez ezabatu, berak edo beste norbaitek. **20** çaitue] *çaituez* idatzi du, eta gero -z marratxo batez ezabatu, berak edo beste norbaitek. **28** çaitue] *çaituez* idatzi du, eta gero -z marratxo batez ezabatu, berak edo beste norbaitek.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A5 – Linda damachoa...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

(B30: 82), *badeçu* (A16: 70, A28: 168), *deçun* (A26: 90). Gutxi dira, orobat, *du-* eta *deu-* moldeetakoak.

A6

Loa de las damas y galanes bascongados

Hurrengo bezala, errima lerro bikoitietan duten distikoen (10 -, 8 a) segida da poema hau. Izenburua gardena da: Euskal Herriko (*Eusquel Erria*) eta Arabako gizon eta emakumeak goraiatu gura ditu, poema arranditsuan. Jaun Zeruko da dohain eta grazia guztiak eman dituen, eta liburu zaharrak dira esaten duenaren berme. Euskal Herriak eta Arabak goraiagarri dituzte jende noblea, dama ederrak eta gizon galantak, hizkuntza (euskara) eta Zeruko Jaunaren fedea. Beldur da ezingo dituela hainbesteko edertasunak behar bezala laudatu eta era guztietako laguntza eskatzen du: Famak lagundu behar dio zabalkunde, txoriek lagunduko diote kantuan, eta herriko andre-gizonek (Joan Perez Lazarragakoaren jaioterriaren inguruko herriak dira Barrundia eta Asparrena) eta nobleek emango diote ausardia, indarra eta gaitasuna.

<1169r>

Loa de las damas y galanes bascongados. El autor

Fama andia, çatoz nigana;

arren, çaaquit lagundu,¹

mundu guztico erreñuetan

laster eguiçu famadu.

Choriac eta tortolachoac,

5

gura deusut² aguindugure errico abantajaoc³daiqueçula cantadu⁴

¹ *çaaquit lagundu*: ‘lagundu zakizkit’; euskara zaharrean ohikoa zen bezala, Lazarragaren testuan *lagundu* aditza iragangaitza da, eta bipertsonala (NOR-NORI). Laguntzailearen *çaaquit* formari dagokionez, eskuizkribuko lau adizkitan aurkitu dugu bokal bikoitza absolutiboaren markaren ondotik: *çaaatean* (AL: 1147v), *çaaquit* (A6: 2), *gaacustenac* (A7: 115) eta *ezpanaagui* (A19: 56).

² *gura deusut*: ‘gura deusuet, gura dizuet’; poeman gehiagotan agertzen da *zu*-ri dagokion aditz-morfema bere jatorrizko plural balioarekin.

³ *abantajaoc*: ‘abantailok, bikaintasunok’.

⁴ *daiqueçula cantadu*: ‘geroan kantatu ditzazuela’; geroaldiko subjuntiboa. Cf. orobat *cegaiti artu ez daiquean* (A14: 99), *Conjuraetan oy eta çaitut*, / *oan çaucidenean*, / *gogaberatu çaquezquedala* / *beguioz nacusunean* (A16: 85-88), *Conjuraetan oyta diçut*, / *gorpuceango araguioc*, / *nigana manso dacarqueçula* / *ceure beguicho lindo bioc* (A16: 97-100), *Arren aguir çaytes[que]* / *sacusquedan leyotic* (B30: 39-40). Lazarragaren testutik kanpo, beste behin baizik ez da lekukotzen geroaldiko

oy ⁵ onezquero ⁶ gox ocetan da ⁷	
cantu dulceaz loadu.	10
Jaun Cerucoa, nic errazoaz	
beti çaidaz loadu; ⁸	
cerua eta içarrac bere	
oyta ce bitez ixildu; ⁹	
isasoorec horve guztiaz ¹⁰	15
beti çaguie laudatu, ¹¹	
cegaiti doçun Eusquel Erria	
aynbat bentajaz ¹² dotadu.	
Isasoori tinta balidi,	
ceru çabala liburu, ¹³	20

subjuntiboaren erabilera, beste arabar baten testuan, Perutxoren kantari hain zuzen: *Esso[c] amor[e]ari / gajo nachala / y penas naçala / jatorquedala* (TAV 102-104).

⁵ *oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

⁶ *onezquero*: ‘hemendik aurrera’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen erakuslean oinarritutako forma dugu.

⁷ *da*: ‘eta’; pasarte honetan, hasiera batean, *loadu* aditzaren laguntzaile aurreratua zela pentsatu genuen, baina gero juntagailuztat hartzea hobetsi dugu; esan behar da testu guztian ez dela beti erraza lehen begi kolpean *da* aditza edo laguntzailea eta *da* ‘eta’ juntagailua bereiztea. Hortaz, pasarte guztia honelaxe ulertu dugu: ‘Txoriak eta usapaltxoak, agindu nahi dizuet gure herriko bikaintasunok honezkero goiz hotzetan kantatu ditzazuela eta kantu gozoaz goraiatu ditzazuela’.

⁸ *çaidaz loadu*: ‘zagidaz loadu, loaduko zaitut, laudatuko zaitut’; geroaldi zaharra da. Bizkaierazko testu zaharretan “partizipioa + *egin*” perifrasi askotan agertzen da geroaldia adierazteko, baina ez genuen erabilera horren lekukotasunik Arabako euskarari: *çagoquez exilic ta ençun eztayçu guextoric* (RS 18), *Echoçu, eta iaquin daguiçü* (Kap 140), *Edandaysu ostera* (Mik 25), *Baçaquioz virtuteari beti jarraitu / santuçat laungoicoa ecussi daiçu* (Egiaren Kanta 190-91). Halere, Lazarragak lau aldiz baizik ez du egitura horretara jotzen testu osoan: *gugaz etorri nai badoçu / erraz daiçu ecusi* (A1: 1-2), *Jaun Cerucoa, nic errazoaz / beti çaidaz loadu* (A6: 11-12), *isasoorec horve guztiaz / beti çaguie laudatu* (A6: 15-16), *Alfer ifini naiçu purgaetan / ozpin-baracacetan seculaco: / ez deraustae besteric ateraco, / salvo bay çaitudala amaetan* (B22: 69-72).

⁹ *ce bitez ixildu*: ‘ez bitez isildu’.

¹⁰ *isasoorec horve guztiaz*: ‘itsaso horrek orbe guztiagaz, itsaso horrek eta orbe guztiak’; “X Y(ga)” egitura da, “Xrekin Y” egituraren aldaera, ‘X eta Y’ adierazteko.

¹¹ *çaguie laudatu*: ‘zagiez laudatu, laudatuko zaituzte’; geroaldi zaharrari buruz, ikusi goragoko oharra (A6: 12).

¹² *bentajaz*: ‘abantailaz, bikaintasunez’.

¹³ *Isasoori tinta balidi, / ceru çabala liburu*: ‘Itsaso hori tinta bihurtuko balitz, eta zeru zabala liburu (bihurtuko balitz)’; hemen, **edin* trinkoki jokatu da eta ‘bihurtu, bilakatu’ esanahia du. Erabilera horren adibide apurrak testu arkaikoenetan baizik ez dira lekukotzen: *asto dina zordun* (RS 249) “el que

	oy Arabaco abantajaoc ¹⁴	
	ecin litezque contadu.	
	Jente noblea, ecin nesaque, ¹⁵	
	bear deustaçu parcatu;	
	flaquezeonen bildur nax, baya	25
	oyta gura dot açartu. ¹⁶	
	Barrundiaco dama galantac,	
<1169v>	esaten iracastaçu; ¹⁷	
	Axparreneco larrosachoac,	
	gueraciea ¹⁸ indaçu; ¹⁹	30
	morroe ²⁰ galant estiraduac, ²¹	
	oy defendidu naguiçu;	
	oy Gaztelaco erregue jauna,	
	erreguiagaz ²² icasu ²³	
	ceure cortean dama ederric	35
	nola bapere ez doçun,	

se haze fiador, deudor”, *Lotsaga nindin, oguiz ase nindin (RS 263)* ”Sinvergüenza me hize, y artéme de pan”, *Jesus sidin guizon (VJ 5)*.

¹⁴ *abantajaoc*: ‘abantailok, bikaintasunok’; gauza bera da goiko *bentaja* (18. lerroa) eta hemengo *abantaja*.

¹⁵ *nesaque*: ‘esan nezake’; *esan* aditzaren forma hipotetiko trinkoa.

¹⁶ *açartu*: ‘ausartu’.

¹⁷ *iracastaçu*: ‘irakats iezadazue’.

¹⁸ *gueraciea*: ‘grazia, trebetasuna’; ikusi baita *asco gueraciariac* ‘eskerrik asko’ (A23: 2 eta A28: 140). Barrutiak eta Landuccik darabilte *gerazia* aldaera, bakoitzak behin. Cf. *OEHL*, s.v. *grazia*: “3. [...] Gracia, arte, habilidad natural; atractivo, encanto; cualidad de divertir o hacer reir”. Cf., orobat, *DAut*, s.v. *gracia*: “Significa también garbo, gallardía, donaire y despejo en la ejecución de alguna cosa, como en el cantar, danzar, etc.”

Lazarragarenean, *-ia* bukaera duten izenek *-iea* bukaerarekin egiten dute forma mugatua: *historieac* (AL: 1138v), *sentenciea* (AL: 1153v), *gueraciea* (A6: 30), *licenciea* (A10: 19).

¹⁹ *indaçu*: ‘emaidazue, eman iezadazue’; *-in- erro zaharreko adizkia.

²⁰ *morroe*: ‘mutil gazte ezkongabe’; eskuizkribuan hiru aldiz agertzen da *morroe* izena, eta hiruretan du esanahi bera, eta ez ‘zerbitzaria’: *morroe galant estiraduac* (A6: 31), *doncelleari Lora ereyçan / morroeorri Don Martin* (A11: 3-4), *ezta munduan morroeric / norc desaquedan* “nola ago?” (A19: 37-38).

²¹ *estiraduac*: ‘prestuak, estimatuak’; adiera positiboa du. Cf. *DAut*, s.v. *estirado*: “Metaphóricamente vale grave, autorizado, principal, noble y digno de estimación y aprecio”. Adiera negatiboa (‘harroputz’) ez da *DRAEn* 1869 arte agertzen: “el entonado y orgulloso en su trato con los demás”.

²² *erreguiagaz*: ‘erreginagaz, erreginarekin’; litekeena da hemen ere “X Ygaz” egitura izatea, “Xrekin Y” egituraren aldaera, ‘X eta Y’ adierazteko, hots: ‘errege jauna eta erregina’.

²³ *icasu*: ‘ikas ezazu(e)’; *ikatsu* letraldatuko litzateke gaurko grafian.

cegayti Eusquel Errian dira
eder guztioe dotadu.²⁴

Ene bervaoc, jente noblea,

ce daidiçu pensadu²⁵

40

neure erria alabacerren²⁶

nic ditudala fingidu;²⁷

badanic bere,²⁸ jaquin eguiçu

²⁴ *dotadu*: ‘dohatu, dohainez hornitu’; cf. *DAut*, s.v. *dotar*: “Vale también adornar la naturaleza a uno, de sus dones y prerrogativas”.

²⁵ *ce daidiçu pensadu*: ‘ez ezazu(e) pentsatu’; *-*idi*- erroko adizkia da eta agintera adierazten du. *-*idi*- aditza *egin* aditzaren erro supletibotzat jo ohi da (Lafon 1944 eta geroztikako lanak). Izan ere, testu arkaikoenetan, *egin*-ek ez du potentzialeko forma trinkorik erakusten, eta haren orde z *-*idi*- erabiltzen da. Mendebalde zein ekialdeko testuetan aurkitzen da.

*-*idi*- aditza trinkoki (*Arbore gaichtoac fructu onic ecin daidi*, Leiz Mat. VII, 18), zein “partizipioa + *-*idi*-” gisako perifrasiaren laguntzaile gisa agertzen zaigu. Azken erabilera hau mendebaldeko testuetan baizik ez da lekukotzen; eta hori da, hain zuzen ere, espero duguna, *egin* eta *-*idi*- banaketa osagarrian badira, eta “partizipioa + *egin*” perifrasi mendebaldekoa bada: *Mayacean berarra luce da eta sendo, eguitayaren orçac ebagui leydi ondo* (RS 268), *Esan senguída beste gatic / esneydysula trucadu* (Mik TAV 3.1.27).

Lazarragaren eskuizkribuan, bost aldiz agertzen zaigu trinkoki jokaturik, eta gehienetan aditz-lokuzio bateko aditza da: *Ecin faltaric neydio / nic on derechadanari* (A3: 9-10), *apa bat baneydiçu ao goçoan*; / *bacusu ene fedea firmea dana* (A17: 19-20), *Baneidio bati berba*, / *palagadu al banegui* (A19: 63-64), *beronec bere ezteidio falta gueiago damari* (B27), *Mendi altuan erurra daydi*, / *aran baxuan eguzqui* (B31: 1-2). Gainerateko kasuetan, perifrastikoki erabilia da, partizipioa aditz nagusitzat harturik.

Balioari dagokionez, lau baliorekin agertzen zaigu. Gehienetan potentziala adierazten du (zortzi aldiz), baina geroaldiaren balioa ere har dezake (bi aldiz). Behin baldintza irreal bateko apodosian agertzen zaigu, baina hori ez zaigu harrigarria iduritzen, kontuan harturik apodosiak potentzialeko formetarik erator daitezkeela. Azkenik, orain arte ezagutzen ez genuen erabilera batean aurkitu dugu bi aldiz: aginteraren balioarekin; bizkitartean, ez dira agintera “normalak”: orainaldiko forma iragankorren *d*-aurrizkia daramate, baina horrekin batera aginterazko formetan erabili ohi den ezeztapenaren partikula: *ze*. Pentsa daiteke geroaldiko formak direla aginteraren balioarekin erabiliak (oroit Lazarragaren mandamentuko *ez duk hilen* tipoko formak).

²⁶ *alabacerren*: ‘alabatzearren, alabatzeagatik’; -*arren* atzizkiak hiru aldaera ditu eskuizkribuan, -*gatic* atzizkiaren balioarekin gisa aditz-izenari gehituta, mendebaldeko tradizioaren arabera: -*tearren*, -*etarren* eta -*t(z)erren*. Ikusi *etortearren* (A3: 13); *probaetarren* (AL: 1139r), *castaetarren* (A14: 77), *contaetarren* (B3: 47); eta *ecusterren* (AL: 1142r, AL: 1145r, AL: 1147v), *iragaitarren* (AL: 1146r), *alabacerren* (A6: 41), *iracasterren* (A14: 47), *servicerren* (A14: 115), *ebilterren* (B18: 120). Izenari gehituta ere aurkitu dugu, -*gatic* atzizkiaren balioarekin, lau bider: *amorearren* (AL: 1143v, A7: 89, B22: 14), *dirurren* (B17: 60).

²⁷ *fingidu*: ‘asmatu’.

²⁸ *badanic bere*: ‘aitzitik, hala ere’; *badanic bere* OEHN ez dago jasota, baina cf. *badarik* ‘hala ere’: funtsean Iparraldean lekukotzen bada ere, badago GN-zko adibiderik (1609ko poesietako batean, zehazki), eta Otxoa Arinek ere erabiltzen du. Lazarragaren eskuizkribuan zazpi aldiz aurkitu dugu: A6: 43, A10: 61, A24: 51, A26: 13, A27a: 7, B5: 27 eta B14: 51.

	oyta naxala fundadu	
	oy anchinaco liburuetan,	45
	ceñetan ditut eçautu:	
	Eusquel Erriau oy nola eben	
	erregue batec pobladu	
	gente noblez da languageaz, ²⁹	
	ceñac eusten aguindu ³⁰	50
	Ceruco Jaunaren fede santua	
	oy leguiela cunplidu. ³¹	
	Oy Salamonec ³² escribicen dau,	
<1170r>	jente noblea, jaquiçu,	
	bere bician oy ez ebela	55
	gente obaric topadu.	

²⁹ *Eusquel Erriau oy nola eben / erregue batec pobladu / gente noblez da languageaz*: Zein erregeri buruz ari da? Tubal ote? Ez dakigu poema hau zehazki zein urtetakoa den eta, beraz, ordurako egileak ezagutu zitzakeen Garibai (1571) edo Poza (1587) bezalako autoreen obrak. Hala ere, poemaren aurrekoak dira, zalantzarik gabe, Erdi Arotik datorren tradizio tubalista, bai eta [Annio da Viterbo](#) faltsutzailearen Espainiako antzinako erregeen zerrenda ospetsua ere, haietako lehena Tubal izanik; orobat, Lucio Marineo Siculoren historia (1530), non baieztatzen den euskara Iberiar Penintsulako lehen hizkuntza izan zela. Euskarazko testuetan orain arte ezagutzen genuen Tubalen lehen aipamena Etxeberri Ziburukoaren *Elizara erabiltzeko liburuaren* (1638) “Dedikazionea”-n dago: *Bañan preza zazu zeren / Egina den Eskaraz, / Aita Tubalen baitharik / Dugun hitzte zaharraz*.

³⁰ *ceñac eusten aguindu*: ‘zeinak agindu zien’; erregeak jendeari, alegia. Eskuizkribuan *eusten* laguntzaileak ‘zien’ zein ‘zioten’ balioa du; ikusi pasarte adierazgarri hau: *Egun baten, bada, bere bideti joeala, topadu çan arçai bigaz, ceñai Silviac itaundu eusten* [‘zien’] *nora lloacen, ceñac erançun eusten* [‘zioten’] *manera onetan* (AL: 1147r).

³¹ *leguiela cunplidu*: ‘kunplitu zezatela’; XVI. mendeko autore gehienek *l-* aurrizkidun hipotetikoko formak erabiltzen dituzte iraganeko edo hipotetikoko aditz nagusiek gobernatu mendeko konpletibo, denborazko, final, zirkunstantzialetan. Askotan forma hauek zeharkako estiloa markatzen dute: *erregutu eusan bere emazteari eugui leguiala contu andia Silverori bear ebena emaiteaz* (AL: 1142r), *Egun baten, bada, bere bideti joeala, topadu çan arçai bigaz, ceñai Silviac itaundu eusten nora lloacen* (AL: 1147r), *Ceruetaco Erregueari / oy dira encomendadu / suplicaetan liçatela / nay lequiela lagundu* (AL: 1154v), *Egun ascotan nic eguin nagon / modu ascotan erregua, / arren, osatu nenguiala / a liçan guero medicua. / Errespuesta emayten cidan / liçala nesca onestua, / ayta-amaac liqueoela / berebico afrontua* (A21: 9-13), *Baeguion ayteac erregutu / gau baten arren lagun leguiola, / cerren aseguin andi leyola* (B3: 31-33), *Ama emazte luyen ala ez nahi nuque galdatu* (Etx III, 17), *Fray Vicentec esala, Fedea cina liçala* (Fray 171). Azpimarratu behar da Lazarragaren testua agertu aitzin erabilera horren lekukotasunak biziki urriak zirela mendebaldeko testuetan.

³² *Salamonec*: Gaztelaniaz bazen *Salamón* aldaera; *CORDEn* 380 aldiz dokumentatzen da, azkenekoz 1622an.

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

4 famadu] *d* beste letra baten gainean zuzenduta. **18** aynbat] *y*-ren azpian *a*. **28** esaten] esk. *Asaten*.
A-ren makila falta du, baina. **32** naguiçu] lakio antzeko ikurra ageri da *a*-ren gainean. Cf. baita *çaguie*
(A6: 16). **50** ceñac] esk. *cenac*. **54** jente] hitzaren ondoren barra diagonal dago, eta honen azpian
zerbait dago, antza. **56** topadu] aurretik hitz bat tatxaturik: agian *bildu*.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A6 – *Loa de las damas y galanes bascongados*” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A7

Un caso que acaesció al autor en un camino con una dama

Aurrekoa bezala, errima lerro bikoitietan duten distikoen (10 -, 8 a) segida da poema hau. Ustezko gertakizun baten kontakizun zehatza da. Dirudenez mutila (narratzailea) zaldi gainean doa (horregatik *apeadu* behar da 86. lerroan), San Joan bezpera egunean, Iruraizko baso batetik (Lazarragaren jaioterritik hurbil, hortaz) eta Katelinatxorekin elkartu da. Hizketan hasi dira eta mutilak zuzen-zuzen agertu dio bere maitasuna, eta azaldu dio ikusi duen egunetik dagoela maitemindurik. Neskak ez du egun horretan bizkorregi ibili gura (mutilak bai!), baina hitzordua eman dio egun gutxi barru leku berean elkartzeko. Hala mutilaren nola neskaren jarrerak, hitzak eta keinuak ereduako gorietazeari dagozkio (95-96. lerroetan kenduta, hor metafora zakarrak baliatu baita mutila, neska ehiza gisa aipatuta).

<1170v>

*Un caso que acaesció al autor en un camino con una dama*Jandoneanez vezpera¹ baten

igaro ninçan basoti,

Iruraizco hermandadean²

lecu on baten aldeti.

Dama bategaz t[o]padu ninçan,

5

lindea parebagaric;³

¹ *Jandoneanez vezpera*: ‘San Joan bezpera’; *Jandoneanez* da izena forma absolutiboan; hala agertzen da eskuizkribuko hiru lekutan: *Jandoneanez vezpera* (A7: 2), *Jandoneanez calteric* (A28: 56), *Jandoneanez Bautistea* (B25: 13). Azkoitian ere bada *Jandonianiz* toponimoa.

² *Iruraizco hermandadean*: Iruraizko ermandadea 18 herrik osatzen zuten: Alaitza, Arrieta, Azilu, Erentxun, Ezkerekotxa, Gazeo, Gauna, Gereñu, Jauregi, Langarika, Trokoniz (hamaika hauek egungo Iruraitz-Gauna udalerria osatzen dute), Dulantzi (ermandadeko herriburua), Egileta, Luskando, Burgu, Arbulu, Argomaiz, Gazeta eta Añua. Lehenengo ermandadeak XIII. mendean sortu ziren, herriak gaizkileetatik eta nobleziaren bidegabekerietatik defendatzeko. XVI. mendearen lehen erdian Arabako lurraldea 53 ermandadetan antolatu zen, sei kuadrilatan bilduta (eraketa horrek 1840 arte iraun zuen, Gasteizko kuadrila bitan banatu baitzen).

³ *lindea parebagaric*: Hiru aldiz dago *lindea parebag-* eskuizkribuan: *Dama bategaz t[o]padu ninçan*, / *lindea parebagaric* (A7: 5-6), *Donzellacho bat ecusi neben*, / *lindea parebagaric* (A14: 21-22) eta *Orain dama bat servietan dot*, / *lindea parebaguea* (A24: 131-132). Hirugarrenean errimak eskatu du bukaera aldatzea. Gaztelaniaz, 1543ko lan anonimo batean aurkitu dugu ondokoa: “Pues una reina excelente / **linda sin comparación** / viene y trae a la serpiente” (*apud CORDE*). Eskuizkribuan, beste bi lekutan ere badago *parebagaric* erabilera adberbialean: *Donzellacho bat ecusi neben*, / *lindea parebagaric* (A14: 21-22), *Oy jente asco / egoan parebagaric* (A28: 73-74).

berva eguiten asi ninçacan,⁴
 jarri guinean⁵ gueldiric;
 neure bician ecusi ez dot
 ayn gauça abisaduric.⁶ 10
 Forma onetan berva neguion,⁷
 ez jat ancitu⁸ bervaric:
 —Alabacen dot ceruan Jauna,
 bide dodana eguinic,⁹
 cegaiti nabem çuregaz¹⁰ batu, 15
 lindea, eben¹¹ bacarric.
 Edola bere, joan baño leen,¹²

⁴ *ninçacan*: ‘nintzaion’.

⁵ *guinean*: Mendebaldeko testu zaharretan, deklinabide mugatuan bezala, *a + a > -ea* disimilazioa gertatzen da adizki jokatueta ere, *-an / -ala* atzizkiak gehitzean: *doa + -an > doean (RS)*, *daroa + -an > daroanean (VJ)* (cf. *FHV* 115). Hona Lazarragaren eskuizkribuan bildu ditugun adibideak: *joean* (AL: 1138r), *cirean* (AL: 1142v, AL: 1144r, AL: 1146v, AL: 1152r, AL: 1153v, A11: 13, A11: 17, A26: 120, A28: 100), *direan* (AL: 1147v, AL: 1152r, A1: 15, B17: 62), *çarean* (AL: 1152v, A12: 16, A17: 111, B18: 31, B18: 44), *guinean* (A7: 8, B18: 86), *cinean* (A26: 94, A26: 156), *neroean* (B18: 14), *cireala* (AL: 1145r), *joeala* (AL: 1147r), *çareala* (AL: 1151r), *direala* (AL: 1152r), *neroela* (B18: 16). Ohar gaitezen Landuccik ez duela aldaketa horren arrastorik aditzean (“antecedente, *aurrera doana*”).

⁶ *abisaduric*: ‘zuhurrik’; cf. *DAut*, s.v. *avisado*: “Vale también advertido, discreto, sabio y capaz”.

⁷ *berva neguion*: ‘berba egin nion’.

⁸ *ancitu*: ‘ahantzi, ahaztu’; *ancitu-* (AL: 1146v, AL: 1151r, AL: 1152r, AL: 1152v bis, A7: 12, A17: 23, B3: 59), *anci jaquinic* (AL: 1142v, AL: 1145v) eta *ancietea* (A24: 134, A24: 144) formak agertzen dira eskuizkribuan. *OEHN* ez dago forma hauen lekukotasunik mendebaldean, ez bada Azkuerenetik harturiko “*antzitu V-al*”. Cf. *OEH*, s.v. *ahaztu*: “El participio en V ant parece ser *aztu* con *a* nasal, escrita normalmente *aztu* y una vez (*RS* 156) *anztu*. Respecto al sust. vbal. ines., Lcc *azketan erreza* s.v. “olvidadizo” y Mic *ta aztuten badozu / eztozu ondo eiten* (TAV 3.1.27)”.

⁹ *bide dodana eguinic*: ‘bidezkoa dudana eginik’; cf. *OEH*, s.v. *bide*: “BIDE IZAN [...] (Aux. intrans. unipersonal y bipersonal con sujeto de 3.ª persona). Ser (lo) justo, debido, lícito; (aux. trans.) tener obligación, deber en justicia”. Beste modu batez uler liteke, beheko lerroko *nabem* laguntzailearen subjektutzat zein hartzen den: *Jauna* izan beharrean, subjektua *bidea* izanez gero, ‘eginik dudana bidea’ esanahia izan lezake; nolana ere den, bigarren ulerkera honek arazo gramatikalak planteatzen ditu.

¹⁰ *çuregaz*: Sozietiboaren *-gaz* kasu-markarekin, hala genitiboarekin (*-regaz*) nola gabe (*-gaz*) erabiltzen dira pertsona-izenordainak eskuizkribuan: *neuregaz* (A14: 25) / *nigaz* (*passim*) / *neurgaz* (A16: 19), *aregaz* (A16: 15, A19: 24) / *agaz* (*passim*), *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) / *beragaz* (B22: 61), *çuregaz* (AL: 1144v, A2: 2oh, A7: 15, A16: 20, A17: 95) / *çugaz* (AL: 1141r, A2: 2, A7: 26, A16: 9, A26: 134, B18: 143), *gugaz* (A1: 1).

¹¹ *eben*: ‘hemen’.

¹² *leen*: *Leen* hitzak beti agertzen du bokal bikoitza eskuizkribuan: *leen* (AL: 1139v, AL: 1143v, AL: 1144v, AL: 1145v; AL: 1151r, A7: 17), *leengo* (AL: 1154r), baina *astelen* (B32: 8). Landuccik ez dakar bokal bikoitzik: “antes que, *len*”. Cf. *OEH*, s.v.: “*Len* es la variante meridional hasta el s. XX excepto

oy¹³ bear doçu icasi
 çure amorez, ene laztana,
 nola nagoan galduric.— 20
 Erançun cidan¹⁴ utra¹⁵ cortesdo,¹⁶
 beguiac abajaduric:
 —Neure buruau erraz daidit
 nic dichosaçat edugui,¹⁷
 jentil honbrea, cegaiti naxan 25
 egin ni çugaz topadiz;¹⁸

para gran parte de los autores vizcaínos; hay *leen* en Capanaga (103), *Acto* (267), J.J. Mogel (*BasEsc* 34), Astarloa (II 117), fray Bartolomé (*Ic* III 270), Añibarro (*EL*² 145), *CatLlo* (75), Uriarte (*Marll* 73), Iturzaeta (*Azald* 128) y Erkiaga (*Arran* 162)”.

¹³ *oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

¹⁴ *cidan*: *Cidan* forma ez da hain bakana eskuizkribuan (cf. *cidan* 9 aldiz eta *eustan* 3 aldiz).

¹⁵ *utra*: ‘oso’; gutxienez Kapanagari eta Oihenarten atsotitzei esker ezagutzen genuen (cf. *OEH*, s.v.).

¹⁶ *cortesdo*: ‘korteski, adeitsuki’.

¹⁷ *erraz daidit* / *nic dichosaçat edugui*: ‘erraz eduki nezake ditxosatzat’; *-*idi*- erroko adizkia da, balio potentzialarekin.

*-*idi*- aditza *egin* aditzaren erro supletibotzat jo ohi da (Lafon 1944 eta geroztikako lanak). Izan ere, testu arkaikoenetan, *egin*-ek ez du potentzialeko forma trinkorik erakusten, eta haren ordeztasun erabiltzen da. Mendebalde zein ekialdeko testuetan aurkitzen da.

*-*idi*- aditza trinkoki (*Arbore gaichtoac fructu onic ecin daidi*, Leiz Mat. VII, 18), zein “partizipioa + *-*idi*-” gisako perifrasiaren laguntzaile gisa agertzen zaigu. Azken erabilera hau mendebaldeko testuetan baizik ez da lekukotzen; eta hori da, hain zuzen ere, espero duguna, *egin* eta *-*idi*- banaketa osagarrian badira, eta “partizipioa + *egin*” perifrasi mendebaldekoa bada: *Mayacean berarra luce da eta sendo, eguitayaren orçac ebagui leydi ondo* (RS 268), *Esan senguída beste gatic / esneydysula trucadu* (Mik TAV 3.1.27).

Lazarragaren eskuizkribuan, bost aldiz agertzen zaigu trinkoki jokaturik, eta gehienetan aditz-lokuzio bateko aditza da: *Ecin faltaric neydio* / *nic on derechadanari* (A3: 9-10), *apa bat baneydiçu ao goçoan*; / *bacusu ene fedea firmea dana* (A17: 19-20), *Baneidio bati berba*, / *palagadu al banegui* (A19: 63-64), *beronec bere ezteidio falta gueiago damari* (B27), *Mendi altuan erurra daydi*, / *aran baxuan eguzqui* (B31: 1-2). Gainerateko kasuetan, perifrastikoki erabilia da, partizipioa aditz nagusitzat harturik.

Balioari dagokionez, lau baliorekin agertzen zaigu. Gehienetan potentziala adierazten du (zortzi aldiz), baina geroaldiaren balioa ere har dezake (bi aldiz). Behin baldintza irreal bateko apodosian agertzen zaigu, baina hori ez zaigu harrigarria iduritzen, kontuan harturik apodosiak potentzialeko formetarik erator daitezkeela. Azkenik, orain arte ezagutzen ez genuen erabilera batean aurkitu dugu bi aldiz: aginteraren balioarekin; bizkitartean, ez dira agintera “normalak”: orainaldiko forma iragankorren *d*-aurrizkia daramate, baina horrekin batera aginterazko formetan erabili ohi den ezeztapenaren partikula: *ze*. Pentsa daiteke geroaldiko formak direla aginteraren balioarekin erabiliak (oroit Lazarragaren mandamentuko *ez duk hilen* tipoko formak).

¹⁸ *cegaiti naxan* / *egin ni çugaz topadiz*: ‘bestela bezala topo egin dudalako zurekin’; cf. *DAut*, s.v. *topadizo*, *za*: “Lo mismo que enconradizo. Tiene mucho menos uso”. Hain zuzen ere, *CORDEN*

- <1171r> oy eta barriz osteangoan,¹⁹
 arren, ce beguit²⁰ burlaric.—
 —Ene laztana, ene fedea,
 ez dot eguiten burlaric. 30
 Egun ascotan ni ebili naiz,
 ez dot edugui dicharic,
 ene lindea, çu ecusteco;
 banago sepultaduric.—²¹
 —Oy, arren, jauna, ixilic bego, 35
 ce besat²² orrelacoric,
 oyta cegayti çu erayteco²³
 ni[c]²⁴ eztot poderioric.—
 —Poderioa andia doçu,
 Ceruco Jaunac emunic; 40
 çure beguioc ecusizquero,²⁵
 banago catigaturic.²⁶
 Pensamentuoc altuan ditut,²⁷

birritan bakarrik dokumentatzen da, eta bietan testu honetakoaren antzeko adierazpide batean: “Al tercero día que hobo este hecho pasado, hízose topadizo” (Fray Bartolomé de las Casas, 1527-1550, *Apologética historia sumaria*) eta “Resuelto a todo, el pérfido se hizo / Con aquellos pastores topadizo” (Miguel Antonio Caro, 1873-1876, *Traducción de Eneida de Virgilio*).

¹⁹ *osteangoan*: ‘hurrengoan’.

²⁰ *ce beguit*: ‘ez biezat egin, ez diezadala egin (berorrek)’; dama berorika ari zaio gizonari, nahiz eta lehentxoago *çugaz* esan duen. Hurrengo lerroetan antzera jarraitzen du, zuka eta berorika nahasian erabiliz, eta poemako azken lerroetan (119-120) gizonezkoak ere berorika egiten dio damari.

²¹ *sepultaduric*: ‘ehortzirik’; hemen erabilera metonimikoa du eta ‘hilik’ esan nahi du; ikusi beheraxeago nes karen erantzuna. Cf. *enterraduric* (A10: 74), itxuraz adiera bertsua duena.

²² *ce besat*: ‘ez biezat esan, ez diezadala esan’; *esan* aditzaren NOR-NORI-NORK agintera trinkoa.

²³ *erayteco*: ‘hiltzeko’; *ero* aditzaren aditz-izena da.

²⁴ *ni[c]*: Ergatibo-faltari dagokionean, cf. *inor[c]* (AL: 1145r, A28: 147), *ni[c]* (A7: 38, A17: 107, B3: 34), *neur[c]* (A9: 19), eta *ar[c]* Sasiolakoarenean (B30: 86).

²⁵ *ecusizquero*: ‘ikusten ditudan momentutik’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen “partizipioa + *-zquero*” dugu. Perpaus honetan baldintzazko ñabardura ere antzeman daiteke, beharbada.

²⁶ *catigaturic*: ‘gatibaturik’; garai hartako maitasun-poesietan “begiek gatibatzea” topiko arrunta izan zitekeen; cf. “Zure begi ederrok, / ene lastana, / katibaturik nabe / librea ninzana” (1615; TAV, 3.1.23). Landuccik “catiuar a otro, *catiuadu*” dakar.

	çuc ala meresciduric, oy eta ez dot abajaduco	45
	neure bician punturic.— —Çure bervaoc adietaco ²⁸ ez dot entendimenturic; claruxeago ²⁹ berva eguiçu, edo çaoza ³⁰ ixilic.—	50
	—Ene laztana, çure bildur nax, ezin eguin dot bervaric. Nic claruago banesaqueçu, ³¹ oy baneu licenciaric.	
<1171v>	Ene laztana, ençun naguiçu; arren, ez artu penaric; neure peneau esan bear dot, ezin neongue ³² ixilic. ³³ Donzellachoa, egun batean oy eta ninçan etorri	55 60
	çure lecura, ³⁴ flordelisea, ³⁵	

²⁷ *Pensamentuoc altuan ditut*: ‘helburuak oso goian ditut’; bi lerro berak aurkitu ditugu beste poema batean: *Pensamentuoc altuan ditut / arc ala meresciduric* (A10: 77-78).

²⁸ *adietaco*: ‘aditzeko, ulertzeko’.

²⁹ *claruxeago*: ‘piska bat klaruago, argiago’; Lazarragaren eskuizkribuan, *-txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan; *-xe* atzizkiak, berriz, hiru balio hartzen ditu: **1**) Txikigarria (*-xe* = *-txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexeac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59). **2**) Izenondo eta aditzondoan intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3**) Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben* / *arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Kasu batean (*urteje* A14: 6), ez dakigu zehazki zein den balioa.

³⁰ *çaoza*: ‘zaude, egon zaitez’, agintera; *çaoz* eta *çaoça*, bietara erabiltzen du.

³¹ *banesaqueçu*: ‘esango nizuke, esan niezazuke’; *esan* aditzaren NOR-NORI-NORK hipotetiko trinkoa.

³² *neongue*: ‘nengoke’.

³³ *neure peneau esan bear dot*, / *ezin neongue ixilic*: Esaldi bera dago eskuizkribuko bi lekutan: *neure peneau esan bear dot / ezin neongue ixilic* (A7: 57-58) eta *doncellachoac, esan bear dot / ezin neongue ixilic* (A10: 25-26).

³⁴ *çure lecura*: ‘zure herrixkara’; cf. Lcc “aldea, lequa, aldea”. Eskuizkribuan gutxienez zortzi aldiz aurkitu dugu *lecu* esanahi horrekin (AL: 1145v, A7: 61, A17: 52, A23: 69, A23: 75, A23: 82, A23: 84, B25: 23). Beste askotan, jakina, ‘toki’ esanahiarekin.

oy inor baga bacarric.
 Ceure eseco portaleetan
 oyta ceoncen³⁶ jarriric;
 neure beguioc goratu neben; 65
 ez neben pensamenturic,³⁷
 dama galanta, an ceoncela
 oyta ceurori bacarric.
 Atrevimentuz usadu³⁸ neben,
 banago gaztigaturic,³⁹ 70
 itaundu nagon⁴⁰ poridadean⁴¹
 beste donzella bateri
 nola ereiçun⁴² ceure icenaz;
 erançun cidan: Catalin.
 Oy, arrezquero,⁴³ Jaun Cerucoac 75

³⁵ *flordelisea*: Eskuizkribuan bost bider agertzen da *flordelisea* hitz eder gisa dama edo dontzeilei egokitua: AL: 1143r, AL: 1144r, A1: 25, A7: 61, B15: 2. Euskaraz ez dugu beste inon aurkitu *flor de lis* hala erabilia, baina bai gaztelaniaz (*apud CORDE*): “sagrada María, blanca flor de lis, clara como el día” (Izengabea, 1420-1520, *Cancionero de Juan Fernández de Íxar*), “de los vientos tramuntana, / de flores la flor de lis, / de las colores la grana, / de las damas Beatriz” (Juan de Simoneda, 1561, *Cancionero llamado Sarao de amor*), “diamantes no son tales, ni rubís, floresta de flor de lis” (Fray Ambrosio Montesino, 1508, *Cancionero*), “más lindas que flor de lis” (*ibidem*). Gogoan izan, bestalde, *Orlando Furioson* (Lazarragak Jerónimo de Urrearen 1549ko itzulpena ezagutu bide zuen) Brandimarteren maitearen izena dela *Flordelís*.

³⁶ *ceoncen*: ‘zeunden’.

³⁷ *ez neben pensamenturic*: ‘ez nuen esperantzarik, ez nuen uste, ez nuen espero’.

³⁸ *Atrevimentuz usadu*: ‘ausardia hartu’; ez dugu aurkitu gaztelaniaz “usar de atrevimiento” edo euskal kalkoaren jatorria izan zitekeenaren antzeko lokuziorik, ez *DRAEn* ezta *CORDEn* ere.

³⁹ *banago gaztigaturic*: ‘jakinaren gainean nago’; dirudienez, Lazarragaren eskuizkribuan *gaztigatu* aditzak beti ‘abisatu’ esan nahi du (cf. A7: 70, A10: 70, A16: 60, A28: 24 eta *gaztigu* A28: 146), eta *castigua* ‘zigorra’ da (AL: 1154r). Cf. *OEH*, s.v.: “Al Sur se da la distribución de variantes *gaztigatu* ‘avisar’ / *kastigatu* ‘castigar’; hay pocas excepciones —Refranes de Garibay, Beriayn, Iturriaga e Iza— en que *gaztigatu* se emplee para ‘castigar’.”

⁴⁰ *nagon*: ‘nion’.

⁴¹ *poridadean*: ‘sekretuki, isilpean’; gaztelaniaz *poridad* / *puridad* hitzak bi adiera ditu: ‘sekretuki, isilpean’ eta ‘argi eta garbi, itzulgingururik gabe’; ez daude kontrajarrita, baina badirudi testu honetan lehenengoari dagokiola.

⁴² *nola ereiçun*: ‘nola zeritzun, zein izen zenuen’; aditzaren formari dagokionean, badira honen kide gehiago testuan zehar: *on dereiçut* (AL: 1144r), *ereiçan* (AL: 1145r), *nola ereiçun* (A7: 73), *ereyçan* (A11: 3), aditzaren bi adieretan (‘maitatu’ eta ‘izena izan’), baina ugariago dira palatalizaturiko adizkiak: *derechana*, *derechula*, *derechadan*, *derechudan*, *derecho*...

	bercheac ⁴⁴ daqui bacarric, Catelinacho, nola nagoan amoreminez ⁴⁵ gaxoric. Çuc baxe ⁴⁶ inorc ezin liquet ⁴⁷ munduan remedioric; 80 ene laztana, osa naçaçu, ez eguin beste gauçaric.
<1172r>	Lecu onean topadu gara, Jaun Cerucoac guraric; oy apeadu ⁴⁸ bear neuque, 85 badoçu borondateric. Ene laztana, solas daigun ⁴⁹ gueurcheoc ⁵⁰ vioc bacarric.— —Jaun Cerucoaen amorearren, ⁵¹ jauna, çaoça ⁵² gueldiric; 90 basoan neurau bacarric nago, ce beguit ⁵³ agravioric.—

⁴³ *arrezquero*: ‘geroztik’; *gero* adberbioa oinarri duten egiturez, ikusi A7: 41 lerroko oharra. Hemen erakuslean oinarritutako forma dugu.

⁴⁴ *bercheac*: ‘berberak’; *berak*-en forma indartua da; *-xe* atzizkiaz, ikusi A7: 49 lerroko oharra.

⁴⁵ *amoreminez*: ‘maiteminez’; Berpizkundeko poesian topiko ezaguna da “amorez minduta” egotea (Petrarca, Garcilaso...): maitalea “amoreminez” dago, ezin duelako lortu maitatuaren amodioa (arrazoiak askotarikoak izan daitezke). Testuan hitz honek dituen agerraldi batzuetan esanahia hurbil bide dago etimologiatik (AL: 1145r, A7: 78, A16: 47, B10: 12, B21: 2 eta B23: 118); aldiz, A11: 8 lerrokoa egun maiteminak duen adiera arruntari dagokio.

⁴⁶ *baxe*: ‘baizen, baizik’; eskuizkribuan *baxe* eta *baize* formak agertzen dira (bakoitza zazpi aldiz, eta behin *baje*). Formari buruz, cf. *OEH*, s.v. *baizen*: “La variante *baxen* (<-ix-> a veces en fray Bartolomé) es propia de la tradición vizcaína; no se encuentra *baizen* en textos de este dialecto hasta el s. XX. Las formas sin *-n* se documentan en textos meridionales antiguos: *baize* en un texto alavés del s. XV, en una carta de Azpeitia del XVII y en el Catecismo de Cegama; *baxe* y *baxin* en Micoleta; *baizin* en *BBizk*.”

⁴⁷ *ezin liquet*: ‘ezin eman liezadake’.

⁴⁸ *apeadu*: ‘zalditik jaitsi’; poemari lehenago aipatu ez bada ere, mutila zaldi ganean doa.

⁴⁹ *solas daigun*: ‘solas egin dezagun’.

⁵⁰ *gueurcheoc*: ‘guk geuk’, izenordainaren forma indartua da; *-xe* atzizkiaz, ikusi A7: 49 lerroko oharra.

⁵¹ *amorearren*: ‘amoreagatik’; *-arren* atzizkia lau bider aurkitu dugu eskuizkribuan, izenari gehituta, *-gatik* atzizkiaren baliokide: *amorearren* (AL: 1143v, A7: 89, B22: 14) eta *dirurren* (B17: 60). Aditz-izenari gehituta ere agertzen da, *-tearren*, *-etarren* eta *-t(z)erren* aldaeretan.

⁵² *çaoça*: ‘egon zaitez’, agintera; *çaoz* eta *çaoça*, bietara erabiltzen du.

⁵³ *ce beguit*: ‘ez biezat egin, ez diezadala egin (berorrek)’.

—Ene laztana, ezin neyque⁵⁴
 nic orrelaco gauçaric;
 culpa andia eçarri leydae,⁵⁵ 95
 eyça galdu banegui.—⁵⁶
 —Jentil onbrea, ez neyqueçu⁵⁷
 neure bician bervaric,
 oy eta bardin⁵⁸ ezpaceeguit
 oy orain ichi⁵⁹ libreric. 100
 Biar-eciac urrean datoz;
 arren, betorque ebeti.⁶⁰
 Al daguidana nic eguingo dot,
 ez artu aseabatic.—
 —Orrela gura doçun azquero,⁶¹ 105
 ezin neyque⁶² besteric.
 Domecaan⁶³ etorrigo naiz,

⁵⁴ *ezin neyque*: ‘ezin egin nezake’.

⁵⁵ *eçarri leydae*: ‘ezarriko lidakete, ezar liezadakete’.

⁵⁶ *eyça galdu banegui*: *Ehiza* neska da, dudarik gabe. Izan ere, neskak erantzuten dionagatik, argi dago mutila gehiegi hurbiltzen ausartu zaiola, agian heldu ere heldu diola. Mutilaren azken hitzak ere alde honetatik datoz: *berori defendidu jat eta / ni gueratu nax galduric* (A7: 119-120).

⁵⁷ *ez neyqueçu*: ‘ez nizuke egingo’.

⁵⁸ *bardin*: ‘baldin’; Lazarragaren eskuizkribuan 11 aldiz aurkitu dugu *bardin*. Horietako batean bakarrik (AL: 1145v) du zalantzarik gabe gaurko ‘berdin’ esanahia, ‘berdintasuna’ adierazten duena; hiru aldiz (AL: 1151r, A25: 8, A27b: 7) ‘dena den, nonbait, beharbada, seguru aski’ adierazten du, gure ustez (cf. *OEH*, s.v., “de todas maneras, en cualquier caso” eta “probablemente, quizás”); behin (A12: 11) zalantza dugu bi adiera horietako zein ote duen; eta, azkenik, sei bider adierazten du baldintza (AL: 1172r, A24: 5, B17: 82, B18: 93, B18: 98, B23: 101).

⁵⁹ *ezpaceeguit / oy orain ichi*: ‘orain utzi ez bazeniezat, orain utziko ez bazenit’; eskuizkribuan aditz bat baino gehiago dira *cee-* < *cene-*. Cf. *baceequi* (AL: 1151v), *ezpaceeguit* (A7: 99), *ceeguidan* (A26: 59) eta, bilakabidea aurrerago eramanda (*ce-* < *cee-* < *cene-*), *cebela* ‘zenuela’ (AL: 1151v), *ceben* ‘zenuen’ (AL: 1153r), *ceguien* ‘zenegian, zenezan’ (AL: 1153v), *ceucala* ‘zenukala’ (A26: 96, 98) eta *ceucan* ‘zenukan’ (A26: 106).

Bestalde, *ichi* aditzaren argumentu-egituraz, ikusi poema honetako 117. lerroari dagokion oharra.

⁶⁰ *ebeti*: ‘hemendik’.

⁶¹ *gura doçun azquero*: ‘nahi baituzu, nahi duzunez’; *gero* adberbioa oinarri duten egiturez, ikusi A7: 41 lerroko oharra.

⁶² *ezin neyque*: ‘ezin egin nezake’.

⁶³ *Domecaan*: Mendebaldeko zenbait testu zaharretan (Kapanagarena eta Frai Bartolomerenak, kasurako) inesibo singularreko eta absolutibo pluraleko markak (*-an* eta *-ak*) izenari erabat asimilatu gabe geratzen dira. Lazarragaren eskuizkribuan ere hala gertatzen da, *-a* amaiera duten hitzek agerian uzten dutenez, bokal bikoitz grafikoak agertzen baitituzte. Aurkitu ditugun salbuespen bakarrak *ezpatac* (AL:

	eztot eguingo faltaric.	
	Ascotan ondo gueratu çatez,	
	ene lindea, bacarric. ⁶⁴	110
<1172v>	Oy eseguino lagun deychut, ⁶⁵	
	badoçu borondateric.—	
	—Esquerric asco, jentil onbrea,	
	ez dot ardura lagunic, ⁶⁶	
	gaacustenac ⁶⁷ oy ez daguien	115
	pensadu beste gauçaric.—	
	Ichi neusan, ⁶⁸ bervaxe oec ⁶⁹	
	neure laztanaz ⁷⁰ eguinic:	

1153v) eta *bervac* (AL: 1154v) dira; *canpaac* (A28: 57) salbuespen den ala ez ezin da ziur baieztatu, ez baitakigu oinarritzko forma *canpa* ala *canpaa* den (Landuccik *campae* dakar: “badajo de campana, *campae mia*”).

⁶⁴ *Ascotan ondo gueratu çatez, / ene lindea, bacarric*: ‘Ondo geratu zaitez bakarrik, ene lindea, askotan’.

⁶⁵ *lagun deychut*: ‘lagunduko dizut’; geroaldi zaharra. Mendebaldeko testu arkaikoetan *egin* trinkoaren orainaldiko forma biluziak (atzizki edo aurritzirik gabeak) beti geroaldiaren balioa du (cf. *Eztay eseric eztauenac aur[r]ic* (RS 463) “Casa no hará quien hijos no ha”; *Astoagaz adi quirolan, ta deyc buztanaz biçarrean* (RS 116) “Regozjate con el asno, darte ha en la barba con el rabo”). Lazarragarenean *egin* biluziaren bi adibide aurkitu ditugu, eta bietan adierazten da geroaldia: *Doncellacho atrevidea, / ez çabilç ene gogoan, ez, / bestela ondo deiçut, baña / ezcondu baxinbatean ez* (A4: 5-8) eta *Oy eseguino lagun deychut / badoçu borondateric* (A7: 111-112).

⁶⁶ *ez dot ardura lagunic*: ‘ez dut nahi lagunik, ez zait interesatzen inork lagun egitea’ adiera bide du. Esaldi bera dago beste poema batean ere: *eztot ardura lagunic* (A23: 64).

⁶⁷ *gaacustenac*: ‘ikusten gaituztenek’; bokal bikoitzari dagokionean, esan behar da *ikusi* aditzaren NORK-NOR adizki trinkoek eskuizkribuan askotan dutela *a* bakuna: *dacus-* (*passim*), *nacusunean* (A16: 88), *nacusu* (B23: 47), *sacusquedan* (B30: 40). Baina, bestalde, eskuizkribuko lau adizkitan aurkitu dugu bokal bikoitza absolutiboaren markaren ondok: *çaaatean* (AL: 1147v), *çaaquit* (A6: 2), *gaacustenac* (A7: 115) eta *ezpanaagui* (A19: 56).

⁶⁸ *Ichi neusan*: ‘utzi nuen’; eskuizkribuan, *ichi* ‘utzi, abandonatu’ aditzak beti hartzen du osagarria datiboan: *bigueleari ichita* (AL: 1141v), *destenpleac ichi eguion* (AL: 1143r), *ai ichita* (AL: 1144v), *erriari ichiric* (AL: 1147v), *Clariani bacarric ichita* (AL: 1151r), *niri bacarric ichiric* (AL: 1151v), *ecin ichi neidiçu* (AL: 1151v), *nic ichico eçteuçut* (AL: 1151v), *ichi eguiçoçu orreyñ cureldo trataetan çabenorri* (AL: 1152r), *ez alcarri ichi jaguiteco* (AL: 1153r), *Sirenari eta Silviari ichiric* (AL: 1154v), *ichi neusan* (A7: 117).

⁶⁹ *bervaxe oec*: ‘berbatxo hauek’; *-xe* atzizkiaz, *ikusi* A7: 49 lerroko oharra.

⁷⁰ *laztanaz*: ‘laztanagaz, laztanarekin’; hemen *-az* bukaerak soziatiboaren balioa du.

—Berori⁷¹ defendidu⁷² jat eta
ni gueratu nax galduric.—

120

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

1 Un caso ... dama] gaztelaniazko izenburua tinta meheago batez idatzita dago eta, agian, beste luma batez. Badirudi aurreko orrialdeko (1170r) tinta eta luma berak direla. **5** topadu] *t* eta *p* artean zulo bat dago paperean. **17** baño] esk. *bano*. **20** galduric] esk. *galduric*, baina *a*-ren azpian *e* (ala alderantziz?). Uste dugu *galduric* zuzentzeko asmoa izan zuela, eta bukatu ez. **25** naxan] bigarren *a* mantxa batek estalita. **38** nic] esk. *ni*. **45** abajaduco] *-jad-* zerbaiten gainean idatzita; agian, lehen *abatiduco* zegoen. **57** peneau] aurrean tatxadura bat. **60** ninçan] esk. *ninçan*. **77** Catelinacho] ondoren *ene lind* hiru marraz tatxaturik. **82** ez] aurrean tatxadura bat. **92** ce] aurrean *arren* hiru marraz tatxaturik. **98** bervaric] aurrean *burlaric* hiru marraz tatxaturik. **115** gaacustenac] esk. *gaaçustenac*. **117** ichi] aurrean *apar* hiru marraz tatxaturik.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A7 – *Un caso que acaesció al autor en un camino con una dama*” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

⁷¹ *Berori*: Lazarragaren eskuizkribukoak *berori*-ren lehen agerraldiak bide dira (A7: 119, A23: 95), eta bietan erabili da errespetuzko tratamendu gisa. *OEH*ren arabera, XVII. mendearen erdialdetik dokumentatzen da, bai 3. pertsonako erakusle bezala (1622), baita errespetuzko tratamendu bezala ere (1653). Bestalde, aipatu behar da *zutik berorira* aldatu dela, solaskidea aldatu gabe; gauza bera egiten du hiru poematan: A7: 119, A16: 35 eta A23: 37.

⁷² *defendidu*: ‘kontra egin’; cf. *DAut*, s.v. *defender*: “Suele usarse por resistir el conceder o franquear lo que se pretende o solicita”.

A8

Coplac: Doncellachoa, orain çaoz...

A3, A5 eta A9 poemen ahapaldi-egitura ikusirik, argi dago galduriko 1174 orrian jarraitu behar zuela poema honek, eta lau lerro galdu direla; lau horietako azken bi lerroak, dena den, errepikarenak izan behar ziren, zalantzarik gabe. Errepika da, hain zuzen, gaia azaltzen duena: neskarentzat hobe da ez ezkontzea, ezkontzak mantsotu egingo baitu, eta askatasuna kendu.

Ezkontzaren bidez mantsotzeari dagokionez, eskuizkribuan bertan bada gai hori aipatzen duen beste poema bat ere, B27 hain zuzen (*Jaquiçu bada, gura badoçu...*). Poema hori zatika baino ez dugu ezagutzen, baina argi irakurtzen da, euskarazko ahapaldian integraturik, gaztelaniazko atsotitz ezaguna: *Casarás y amansarás*.

Iñaki Aldekoak (Aldekoa 2009: 101-102) Gutierre de Cetina (1520-1557) idazle sevillarraren glosa batekin erlacionatu du poema hau, eta azpimarratu du Gutierre de Cetinaren glosa hori eskuizkribu bidez baino ez dela ezagutu XX. mendera arte. Andaluziarraren poemak glosatzen duen letran, hain zuzen, *casarás y amansarás* hori agertzen da, eta hori da glosako zortziko guztietako errepika. Hona hemen gaztelaniazko poema, *Cancionero sevillano de Toledo* (Labrador, DiFranco & Montero 2006: 154-155) bildumaren ediziotik hartua, eta parean Lazarragarena, bietan agertzen diren elementuak letrakera lodiz nabarmenduta:

[LETRA]

*Zagala, quán libre estás,
quán sobervia, dura y fría;
pues yo 'spero que algún día
casarás y amansarás.*

GLOSA

De no tener subjeción
ni de amor ni de marido
tienes tan endurecido
el rebelde coraçon.
Pero **siempre no estarás**
tan libre de **fantasía**:
[e]spero en Dios que algún día
casarás y amansarás.

Coplac

Doncellachoa, orain çaoz
soberviagaz beteric;
ezcon baçatez, eongo çara
ardia leguez mansaric.

Egun baçaoz libertadeaz,
oy **noxbayt galduco doçu;**
fortunea curela dana
aldi bat pensa eçaçu.
Onezquero fia ce çatez,
ez artu **fantasiaric;**
ezcon baçatez, eongo çara
ardia leguez mansaric.

Si el miedo de ser amada
de libre nada te aprieta,
bien es que prueues subjeta
si es más graue el de casada.
En fin, al yugo vendrás,
y entonces, señora mía
**dirás: “Ay del que dezía:
casarás y amansarás”**.

Las yras, las asperezas,
desdenes, desabrimientos,
novedades, movimientos,
los desgustos y estrañezas,
mientra que libre serás,
vsa dellos todavía;
que yo espero que algún día
casarás y amansarás.

Allí me veré vengado,
y tú quedarás pagada;
yo, de verte mal cazada,
tú, de averme mal tratado.
Allí, traidora, dirás.
llorando la noche y día:
“Triste de aquel que dezía:
casarás y amansarás”.

Beste bategaz ezcondu arren,
uste badoçu oba dala,
errazoaz desaqueçue:
la bella mal maridada.
**Orduan acordaduco çara
oy nola esan niçun nic:
ezcon baçatez, eongo çara
ardia leguez mansaric.**

Ala çara mudaduco, ce
ez çau inorc eçautuco;
bici beste bat artuco doçu
condiciooc quençaiteco.
[...]
[...]
**[ezcon baçatez, eongo çara
ardia leguez mansaric.]**

Cancionero sevillano de Toledo eskuizkribuaren editoreek (Labrador, DiFranco & Montero 2006: 479) zehazten dute *Zagala, quán libre estás...* letrak badituela beste glosa batzuk ere (*Cancioneiro de Évora* 58 eta, Gutierre de Cetinaren honen aldaera, *Cancionero sevillano de Nueva York* 651), baina zalantzarik gabe Toledoko eskuizkribukoa da oraingoz ezagutzen dugun hurbilekoena.

Dena den, ez da ahaztu behar nolabait *La bella mal maridada* gaztelaniazko poemaren glosa ere badela, Lazarragaren 16. lerroak adierazten duenez. Hona hemen glosa horiei buruzko aipu argigarri bat: “Es de sobra conocido que la canción más traída y llevada por glosadores buenos y malos en el siglo XVI fue *La bella malmaridada*. Es una de las viejas canciones que forma el entramado de la nueva poesía del Siglo de Oro. Entró —como *Vive leda*, *Las tristes lágrimas mías*, y muchas otras letras del XV— en los folios que el recopilador del MP 617 [*Cancionero de poesías varias*, ca. 1570] apartara para las glosas hechas a

las poesías heredadas de los viejos tiempos y que, en definitiva, son parte del cuerpo de los nuevos poemas del XVI. Esa canción, que por sus vestigios parece remontarse al siglo XIII y que cientos de años después, en 1596, Lope transformara en comedia, andaba por el siglo XV en Castilla” (Labrador & Difrancó 2001).

<1173v>

Coplac

Doncellachoa, orain çaoz
soberviagaz¹ beteric;
ezcon baçatez, eongo çara
ardia leguez mansaric.²

Egun³ baçaoz libertadeaz,
oy⁴ noxbayt⁵ galduco doçu;
fortuna curela dana
aldi bat⁶ pensa eçaçu.

5

¹ *soberviagaz*: ‘soberbiaz, harrokeriaz’; Lazarragaren eskuizkribuan bi aldiz aurkitu dugu *-gaz* bukaera instrumentalaren balioarekin: *onezquero ez ditecen / amoreagaz burladu* (AL: 1154r), *Doncellachoa, orain çaoz / soberviagaz beteric* (A8: 1-2). Alderantzizkoa (*-az* bukaera soziatiboaren balioarekin) askoz ugariagoa da, jakina.

² *mansaric*: Adjektiboak genero femeninoaren marka hartzen du, baita *-ric* morfema eransten zaionean ere. Ikusi *mansaric* (A8: 4, A8: 12, A8: 26, A10: 70), *lindaric* (A17: 50), *enojadaric* (A17: 58) eta *satisfearic* (A23: 32).

³ *Egun*: ‘gaur (egun)’; cf. *OEH*, s.v. *2 egun*: “Empleado de forma general por autores septentrionales y alto-navarros; en textos más occidentales se encuentra, por un lado, como término fosilizado en la oración del Padrenuestro, desde Capanaga hasta casi nuestros días; tbn. lo hallamos en unos versos vizcaínos de 1688 y en Barrutia. En textos guipuzcoanos es algo más frecuente: lo emplean Larramendi, Mendiburu (*IArg* I 91), Iturriaga (*Fab* 194) e Iztueta, y ya en el s. XX hay testimonios de bastantes más autores, especialmente desde 1950; Aguirre de Asteasu sólo emplea la expresión *egungo egun*”.

⁴ *oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

⁵ *noxbayt*: ‘egunen batean’; dirudienez, “noizbait” (*noxbait, noxbayt, noxpait*) bi zentzurekin erabiltzen da Lazarragaren eskuizkribuan: ‘behingoz’ (hiru aldiz) eta ‘egunen batean’ (hemen bakarrik). ‘Behingoz’ zentzua dutenetan (AL: 1146r, A17: 88 eta B27: 15) aginterazko aditz-formak dituzte beti ondotik, eta horietako batean (*noxbait-noxbait*, AL: 1146r) errepikapen indargarria (halakoetarako cf. Agirre Asteasukoaren adibideak, 1808 ingurukoak, *apud OEH*: “*Idiki itzatzu bada noizbait-noizbait, kristaua, zure begiak*. AA III 349. **Noizbait, noizbait** asitzera noa [...] kristau aziai dotrina azaltzen. Ib. 399”).

⁶ *aldi bat*: ‘aldi batez, une batez, memento batez, istaño batez’; *OEHk* dioenaren kontra, ez dugu uste Lazarragarenean ‘vez, turno’ esan nahi duenik, ‘istaño, memento, une’ baino. Eskuizkribuan lau aldiz

Onezquero⁷ fia ce çatez,⁸
 ez artu fantasiaric; 10
 ezcon baçatez, eongo çara
 ardia leguez mansaric.⁹

Beste bategaz ezcondu arren,
 uste badoçu oba dala,
 errazoaz desaqueçue:¹⁰ 15
la bella mal maridada.
 Orduan acordaduco çara
 oy nola esan niçun nic:
 ezcon baçatez, eongo çara
 ardia leguez mansaric. 20

Ala çara mudaduco, ce
 ez çau¹¹ inorc eçautuco;
 bici beste bat¹² artuco doçu
 condiciooc quençaiteco.¹³
 [...]
 [...]

aurkitu dugu: A8: 8, A17: 48, A17: 61 eta B14: 9. Cf. *OEH*, s.v. *aldi*: “Salvo en ciertos ejs. anómalos de *RS*, donde no aparece *denpora*, en los textos antiguos es equivalente a ‘vez, turno’. Va ampliando su campo semántico significando tbn. ‘tiempo concreto’. A partir de Azkue se comienza a emplear tbn. como sustitutivo de *denbora*”.

⁷ *Onezquero*: ‘hemendik aurrera’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen erakuslean oinarritutako forma dugu.

⁸ *fia ce çatez*: ‘ez zaitez fida’.

⁹ *mansaric*: Orotara hiru aldiz errepikatzen da lelo hau gorde dugun poema zatian. Bitan, lehenengoan eta azkenean (A9: 4 eta A9: 20), zuzenduta dago, eta erdikoan ez. Egilearen zuzenketa dirudi, eta interpretatu dugu agerraldi guztietan zuzendu nahi zukeela.

¹⁰ *desaqueçue*: ‘esango dizute, esan diezazukete’; *esan* aditzaren NOR-NORI-NORK forma trinkoa da.

¹¹ *çau*: ‘zaitu’.

¹² *bici beste bat*: ‘beste bizi bat’, hitz-ordena ezohikoan.

¹³ *quençaiteco*: ‘kentzeko’.

[ezcon baçatez, eongo çara
ardia leguez mansaric.]

25

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

izenb. Coplac] goian bi lerro tatxaturik: *doncellachoa librerie çaoz / ..ç. bioça* (azkenurreko hitzean ç bigarren letra ere izan liteke, hurrengo lerroko *donçellachoa*-ren arabera; azken hitzetan *o* eta *a* ez dira argi ikusten); *coplac*, itxuraz, lerroartean idatzi da gero. **2** soberviagaz] *b-e* artean letra bat tatxaturik (agian *r*). **4** mansaric] *o* bati *a*-ren hankatxoa erantsi zaio; esk. *masaric*. **5** baçaoz] lehenik *çaoça* idatzi zuen, gero *ba-* lerroartean idatzi zuen, eta azken *a* tatxatu. **6** noxbayt] *y* letra baten gainean (agian *t*). **12** mansaric] esk. *mansoric*. **17** acordaduco çara] aurrean *eçautuco docu* hiru marraz tatxaturik. **20** mansaric] *o* bati *a*-ren hankatxoa erantsi zaio.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A8 – Coplac: Doncellachoa, orain çaoz...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A9

Cançión: Iragarri oy ez naguiçun...

A3, A5 eta A8 poemen ahapaldi-egitura berekoa da. Baina, poema honetan, maite-solasa da elementu garrantzitsuena, neskaren eta “jentil honbrea”ren arteko elkarrizketa, hain zuzen, “*bildur nax*” / “[*ni bildurrago nax*” jokoan oinarrituta. Kasu honetan, elkarrizketan txertaturik dago errepika, beti gizonaren ahotan. Neska da gizonarekin harremana izan nahi duena (tentuz hasi arren, nabarmen), baina gizonaren ustez andrazkoak ez dira aski zuhurrak eta, ondorioz, ez du ezer nahi neskarekin. Errepika solasaren barruan sartzen duten poemak ezagunak dira gaztelaniazko herri-poesian; Carlos Eustoliak aztertu ditu horietako batzuk, “El diálogo amoroso en la antigua lírica popula hispánica” artikuluan (Eustolia 2007).

<1175r>

Cançión

—Iragarri¹ oy² ez naguiçun,
jentil honbrea, bildur nax.

—Neurc³ ecusiric nola çarean,
nesquea, bildurrago nax.

—Nola andraen bildur çara, 5
aec бага onic ez badoçu?

—Aen obraen oyta bildur nax;
çure⁴ bere bay, badaguiçu.

—Ez dot eguingo gauça gaxtoric,
oy ez dasaçun⁵ “bildur nax”. 10

—Neurc ecusiric nola çarean,
nesquea, bildurrago nax.

¹ *Iragarri*: ‘salatu’ adiera bide du.

² *oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

³ *Neurc*: ‘neuk’, izenordainaren forma zaharrean.

⁴ *çure*: ‘zure obren bildur’ alegia.

⁵ *ez dasaçun*: ‘esan ez dezazun’; *esan* aditzaren subjuntibo trinkoa.

—Cerren⁶ dioçu secretoric
oy andraetan ez dala?
—Cerren causea beguiraçaca⁷ 15
ifinten dave obratan.⁸
—Faltaduco jaçulaco
cençuna⁹ goganbear nax.¹⁰
—Neur[c]¹¹ ecusiric nola çarean,
nesquea, bildurrago nax. 20

—Andraetan discrecioric
ez dala uste al doçu?
—Bay, baya daven cençucho ori
gaxqui daroae guiadu.¹²
—Oyta bildurrac icara nabil, 25
ez daquit neurau nor naxan.
—Neurc icusiric nola çarean,
nesquea, bildurrago nax.

Fin

⁶ *Cerren*: ‘zergatik’; galdetzailea da hemen.

⁷ *beguiraçaca*: ‘begiratzeko, begiratu gabe’.

⁸ *ifinten dave obratan*: ‘horrexetan hasten dira’; cf. *DAut*, s.v. *obra*: “Poner por *obra*. Phrase que significa passar a executar alguna cosa y dar principio a ella”.

⁹ *Faltaduco jaçulaco / cençuna*: ‘Zentzuna faltatuko jatzulako’, hitz-ordena ezohikoa.

¹⁰ *goganbear nax*: ‘beldur naiz, kezkatu nago’; cf. *OEH*, s.v. *goganbear*: “**I**. Sospecha, recelo, inquietud. “Inquiétude intérieure, soupçon” Dv. ● *Tr*. Al Norte hay ejemplos de Dechepare, Etcheberri de Ziburu, Haramburu, Axular y Oihenart; al Sur, aunque lo emplean Mendiburu y Ubillos, no vuelve a aparecer hasta el s. XX. ★ [...] *Handik zerbait kalte ethor zekion gogan beharrez eta beldurrez*. Ax 27 (V 15). [...] *Zenbait herritarren kezka eta goganbeharrak arindu nahi nituzke orain*. MIH 367”.

¹¹ *Neur[c]*: Ergatibo-faltari dagokionean, cf. *inor[c]* (AL: 1145r, A28: 147), *ni[c]* (A7: 38, A17: 107, B3: 34), *neur[c]* (A9: 19), eta *ar[c]* Sasiolakoarenean (B30: 86).

¹² *daroae guiadu*: ‘daroe gidatu, gidatu ohi dute’; “partizipioa + *joan / eroan*” perifrasi testu zaharretan usu agertzen zaigu ohitura adierazteko. Lazarragak ere behin baino gehiagotan erabiltzen du; cf., besteak beste, *Ene capaac egon doaz / ayn ondo toleztaduric* (A23: 53) eta *ascotan sarri nic neroean / requeridu ta seguidu* (B14: 7-8).

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

izenb. 1174 orria falta da. Bigarren zenbakuntza batean 37tik (=1173) 39ra (=1175) pasatzen da (nahiz goian ezkerrean 38 ere agertu), baina hirugarren zenbakuntza bat jarraia da, 22 (=1173) eta 23 (=1175), berriagoa den seinale. **4** bildurrago] esk. *bildurago*; cf. *bildurric* (1153r), *bildurrac* (poema honetan berean, A9: 25), etab. **12** bildurrago] esk. *bildurago*. **17** jaçulaco] ondoren *çençuna* tatxaturik. **18** nax] azken *a*-ren azpian letra bat, antza. **19** neurc] esk. *neur*. **20** bildurrago] esk. *bildurago*. **28** bildurrago] esk. *bildurago*.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A9 – *Cançión*: Iragarri oy ez nagiçun...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A10

Canción y copla echa por Laçarraga en servicio de Madalena

1176 eta 1178 orriak galdu direnez, ez dakigu ziur poema guk aurkeztu dugun moduan idatzia den. Gure proposamenaren arabera, 1175v, 1176 osorik eta 1177 osorik hartzen zituen poema honek, eskuizkribua osorik zegoenean. Hori pentsarazten digute poemaren ezaugarri metrikoei eta gaiaren garapenak. Ezaugarri metrikoei dagokienean, 10 silabako eta 8 silabako lerroak txandakatzen dira, eta lerro bikoitietan (*r*)ik errima dago (A11 poeman, berriz, errima ez da hain erabatekoa). Gaiari dagokionean, zerbait handia eta garrantzizkoa esan behar duela iragartzen du 1175v orrialdean, eta badirudi 1177v orrialdearen amaieran esaten duela, azkenik, esan beharrekoa: Magdalena da maitearen izena (hortaz, uste dugu 1178. orrian ez zuela poema honek jarraitzen).

Dena den, poema osoan aurkeztu den argudio-lerroa ez da erraz ulertzen, besteak beste erdiko zati handi bat (1176. orria) galdu delako. Poemaren aurretik beste tinta batez erantsitako izenburuaren arabera, Lazarragak Magdalena izeneko Diego Bikuñakoaren alabarentzat eginiko poema da, 1567ko Santiago eguneko gauean Bikuñako elizpean jarria eta Pedro Saenz apaizak kopiaua; hortaz, Bikuñako dama galantak eta “jentil honbreak” gogoan harturik idatziriko lerro hauek garrantzizkoak dira Lazarragaren lanaren dataziorako.

Ez dakigu ziur zer den idazlea haserreturik (*enojaduric* eta *afrontaduric*) daukana, baina badirudi mutilek ez dituztela Bikuñako neskek behar bezala zerbitzatzen. Aldiz, Lazarraga han biziko balitz (*ciudadecho chiquir batean neurcheau bacar-bacarric* bizi dela dio; Erdoñan, Ozetan eta Larrean bizi izan zen, garai desberdinetan), ondo zerbitzatuko lituzke, bizitza laburraren topikoak agintzen duen moduan (*on derechunay on erechaçu, [...] cegaiti laster orraco gara*). Baina Lazarragak dontzeila bakar bat maite du: Magdalena.

<1175v> *Canción y copla echa por Laçarraga en servicio de Madalena, hija de M. Diego de Bicuña, barbero, el qual puso en un poste del portegado¹ de la iglesia de Vicuña la noche de Santiago, a 25 de julio de 1567, y tomó el dicho traslado Pedro Saenz, clérigo de Bicuña, que lo supe yo después.*

¹ *portegado*: ‘ataria’.

Arren, choriac, exilic çaoz,²
badoçu miramenturic;
mundu guztia isasoagaz³
nançuçu,⁴ çaoz gueldiric.⁵
Dama galantac, ni ez nax digno, 5
ez dot merescimenturic,
çuetan⁶ miiau⁷ ifinteraco;⁸

² çaoz: ‘egon zaitez(te)’, agintera; çaoz eta çaoça, bietara erabiltzen du. Poeman gehiagotan agertzen da zu-ri dagokion aditz-morfema bere jatorrizko plural balioarekin.

³ mundu guztia isasoagaz: ‘mundu guztia eta itsasoa’ edo ‘mundu guztia itsasoarekin’. Bi aukerak dira posible, kasu honetan zaila baita ziur jakitea “Xrekin Y” erako egitura bat den ala sozietibo arrunt baten aurrean gauden; izan ere, halakoetan erabakigarria gertatzen da aditzaren pertsonari begiratzea, eta hemen ez dago jakiterik hurrengo lerroko nançuçu eta çaoz adizkiak zu ala zuek pertsonarekin komunztatzen diren.

⁴ nançuçu: ‘entzun nazazu(e)’; entzun aditzaren agintera trinkoa. Gisa horretako aginterazko forma trinkoak ez ziren ongi ezagutzen Lazarragaren testua agertu arte. Izan ere, historikoki, euskararen hizkera desberdinek egitura perifrastikoetara jotzen dute iragankorretako objektua 1. edo 2. pertsonakoa delarik. Cf. adibidez *Hiri cionat allaua, ençun neçan allauaiçuna* (Zalgize 131). Lazarragak, aldiz, forma trinkoak nasaiki erabiltzen ditu objektu mota hauekin ere: *nançuçu* (A10: 4), *erruqui nauca* (A16: 35, berorika), *naraçaçu* (A17: 48), *ce nafinçu* (A17: 60), *nacusu* (B23: 47). Arabarraren erabilera emankor horien ondoan, euskaraz ezagutzen den corpusean ez dugu beste bi aldiz baizik aurkitu objektua 1. pertsonakoa duen aginterazko forma trinkorik: bata *Arrasateko Erreketan* ([An]dra urena *Butroecoa nançuçu*, *Butr* A,6), eta bestea Oihenarten poesietan (*galdez nauzun horrez ukenduru negizu*, *Poes.* XXIV, 5).

⁵ nançuçu, çaoz gueldiric: Antzeko formula aurkitu dugu eskuizkribuko lau lekutan, ondoren datorren solasari adi izateko arreta eskatzen duen funtzio kataforikoan: *nançuçu, çaoz gueldiric* (A10: 4), *oy lenaengo abantajea / dasadan, çaoz exilic* (A14: 49-50), *Asi gura dot; / nançuçu, çaoz exilic* (A28: 39-40), *Arren, nançuçu, / Jaun Cerucoaen amorez, / conta deçadan / Pasio Santua dolorez* (B29: 17-20).

⁶ çuetan: ‘zuengan’, bizidun markarik gabe. Oro har, bizidunekin, Lazarragak *-gan* erabiltzen du leku-postposizioa aitzin; horrek balio du hala izenentzat nola izenordainentzat. Baina eskuizkribuan bi aldiz aurkitu ditugu (salbuespen gisa) izenordainetan *-gan*-ik gabeko formak: *Çuetara / joan joacen orduan / limosna esque / Jaungoicoaren contuan* (A26: 83) eta *Dama galantac, ni ez nax digno, / ez dot merescimenturic, / çuetan miiau ifinteraco* (A10: 8).

⁷ miiau: Birritan bakarrik aurkitu dugu hitza eskuizkribuan eta bietan bokal bikoitzarekin dago: *miiau* (A10: 7), *miiric* (A27: 41). Landuccirenean bokal bikoitzik gabe dago: “lengua, *mia*”. Cf. *OEH*, s.v. *mih*: “De uso general en la tradición septentrional. Al Sur apenas se documenta en autores guipuzcoanos (hay *mi* en los refranes de Isasti (*mingañ* en C), en Cardaberaz (*Eg* III 370) y Ubillos; *mi(h)i* en Moguel (CC), Aguirre de Asteasu, Orixe y N. Etxaniz (*LBB* 188), y *mihin* en Aresti (*Tobera* 287)). Es más frecuente entre los vizcaínos, cuya forma es *mi(i)n* desde el s. XVII. En los refranes recogidos por Garibay y en *RS* las formas documentadas son sin *-n*, pero seguramente con nasalización de la vocal. Para el dialecto alto-navarro hay *mi* en Beriayn, Lizarraga de Elcano, en un texto de Larrasoaña del s. XVIII (*ETZ* 58) y en Zubiri (en éste junto a *mih*), y *mi(h)i* en Mendiburu y en un texto baztanés del s. XVIII (*BOEans* 799). En *DFrec* hay 13 ejs. de *mih* y 1 de *miin*”.

banago losaz beteric.
 Oy,⁹ bada bere,¹⁰ borondateau
 daducat utra¹¹ osoric, 10
 ceñac ixilic egoteraco
 ez dit emayten lecuric.¹²
 Obligacioz bete ninduçun,¹³
 guztioç ala guraric;
 pagaetaco ezin neyque¹⁴ 15
 bapere servicioric.
 Oy, bada bere, presenteçho au
 artu eguiçu niganic;
 licenciea,¹⁵ arren, indaçu,
 badoçu borondateric, 20
 daquidancheau¹⁶ esateraco,

⁸ *çuetan miiau ifinteraco*: ‘zuetaz gaizki esaka aritzeko’; cf. *DAut*, s.v. *lengua*: “Poner lengua en alguno. Significa murmurar y hablar mal de él”. Ikusi baita *nigan miiric badafinçu* (A27: 41). Ohar bedi adibide batean bizidunaren marka erantsi diola izenordainari eta bestean ez.

⁹ *Oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

¹⁰ *bada bere*: ‘gutxienez, bederen’.

¹¹ *utra*: ‘oso’; gutxienez Kapanagari eta Oihenarten atsotitzei esker ezagutzen genuen (cf. *OEH*, s.v.).

¹² *ez dit emayten lecuric*: ‘ez dit ematen aukerarik’; eskuizkribuan bost lekutan dago antzeko egitura: *ez dit emayten lecuric* (A10: 12, A10: 62), *eztit emaiten / iguitaiac lecuric* (A23: 87-88), *ez diçu emun lecuric* (A27: 12), *eztit emayten lecuric* (A28: 30). cf. *OEHn LEKU(A) EMAN*, s.v. *leku*: “Dar lugar, consentir, dar consentimiento; dar ocasión, dar tiempo”.

¹³ *Obligacioz bete ninduçun*: ‘zure zordun egin ninduzun’; cf. *DAut*, s.v. *obligación*: “Se toma también por la correspondencia que uno debe manifestar y dar a entender tiene al beneficio que ha recibido de otro”.

¹⁴ *ezin neyque*: ‘ezin egin nezake’.

¹⁵ *licenciea*: Lazarragarenean, *-ia* bukaera duten izenek *-iea* bukaerarekin egiten dute forma mugatua: *historieac* (AL: 1138v), *sentenciea* (AL: 1153v), *gueraciea* (A6: 30), *licenciea* (A10: 19).

¹⁶ *daquidancheau*: ‘dakidantxo hau’; Lazarragaren eskuizkribuan, *-txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan; *-xe* atzizkiak, berriz, hiru balio hartzen ditu: **1**) Txikigarria (*-xe* = *-txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59). **2**) Izenondo eta aditzondoan intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3**) Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben* / *arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Kasu batean (*urteje* A14: 6), ez dakigu zehazki zein den balioa.

-au lehen pertsonako artikulua dela ulertu dugu, erabat argia ez bada ere.

ez eguin beste gauçaric:
gauçaxe¹⁷ batec oyta nauco
andiro enojaduric;
doncellachoac, esan bear dot, 25
ezin neongue¹⁸ exilic.¹⁹
[...]
<1177r> Çuegaz,²⁰ barriz, ez eucaen
oyta bapere conturic;
ene bicia! gueratu ninçan
andiro afrontaduric.²¹ 30
Ceruco Jaunac oy ez diela²²
amoreoquin dicharic,
cerren da²³ ceuroc servietaco
ez daven constanciaric.
Dama galantac, sinis naçaçu, 35
oy ceucaçu²⁴ dudaric,
lecu onetan bicico baninz,
ez neyala²⁵ besteric
gabaz-egunaz servidu baxe,²⁶

¹⁷ *gauçaxe*: ‘gauzatxo’; *-xe* atzizkiaz, ikusi 21. lerroko oharra.

¹⁸ *neongue*: ‘nengoke’.

¹⁹ *ezin neongue exilic*: Esaldi bera dago eskuizkribuko bi lekutan: *neure peneau esan bear dot / ezin neongue exilic* (A7: 57-58) eta *doncellachoac, esan bear dot / ezin neongue exilic* (A10: 25-26).

²⁰ *Çuegaz*: ‘zuekaz, zuekin’; eskuizkribuan lau aldiz aurkitu dugu *-egaz* sozietibo plurala: *çuegaz* (A10: 27), *oegaz* (A26: 87), *oriegaz* (B7: 33) eta *guiçonegaz* (B18: 128); eta bitan *-ogaz* sozietibo plurala: *escuogaz* (A17: 64) eta *damaogaz* (B2: 10). Plurala da orobat *baçugaz*: *urregorritzco letra baçugaz / egoan escreviduric* (A1: 11-12), *Egun batean leucala / beste baçugaz cabildu, / aen artera içan ninçan / exil-exilic coladu* (B14: 45-48), *baçugaz consultaduric* (B23: 22). Horien ondoan, bada *-ocaz/-ocaç* ere: *delicaduocaz* (AL: 1138r), *berbaocaç* (AL: 1151v), *beguiocaz* (AL: 1152v), *biciocaz* (AL: 1154v); eta *-equin*: *oequin* (A11: 2), *matalotequin* (B30: 69).

²¹ *afrontaduric*: ‘iraindurik, haserreturik’; cf. *DRAE H* 1933, s.v. *afrontar*: “5. ant. y vulg. Afrentar, causar afrenta”. Cf. baita *afrontadu* ‘iraindu, haserretu’ (A26: 4), baina *afrontadu* ‘iraindurik sentitu, lotsatu’ (B14: 26), eta *afrontua* ‘kargu-hartzea, errieta’ (A21: 13).

²² *ez diela*: ‘ez diezaiela eman’; **-in-* erro zaharreko adizkia.

²³ *cerren da*: ‘zeren eta’; testuko kasu bakarra da.

²⁴ *ceucaçu*: ‘ze eukazu, ez ezazu(e) eduki’.

²⁵ *ez neyala*: ‘ez negiala, ez nuela egingo’; adizki hau gainerakoetan *-g-rekin* kausitzen dugu: *neguiian* (A23: 23, B14: 22), *neguianean* (B14: 14), *neguiala* (B27: 106), etab., baina badira *g* gabeko formak testuan zehar: *eyoen* (AL: 1147v), *eyano* (AL: 1153r), *leyan* (A26: 32), *neyo* (B30: 27)...

	secula asperçacaric; ²⁷	40
	au çuegaiti ²⁸ eguiteraco	
	asco da errazoaric.	
	Oy, bada bere, bici oy nax,	
	Jaun Cerucoac guraric,	
	ciudadecho chiquir batean ²⁹	45
	neurcheau ³⁰ bacar-bacarric.	
	Ene icena letra ³¹ onetan	LÇRGA
	oy dago escreviduric.	
	Oy onegayti, jentil onbreac,	
	ez egon enojaduric,	50
	cegaiti çuec enojaceco	
	ez dot nic borondateric;	
<1177v>	guzti-guztioc serviceraco	
	nago ni obligaduric.	
	Oy, bada bere, ciertamente	55
	banago enojaduric,	
	cerren damaoc servietaco	
	ez doçun miramenturic.	
	Gueixeago ³² esango neben,	
	eugui baneu astiric;	60
	badanic bere, ³³ amoreonec	

²⁶ *baxe*: ‘baizen, baizik’; eskuizkribuan *baxe* eta *baize* formak agertzen dira (bakoitza zazpi aldiz, eta behin *baje*). Formari buruz, cf. *OEH*, s.v. *baizen*: “La variante *baxen* (<-ix-> a veces en fray Bartolomé) es propia de la tradición vizcaína; no se encuentra *baizen* en textos de este dialecto hasta el s. XX. Las formas sin *-n* se documentan en textos meridionales antiguos: *baize* en un texto alavés del s. XV, en una carta de Azpeitia del XVII y en el Catecismo de Cegama; *baxe* y *baxin* en Micoleta; *baizin* en *BBizk*.”

²⁷ *asperçacaric*: ‘aspertu gaberik, nekatu gaberik’.

²⁸ *çuegaiti*: Bi lekutan aurkitu dugu motibatibo plurala *-ega(i)ti* bukaerarekin: *arçaiægati* (AL: 1147v) eta *çuegaiti* (A10: 41).

²⁹ *ciudadecho chiquir batean*: Joan Perez Lazarragak lehen haurtzaroa Ozetan egin zuen; familia 1562 inguruan aldatu zen Erdoñara; 1576az geroztik Larrean bizi izan zen emaztearekin.

³⁰ *neurcheau*: *neurau*-ren forma indartua da; *-xe* atzizkiaz, ikusi 21. lerroko oharra.

³¹ *letra*: ‘monograma’.

³² *Gueixeago*: ‘apur bat gehiago’; *-xe* atzizkiaz, ikusi 21. lerroko oharra.

ez dit emayten lecuric.³⁴
 On derechunay on erechaçu,³⁵
 ez artu soberviaric,
 cegaiti laster orraco gara 65
 oetan acabaduric.³⁶
 Amorea ta bioc gabilça,
 ez dogu beste lagunic;
 dama curela³⁷ ifinten dogu
 gaztigadu³⁸ ta mansaric.³⁹ 70
 Abisaetan çaitudan guero,⁴⁰
 ez eguin beste gauçaric,
 çuen arteco doncella batec
 nauco enterraduric;⁴¹
 aen icena letra onetan MGDLNA 75
 oy dago relataduric;
 pensamentuoc altuan ditut,
 arc ala meresciduric.⁴²

³³ *badanic bere*: ‘hala ere’; *badanik bere* OEHN ez dago jasota, baina cf. *badarik* ‘hala ere’: funtsean Iparraldean lekukotzen bada ere, badago GN-zko adibiderik (1609ko poesietako batean, zehazki), eta Otxoa Arinek ere erabiltzen du. Lazarragaren eskuizkribuan zazpi aldiz aurkitu dugu: A6: 43, A10: 61, A24: 51, A26: 13, A27a: 7, B5: 27 eta B14: 51.

³⁴ *ez dit emayten lecuric*: Esamoldeari buruz, ikusi 12. lerroko oharra.

³⁵ *On derechunay on erechaçu*: ‘maite zaitu(zt)ena maite ezazu(e)’.

³⁶ *laster orraco gara / oetan acabaduric*: ‘laster beste mundurako gara, hauetan (hemengo kontuetan) amaiturik’; bizitza laburraren topikoaz ari da.

³⁷ *dama curela*: ‘dama krudela’, hots, Herioa.

³⁸ *gaztigadu*: ‘abisatu’; ohar bedi hurrengo lerroan *abisaetan* dagoela. Dirudenez, Lazarragaren eskuizkribuan *gaztigatu* aditzak beti ‘abisatu’ esan nahi du (cf. A7: 70, A10: 70, A16: 60, A28: 24 eta *gaztigu* A28: 146), eta *castigua* ‘zigorra’ da (AL: 1154r). Cf. OEH, s.v.: “Al Sur se da la distribución de variantes *gaztigatu* ‘avisar’ / *kastigatu* ‘castigar’; hay pocas excepciones —Refranes de Garibay, Beriayn, Iturriaga e Iza— en que *gaztigatu* se emplee para ‘castigar’.”

³⁹ *mansaric*: Adjektiboak genero femeninoaren marka hartzen du, baita *-ric* morfema eransten zaionean ere. Ikusi *mansaric* (A8: 4, A8: 12, A8: 26, A10: 70), *lindaric* (A17: 50), *enojadaric* (A17: 58) eta *satisfegaric* (A23: 32).

⁴⁰ *Abisaetan çaitudan guero*: ‘abisatzen baitzaitut, abisatzen zaitudanez’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaukausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Azalpeneko gisa interpretatzen ditugun perpaukausalarako *-n guero* eta *-n azguero* egiturak erabiltzen ditu; *-n guero* hau horietako bat da.

⁴¹ *enterraduric*: ‘ehortzirik’; hemen erabilera metonimikoa du eta ‘hilik’ esan nahi du. Cf. *sepultaduric* (A7: 34), itxuraz adiera bertsua duena.

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

izenb. Orrialde honetako testu guztia marra batek inguratzen du eskuinaldetik, eta txirikorda batek ezkerretatik. Eskuinaldeko marra ertzean goitik behera idatzita dagoenaren gainetik igarotzen da beheko aldean, beranduago egina delako seinale. || Canción ... después] azalgarri hau, bestetan bezala, beranduago erantsia da, beste tinta batez, poemaren nondik norakoak kontatu beharrez. Gero gainetik zirriborratua da, eta hitz batzuk besteak baino tatxatuago daude, batez ere neskaren eta aitaren izenak. || Laçarraga] esk. *LÇRGA* monograma. || Bicuña] esk. *bicuna*. || Vicuña] esk. *Vicuna*. || Bicuña] esk. *bicuna*. **27** 1176 orria falta da. Gainerako orrialde-zenbakuntzek *41* eta *24* ematen dute. **31** diela] hitzaren gainean mantxa bat; beheragoko beste batzuk bezala, ez dirudi nahita egindakoa denik. **32** amorequin] lehen *amoreoquien*; *e* marra bertikal batez tatxaturik dago. **47** onetan] alboan Lazarragaren monograma, eta horren ondoan *Lazarraga*, beste tinta batez eta agian beste letrakera batez erantsita. **65** orraco] *a*-ren azpian letra bat dago, *e* agian (gaineko puntua nahasgarri da, baina hainbat puntu daude lerroetan zehar arrazoirik gabe). **75** onetan] bestetan agertzen diren marra diagonalen ordez, *o*-ren aurreko ikurrak oraingoan] forma garbia du. **78** arc] aurrean hitz bat tatxaturik: *ç[...]*. Ez da kasualitatea izango esaldiaren beste agerraldian (A7: 44) *çuc ala meresciduric* izatea: baliteke, bada, lehenik edo *çuc* hura bera, edo (agian errazago, tarteari begira) *çeuc* jartzea.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A10 – Canción y copla echa por Laçarraga en servicio de Madalena” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

⁴² *pensamentuoc altuan ditut*, / *arc ala meresciduric*: ‘helburuak oso goian ditut’; bi lerro berak aurkitu ditugu beste poema batean: *Pensamentuoc altuan ditut / çuc ala meresciduric* (A7: 43-44).

A11

Jaio citecen maiaz ilean...

1178. orria galdua den arren, ez dirudi poema honen zatirik galdu denik; ondo ulertzen da, behintzat, ezagutzen ditugun hasiera eta amaierarekin. Martin eta Flora (edo *Lora*) gazteak elkarrekin hazi dira, adin berekoak baitira eta horma hormaren kontra diren etxeetan bizi baitira. Hazi ahala, maitasuna sortu da bien artean, eta, susmo txarrei bidea ixteko, Floraren gurasoek etxean giltzaperatu dute alaba. Gazteek laster aurkitu dute erremedioa: etxe bien arteko horman zuloa egitea, bien arteko komunikazioa errazteko. Berez, Piramo eta Tisbe Babiloniako maitaleen fabula mitologikoaren hasieraren aldaera da, Piramo eta Tisbe ere elkarren ondoko etxeetan bizi baitziren, eta, harremanaren debekua gainditzeko, hormako pitzadura bat erabiltzen baitzuten. XVI-XVII. mendeetan kontakizun horren bertsio asko egin ziren gaztelaniaz (Gongorarena da ezagunenetakoa) eta Europako mendebaldeko beste literatura batzuetan, horietako batzuk irragarriak.

<1179r> Jaio citecen¹ maiaz ilean,
 amorioa oequin;²
 doncelleari Lora ereyçan,³
 morroeorri⁴ Don Martin.
 Egun batean jaio citecen, 5
 Jaun Cerucoac guraric,
 oen gañean⁵ jasarri cidin⁶

¹ *Jaio citecen*: ‘jaio ziren’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra. Lehenengo hiru lerroak bigarrenkoz kopiau dituenak (ziur aski Martin Lopez Bikuñak) aldaketa interesgarriak egin ditu. Kasu honetan ondokoa: *citecen* > *cirean*.

² *amorioa oequin*: ‘amorioa (jaio zen) horiekin’. Hona Martin Lopez Bikuñaren kopiako aldaketa: *amorioa* > *amorioau*.

³ *Lora ereyçan*: ‘Lora zeritzon, Lora izena zuen’; aditzaren formari dagokionean, badira honen kide gehiago testuan zehar: *on dereiçut* (AL: 1144r), *ereiçan* (AL: 1145r), *nola ereiçun* (A7: 73), *ereyçan* (A11: 3), aditzaren bi adieretan (‘maitatu’ eta ‘izena izan’), baina ugariago dira palatalizaturiko adizkiak: *derechana*, *derechula*, *derechadan*, *derechudan*, *derecho*... Martin Lopez Bikuñak apur bat aldatu du bere kopian: *ereyçan* > *eriçan*.

⁴ *morroeorri*: ‘mutil gazte ezkongabeari’; eskuizkribuan hiru aldiz agertzen da *morroe* izena, eta hiruretan du esanahi bera, eta ez ‘zerbitzaria’: *morroe galant estiraduac* (A6: 31), *doncelleari Lora ereyçan / morroeorri Don Martin* (A11: 3-4), *ezta munduan morroeric / norc desaqueadan “nola ago?”* (A19: 37-38).

⁵ *gañean*: Hitz honetan, eskuizkribuan lau aldiz agertzen da <ñ> sabaikaria markaturik (*gañe*- A4: 18, A17: 82, A24: 31, B18: 5) eta hiru bider sabaikaritasuna markatu gabe (*gane*- AL: 1141v, A11: 7, A28:

amoremina⁷ dulceric.

Mundua mundu formaduzquero,⁸

oy⁹ ez da jaiο semeric

10

ene ostein nor ičan dan¹⁰

au baño guiçon firmeric.¹¹

Ese banatan bici cirean,¹²

ceñac eusten alcarri;¹³

44); *muin* ‘musu’ hitzean, behin markatu da sabaikaritasuna (*muñ* ‘musu’ A27: 38) eta behin ez (*mun* ‘musu’ A27a: 51); aipatu behar da badela *muyña* ‘funtsa, aberastasuna’ (B33: 2) ere, sabaikaritasuna markaturik. Uste dugu testuan *gane-* > *gañe-* eta *mun* > *muñ* aldatzea dela egokiena, jakinik eskuizkribu honetan bestelakoetan ere markatu gabe direla kontsonante sudurkari sabaikari batzuk, eta kontuan izanik Landuccirenean ere —Mitxelenak ohartarazi zuen moduan— sistematikoki *-ain* eta *-uin* bukaerak *-ayn* / *-añ* eta *-uyn* / *-uñ* idazten direla (cf. Lcc “ençima, *gaynean*”, “neruio, raiz, *çayna*”, “nuera muger; yerno, *errayna*”, “nauaja, *labayña*”, “cola de animal, *vuztayña*”, eta “beso, *muyn*”, “besar, *muyn eguin*”), eta ez *-an(e)* edo *-un* bizkaieraz bezala.

⁶ *jasarri cidin*: ‘jesarri zen, jarri zen’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra. *Jasarri* aditzaren esanahiari dagokionean, badirudi hala ‘eseri’ (A17: 99, A26: 149, B14: 49) nola ‘jarri’ (A10: 7, B5: 13, B17: 63) esan nahi duela eskuizkribuan, testuinguruaren arabera. Gaztelaniaz ere aurkitu dugu honen parekoa, hain zuzen XVII. mendearen hasieran erabilia (*apud CORDE*): “cuando este amor se sentó en mí” (San Juan Bautista de la Concepción, c. 1605, *La llaga de amor*).

⁷ *amoremina*: ‘maitemina’; Berpizkundeko poesian topiko ezaguna da “amoz minduta” egotea (Petrarca, Garcilaso...): maitalea “amoreminez” dago, ezin duelako lortu maitatuaren amodioa (arrazoiak askotarikoak izan daitezke). Testuan hitz honek dituen beste agerraldietan, esanahia hurbilago bide dago etimologiatik (AL: 1145r, A7: 78, A16: 47, B10: 12, B21: 2 eta B23: 118); aldiz, ematen du lerro honetan gaur egun maiteminak duen adiera arruntari dagokiola.

⁸ *formaduzquero*: ‘formadu zenetik, sortu zenetik’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen “partizipioa + *-zquero*” dugu.

⁹ *oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

¹⁰ *nor ičan dan*: ‘izan dena’; erlatibozko esaldia da.

¹¹ *firmeric*: ‘firmeagorik’; eskuizkribuan hiru lekutan aurkitu dugu “*baño* + adjektiboa gradu positiboan” egitura: *au baño guiçon firmeric* (A11: 12), *Mundu guztian ni baño ezta / oy amoradu firmeric* (A14: 111-112) eta *nic uste baño luce ičan da* (B7: 19).

¹² *cirean*: Mendebaldeko testu zaharretan, deklinabide mugatuan bezala, *a + a > -ea* disimilazioa gertatzen da adizki jokatueta ere, *-an* / *-ala* atzizkiak gehitzean: *doa + -an > doean* (RS), *daroa + -an > daroanean* (VJ) (cf. FHV 115). Hona Lazarragaren eskuizkribuan bildu ditugun adibideak: *joean* (AL: 1138r), *cirean* (AL: 1142v, AL: 1144r, AL: 1146v, AL: 1152r, AL: 1153v, A11: 13, A11: 17, A26: 120, A28: 100), *direan* (AL: 1147v, AL: 1152r, A1: 15, B17: 62), *çarean* (AL: 1152v, A12: 16, A17: 111, B18: 31, B18: 44), *guinean* (A7: 8, B18: 86), *cinéan* (A26: 94, A26: 156), *neroéan* (B18: 14), *cireala* (AL: 1145r), *joéala* (AL: 1147r), *çareala* (AL: 1151r), *direala* (AL: 1152r), *neroéala* (B18: 16). Ohar gaitezen Landuccik ez duela aldaketa horren arrastorik aditzean (“antecedente, *aurrera doana*”).

	eurac biac oy ebilcen ¹⁴	15
	bapere baga lagunic	
	gazte cirean artean, baña	
	azquero ¹⁵ beti loturic.	
	Cerren guztiac egon joacen ¹⁶	
	andiro admiraduric	20
	oy nola beti ebilten diran ¹⁷	
	Martin da ¹⁸ Flora bacarric,	
	ayta-amaoc efini dave	
	Flora oy encerraduric,	
	cerren bertati ¹⁹ jarri cirean	25
	sospecha gachez ²⁰ beteric.	
<1179v>	Amoraduoc ecustenean ²¹	
	euren buruac loturic,	
	aen bioçac numberebaita ²²	
	egon joacen tristeric.	30

¹³ *ceñac eusten alcarri*: ‘zeinek elkarri eusten zioten’; hau da, bi etxeak horma hormaren kontra zeuden. *Eusten* adizkia *eutsi* aditzaren iraganaldi trinkoa da; cf. *alcarri escuetaric eustela* (AL: 1142v).

¹⁴ *ebilcen*: ‘ibiltzen ziren’.

¹⁵ *azquero*: ‘geroztik’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko (*geroztik*, *momentu honetatik/hartatik...*) nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen *azquero* hutsa dugu.

¹⁶ *egon joacen*: ‘egon ohi ziren’.

¹⁷ *diran*: Eskuizkribu honetan, *nola* eta *nun* galdetzaileak buru diren zehar-galderetan, markaturik izan ohi da aditz-jokatua *-(e)n* atzizkiarekin. Hemen eta agian A17: 33-34 bertso-lerroetan legoke salbuespena, kontua palegrafiko hutsa ez balitz, hain zuzen, *-n* idatzi gabe izan arren irakurri behar izatea; *-n* defektiboa dagoela pentsatu dugu, hain zuzen.

¹⁸ *da*: ‘eta’.

¹⁹ *bertati*: ‘berehala’.

²⁰ *gachez*: ‘txarrez’.

²¹ *ecustenean*: ‘ikusten zituztenean, ikusten zituztelarik’.

²² *numberebaita*: ‘edonon’; cf. A19: 35. Beharbada balio modala izan lezake, ‘segurki, itxuraz, dirudienez’ adiera alegia. Añibarrok *nonberebait* jaso zuen (“creo que”, ap. *OEH*, s.v. *nonerebait*) eta, leku-adieran, Beovidek erabili (Bv *AsL* 205). *OEHk* jaso ez arren, badira *nonerebait*-en adibideak Mendibururengan ere, *Klasikoen gordailua*ren arabera (*ta geldituko zen, etorkizunaren begira ta lenbaitlen bere seme Jesus nonerebait ekusteko nai andiarekin*). Formaren aldetik, cf. *zelanbaista* (*RS*) eta, jadanik garatuta, *nondik-nahi baita* ‘nondik-nahi’ zubereraz (*OEH*, NONDIK-NAHI BAITA, s.v. *nondik-nahi*). Landucciren formak hau baino bakunagoak dira: “nada, *çerbere*”, “nadie, *norbere*”, “ninguna cosa, *ezta çerbere*”, “nunca, *ezta noxber*”...

Pensamentuac leucaela²³

dolorez manteniduric,

remedioa bila citecen,²⁴

eurençat gora²⁵ costaric.

Bijeac²⁶ alcar ecusteraco

35

olçori²⁷ dave iregui,²⁸

ifini dave miraderoa,

bioendaco cilegui.²⁹

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

1 1178. orria falta da; bigarren zenbakuntzan 43 agertzen da (ezkerrean, goiko puntan, testuak ia estalita) eta hirugarren zen bakuntzan, 25. 3 doncelleri] lehen l-ren azpian letra bat, agian. || Jaio ... ereyçan] lehenengo hiru bertso-lerroak beste esku batek (Martin Lopez Bikuñak, ziur aski) kopiatu ditu, bigarrenez, testu nagusiaren ondoko zuriune batean; testu bera da, baina aldaera interesgarriekin: *Jaio cirean mayaz / ilean amorioau / oequin donceleari / Lora eriçan*. 7 gañean] esk. *ganean*. Beste tinta

²³ *leucaela*: ‘zeuzkatela’; XVI. mendeko autore gehienek l- aurrizkidun hipotetikoko formak erabiltzen dituzte iraganeko edo hipotetikoko aditz nagusiek gobernatu mendeko konpletibo, denborazko, final, zirkunstantzialetan. Askotan forma hauek zeharkako estiloa markatzen dute: *erregutu eusan bere emazteari eugui leguiala contu andia Silverori bear ebena emateaz* (AL: 1142r), *Egun baten, bada, bere bideti joeala, topadu çan arçai bigaz, ceñai Silviac itaundu eusten nora lloacen* (AL: 1147r), *Ceruetaco Erregueari / oy dira encomendadu / suplicaetan liçatela / nay lequiela lagundu* (AL: 1154v), *Egun ascotan nic eguin nagon / modu ascotan erregua, / arren, osatu nenguiala / a liçan guero medicua. / Errespuesta emayten cidan / liçala nesca onestua, / ayta-amaac liqueoela / berebico afrontua* (A21: 9-13), *Baeguion ayteac erregutu / gau baten arren lagun leguiola, / cerren aseguin andi leyola* (B3: 31-33), *Ama emazte luyen ala ez nahi nuque galdatu* (Etx III, 17), *Fray Vicentec esala, Fedea cina liçala* (Fray 171). Azpimarratu behar da Lazarragaren testua agertu aitzin erabilera horren lekukotasunak biziki urriak zirela mendebaldeko testuetan.

²⁴ *bila citecen*: ‘bilatu zuten’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra da. Bestalde, Lazarragaren testuan *bilatu* aditza iragangaitza da, agertzen den hiru lekuetan: *beste amore bilatuco nax* (A4: 11), *Pensamentuac leucaela / dolorez manteniduric, / remedioa bila citecen, / eurençat gora costaric* (A11: 31-34), *bila ce çatez besteric* (A27: 34).

²⁵ *gora*: ‘garesti’; cf. *OEH*, s.v. *gora*: “(c. sg. A; Lcc, Lr, Añ, H). Caro. “Cara cosa, gauza gorea” Lcc”.

²⁶ *Bijeac*: ‘bixeak, biak ala biak’; <j> grafia bost aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan txistukari sabaikariaren balioarekin: *najala* (AL: 1147v), *baje* (AL: 1153r), *bijeac* (A11: 35), *urteje* (A14: 6) eta *beajaco* (A16: 46).

²⁷ *olçori*: ‘holtz hori, horma hori, pareta hori’; cf. Lcc “Pared, olza”.

²⁸ *iregui*: ‘ireki, zabaldu’.

²⁹ *cilegui*: ‘eskura’.

batek *artean* zuzendu du, *g* tatxatuz eta *n* itxuraldatuz, baina ez dago garbi noren eskua den. 21 ebilten] esk. *ebilte*. || diran] esk. *dira*.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A11 – Jaio citecen maiaz ilean...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](#) dago

A12

Gaztelatica jentil onbre bat...

Poemak bi zati ditu: lehenengo bi ahapaldietan, hirugarren bati gertaturikoaz dihardu narratzailearen ahotsak; hirugarren eta laugarren ahapaldietan, berriz, estilo zuzenean hitz egiten dio Joan Lopez Zuazukori. Baina ez dira zati lokabeak: Gaztelako “jentil onbrea”ren kasuak irakatsi behar dio Joan Lopez Zuazukori maitaleak maitatuaren erantzun onik hartzen ez duenean komeni zaiola uztea.

<1180r> Gaztelatica¹ jentil onbre bat
 orayn etorri ey² jacu;
 etorrizquero³ doncella batec
 amorez ey dau bencidu.

Doncelloorri on derecho,⁴
 doncelloorrec ez ari;
 au onela oy⁵ dan azquero,⁶
 esquerric asco Jaunari.

5

—Joan Lopez jauna Çuaçuco,⁷

¹ *Gaztelatica*: ‘Gaztelatik’; *-tika* ablatiboan hemen baizik ez da agertzen testu osoan. Etxeparek eta Landuccik ere forma horren adibideak dituzte: *cerutica iayxi cedin harçaz amatoruric* (Etx III, 48), “de villa en villa, *lecutica lecura*” (Lcc).

² *ey*: ‘ei, omen’; partikula honen lehenengo lekukotasuna *Arrasateko Erreketan* aurkitzen da (*Madalenaan an ei dauça*, TAV 3.1.7, 83), baina XIX. mendera arte oso gutxi lekukotzen da, ziur aski testu motengatik (dotrinak, otoitzak...). Cf. *OEH*, s.v.: “Documentado sólo en textos vizcaínos. Atestiguado ya en los Cantares de la quema de Mondragón, hasta la segunda mitad del s. XIX los ejemplos son, sin embargo, muy poco frecuentes”. Lazarragarenean bederatzi aldiz aurkitu dugu: A12: 2, A:12: 4, A23: 25, A24: 2oh, A27b: 5, A28: 2, A28: 10, B29: 10, B29: 24.

³ *etorrizquero*: ‘etorri denetik’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen “partizipioa + *-zquero*” dugu.

⁴ *Doncelloorri on derecho*: ‘dontzeila hori maite du’.

⁵ *oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

⁶ *onela oy dan azquero*: ‘honela baita, honela denez’; *gero* adberbioa oinarri duten egiturez, ikusi 3. lerroko oharra; hemen *-n azquero* horietako bat dugu.

ene esan⁸ bat eguiçu: 10
 bardin⁹ on ez derechun guero,¹⁰
 doncelleorri¹¹ ichaçu.¹²

Çure adisquidea nax¹³ ta
 gueiago¹⁴ ez dot esango,
 cegaiti baquit¹⁵ daqusunean 15
 nola¹⁶ çarean¹⁷ eongo.—

⁷ *Joan Lopez jauna Çuaçuco*: Pertsona-izen berezien egiturari dagokionean, ikusi bi hauek: *Mari Lopezco* (A27: 1) eta *Joan Lopez jauna Çuaçuco* (A12: 9). Martin Lopez Bikuñaren eskuz idatziriko aldaeran *Çuaçuço* (<ç> pro <c>).

⁸ *esan*: ‘agindu, aholku’.

⁹ *bardin*: ‘dena den, seguru aski’ edo ‘berdin; berdin hark zuri, zuk hari bezala’. Lazarragaren eskuizkribuan 11 aldiz aurkitu dugu *bardin*. Horietako batean bakarrik (AL: 1145v) du zalantzarik gabe gaurko ‘berdin’ esanahia, ‘berdintasuna’ adierazten duena; hiru aldiz (AL: 1151r, A25: 8, A27b: 7) ‘dena den, nonbait, beharbada, seguru aski’ adierazten du, gure ustez (cf. *OEH*, s.v., “de todas maneras, en cualquier caso” eta “probablemente, quizás”); behin, hemen hain zuzen (A12: 11), zalantza dugu bi adiera horietako zein ote duen; eta, azkenik, sei bider adierazten du baldintza (AL: 1172r, A24: 5, B17: 82, B18: 93, B18: 98, B23: 101).

¹⁰ *on ez derechun guero*: ‘ez baitzaitu maite, ez zaituenez maite’; *gero* adberbioa oinarri duten egiturez, ikusi 3. lerroko oharra. Azalpenezko gisa interpretatzen ditugun perpaus kausaletarako *-n guero* eta *-n azquero* egiturak erabiltzen ditu, eta *-n guero* horietako bat da hau.

Aipagarria da, balio kausala adierazten duten bi egitura horien baliokidetasunaren argigarri, adibide honen eta AL: 1151r atalekoaren arteko erabateko paralelismoa: *bardin gura naben azquero* (AL: 1151r). *OEHn* ez dago egitura honen adibiderik.

¹¹ *doncelleorri*: Martin Lopez Bikuñaren eskuz idatziriko aldaeran *doncelleori* (<r> pro <rr>).

¹² *ichaçu*: ‘utz iezaiozu’; eskuizkribuan, *ichi* ‘utzi, abandonatu’ aditzak beti hartzen du osagarria datiboan: *bigueleari ichita* (AL: 1141v), *destenpleac ichi eguion* (AL: 1143r), *ai ichita* (AL: 1144v), *erriari ichiric* (AL: 1147v), *Clariani bacarric ichita* (AL: 1151r), *niri bacarric ichiric* (AL: 1151v), *ecin ichi neidiçu* (AL: 1151v), *ichi eguiçu orreyñ cureldo trataetan çabenorri* (AL: 1152r), *ez alcarri ichi jaguiteco* (AL: 1153r), *Sirenari eta Silviari ichiric* (AL: 1154v), *ichi neusan* (A7: 117).

¹³ *nax*: Martin Lopez Bikuñaren eskuz idatziriko aldaeran *naz*. Kontuan izan behar da Martin Lopez Bikuñaren idazteko moldea bereziki axolagabea dela (lerro-antolaketa, hitz-banaketak...), eta, kasu honetan ere izan liteke <naz> grafiak *naiz* adieraztea, bestelakoetan *naiz* eta *nayz* idatzi baitu esku honek (B1: 1, B10: 1, B10: 3, B10: 19); bestela, eskuizkribuko bakarra litzateke, ustez XVIII. mendean aurkitu beharko genukeen forma hau.

¹⁴ *gueiago*: Martin Lopez Bikuñaren eskuz idatziriko aldaeran *gueago*.

¹⁵ *baquit*: ‘badakit’; eskuizkribuan ez dago behin ere *badaquit* forma osoa, horren kontrakzioz sorturiko *baquit* baino, lau aldiz (A12: 15, A17: 32, B7: 21, B29: 57).

¹⁶ *nola*: Martin Lopez Bikuñaren eskuz idatziriko aldaeran *nolan*.

¹⁷ *çarean*: Mendebaldeko testu zaharretan, deklinabide mugatuan bezala, *a + a > -ea* disimilazioa gertatzen da adizki jokatueta ere, *-an / -ala* atzizkiak gehitzean: *doa + -an > doean* (RS), *daroa + -an > daroanean* (VJ) (cf. *FHV* 115). Hona Lazarragaren eskuizkribuan bildu ditugun adibideak: *joean* (AL: 1138r), *cirean* (AL: 1142v, AL: 1144r, AL: 1146v, AL: 1152r, AL: 1153v, A11: 13, A11: 17, A26: 120, A28: 100), *direan* (AL: 1147v, AL: 1152r, A1: 15, B17: 62), *çarean* (AL: 1152v, A12: 16,

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

10 ene] aurrean letra batzuk tatxaturik. **12** Joan ... ichaçu] poemaren azpiko zuriunean, ziur aski Martin Lopez Bikuña Zuatzukoaren eskuz idatzita: *Christobal jauna Çuaçu[c]o ene adisqueida bardin on ez derechun guero doncelleor[r]i ichaçu.* **16** Çure adisqueida ... eongo] poemaren azpiko zuriunean, ziur aski Martin Lopez Bikuña Zuatzukoaren eskuz idatzita: *Çure adisqueida naz ta gueago eztot esango cegaiti baquit nolan çarean eongo.*

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A12 – Gaztelatica jentil onbre bat...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A17: 111, B18: 31, B18: 44), *guinean* (A7: 8, B18: 86), *cinean* (A26: 94, A26: 156), *neroean* (B18: 14), *cireala* (AL: 1145r), *joeala* (AL: 1147r), *çareala* (AL: 1151r), *direala* (AL: 1152r), *neroeala* (B18: 16). Ohar gaitezen Landuccik ez duela aldaketa horren arrastorik aditzean (“antecedente, *aurrera doana*”).

A13

Barri onac dacart...

Gabon-kanta elebidun honen edukia gardena da: aingeruek salbatzailea jaio dela jakinarazi diete Peritxo eta Anton artzainei.

Urkizuk (2004: 326. oin-oharra) ezagutzera eman zuen Francisco de Ocañak 1603an argitaraturiko liburuan (*Cancionero para cantar la noche de Navidad y las fiestas de Pascua*) dagoen gaztelaniazko gabon-kanta. Ez dago zalantzarik horren oinordeko dela Lazarragaren eskuizkribukoa, XVI-XVII. mendeetan beste hizkuntza batzuekin (katalana-gaztelania, gaztelania-latina, italiara-gaztelania, portugesa-gaztelania...) egiten ziren poema elebidunen erara taxutua, kasu honetan euskarazko eta gaztelaniazko lerroak aldizkatuz. Poemaren hasiera baino ez da landu elebitako bertsoan. Badira beste gabon-kanta batzuk ere euskara eta gaztelania horrela txandakatzen dutenak; ikusi, adibidez, Jose Antonio Arana Martixari esker ezagutzen ditugunak (Arana Martixa 1995: 74-77), Bilbon 1815ean argitaraturiko *Gabonetaco cantac bizcaitarrentzat* (*Bigarren cantea* da elebiduna). Lazarragaren eskuizkribuan beste behin erabili da hizkuntza-txandakatzea: “*Penado de tanta pena / nago çu ecusizquero, / y ninguna cosa buena / oy enetaco ez dago*” (A2: 21-24).

Gaztelaniazko poemaren zatiak aurkitu ditugu 1530.ean argitaraturiko plegu batzuetan ere (*Coplas nuevas fechas por Enrrique de Oliva: de la natividad de nuestro señor Jesucristo, y cántanse al tono de “Abrame tu el hermitaño”*), baina bistan da, hiru poemak elkarren ondoan ikusiz gero, Lazarragarenaren jatorrizko zuzena ez bada, nabarmen hurbilagokoa dela Ocañaren bertsoa:

Lazarraga	Ocaña	Oliva
	<i>Otras al tono de “No me le digays mal madre a fray Anton”</i>	
Barri onac dacart, <i>Pericho y Antón:</i> orayn jaio dala <i>nuestra salvación.</i>	Buenas nuevas buenas Perucho y Anton, que oy es nacida nuestra salvación.	DESHECHA Nuevas de gozar Habemos sabido: Que Dios es nacido Para nos salvar.
Guztioc guenbilcela <i>en nuestro ganado,</i>	Allá repastando el nuestro ganado,	Allá repastando En nuestra majada,

oy etorri jacu
un ángel bolando.
 Esan deuscu guero
aquesta canción:
 orain jaio dala
nuestra salvación.

Barria guençuanean,
el ato dejamos
 guztioc alcarregaz
y a Belén llegamos.
 Aynbat gauça egoan
de admiración
 jaio çan lecuán
nuestra salvación.

nos ha espantado
 un Ángel bolando,
 dixonos cantando
 aquesta canción,
 que oy es nacida
 nuestra salvación.

Y como le oymos
 el ható dexamos,
 luego caminamos
 y a Bethlen venimos,
 cosas allí vimos
 de admiración,
 donde era nacida
 nuestra salvación.

Estava el Cordero
 puesto a aquel sereno,
 cubierto de heno
 y sin repostero,
 un frío muy fiero
 le dava pasión,
 al que es nuestra vida
 y nuestra salvación.

Angeles del cielo
 lo acompañavan,
 unos altos estavan
 y otros por el suelo,
 cantan al moçuelo
 con acordación,
 que oy es nacida
 nuestra salvación.

Nosotros tañimos
 y también cantamos,
 dançamos, baylamos,
 jugamos, reymos,

Un ángel volando
 Con gran relumbrada,
 Con voz muy sonora
 Dijo: ¡Aho, pastores,
 Grandes y menores,
 Vía levantar:

Catad que es nacido
 Un claro lucero,
 Cuyo apellido
 Es Dios verdadero;
 Soy su mensajero
 Que os vengo á decir
 Que, sin debatir
 Le vais visitar!

Con esta señal
 A Belén iréis,
 Dentro en un portal
 Pobre lo veréis.
 Ende hallaréis
 La Virgen su madre
 Con un viejo padre
 Mucho de acatar.

Mía fe, el ható
 del todo dejamos:
 Luego, en aquel rato
 A Belén llegamos,
 Y al Niño hallamos
 Al frío sereno,
 Envuelto en heno
 En pobre lugar.

Una moza llana
 Estaba delante,
 Juro a diez, galana,
 De lindo semblante,

mil cosas hezimos
de consolación,
porque oy es nacida
nuestra salvación.

Pascuala bayló
con su desposado,
y Mingo Chapado
o qué bien cantó,
luego baylé yo
con mi primo Antón.
porque oy es nacida
nuestra salvación.

La Virgen reya
como yo baylava,
y el niño mirava
lo que yo hazía,
y el viejo dezía
o qué buen garçón
que oy es nacida
nuestra salvación.

Muy más relumbrante
qu el sol, y hermosa,
Fresca y graciosa,
Para a Dios loar.

Esta se sonaba
Haberlo parido,
Esta l’empañaba
Con grande sentido:
To lo vide asido
A los pechos d’ ésta,
Y con faz honesta
Le daba a mamar.

Con ésta jugaba
Estando mamando,
A esta abrazaba
Aficion mostrando;
Juro a sant Fernando
Qu’asmados venimos
De lo que le vimos
Con ésta pasar.

CABO

Pues en el ensay
De su parto santo
Nunca dijo: ¡ay!
Parió sin quebranto,
Y quedóse tanto
hermosa y bella,
Virgen y doncella,
Entera y sin par.

Bestalde, iruzkin berezia merezi dute artzainen izenek. Izenen hautua ez dagokio Lazarragari, jakina, gaztelaniazkoari baino, baina aipatu behar da *Perucho* dela Gaspar Gómezen *Tercera parte de la tragicomedia Celestina* (1536) antzezlaneko morroi *vizcaíno* barregarriaren izena, eta, geroago, 1550.ean, *Perucho* eta *Antón* biak direla morroi irrigarriak, lehena bizkaitarra eta bigarrena beltza, Martín de Santanderren *La comedia Rosabella* antzezlanean; gogoratu behar da, gainera, Martín de Santanderren

y a Belén llegamos.
Aynbat gauça egoan
de admiración
jaio çan lecuan
nuestra salvación.

20

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

16 *llegamos*] aurrean *benimos* (?) tatxaturik. **20** *nuestra*] esk. *nra*; *a*-ren gainean puntu bat, agian aurrekoetako *r*-ren gaineko diakritikoaren ordeiz.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A13 – Barri onac dacart...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A14

Mundu guztian orain ez dago...

Poema honetan lau zati bereizten dira: lehenengoan (1-50 lerroak), azpimarratzen da, damak mutilaren bihotza eta askatasuna idoki arren, azkenik mutilak lortu duela neska kateaz lotzea, eta, horregatik hain zuzen, maitaleak dama bat zerbitzeko zer egin behar duen irakasteko moduan dagoela. Bigarren partean (51-104 lerroak), “çaoz exilic” horren ondoren, hogeita lau aholku ematen ditu maitalearentzat, *Ars amatoria* gisa, maitatuaren baiezkora lortzen laguntzeko. Hirugarren zatian dioenaren arabera (105-110 lerroak), gehiago ikasi nahi izanez gero maitearen borondateari egin behar zaio kasu. Azkenik, laugarren zatian (111-120 lerroak), berriz aipatzen du bere kasu partikularra; lerro horien mezua ez da gardena, baina badirudi hurrengo asteazkenerako ezarri duela hitzordua neskarekin. Edozelan ere, maitalearen helburua ez da inola ere platonikoa, sexuarekin lotua baino: *bera ezta ecingo oean çabal-çabalic* (85-86 lerroak) edo *artalastoa aguin egizu* (117. lerroa) adierazpideak argiak dira zentzu horretan.

<1181r> Mundu guztian orain ez dago
 guiçon contentuagoric
 oyta¹ nola ni orain nagoan,
 Ceruco Jaunac guraric,
 çazpigarren ilabetean
 urteje² onau³ sarturic,
 iru egun cunplidu baga

5

¹ *oyta*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

² *urteje*: ‘urtexe, urtetxo’; <j> grafia bost aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan txistukari sabaikariaren balioarekin: *najala* (AL: 1147v), *baje* (AL: 1153r), *bijeac* (A11: 35), *urteje* (A14: 6) eta *beajaco* (A16: 46).

-*xe* atzizkiari dagokionean, hemen ez dakigu zehazki zein balio duen, baina, izenari erantsia denez, ziur aski nolabait txikigarria izan behar du. Izan ere, Lazarragaren eskuizkribuan, -*xe* atzizkiak, hiru balio hartzen ditu: **1**) Txikigarria (-*xe* = -*txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexeac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59). **2**) Izenondo eta aditzondoan intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3**) Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben / arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Bestalde, eskuizkribu honetan -*txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan.

³ *onau*: -*au* erakusle garbi gisa interpretatzeko argudioak (eta ondorioz izen sintagmatik bereizita idazteko) ez dira kasu honetan argiak; ondorioz, nahiago izan dugu lotuta utzi.

oy setienbrec emunic, ⁴	
ceña çan egun aleguerea,	
ene laztanac guraric,	10
ene laztanac guraric eta ⁵	
neurc ⁶ ala trabajaduric. ⁷	
Amore poderosoa, jauna,	
asco deusut esquerriç; ⁸	
çu serbiceco ez jat faltaco	15
secula borondateric.	
Denpora baten lotu ninduçun	
catea fortiz ⁹ batequin;	
Jaun Cerucoa alabadu, ce	
orain banago ¹⁰ libreric!	20

⁴ *çazpigarren ilabetean... oy setienbrec emunic*: ‘irailaren 3an’; iraila zazpigarren hilabetea zen erromatar egutegian (egutegi hori K. a. 46. urtera arte izan zen indarrean), eta Lazarragaren *setienbre* (latinez *septembris*) etimologikoki loturik dago *septem* “zazpi” zenbakiarekin. Ez dakigu horregatik aipatzen den *çazpigarren ilabetea*, ala akats baten ondorio den, iraila bederatzigarren hilabetea baita hala juliotar egutegian (zeina 1582ra arte izan baitzen indarrean) nola gregoriar egutegian (1582az geroztik gaur arte dugun egutegian). Eskuizkribuan bada antzeko esapide bat: *abuztu ilac / egun bat cunpliçacaric* (A28: 47-48).

⁵ *ene laztanac guraric / ene laztanac guraric eta / neurc ala trabajaduric*: Ahozko literaturan sarri agertzen da anadiplosia: testu-zati baten azken zatia hurrengoaren hasieran errepikatzea eta kateatzea; *bihurkia* deitu zion Manuel Lekuonak ahozko euskal literatura aztertzean. Testuan behin baino gehiagotan agertzen da baliabide hori: *ene laztanac guraric, / ene laztanac guraric eta / neurc ala trabajaduric* (A14: 10-12), *Erregue baleu enojadu, / enojadu ta / asco maneraz afrontadu* (A26: 2-4), *Amea baleu ayn onradu, / onrada eta / bere semeaz concertaedu* (A26: 14-16), *cerren ecusten / even guztia galduric, / galduric eta / suorrec abrasaduric* (A28: 91-94), *Aurquitu eta / dey eguin deuso umilic, / umilic eta / lisonja ascoz beteric* (B29: 41-44).

⁶ *neurc*: ‘neuk’, izenordainaren forma zaharrean.

⁷ *trabajaduric*: ‘ahaleginak eginik’; cf. *DAut*, s.v. *trabajar*: “Vale assimismo solicitar, procurar o intentar alguna cosa con eficacia, actividad y cuidado; [...] Vale también aplicarse con desvelo y cuidado a la ejecución de alguna cosa”.

⁸ *asco deusut esquerriç*: ‘eskerrik asko ematen dizut’; bi aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan **edutsi* aditza ‘eman’ adieran: *asco deusut esquerriç* (A14: 14) eta *Linda damea, asco deusut / nic aregaiti esquerriç* (A23: 27-28), baina, funtsean, esapide bakarraren aldaerak dira. Lazarragarenetik kanpo, beste behin baizik ez dugu aurkitu lekukotua esanahi horrekin, Zumarragaren gutunean (1537) hain zuzen: *esquerriç asco devstet* (*Contr.* 99, 40.1.). Adiera bera zuen **eradun*-ek ere antzina; cf. *Ceren hala daraucate emaztiari hoguenic* (Etx III, 34), *jatean drauco viçia* (M. Aldaz, Iruñea, 1609) edo *bere arimak derauka egiteko* (Ax 58), besteak beste.

⁹ *fortiz*: ‘bortitz, sendo’; *OEH*ren arabera Gerriko dateke aldaera honen lehen agerraldia. Orain arte G eta GN-n zegoen dokumentaturik, eta ekialderago ere bai. Lazarragaren eskuizkribuan sei aldiz dago (A14: 18, A16: 81, A24: 153, A28: 50, B17: 97, B18: 9).

	Donzellacho bat ecusi neben,	
	lindea parebagaric; ¹¹	
	oy neure bioz amorosoau	
	idogui ¹² cidan ¹³ bertati. ¹⁴	
	Neuregaz ¹⁵ neben libertadea	25
	eroan cidan berequin; ¹⁶	
<1181v>	ni aren minez ¹⁷ ilte ¹⁸ ninçan da ¹⁹	
	a beti aleguereric.	
	Nic aregayti ²⁰ iragaro ²¹ dot	
	munduan asco penaric;	30
	arc enegaiti oy oraingaño ²²	

¹⁰ *banago*: ‘nago’; *ba-*, Lazarragaren eskuizkribuan, aditz aurreko hutsa da batzuetan, eta ez du nahitaez galdegaia markatzen.

¹¹ *lindea parebagaric*: Hiru aldiz dago *lindea parebag-* eskuizkribuan: *Dama bategaz t[o]padu ninçan*, / *lindea parebagaric* (A7: 5-6), *Donzellacho bat ecusi neben*, / *lindea parebagaric* (A14: 21-22) eta *Orain dama bat servietan dot*, / *lindea parebaguea* (A24: 131-132). Hirugarrenean errimak eskatu du bukaera aldatzea. Gaztelaniaz, 1543ko lan anonimo batean aurkitu dugu ondokoa: “Pues una reina excelente / **linda sin comparación** / viene y trae a la serpiente” (*apud CORDE*). Eskuizkribuko beste bi lekutan ere badago *parebagaric* erabilera adberbialean: *Dama bategaz t[o]padu ninçan*, / *lindea parebagaric* (A7: 5-6), *Oy jente asco / egoan parebagaric* (A28: 73-74).

¹² *idogui*: ‘idoki, erauzi, kendu’; eskuizkribuan bost aldiz aurkitu dugu aditz hau, forma desberdinetan: *oy neure bioz amorosoau* / *idogui cidan bertati* (A14: 24) eta *nidocaçu nagoan penarean* (B3: 66), bai eta *guri bicioc edetera* (AL: 1153r), *buruac edetera* (AL: 1153v), *donzella batec edegui cidan* / *oy neure bioz coytadua* (A21: 3).

¹³ *cidan*: *Cidan* forma ez da hain bakana eskuizkribuan (cf. *cidan* 9 aldiz eta *eustan* 3 aldiz).

¹⁴ *bertati*: ‘berehala’.

¹⁵ *Neuregaz*: Sozietiboaren *-gaz* kasu-markarekin, hala genitiboarekin (*-regaz*) nola gabe (*-gaz*) erabiltzen dira pertsona-izenordainak eskuizkribuan: *neuregaz* (A14: 25) / *nigaz (passim)* / *neurgaz* (A16: 19); *aregaz* (A16: 15, A19: 24) / *agaz (passim)*; *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) / *beragaz* (B22: 61); *çuregaz* (AL: 1144v, A2: 2oh, A7: 15, A16: 20, A17: 95) / *çugaz* (AL: 1141r, A2: 2, A7: 26, A16: 9, A26: 134, B18: 143); *gugaz* (A1: 1).

¹⁶ *berequin*: ‘berekin, berarekin’; eskuizkribuan bitan dago *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) eta bitan *berequin* (AL: 1141v, A14: 26); guztietan da singularra.

¹⁷ *aren minez*: ‘haren irrikaz, hura biziki desiratuz’.

¹⁸ *ilte*: *-n* galdu du, testuinguru fonetikoarengatik (*n-* hurrengo silaban).

¹⁹ *da*: ‘eta’.

²⁰ *aregayti*: ‘harengatik’; testuan hiru lekutan agertzen da: *aregayti* (A14: 29) eta *aregaiti* (A23: 28 eta B7: 23). Ez dugu Lazarragarenez beste adibiderik aurkitu, ez *OEHn*, ez *OEHren* corpusean, ezta [Klasikoen Gordailuan](#) ere; badira *aregaitik* batzuk, baina denak XIX-XX.ekoak.

²¹ *iragaro*: ‘igaro, sufritu, jasan’; berez *igaro*-ren kausatiboa da. *OEHk* ez dakar.

²² *oraingaño*: ‘oraindano, orain arte, oraindik’; cf. Lcc “hasta aquí, *onino, orayngano*”. Eskuizkribuan hiru grafiarekin (<nn>, <ñ>, <ññ>) adierazita aurkitu dugu hitz honetako sudurkari palatala: *orainganno* (A14: 31), *oraingaño* (A19: 15) eta *oraingaño* (A24: 41).

eztau edugui ansiric.²³
 Oy orain, barriz, nic ifini dot
 bera cateaz loturic;
 oy, bada bere,²⁴ nic aregana 35
 asco dot borondateric.²⁵
 Ez daquiçunoc jaquin eguiçu,²⁶
 ce çaoz²⁷ engañaduric,
 cerren dama bat serbietaco
 asco bear da gauçaric;²⁸ 40
 amoraduac cer bear daben
 banago iracasiric.
 Oy ençuçu ta jaquin daguiçu,²⁹
 badoçu borondateric,³⁰
 cegaiti ascoc jaquin ez arren 45
 egon oi da³¹ tristeric.
 Iracasterren³² ez nago esque³³

²³ *ansiric*: ‘ardurarik, desirarik’; hemengo testu zuzenduan bezala, *anse* (eta ez *ansi*) argia da beste agerraldi batean (B20: 3); hortaz, ziurtzat jo dezakegu bigarren bokalaren tinbrean zalantzak zituztela; *anse* / *ansi*.

²⁴ *bada bere*: ‘gutxienez, bederen’.

²⁵ *asco dot borondateric*: ‘borondate asko dot, maitasun handia dut’; *-rik asko* egitura da.

Borondate hitzaren esanahiari dagokionean, ohar bedi poema honetako 16. eta 44. lerroetan ere *borondate* hitza agertzen dela, baina horietan ‘borondate’ ohiko adiera arrunta duela; hemen, ordea, ‘maitasuna’ esan nahi du. Cf. *DAut*, s.v. *voluntad*: “Significa también amor, cariño, afición, benevolencia, u afecto”.

²⁶ *Ez daquiçunoc jaquin eguiçu*: ‘ez dakizuenok jakin ezazue’; poeman gehiagotan agertzen da *zu-ri* dagokion aditz-morfema bere jatorrizko plural balioarekin.

²⁷ *ce çaoz*: ‘ez zaitetz(te) egon’, agintera; *çaoz* eta *çaoça*, bietara erabiltzen du.

²⁸ *asco bear da gauçaric*: Adierazpide berbera agertzen da beste poema batean: *Donzella eder juzgaetaco* / *asco bear da gauçaric* (A23: 77-78).

²⁹ *ençuçu ta jaquin daguiçu*: ‘entzun ezazu(e) eta jakingo duzu(e)’; hasiera batean, formaz subjuntibokoa den adizkiari balio finala egotzi genion, baina iduri luke zuzenena dela pentsatzea geroaldia adierazten duela. Mitxelenak (1954a) erakutsi zuen *RS* testuan subjuntiboko adizkiak erabiltzen zirela geroaldia adierazteko, beste hizkuntza askotan ohikoa den bezala (greziera zaharrean, besteak beste): *Ax adinhon ta axa hon* “Sé acomodado y serás bueno” (*RS* 31); *Yquedac ta diqueada* “Darásme y darte he” (*RS* 233). Erabilera horren hiru adibide bildu ditugu Lazarragaren testuan: *ençuçu ta jaquin daguiçu* (A14: 43), *Belarrioc irecaçu eta dançuçu* (A17: 8) eta *Ençuçu eta diracasudan / ezconduaren dotea* (A24: 47-48). Hiruretan, irakurketa berriak eta juntagailuak hasierako interpretazioan ekartzen zuen traba konpontzen du.

³⁰ *badoçu borondateric*: ‘baldin baduzue borondaterik’.

³¹ *egon oi da*: Amoradua egon ohi da tristerik, alegia.

	bapere intereseric; ³⁴	
	oy lenaengo abantajea ³⁵	
	dasadan, ³⁶ çaoz exilic. ³⁷	50
<1182r>	Jentil honbre oyta bear dau,	
	içango badau dicharic; ³⁸	
	utra galanto ebili bidi,	
	oy badau potestaderic; ³⁹	
	bere aoa ifini begui	55
	palabra dulcez beteric;	
	bere laztanaz ce beucaique ⁴⁰	

³² *Iracasterren*: ‘irakastearren, irakasteagatik, irakastearen truke?’; *-arren* atzizkiak hiru aldaera ditu eskuizkribuan, *-gatic* atzizkiaren baliokide gisa aditz-izenari gehituta, mendebaldeko tradizioaren arabera: *-tearren*, *-etarren* eta *-t(z)erren*. Ikusi *etortearren* (A3: 13); *probaetarren* (AL: 1139r), *castaetarren* (A14: 77), *contaetarren* (B3: 47); eta *ecusterren* (AL: 1142r, AL: 1145r, AL: 1147v), *iragaïterren* (AL: 1146r), *alabacerrren* (A6: 41), *iracasterren* (A14: 47), *servicerren* (A14: 115), *ebilterren* (B18: 120). Izenari gehituta ere aurkitu dugu, *-gatic* atzizkiaren baliokide, lau bider: *amorearren* (AL: 1143v, A7: 89, B22: 14), *dirurren* (B17: 60).

³³ *Iracasterren ez nago esque / bapere intereseric*: ‘irakastearren ez dut eskatuko batere interesik’; aholkuak musutruk emango dituela adierazi nahi du.

³⁴ *intereseric*: ‘interesik’; *intereseric* forma agertzen da berriz A23: 30 lerroan ere. Euskaraz ez dugu aurkitu forma horren beste lekukotasunik, baina gaztelaniaz *interese* hitza *interés* ezagunagoaren baliokidea da. Cf. *DAut*, s.v. *interese*: “Lo mismo que interés”.

³⁵ *abantajea*: ‘abantaila, bikaintasuna’.

³⁶ *dasadan*: ‘esan dezadan’; *esan* aditzaren subjuntibo trinkoa.

³⁷ *oy lenaengo abantajea / dasadan, çaoz exilic*: Antzeko formula aurkitu dugu eskuizkribuko lau lekutan, ondoren datorren solasari adi izateko arreta eskatzen duen funtzio kataforikoan: *nançuçu, çaoz gueldiric* (A10: 4), *oy lenaengo abantajea / dasadan, çaoz exilic* (A14: 49-50), *Asi gura dot; / nançuçu, çaoz exilic* (A28: 39-40), *Arren, nançuçu, / Jaun Cerucoaen amorez, / conta deçadan / Pasio Santua dolorez* (B29: 17-20).

³⁸ *Jentil honbre oyta bear dau, / içango badau dicharic*: ‘jentil honbre (izan) behar du, ditzaren bat izateko’; XVI. mendeko testuetan, “*-tuko + izan / *edun*” perifrasi oso gutxitan agertzen zaigu baldintza errealeko protasian. Lazarragarenean eta *RSen* aurkitzen dugu geroko prozesu baten adierazteko, apodosiak agindu bat adierazten duela: *Laztanagana joango bada ce beroaque lagunice* (A14: 90); *zu]re minez ilgo banaiz, / laudatu Jaun Cerucoa* (B30: 55-56), *Emongo badeustaçu luçatu çe eguidaçu* (RS 490). Bestalde, gaur egun bezala, *behar izan* aditz-lokuzioaren osagarri bezala erabiltzen da helburuaren adierazteko. Erabilera hori bera dugu pasarte honetan. Ohar gaitetzen Lazarraga eta Zalgize erabilera horren berri ematen duten lehen autoreak direla: *Jentil honbre oyta bear dau, / içango badau dicharic* (A14: 51-52), *Iñor içango bada avisadu, / bear dau forçoso enamoradu* (B2: 8-9); *hitzez berçeric behar da / haurrac haciren badira* (Zalg 66).

³⁹ *utra galanto ebili bidi, / oy badau potestaderic*: ‘oso dotore ibil bedi, ahalmenik badu’; *potestade* hitza dela-eta, zalantza izan dugu ea kargu bati dagokion (hots, ‘korregidore’), ‘botere’ esan nahi duen, ala ‘ahalmen, gaitasun’ adiera duen; azkenean, hirugarren aukera delakoan gaude.

⁴⁰ *ce beucaique*: ‘ez beza eduki’; *eduki* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da. Zati honetan, *b-aurrizkidun jusibozko adizki gehienek -ke* atzizkia daramate. Gisa horretan, aginduaren betetzea geroan

secula fantasiaric;	
oy, barriz, cunpliduco ⁴¹ ez badau,	
ce begui alfer promesic; ⁴²	60
crueldaderic baderacuso ⁴³	
beoque ⁴⁴ beti tristeric;	
dameac gaxqui esanagayti,	
ez galdu esperançaric;	
iñor beguira dagoanean,	65
ce beyqueo barbaric; ⁴⁵	
utra dulcero esan beguio	
bere penea exilic;	
presentexeac ⁴⁶ emun beguio,	
gauça usaiz beteric; ⁴⁷	70
oy partietan danean, barriz,	

kokatzen da, solas unetik kanpo. Lazarragaren testua agertu aitzin ez genuen geroaldiko jusiboaren lekukotasunik (cf. Lafon [1970] 1999: 488). Sail honetako bi adizki aurkitu ditugu eskuizkribuan: *ce beucaique* (A14: 57), *ce eucaiqueçu* A27a: 24, A28: 155.

Bestalde, ematen du halakoak *eukaite*- formaren analogiaz eratutako adizkiak direla. Cf. Lazarragaren eskuizkribuan, goian aipaturikoez gain, *eucaiteco* (A28: 119) eta *baneucaique* (B22: 15). Ikusi, orobat, Lcc “fiesta de guardar, *eguçari euchayteco*”.

⁴¹ *cunpliduco*: ‘promesa kunplitu’ ulertu behar da.

⁴² *ce begui alfer promesic*: ‘ez beza egin alferrik promesik’; *alfer* aditzondoa bide da; cf. *Alfer ifini naiçu purgaetan* (B22: 69).

⁴³ *baderacuso*: ‘erakusten badio’; *erakutsi* aditzaren NOR-NORI-NORK forma trinkoa da.

⁴⁴ *beoque*: ‘bego, egon bedi’; *egon* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁴⁵ *ce beyqueo barbaric*: ‘ez biezaio hitzik egin’; *beyqueo* adizkia, *egin* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁴⁶ *presentexeac*: ‘oparitxoak’; Lazarragaren eskuizkribuan, *-txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan; *-xe* atzizkiak, berriz, hiru balio hartzen ditu: **1)** Txikigarria (*-xe = -txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexeac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59). **2)** Izenondo eta aditzondoen intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3)** Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben / arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Kasu batean (*urteje* A14: 6), ez dakigu zehazki zein den balioa.

⁴⁷ *gauça usaiz beteric*: Esapide berbera agertzen da beste toki batean (A23: 56). Haren esanahiaz ez gaude seguru, baina baliteke ‘gustu oneko gauza baita, dotoretzat hartzen baita’ bezalako zerbait izatea. *Usai* izena ‘usain’ dela interpretatu dugu (cf. Lcc “olor, *usaia*” eta Bet *usai egitea*, etab.), ‘usaia, ohitura’ adiera baztertu ondoren; izan ere, *usaia* Iparraldeko tradizioko hitza izateaz gain, ez genuke espero berezko *-a* gabe agertzea.

	çuzpirioxe ⁴⁸ garrazpi; ⁴⁹	
	coytaric esan oy badegui,	
	ifini esporçaduric; ⁵⁰	
<1182v>	polsea, barriz, oy berabilque, ⁵¹	75
	oy diruz adornaduric;	
	erreal ⁵² ori ⁵³ castaetarren ⁵⁴	
	ez aceratu pausoric;	
	bere laztana dacusenean,	
	ebili ultra graberic; ⁵⁵	80
	secula, barriz, ce besaqueo ⁵⁶	
	besteren abantajaric;	
	denporeorrec emun badagui, ⁵⁷	
	ez egon tentaçacaric, ⁵⁸	
	cegaiti bera ezta ecingo ⁵⁹	85
	oan çabal-çabalic;	
	gabaz-egunaz ce beracusque ⁶⁰	
	secula cobardiaric;	

⁴⁸ *çuzpirioxe*: ‘zuzpirotxo, hasperentxo’; *OEHN* oso berriki dokumentatu da *zuzpiro* (FBar), eta are berrikiago *zuzpirio* (Tx. Agirre), baina gogoratu latinezko forma *suspirium* dela. Gaztelaniaz lekukotasun bakar bat aurkitu dugu *CORDEn*: 1490ko *Crónica troyana* (BNM 1733), Lazarragak ondo ezagutzen zuen liburua, bere *Relación histórica* idazteko erabili baitzuen.

Bestalde, *-xe* atzizkiari buruz ikusi 69. lerroko oharra.

⁴⁹ *garrazpi*: ‘garratz bi’; cf. *aberaspatequin* eta *aberaspategaz* (AL: 1446v).

⁵⁰ *ifini esporçaduric*: ‘ipini adoreturik, eman adorea’; *ifini nagui / oy arren esporçaduric* esamoldea dago A28: 33-34 bertso-lerroetan. Cf. *DAut*, s.v. *esforzado*: “Significa también valiente, animoso, de grande brío, corazón y espíritu, valeroso y denodado”.

⁵¹ *berabilque*: ‘erabil beza’; *erabili* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁵² *erreal*: *Erreal*a txanpon mota bat da, garaien arabera balio desberdina izan duena.

⁵³ *ori*: Erakusle gisa interpretatzea zaila badirudi ere, badirudi autoreak *ori* grafikoki bereizi nahi izan duela izenetik; halaxe eman dugu guk, bereizita, *erreal ori* sintagma.

⁵⁴ *castaetarren*: ‘gastatzearren, gastatzeagatik’; *-arren* atzizkiari buruz, ikusi A14: 47 lerroko oharra.

⁵⁵ *graberic*: ‘seriorik, zintzorik’; cf. *DAut*, s.v. *grave*: “Significa también circunspecto, que tiene entereza y causa respeto y veneración”.

⁵⁶ *ce besaqueo*: ‘ez biezaio esan’; *esan* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁵⁷ *denporeorrec emun badagui*: ‘denborak eman badeza, aukera izanez gero’; cf. *DAut*, s.v. *tiempo*: “Vale asimismo oportunidad, ocasión o coyuntura de hacer algo”.

⁵⁸ *tentaçacaric*: ‘saiatzekerik, saiatu gaberik’; cf. *DAut*, s.v. *tentar*: “Vale asimismo intentar o procurar”.

⁵⁹ *ecingo*: ‘etzingo, etzango’; eskuizkribuan lau aldiz dago *etzin* aditza forma jokatu gabe (ecin AL: 1152v, ecinic A1: 36, ecingo A14: 85, ezin A24: 53) eta behin forma trinkoan (*çaucidenean* A16: 86).

⁶⁰ *ce beracusque*: ‘ez beza erakutsi’; *erakutsi* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

laztanagana joango bada, ⁶¹	
ce beroaque ⁶² lagunic;	90
bere beguiac oy berabilque ⁶³	
laztanchoagan josiric;	
secula gauça guchiagaiti ⁶⁴	
ce begui sentimenturic; ⁶⁵	
oy beaçatu badagui bere, ⁶⁶	95
ez eracusi bildurric;	
oyta irago ce bequiqueo ⁶⁷	

⁶¹ *laztanagana joango bada*: ‘laztanagana joateko’; XVI. mendeko testuetan “-tuko + izan / *edun” perifrasiak hartzen zuen balioaz, ikusi A14: 52 lerroko oharra.

⁶² *ce beroaque*: ‘ez beza eroan, ez beza eraman’; *eroan* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁶³ *berabilque*: ‘erabil bitza’; *erabili* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁶⁴ *gauça guchiagaiti*: ‘gauza txikiagatik’; testuan beste behin agertzen da *gutxi* izenondo moduan: *Ainbat sentidu eben, bada, Silveroc Sirenac agaz eguin eben caso guchia, ece etorri çan erioçaco puntura* (AL: 1142r). Bietan pentsa daiteke gaztelaniaren kalkoak direla (“por poca cosa”, “el poco caso”). Cf. *OEH*, s.v. *gutxi*: “3. (V-gip), **guti** (SP, Dv, H), **gutxi** (V-gip; Lar). Ref.: Iz *ArOñ*; Etxba *Eib* (*gitxixa*). (Con art.). Poco, pequeño”; ondoko adibideetan gutxienak dira izen bati lotuta daudenak: “*Ansikabe direnèk kontu gutia hunez eginen dutela. Lç ABC A 2v*” eta “*Hazia ongi eraitea ez da gauza gutia. Dv Lab 65* (v. tbn. Mat 166, *EZ Man* II 205, Harb 172, Gç 118, Ch III 10, 3, Monho 126, Lg I 200, Brtc 98, Dh 115, Jaur 204, Hb *Egia* 41, Jnn *SBi* 153 *gauza gutia*; CrIc 142 *gauza gitxia*)”.

⁶⁵ *ce begui sentimenturic*: ‘ez bedi atsekabetu, ez bedi kexatu’; cf. *DAut*, s.v. *sentimiento*: “Se toma también por pena o dolor que immuta gravemente” eta “Significa assimismo quexa que se tiene contra algún sugeto, que ha dado motivo de sentir”. *CORDEn hacer sentimiento* adierazpidearen hainbat adibide daude eta ez dago beti garbi zein den adiera zehatza, biak hain hurbil egonik; erakusgarri bezala, hona Garibairen hau (*Memorias*, c. 1594): “ni de las lanzetadas **hizo sentimiento**, ni se quexó de nada”.

⁶⁶ *beaçatu badagui bere*: ‘mehatxatu badeza ere’; ikusi, zalantzazkoa bada ere, *beajaco bervaric* (A16: 46), eta Lcc “amenazar, *beaça eguina*”.

⁶⁷ *irago ce bequiqueo*: ‘ez bekio igaro’; jusiboko geroaldia da. *Irago* partizipioa bi aldiz dago eskuizkribuan (AL: 1153r eta A14: 97); aditz-izena beti (lau aldiz) da *iragaite*:- *iragaiterren* (AL: 1146r), *iragaiten* (A2: 19, A17: 70, B17: 44); baina testuko aditz trinko bakarrak kontsonanteen metatesia dauka: *naygaran* (B30: 37). *OEH*ko sarrera (s.v. *igaro*) interesgarria da, hala *igaro* / *irago* alternantziari dagokionean, nola aditz trinkoari dagokionean: “La forma *igaro* es casi general en guipuzcoano, y en vizcaíno es prácticamente la única documentada hasta finales del s. XVII y frecuente desde entonces. ***Irago* (documentado ya en Landuccio y Nicolás de Zubia)**, es la única variante que encontramos en el s. XVIII (*msOñ* (235r), Arzadun, Barrutia, Urquizu, Gamiz (206)); en el XIX es bastante frecuente: Moguel (tbn. *igaro*), fray Bartolomé, Astarloa, Arrese Beitia (tbn. un ej. de *iragotu* (*AmaE* 449)), Iturzaeta; en el s. XX sólo se encuentra en Lauaxeta (*AB* 58); pero cf. *infra* IGAROKO. Fuera del vizcaíno, emplean *irago* Larramendi (*Cor* 300), Xenpelar (191), F. Goñi y E. Arrese. **Se encuentran formas fuertes en los Refranes de Garibay y Bertso Bizkaitarrak (en ambos aigara), y en Refranes y Sentencias (digaran (231), con suf. de relativo)**; en el s. XX algunos autores (Lauxeta (*BBa* 76), L. Jauregi (*Biozk* 4), Gaztelu (*MusIx* 83)) recrean formas fuertes como *digaro*. El sust. vbal. *iragaite*- lo emplea Capanaga (part. *igaro*), e *iragaite*- Urquizu (tbn. *iragote*- (57); part. *irago*); hay

	bisitaçaca ⁶⁸ asteric,	
<1183r>	cegaiti artu ez daiquean ⁶⁹	
	oy beste servidoreriç; ⁷⁰	100
	oy alcançadu daiqueano ⁷¹	
	ez artu jaguin ⁷² celoric;	

igaroite- en *CatLlo* (96) y *CatBus* (57), siendo en ambos *igaro* el part. En *DFrec* hay 156 ejs. de *igaro*”.

⁶⁸ *bisitaçaca*: ‘bisitatzeke, bisitatu gabe’.

⁶⁹ *cegaiti artu ez daiquean*: ‘geroan har ez dezan’; geroaldiko subjuntiboa. Cf. orobat *gura deusut aguindu / gure errico abantajaoc / daiqueçula cantadu* (A6: 6-8), *Conjuraetan oy eta çaitut, / oean çaucidenean, / gogaberatu çaquezquedala / beguioz nacusunean* (A16: 85-88), *Conjuraetan oyta diçut, / gorpuceango araguioç, / nigana manso dacarqueçula / ceure beguicho lindo bioc* (A16: 97-100), *Arren aguir çaytes[que] / sacusquedan leyotic* (B30: 39-40). Lazarragaren testutik kanpo, beste behin baizik ez da lekukotzen geroaldiko subjuntiboaren erabilera, beste arabar baten testuan, Perutxoren kantan hain zuzen: *Esso[c] amor[e]ari / gajo nachala / y penas naçala / jatorquedala* (TAV 102-104). Bestalde, “*cegaiti* + subjuntiboa” egiturak helburuzko perpausa adierazi ohi du Lazarragarenean: *cegaiti obato alcar aditu daigun* (AL: 1147v), *cegaiti artu ez daiquean* (A14: 99), *Beguioç irecaçu guchi baten, / eta inca eçaçu orrerean / ceure sierbo onen biocean, / cegaiti dacusun nola dagoan / ya bici onegaz aspertua, minez mila lecutan çulatua, / cegaiti daquiçun, ceurc ecusita, / ez naxana min бага quexaetan* (B3: 79-86).

⁷⁰ *servidoreriç*: ‘adiskiderik, gorte-egilerik’; hau da, dama gorteatuko duen beste gizonik. Cf. *DAut*, s.v. *servidor*: “Se toma también por el que corteja o festeja alguna dama”.

⁷¹ *alcançadu daiqueano*: ‘erdietsi arte’; *daiqueano* aditz laguntzaileari dagokionean, testu zaharrenetan (Leizarraga, Lazarraga, Oihenart), *-no* atzizkiak denbora-tartearen azken muga adierazten du eta trinkoei eta “aditzoina + **edin*, **ezan*”, “aditzoina + **iro*” (ekialdean) eta “partizipioa + *egin*” (mendebaldean) perifrasiatako laguntzaileei gehitzen zaie. Azken bi perifrasietan izan ezik, beste egituretan *-ke* atzizkia beti agertzen da menderatzailea aitzin. Lazarragaren testuan, “aditzoina / partizipioa + **edin* / *egin*” egitura perifrastikoak baliatzen dira *-no* menderatzailearekin, orainaldian zein iraganaldian. *-ke* atzizkiari dagokionez, nahitaezkoa da **edin*-ekin, baina hautuzkoa *egin*-ekin. Askotan, idazle arabarrak *arean da* preposizioa erabiltzen du denborazko perpaus horren hastapenean, segur aski denbora-tartearen zedarrizteko: *arean da Silvero egoan lecuan el citezqueano* (AL: 1152r); *arean da Doridoc burua goratuta, ecusi eyano salbaje terrible bien figurea* (AL: 1153r). *Alcançadu* aditzaren esanahiari dagokionean, cf. *DAut*, s.v. *alcanzar*: “Significa assimismo conseguir, lograr, obtener lo que se desea, solicita o pretende por fuerza, armas o ruegos”.

⁷² *ez artu jaguin*: ‘ez hari hartu egin, ez hari hartu’; *jagui-* hainbat aldiz agertzen zaigu eskuizkribuan. Askotan aditz trinkoa edo beregaina da, baina laguntzaile gisa ere agertzen zaigu, partizipioa aditz nagusizat harturik. Bestalde, gehienetan aditz jokatugabea iduri du: *Jri remedio emun jaguiç* (AL: 1138r), *Nachaçu suplicaetan nay daquiçula, ene peneau oneyn andia dan azquero, remedioa emun jaguiten* (AL: 1152r), *eta prometidu even biac ez alcarri ichi jaguiteco, arean da Sirena ta Silvia idoro artean* (AL: 1152v), *cegaiti artu ez daiquean / oy beste servidoreriç; / oy alcançadu daiqueano / ez artu jaguin celoric* (A14: 99-102), *Orain dama bat servietan dot, / lindea parebagea; / oy eztauco meresciduric / niganic ancietea / eguin deustan mesedeac / servidu jaguin artean* (A24: 131-136), *Jaun Cerucoac / çuri bidaldu jaguiniç; / adietaco / badeçu miramenturic, / ez consentidu / ceure lurrean gaxtoric* (A28: 165-170), *Aren aoti berba oa / neguianean aditu, / reberencia jaguiteco / belaunoc neben incadu* (B14: 13-16), *Apea nindin çaldirean / guchi bat apartaduric; / berba neguion lurrerean, / neurau nengoan lecrean / reberencia jaguiniç* (B18: 66-70), *Beti nabil casoau dala / trabajadua azquero, / inox dicharic eztudala / bencedoreçat atabala / jo jaguiteco sendoro* (B18: 111-115), *guztiay*

gabaz-egunaz servidu begui secula asperçacaric. ⁷³	
Oy gueyago gura badoçu, amoraduac, icasi, estudiadu, arren, eguiçu laztanaen borondateti, cerren bestela oyta ez jaçu probechaduco gauçaric.	105 110
Mundu guztian ni baño ezta oy amoradu firmeric. ⁷⁴ Ene laztanac merescidu dau oy asco abantajaric; a servicerren ⁷⁵ aspertu ⁷⁶ banax, banago descansaduric. Artalastoa aguin eguiçu, nic al daguidan gauçaric; eguztena ifini nauçu obligacioz beteric. ⁷⁷	 115 120

berba jaguinic (B29: 50), *modu onetan / oyta berba jaguinic* (B29: 79-80). Edozein kasutan, beti agertzen da iragankor gisa eta datibozko argumentu batekin. Uste dugu aditz ezezagun horren azpian *egin* aditzaren forma hirupertsonala (NOR-NORI-NORK) ezkututzen dela.

⁷³ *asperçacaric*: ‘nekatzekerik, nekatu gaberik’; cf. Lcc “cansar, *aspertu*”. Cf. orobat, *OEH*, s.v. *aspertu*: “2. [...] Cansar(se); desanimar(se); aburrir(se)”.

⁷⁴ *firmeric*: ‘firmeagorik’; eskuizkribuan hiru lekutan aurkitu dugu “*baño* + adjektiboa gradu positiboan” egitura: *au baño guiçon firmeric* (A11: 12), *Mundu guztian ni baño ezta / oy amoradu firmeric* (A14: 111-112) eta *nic uste baño luce içann da* (B7: 19).

⁷⁵ *servicerren*: ‘zerbitzatzearren, zerbitzatzeagatik’; -*arren* atzizkiari buruz, ikusi A14: 47 lerroko oharra.

⁷⁶ *aspertu*: ‘nekatu’.

⁷⁷ *Artalastoa aguin eguiçu, / ... obligacioz beteric*: Poemaren bukaera ilun samarra da, eta ez dugu uste erabateko interpretazio sendoa lortu dugunik. Lehenengo bi lerroak honela uler litezke: ‘Arto-lastoa enkarga ezazu, nik (egin) ahal dezadan gauzarik’; poetak arto-lastoa enkargatzen du ohea prestatzeko eta bertan sexuarekin lotutako *gauzak* egiteko. Azken bi lerroetan, asteazkenean neskarekin hitzordua duela adierazi nahi du seguruenik, baina *eguztena* hitzak hurrengo arazo gramatikal hauek sortzen ditu, eta horien arabera interpretazioa aldarazten du: (a) *eguztena* absolutibotzat hartuz gero, *ifini nauçu* NOR-NORK adizkia NOR-NORI-NORK baten ordeztu egongo litzateke —gaur egun ere batik bat kostaldean aurkitzen dugunaren antzera—, baina testuan adibide bakarra litzateke eta ez dirudi garai hartan solezismo hori gertatzen zenik; (b) bokatibotzat har liteke (‘asteazkena, ipini nauzu obligacioz beteric’), baina zer dela-eta hitz egiten dio poetak asteazkenari?; (c) azkenik, pentsa liteke *eguztena* absolutiboa *eguztenean* inesiboaren ordeztu dagoela, “noiz” adierazteko, gaztelaniazko “nos vemos el

Fin

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

3 oyta] *-ta* lerroartean erantsita. 6 onau] *-u* lerroartean erantsita. 32 ansiric] lehenago *anseric*, *e*-ren gainean *i* zuzenduta; badirudi esku berak zuzendua dela. 38 çaoz] esk. *caoz*. || engañaduric] esk. *enganaduric*. 39 cerren] *-n* gero erantsia hitz artean. 45 ascoc] esk. *ascoo*. 51 honbre] *-n*-ren gainean letra bat idatzi da, *n* bera kopiatuz edo. 57 beucaique] esk. *beuçaique*. 71 partietan] esk. *partieta*. 73 coytaric] ondoren *oyta* tatxaturik. 76 oy] aurretik letra batzuk (agian *no*-) tatxaturik. 80 ebili] esk. *ebeli*. Eskuizkribuan maiz agertzen da *ebil-* forman, eta beste behin ere ez *ebel-*. 81 secula] *s*-ren azpian ç. 96 bildurric] esk. *bilduric*.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A14 – Mundu guztian orain ez dago...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

miércoles” bezalako esaldietan legez (‘asteazkenean ipini nauzu obligazioz beterik’); honen antzeko beste bat aurkitu dugu eskuizkribuan: *ecin ancitu neydi aynbat denpora on derechadan gaucea* (AL: 1152r).

A15

Lo que acaeció a un galán con una dama en Álaba

Poema eskatologikoak ez dira gutxi isekazko literaturan, eta horien artean badira batzuk uzkerren ingurukoak (gaztelaniazkoen artean Quevedorenak dira, seguruenik, ospetsuenak). Gaztelaniazko poema honen gai bera du euskaraz eskuizkribu honetako B14 (*Tenpora baten baneroean...*) poemak ere: neska eta mutila elkartu direnean, neskari ihes egin dio uzkerak eta lotsatuta geratu da; neskak lotsatuta izateko arrazoirik izan ez dezan, mutilak ere uzkerria askatzen du neskaren aurrean. Gaztelaniazkoan barre egiten du neskak, baina mutilari jakinarazten dio baduela mutil-lagun gizalegezkoagoa.

<1183v> *Lo que acaeció a un galán con una dama en Álaba.*
Compuesto por Laçarraga.

O, muy leales amadores
 de aquesta tierra del Rey,
 consejadme qué aré,
 por vuestra bida, señores;
 que sin le azer errores 5
 perdí una señora mía,
 donde culpa no tenía;
 sed vosotros juzgadores.

Ansí fue, por mi pecado,¹
 que un día la fuy a ver 10
 su muy lindo parescer,
 que me tenía conquistado;
 y por darle un abraçado,
 umilmente y muy quedo

¹ *por mi pecado*: ‘alajaina’; cf. *DAut*, s.v. *pecado*: “Por mis *pecados*. Phrase adverb. con que se significa el motivo o causa de haber sucedido mal alguna cosa, dando a entender que es en castigo de ellos. Algunos dicen por negros de mis pecados”.

soltósele un grande pedo, 15
y aquesto fue sin su grado.²

Ella fue tan bergonçosa
que no me pudo ablar,
y comiença de llorar
diziendo triste cuytosa:³ 20
—Sienpre seré desdeñosa,
y pues soys vos trobador,
trobaréys de mi error
y cómo pasó tal cosa.—

Yo la dixé: —Vida mía, 25
sed segura, mi señora,
que de vos no trobo agora
i menos en ningún día,
que yo descortés sería
en trobar⁴ de vuestro peer;⁵ 30
mas queredme prometer
lo que sienpre os pedía.—

Ella con grande pesar
se fue luego a esconder,
e yo, por le azer plazer, 35
fuy de allí y dexela estar.
Y sabed que, sin burlar

² *sin su grado*: ‘nahi gabe’; cf. *DAut*, s.v. *grado*: “Vale también voluntad y gusto. Y assí, hacer una cosa de grado es hacerla de buena gana u de voluntad; y al contrario, hacerla de mal grado, o mal de su grado, es hacerla contra su voluntad y de mala gana”.

³ *cuytosa*: ‘atsekabetuta, saminduta’.

⁴ *trobar*: Lerro hauek 1186r orrialdean kopiatu dituenak (ziur aski Martin Lopez Bikuñak) *torvar* idatzi du honen lekuan.

⁵ *peer*: ‘uzker egin’; cf. *DAut*, s.v. *peer*: “Arrojar, despedir la ventosidad del vientre por la parte posterior”.

y sin más yerro la azer,
que nunca me quiso ber
ni tan solamente ablar. 40

Después la vi en un portal⁶
a la graciosa donzella,
y fuyme a sentar cabo ella
sin serle más desleal.
Y enpujé por mi gran mal 45
un pedo mucho mayor,
y díxile:⁷ —Buen amor,
ora estamos por igual.—

Y bolbiéndose al trabés,
cubrió su rostro deprisa; 50
tomola muy grande risa,
llamándome descortés,
deziendo con gran brabez:⁸
—No es razón de hablar contigo,
que ya yo tengo otro amigo 55
más polido⁹ y más cortés.—

Fin

⁶ *portal*: ‘arkupe’; cf. *DAut*, s.v. *portal*: “Se llama también el lugar cubierto, construido regularmente sobre pilares, que se fabrica en las calles y plazas para pasearse o preservarse del agua y el sol”.

⁷ *díxile*: *Zalantzazko* forma da, *CORDEn* ez baitugu aurkitu honen lekukotasunik (*dixele* agertzen da beti).

⁸ *con gran brabez*: ‘suhartasunez’; *DAutek* ez dakar *bravez* forma (bai, ordea, *braveza*, jakina), baina *CORDEn* hiru agerraldi daude.

⁹ *polido*: ‘polit, eder’; cf. *DAut*, s.v. *pulido*: “Se toma también por agraciado y de buen parecer”.

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

izenb. Laçarraga] esk. *LÇRGA* monograma. **4** señores] esk. *senores*. **6** señora] esk. *senora*. **19** llorar] esk. *llorrar*. **25-30** Yo la dixе ... trobar] lerro hauetako zati bat 1186r orrialdean kopiatu da beste idatzaldi batean (ziur aski Martin Lopez Bikuñaren eskuz): *Yo la dixе: bida mía, que yo descortés sería en torvar*. **26** señora] ñ ez da ziurra; diakritikoa izan litekeena puntu bat da, eta, beharbada, ez nahita idatzia. **27** i] aurrean *et* tatxaturik.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A15 – *Lo que acaeciό a un galán con una dama en Álaba*” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A16

Ene laztana, ene lindea...

1184. orriaren aurkian eta ifrentzuan idatzirik dago poema hau, baina dirudienez ez dago amaituta, gehiago idazteko lekua zegoen arren paperean. Hamar silabako eta zortzi silabako distikoen segidak dira, gure ustez, norbaitek lerroak launaka biltzen dituen zeinu bat idatzi duen arren; errima-aldaketak (-*ric* 1-72 lerroetan, -*ean* 73-96 lerroetan eta -*ioc* 97-101 lerroetan) adierazten du nola bildu behar diren distiko-multzoak.

Ifrentzuko eskuineko aldean, bigarren zutabea idazteari ekin dio beste esku batek, poema honetako konjuruia osatu nahian (89-96 lerroak); esku horrek aldatu du 83. lerroa ere. Litekeena da esku hori Francisco Lopez Luzuriagarena izatea, lerroen ondo-ondoan dagoen sinaduraren arabera; sinadura hori dago 1159r, 1161r eta 1177r orrialdeetan ere, baina ezin dugu ziurtatu testua beste inon aldatu duen ala ez. Argi dago ahapaldi berria aurrekoaren osagarri gisa idatzia dela, lehenengo testuaren egitura (“*tortolachoa ... conjuraetan çaitu*”; “*unicornio ... conjuraetan çaitu*”; “*pelicanooc ... conjuraetan çaitu*”) eta errima berarekin (-*ean*); horregatik tartekatu dugu errimaren arabera legokiokoen lekuan, letrakera etzanez bereizita.

Poemak lau parte ditu. Lehenengoan (1-42 lerroak), berak zerbitzen duen laztan krudelari hitz egiten dio mutilak, erruki eske; mutilak ezin du linda damea burutik kendu, eta neskak, berriz, ez dio batere kasurik egiten. Bigarreanean (43-68 lerroak), Amore Jaunari hitz egiten dio; mutila aldi berean damatxoaren eta Amore Jaunaren zerbitzari denez, dama krudelaren jarrera amodioaren aurkako jokabidea dela deritzo eta hori konpontzen laguntzeko eskatzen dio. Hirugarren parteko hitzak (69-72) berriz ere damarentzat (*ene perlea*) dira, konjuruaren aurrean haren gogoia irekitzeko. Laugarren partean (73 hh.), konjuruko hitzak biltzen dira, usapala, adarbakarra eta pelikanoa eredu gisa aurkezturik.

Maitasun-konjuruek XVI. mendeko literaturan duten eginkizunaz, ikusi Vian Herrero (1997).

<1184r> Ene laztana, ene lindea,
banago beti gaxoric;
ene negarrau ençun eguiçu,
badoçu borondateric.
Ceure bioça bera bequiçu,¹

5

¹ *bera bequiçu*: ‘bigundu bekizu’; *beratu* aditza da.

badoçu piedaderic;	
oy ² ni onela penaetan	
ez doçu errazoaric. ³	
Ni çugaz amoradoagaiti	
eztaucat nic bearric, ⁴	10
cegaiti ene escuan ez zan	
eguiten beste gauçaric. ⁵	
Neure bioça or daucaçu,	
ondo cateaz loturic.	
Libertadea aregaz ⁶ dago;	15
ni, barriz, beti bacarric.	
Pensamentuau daucadala	
çuregan enclabaduric,	
neurgaz secula eguiten ez dot	
çuregaz baxe ⁷ conturic. ⁸	20

² *oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

³ *penaetan* / *ez doçu errazoaric*: *Errazoa (izan/eduki)* esamoldeak bi joskerak (*-tzea* eta *-tzen*) onartzen ditu testuan, ohiko *-tze(ra)ko* daraman egituraz gainera: *onela penaetan* [azpian *penaetea*] / *ez doçu errazoaric* (A16: 7-8) eta *Errazoaric ez daucaçu / niri ifinten coplaric* (A23: 47-48), *ez neuque errazoaric / icenau borraetea / ez gueiago ... ancietea* (A24: 141-144).

⁴ *bearric*: ‘errurik’; ikusi baita A27a: 22. Cf. *OEH*, s.v. *bear*: “‘Culpa, *bearra*’, ‘culpar, *bearr egotzi*’ Lcc. *Odol bearbagea, agirtuko da egia eurea*. ‘Sangre sin ser necesaria [traducción incorrecta por ‘sin culpa’] descubrir se ha la tu verdad”. *RS* 208. *Ez dauko Peru Garziak bearrik / Ain gatx andia apukadua gatik*. ‘No tuvo culpa’. *TAV* 3.1.5, 17s. *Gu nagitzen bagera, gurea da bearra edo kulpa*. Mg CC 189 (CO 284 *geuria izango da erruba*).”

⁵ *ene escuan ez zan / eguiten beste gauçaric*: ‘ene eskuan ez zegoen beste gauzarik egitea (maitemintzea baino)’.

⁶ *aregaz*: Soziationboaren *-gaz* kasu-markarekin, hala genitiboarekin (*-regaz*) nola gabe (*-gaz*) erabiltzen dira pertsona-izenordainak eskuizkribuan: *neuregaz* (A14: 25) / *nigaz (passim)* / *neurgaz* (A16: 19); *aregaz* (A16: 15, A19: 24) / *agaz (passim)*; *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) / *beragaz* (B22: 61); *çuregaz* (AL: 1144v, A2: 2oh, A7: 15, A16: 20, A17: 95) / *çugaz* (AL: 1141r, A2: 2, A7: 26, A16: 9, A26: 134, B18: 143); *gugaz* (A1: 1).

⁷ *baxe*: ‘baizen, baizik’; eskuizkribuan *baxe* eta *baize* formak agertzen dira (bakoitza zazpi aldiz, eta behin *baje*). Formari buruz, cf. *OEH*, s.v. *baizen*: “La variante *baxen* (<-ix-> a veces en fray Bartolomé) es propia de la tradición vizcaína; no se encuentra *baizen* en textos de este dialecto hasta el s. XX. Las formas sin *-n* se documentan en textos meridionales antiguos: *baize* en un texto alavés del s. XV, en una carta de Azpeitia del XVII y en el Catecismo de Cegama; *baxe* y *baxin* en Micoleta; *baizin* en *BBizk*.”

⁸ *neurgaz secula eguiten ez dot / çuregaz baxe conturic*: ‘sekula ez dut neure buruaz ardura hartzen, zutaz baizik’.

Çuc, barriz, nigaz ez daucaçu	
bapere memoriaric	
secula, oyta ez badeusut	
eguiten servicioric;	
causaetan dau ⁹ ez jaquiteac	25
çure gogoco barriric;	
bestela bere nigan ez dago	
çurea ez dan gauçaric;	
çure icenaz oyta daucat	
guztiac ¹⁰ señaladuric;	30
çugana deudan ¹¹ amorioac	
oy iñon ez dau caburic; ¹²	
oy çugan, barriz, piedadeac	
secula comiençuric:	
linda damea, ¹³ erruqui nauca, ¹⁴	35
ez dodan guero ¹⁵ culparic.	

⁹ *causaetan dau*: ‘egoera hau (nik zuri serbizio ez egitea) kausatzen du’; ulertu dugunaren arabera, esan nahi du neskak zer pentsatzen edo sentitzen duen jakin gabe ez dela ausartzen hari gorte egiten.

¹⁰ *guztiac*: A16: 27-28 lerroetan aipatutako *gauça* guztiak, alegia.

¹¹ *deudan*: *deu-* moldeko **edun* aditzaren formak ez dira asko eskuizkribuan, eta gainera poema gutxi batzuetan bildu dira: *deut* (A16: 66, A19: 3, A19: 5, A19: 43, A19: 47, A25: 20), *deudan* (A16: 31), *badeu* (A24: 99), *deuc* (A25: 4). Gutxi dira, orobat, *de-* eta *du-* moldeetakoak.

¹² *caburic*: ‘akaburik, amaierarik’.

¹³ *linda damea*: Gaztelaniazko XVI. mendeko literaturan askotan erabili da *linda dama* epitetoa (ikus *CORDE*); euskaraz, ordea, ez da hain arrunta, baina behin baino gehiagotan agertzen da *Neska ontziratua* baladaren Foruko (ik. Lakarra et al. 1983: II, 135-136) eta Derioko (ik. Arejita et al. 1985: 45-46) aldaeretan. Lazarragaren eskuizkribuan, zortzi aldiz aurkitu dugu: AL: 1143r, AL: 1144r, A1: 3, A4: 13, A5: 1, A16: 35, A23: 27, A23: 73.

¹⁴ *erruqui nauca*: ‘Berorrek errukian eduki nazala, berorrek errukia eduki dezala niretzat’; gisa horretako aginterazko forma trinkoak ez ziren ongi ezagutzen Lazarragaren testua agertu arte. Izan ere, historikoki, euskararen hizkera desberdinek egitura perifrastikoetara jotzen dute iragankorretako objektua 1. edo 2. pertsonakoa delarik. Cf. adibidez *Hiri cionat allaua*, *ençun neçan allauaiçuna* (Zalgize 131). Lazarragak, aldiz, forma trinkoak nasaiki erabiltzen ditu objektu mota hauekin ere: *nançuçu* (A10: 4), *erruqui nauca* (A16: 35, berorika), *naraçuçu* (A17: 48), *ce nafinçu* (A17: 60), *nacusu* (B23: 47). Arabarraren erabilera emankor horien ondoan, euskaraz ezagutzen den corpusean ez dugu beste bi aldiz baizik aurkitu objektua 1. pertsonakoa duen aginterazko forma trinkorik: bata *Arrasateko Erreketan* ([An]dra urena *Butroecoa nançuçu*, *Butr* A,6), eta bestea Oihenarten poesietan (*galdez nauzun horrez ukenduru negizu*, *Poes.* XXIV, 5).

Bestalde, poetak damari berorika egiten bide dio hemen, nahiz eta aurreko guztian *zu* erabili duen. Gauza bera egiten du hiru poematan: A7: 119, A16: 35 eta A23: 37.

Çu lacoagan¹⁶ ez leuque bear
 crueldadeac parteric;¹⁷
 Amoreorrec eguin ez oy dau
 curelez confradiaric.¹⁸ 40
 Oy çuc ni ondo trataetaco
 asco da nigan causaric.¹⁹
 Amore poderoso, jauna,
 ni belaurico jarriric
 mesede baten esque nagoçu,²⁰ 45
 ez beajaco²¹ bervaric;
 damacho baten amoreminac²²
 narabil desterraduric.

¹⁵ *ez dodan guero*: ‘ez baitut, ez dudanez’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Azalpenezko gisa interpretatzen ditugun perpaus kausaletarako *-n guero* eta *-n azguero* egiturak erabiltzen ditu; *-n guero* horietako bat da hau.

¹⁶ *Çu lacoagan*: Lazarragak absolutiboarekin erabiltzen du gehienetan *laco* konparatzailea, pertsona-izenordainaren ondotik (*çu laco, ni laco...*); baina bada agerraldi bat genitiboarekin ere: *çure lacooc* (B5: 19). Hemen egindako zuzenketa ere (*çure > çu*) bikoiztasun horren lekuko da.

¹⁷ *parteric*: ‘indarririk, lekurik’; cf. *DAut.* s.v. *parte*: “*Tener parte, Ser parte*. Phrase que vale tener acción en alguna cosa, autoridad o poder para ejecutarla”.

¹⁸ *Amoreorrec eguin ez oy dau / curelez confradiaric*: ‘Amorea ez ohi da krudelekin elkartzen’; cf. egitura bereko *çure lecuan ez oy dala / ederrez confradiaric* (A23: 75-76). *DAutek* badakar *confradía* hitza, zaharkituztat hartzen badu ere: “Lo mismo que *Cofradía*. Es voz antigua, y aunque más arreglada al origen del latino *Confraternitas*, ya comúnmente se usa sin la *n* para suavizar la pronunciación”.

¹⁹ *asco da nigan causaric*: ‘kausa asko da nigan’.

²⁰ *nagoçu*: ‘nagokizu’; irakur bedi *nagozu*, txistukari frikariarekin (eta ez **nagotzu*, afrikatuarekin). Eskuizkribuan sei aldiz aurkitu dugu *nagoçu*- (AL: 1139v, AL: 1152v, A16: 45, B3: 73, B3: 88, B22: 24) eta behin *egon* aditzaren NOR-NORI forma trinkoen sail honetako *gagoçu* (AL: 1147v). *Arrasateko Erreketan* (TAV 3.1.7) ere badago aditz hau: *Çaurietan curadu eta, / ama, nagoçu oera*.

²¹ *beajaco*: ‘beaxako, beazako, mehatxuzko’; ez da irakurketa argia (<ucajaço> ere irakur liteke), baina, <beajaço> irakurriz gero, pentsa daiteke <ç> dagoela <c> beharko lukeen lekuan (eskuizkribuko beste leku batzuetan bezala), eta <j> grafiak txistukari sabaikaria adierazten duela, beste lau aldiz aurkitu baitugu eskuizkribuan grafia hori txistukari sabaikariaren balioarekin: *najala* (AL: 1147v), *baje* (AL: 1153r), *bijeac* (A11: 35) eta *urteje* (A14: 6).

Beaza ‘mehatxu’ hitzaren erabilerari dagokionean, ikusi *beaçatu badagui bere* (A14: 95), eta Lcc “amenazar, *beaça eguina*”.

²² *amoreminac*: ‘maiteminak’; Berpizkundeko poesian topiko ezaguna da “amorez minduta” egotea (Petrarca, Garcilaso...): maitalea “amoreminez” dago, ezin duelako lortu maitatuaren amodioa (arrazoiak askotarikoak izan daitezke). Testuan hitz honek dituen agerraldi batzuetan esanahia hurbil bide dago etimologiatik (AL: 1145r, A7: 78, A16: 47, B10: 12, B21: 2 eta B23: 118); aldiz, A11: 8 lerrokoa egun maiteminak duen adiera arruntari dagokio.

Bestalde, kontuan izan *damachoa* dela amoremina sorrarazi duena, ez amoremina duena.

Ene bioçau a serviceco	
jarri çan obligaduric;	50
secula ondo arçaiten ²³ eztau	
oy nic desodan ²⁴ gauçaric;	
secula goardaetan eztau	
oi çure mandamenturic;	
estimaetan ezertan eztau	55
oi çure serviçariric.	
Onetan çuri eguiten jaçu	
oy asco agrabioric;	
dama curelau, arren, efinçu ²⁵	
oy ondo gaztigaturic. ²⁶	60
Secula bestec oy eztaguian	
artu atrevimenturic,	
conjuro gogor parebaga bat	
daucat ordenaduric.	
Otorgaduco deustaçula	65
asco deut ²⁷ esperançaric;	
asi gura dot çuregan, jauna,	
oy baieç confiaduric.	
<1184v> Ene perlea, ençun eguiçu,	
badeçu ²⁸ borondateric;	70

²³ *arçaiten*: ‘hartzen’.

²⁴ *desodan*: ‘esaten diodan’; *esan* aditzaren NOR-NORI-NORK forma trinkoa da.

²⁵ *efinçu*: ‘ipin ezazu’; *ipini* aditzaren agintera trinkoa. Halako hamaika aurkitu ditugu Lazarragaren eskuizkribuan: *efinçu* (A16: 59), *jafindaçu* (A17: 44, B18: 34), *ce nafinçu* (A17: 60), *dafinquet* (A24: 27), *ez difinçuen* (A27: 4), *badafinçu* (A27: 41), *ifinçu* (A28: 172), *dafinela* (A28: 175), *nafinçu* (B3: 70), *nafinela* (B4: 4), *ce efinçu* (B7: 13).

²⁶ *gaztigaturic*: ‘abisaturik’; dirudienez, Lazarragaren eskuizkribuan *gaztigatu* aditzak beti ‘abisatu’ esan nahi du (cf. A7: 70, A10: 70, A16: 60, A28: 24 eta *gaztigu* A28: 146), eta *castigua* ‘zigorra’ da (AL: 1154r). Cf. *OEH*, s.v.: “Al Sur se da la distribución de variantes *gaztigatu* ‘avisar’ / *kastigatu* ‘castigar’; hay pocas excepciones —Refranes de Garibay, Beriayn, Iturriaga e Iza— en que *gaztigatu* se emplee para ‘castigar’.”

²⁷ *deut*: *deu-* moldeko **edun* aditzaren formak ez dira asko eskuizkribuan, eta gainera poema gutxi batzuetan bildu dira: *deut* (A16: 66, A19: 3, A19: 5, A19: 43, A19: 47, A25: 20), *deudan* (A16: 31), *badeu* (A24: 99), *deuc* (A25: 4). Gutxi dira, orobat, *de-* eta *du-* moldeetakoak.

çure entendimentua bego
guchitan iraçarric.²⁹

Conjuro

Tortolachoa³⁰ ebiltan da
bacoçhic³¹ maiaz ilean,
bere laguna galdu jaquin³² da³³ 75
tristeric soledadean.
Conjuraetan oy eta çaitut,
curela,³⁴ poridadean,³⁵
gabaz-egunaz oy çabilcela³⁶

²⁸ *badeçu*: *de-* moldeko **edun* aditzaren formak ez dira asko eskuizkribuan (eta gehienak Estibaliz Sasiolakoaren poeman agertzen dira): *det* (A5: 26, B30: 12, B30: 14, B30: 20, B30: 45, B30: 60), *dedan* (B30: 82), *badeçu* (A16: 70, A28: 168), *deçun* (A26: 90). Gutxi dira, orobat, *du-* eta *deu-* moldeetakoak.

²⁹ *çure entendimentua bego* / *guchitan iraçarric*: Adimena konjururako prest egon dadila esan nahi du, hipnotizatu moduan. Honen antzeko pasarte bat dago beste toki batean: *çure entendimentua bego* / *guchitan iraçarric* (A23: 35-36). *Iratzarrik* forma XIX. mendera arte ez zegoen lekukotua (cf. *OEH*, IRATZARRIRIK, s.v. *iratzarri*), baina eskuizkribuan hiru aldiz agertzen da (A16: 72, A23: 36 eta A28: 160), eta bi aldiz *iraçarriric* (AL: 1152r, B23: 16).

³⁰ *Tortolachoa*: ‘usapaltxoa’; Covarrubiasen arabera (1611, s.v. *tortola*), usapala emakume alargunaren sinboloa da, “laguna galdurik” kastitatea gorde behar duena.

³¹ *bacoçhic*: ‘bakarrik’.

³² *galdu jaquin*: ‘hari galdu’; *jaqui-* hainbat aldiz agertzen zaigu eskuizkribuan. Askotan aditz trinkoa edo beregaina da, baina laguntzaile gisa ere agertzen zaigu, partizipioa edo aditzoina aditz nagusitzat harturik. Bestalde, gehienetan aditz jokatugabea iduri du: *Donzellea*, *cegati çaoz* / *enegaz enojaduric*, / *çurequin ene aitasuna* / *horrela anci jaquinic*? (AL: 1142v), *Sirena bere ainbeste dabil*, / *besteoc leguez galduric*, / *Doristeori on derechala*, / *Silvero anci jaquinic* (AL: 1145v), *Esperancea galdu jaquinic* / *bici çan*, *aseguin bague* (AL: 1145v), *Acorda çatez ceyn on derechudan*, *eta bay nola çabilcen engañaduric*, *igui çabenaren acean*, *ene amorioau ancitu jaquinic* (AL: 1152v), *Tortolachoa ebiltan da* / *bacoçhic maiaz ilean*, / *bere laguna galdu jaquin da* / *tristeric soledadean* (A16: 73-76), *Jaun Cerucoay emaiten jagot* / *oy asco gueraciarric*, / *deseo neben ocasio* / *cerren nagoan jaquinic* (A23: 1-4), *Oyta capa bat emunagaiti* / *ez nax gueratu piloxic*; / *inori emun bajagot bere*, / *ez nago damu jaquinic* (A23: 57-60), *Donzella batec joci ceban* / *Iruneco calean*, / *niri ondo costa jaquin* / *Guipuscoaco lurrean* (B32: 21-24). Beti irangangaitz gisa agertzen da eta beti datibozko argumentu batekin. Gure ustez, **edin* aditzaren aldaera bipertsonala (NOR-NORI) baizik ez da.

³³ *da*: ‘eta’.

³⁴ *curela*: Bera maite ez duen dama krudelari zuzentzen dio poetak konjurua.

³⁵ *poridadean*: ‘argi eta garbi, itzulingururik gabe’; gaztelaniaz *poridad* / *puridad* hitzak bi adiera ditu: ‘sekretuki, isilpean’ eta ‘argi eta garbi, itzulingururik gabe’; ez daude kontrajarrita, baina badirudi oraingo honetan bigarrenari dagokiola; beste adierarako ik. A7: 71.

³⁶ *çabilcela*: ‘ibil zaitzela’; *ibili* aditzaren agintera trinkoa.

negarrez ene acean.	80
Unicornio, ³⁷ animal fortiz ³⁸	
animal oen artean,	
umillaetan oy eta jaco	
dama bat ³⁹ dacusenean.	
Conjuraetan oy eta çaitut,	85
oan çaucidenean ⁴⁰	
gogaberatu çaquezquedala ⁴¹	

³⁷ *Unicornio*: Kastitatearen sinbologia da; cf. Covarrubias 1611, s.v. *unicornio*: “es un animal feroz, de la forma, y grandor de un cavallo, el qual tiene enmedio de la frente un gran cuerno, de longitud de dos codos [...]. El vulgo tiene también recibido dél, que si vee una donzella, se le domestica, y se recuesta sobre sus faldas, y adormeciéndose en ellas, los çaçadores llegan, y le prenden, y por esso es symbolo de la castidad”.

³⁸ *fortiz*: ‘bortitz, sendo’; *OEH*ren arabera Gerriko dateke aldaera honen lehen agerraldia. Orain arte G eta GN-n zegoen dokumentaturik, eta ekialderago ere bai. Lazarragaren eskuizkribuan sei aldiz dago (A14: 18, A16: 81, A24: 153, A28: 50, B17: 97, B18: 9).

³⁹ *dama bat*: Partitiboaren eta *bat* artikulua mugagabearen arteko banaketaren historiarako interesgarria da eskuizkribuan agertzen den zuzenketa: *dama bat dacusenean* > *damaric dacusenean*.

⁴⁰ *çaucidenean*: ‘etzinik (etzanik) zaudenean’; *etzin* aditzaren forma trinkoa da: *z-autzi-de*, 2p-erroa-pl. Eskuizkribuan lau aldiz dago *etzin* aditza forma jokatugabea (*ecin* AL: 1152v, *ecinic* A1: 36, *ecingo* A14: 85, *ezin* A24: 53) eta bi aldiz forma trinkoan (*naç* AL: 1152r, *çaucidenean* A16: 86).

Lazarragak *-de-* morfema irangaitzetako NOR argumentuaren pluralgile bezala erabiltzen du. Bost aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan: *çarade* (AL: 1144v, B18: 91), *dirade* (A1: 52), *çagode* (A5: 2), *çaucidenean* (A16: 86), *gabilçaden* (A17: 93), *çabilçade-* (B18: 147). *-te-* morfema, ordea, irangaitzetako NORI eta irangankorretako NORK argumentuen pluralgile bezala agertzen da eskuizkribuan: *ecarten* (AL: 1153r, AL: 1154v, A1: 37), *liçatela* (AL: 1154v), *egotela* (AL: 1154v), *darabilte-* (A1: 47, A24: 87), *deustet* (A17: 9), *jate* (B3: 77), *eusten* (‘zien’ nahiz ‘zioten’, *passim*).

⁴¹ *gogaberatu çaquezquedala*: ‘gogabera zakizkidakeela, maitasunez hunkitu zakizkidakeela’; *çaquezquedala* geroaldiko subjuntiboko NOR-NORI forma laguntzailea da. Cf. orobat *gura deusut aguindu / gure errico abantajaoc / daiqueçula cantadu* (A6: 6-8), *cegaiti artu ez daiquean* (A14: 99), *Conjuraetan oyta diçut, / gorpuceango araguioç, / nigana manso dacarqueçula / ceure beguicho lindo bioc* (A16: 97-100), *Arren aguir çaytes[que] / sacusquedan leyotic* (B30: 39-40). Lazarragaren testutik kanpo, beste behin baizik ez da lekukotzen geroaldiko subjuntiboaren erabilera, beste arabar baten testuan, Perutzoren kantan hain zuzen: *Esso[c] amor[e]ari / gajo nachala / y penas naçala / jatorquedala* (TAV 102-104). Laguntzailearen lehen *-que-a*, **edin* aditzaren erroari dagokio. Lazarragaren testuan frankotan gertatzen den bezala, *-i* bokala ireki da eta *-e* bihurtu (cf. *anech* A17: 3). Bigarren *-que* atzizkiak den bezainbatean, ez dugu dudarik geroaldiko atzizkia dela. Batek pentsa zezakeen geroaldiko atzizkia baino pluraltasunaren marka izan zitekeela, gaur egun gertatzen den bezala (*zakizkit, gakizkizu-*). Bizkitartean pluraltasunarekin lotu ohi den *-ki* atzizkia berandu agertu bide da forma hauetan (cf. Etx I, 52: *Ni çugana nyatorqueçu bekhatore handia / Arimaren saluacera çu çaquiztan valia*, edo RS 361 *Sayra noçu, asper çaquidaz*). Lazarragak berak *çaaquit* eta *çaquezt* erabiltzen ditu: *arren, çaaquit lagundu* (A6: 2), *Jauna, barca çaquezt, si peço en esto* (B17: 93). XVI. mendeko autoreen artean, Leizarraga da bakarra *çaquizquio* (zu-hari) eta *gaquizquio* (gu-hari) bezalako formak erakusten dituen.

beguioz ⁴² nacusunean. ⁴³	
<i>Pelicanoac</i> ⁴⁴ amorioz	
<i>umeac daguianean</i> , ⁴⁵	90
<i>bere odolaz mantenicen dau</i>	
<i>guztiac aci artean.</i>	
<i>Conjuraetan çaitut, laztan,</i>	
<i>ni ga borz nabilean</i> , ⁴⁶	
<i>ceure bularroc jan daguiçula</i> ⁴⁷	95
<i>ceurgana</i> ⁴⁸ sartu artean. ⁴⁹	

Prosigue

Conjuraetan oyta deusut	
gorpuceango ⁵⁰ araguioc, ⁵¹	
nigana manso dacarqueçula ⁵²	
ceure beguicho lindo bioc.	100

Gogaberatu aditzaren esanahiari dagokionean, cf. *OEH*, s.v. *gogaberatu*: ““Enternecerse de cariño” Lar.”

⁴² *beguioz*: Artikulu hurbil pluralekoa instrumentalean; eskuizkribuko bakarra da.

⁴³ *nacusunean*: ‘ikusten nauzunean’; *ikusi* aditzaren NOR-NORK forma trinkoa. Irakur bedi *nakutsunean*.

⁴⁴ *Pelicanoac*: Pelikanoa maitasunaren sinboloa da Erdi Aroko Europan, eta hala agertzen da hala literaturan nola gainerako arteetan. Pentsatzen zen pelikano-amak bere bularra mokoka zabaldu eta hango odola ematen ziela kumeei, jateko.

⁴⁵ *umeac daguianean*: ‘umeak egiten dituenen’.

⁴⁶ *ni ga borz nabilean*: Testua palegrafikoki aski garbia iruditzen zaigu, baina ez dakigu zer esan nahi duen. Patri Urkizuk (Urkizu 2004) *ni gabaz nabilean* irakurri du.

⁴⁷ *jan daguiçula*: ‘jan ditzazula’.

⁴⁸ *ceurgana*: Eskuizkribuan bi aldiz aurkitu dugu *ceurg-* forma indartu zaharra: hau eta *ceurganic* (A17: 86); ugariago dira, jakina, *çugan-* eta *çuregan-* formak.

⁴⁹ *ceure bularroc jan daguiçula* / *ceurgana sartu artean*: Gure ustez, *bularrak jatea*, hemen, neskaren bularrak (edo altzoa, edo aurrealdea) mutilarentzat maitasunez zabaltzea da (pelikanoak ere bularrak mokoka janez zabaltzen baitu bere paparra, kumeak elikatzeke); baina ez dakigu ziur *ceurgana sartu* behar dena neska bera den (pelikanoak ere paparra zabaltzen du bere mokoa barrura sartzeraino) ala mutila den neskaren barrura sartu behar dena (pelikanoaren kumeak ere agertzen dira irudi askotan amaren paparretik mokoka). Linschmann-Aresti legearen arabera, lehenengo irakurketa litzateke egokiena, *ceurgana* forma indartuak adierazten duenez.

⁵⁰ *gorpuceango*: ‘gorputzeko’; *-eango* bakarra da eskuizkribuan.

⁵¹ *gorpuceango araguioc*: Formula ezaguna da, batez ere balada zaharretan: cf., adibidez, Peru Abendañokorena: *Jaun Peru Abendañokok esala*: / *Oñetako lurrau jabilt ikara*, / *Gorputzeko lau aragiok berala* (XV. m.; TAV 3.1.6.).

⁵² *dacarqueçula*: ‘geroan ekar ditzazula’; geroaldiko subjuntibo trinkoa. Cf. gorago A16: 87.

Prosigue

Munduan ezta

[...]

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

1 Lehenengo eskuak 1184. orriaren aurkian bi zutabe eta ifrentzuan bat idatzi ditu. Aurkiko zutabe bakoitzaren hasieran eta konjurua hasten den lekuan, marra bana zirriborratu dira, idatzitakoa balio gabetzeko edo. Agian horregatik ez da amaitu poema, paperean gehiago idazteko lekua zegoen arren. Lerro-segida bakarra dago konjurura iritsi arte, baina norbaitek lerroak launaka bereizi ditu zeinu batez (<->). **3** negarrau] *n*- zerbaiten gainean idatzita, agian *b*-ren gainean. || eguiçu] esk. *Eguicu*. **7** penaetan] lehen *penaetea*, edo alderantziz, ez baitago argi; gaineko zuzenketa (*-ea / -an*) beste tinta batez, baina ziurrenik esku beraz. **9** Ni] lehen *oy*; gaineko zuzenketa beste tinta batez, baina ziurrenik esku beraz. **13** dauçaçu] esk. *dauçaçu*. **17** Pensamentuau] lehenengo *e* bokala *a*-ren gainean zuzenduta. **18** çuregan] *a* bokala *e*-ren gainean zuzenduta. **22** bapere memoriaric] lehenago *ceure bician conturic* jartzen zuen, edo antzeko zerbait. **30** señaladuric] esk. *senaladuric*. **35** nauca] esk. *nauça*. **37** Çu] ondoren *-re* tatxaturik. **46** beajaco] esk. *beajaço*. **52** oy] aurrean *ez dau* tatxaturik. **54** mandamenturic] esk. *mandamenduturic*. Liburuan beste zazpi aldiz agertzen da *mandamentu*, eta behin ere *ez mandamendu*. **57** eguiten] esk. *Equiten*. **72** iraçarric] beheko lerroan hitz bat ezabaturik. **83** umillaetan oy eta jaco] marra batez tatxaturik; beste esku batek, seguruenik 89-96 lerroak idatzi dituen eskuak, beste hau idatzi du lerroartean: *naturalezaz umillacen da*. **84** dama bat] *bat* marra batez tatxaturik; *-ric* lerroartean erantsita. || dacusenean] esk. *daçusenean*. **87** çaquezquedala] aurrean *çateçela* tatxaturik; *-dala* lerroaren azpian eta marra batez bildurik. **89-96** Pelicanooc ... sartu artean] Beste idatzaldi batean idatzi dira, geroago, 89-96 lerroak, paperaren zuriunean, beste zutabe batean, agian beste esku batez. **95** daguiçula] esk. *daguiçula*, nahiz ez dagoen oso argi. **97** deusut] *diçut* ere idatzi du esku batek (seguruenik esku berak), gainean edo azpian, baina ez dago argiegi zein den azken idatzaldia. **100** lindo] *a*-ren gainean idatzita dago *-o*. **izenb.** *Prosigue*] ondoren zerbait tatxaturik.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A16 – Ene laztana, ene lindea...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](#) dago

amoreac cer deusun çuri aguincen.

Belarrioc irecaçu eta dançuçun:⁶

—Doncella guztioi deustet aguinquetan⁷

daguiela amoraduoc ondo artu; 10

onegaz linda guztioç beucaç contu,⁸

cerren joango nax neurau escaetan,⁹

curela ifinico dot estuetan,¹⁰

baldin da¹¹ mandamentu au goarda ez badez.¹²

Nic au erraz daiquet¹³ neure partez, 15

asi banadi amorez conbatietan.—

Amoreac ençun doçu, ene laztana,

oy bere mandamentuan cer dioan;¹⁴

⁶ *Belarrioc irecaçu eta dançuçun*: ‘belarriok ireki itzazu eta entzungo duzu’; hasiera batean, formaz subjuntibokoa den adizkiari balio finala egotzi genion, baina irudi luke zuzenena dela pentsatzea geroaldia adierazten duela. Mitxelenak (1954a) erakutsi zuen RS testuan subjuntiboko adizkiak erabiltzen zirela geroaldia adierazteko, beste hizkuntza askotan ohikoa den bezala (greziera zaharrean, besteak beste): *Ax adinhon ta axa hon* “Sé acomodado y serás bueno” (RS 31); *Yquedac ta diqueada* “Darásme y darte he” (RS 233). Erabilera horren hiru adibide bildu ditugu Lazarragaren testuan: *ençuçu ta jaquín daguiçun* (A14: 43), *Belarrioc irecaçu eta dançuçun* (A17: 8) eta *Ençuçu eta diracasudan / ezconduaren dotea* (A24: 47-48). Hiruretan, irakurketa berriak eta juntagailuak hasierako interpretazioan ekartzen zuen traba konpontzen du.

⁷ *deustet aguinquetan*: ‘agintzen diet’; Lazarragaren eskuizkribuan, *-te-* morfema iragangaitzetako NORI eta iragankorretako NORR argumentuen pluralgile bezala agertzen da: *ecarten* (AL: 1153r, AL: 1154v, A1: 37), *liçatela* (AL: 1154v), *egotela* (AL: 1154v), *darabilte-* (A1: 47, A24: 87), *deustet* (A17: 9), *jate* (B3: 77), *eusten* (‘zien’ nahiz ‘zioten’, *passim*); *-de-* morfema, ordea, iragangaitzetako NOR argumentuaren pluralgile bezala erabiltzen du. Bost aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan: *çarade* (AL: 1144v, B18: 91), *dirade* (A1: 52), *çagode* (A5: 2), *çaucidenean* (A16: 86), *gabilçaden* (A17: 93), *çabilçade-* (B18: 147).

⁸ *beucaç contu*: ‘eduki bezate kontu’; *eduki* aditzaren jusibo trinkoa.

⁹ *escaetan*: ‘eskatzen’; kontu eskatzera, alegia.

¹⁰ *ifinico dot estuetan*: ‘estuasunean ipiniko dut, kinka larrian jarriko dut’; gaztelaniazko *poner en aprietos*-en kalkoa da.

¹¹ *baldin da*: ‘baldin eta’.

¹² *goarda ez badez*: ‘gorde ez badeza’; mendebalde zein erdialdeko testuetan adizkien erroko *-a* askotan galtzen da bukaera absolutuan gertatzen delarik (cf. *FHV* §6.4). Lazarragaren testuan, **ezan* (protasietan edo *b-* aurrikidun jusiboazko formetan) eta *etzan* aditzek pairatzen dute erorketa: *lo ete naç* (AL: 1152r), *goarda badez* (A17: 14), *sufri[du] valez* (B10: 6).

¹³ *erraz daiquet*: ‘erraz egingo dut’.

apa bat baneydiçu¹⁵ ao goçoan;
 bacusu¹⁶ ene fedea firmea dana.¹⁷ 20
 Doncella, arren, eguiçu ene esana,
 <1185v> cegaiti çuc ez doçu ecer galduco;
 neure bician ez çaut ancituco,¹⁸
 çureçat içango da nic dodana.

¹⁴ *Amoreac ençun doçu, ene laztana, / oy bere mandamentuan cer dioan*: ‘ene laztana, entzun duzu Amoreak bere mandamenduan zer dioen’; ohiz kanpoko hitz-ordena darabil; latindar literaturan ohikoak dira halakoak, eta euskal idazleen artean Etxeberri Ziburukoa aipa genezake eredu klasiko horren jarraitzaile. Lazarragarengan adibide bakanetakoa dugu hau, eta ez da kontu argia eredu jakin bati segika egindakoa ote den.

¹⁵ *apa bat baneydiçu*: ‘musu bat egin (eman) ahalko nizuke’; *-idi- erroko adizkia da, balio potentzialarekin.

*-idi- aditza *egin* aditzaren erro supletibotzat jo ohi da (Lafon 1944 eta geroztikako lanak). Izan ere, testu arkaikoenetan, *egin*-ek ez du potentzialeko forma trinkorik erakusten, eta haren ordeztze *-idi- erabiltzen da. Mendebalde zein ekialdeko testuetan aurkitzen da.

*-idi- aditza trinkoki (*Arbore gaichtoac fructu onic ecin daidi*, Leiz Mat. VII, 18), zein “partizipioa + *-idi-” gisako perifrasiaren laguntzaile gisa agertzen zaigu. Azken erabilera hau mendebaldeko testuetan baizik ez da lekukotzen; eta hori da, hain zuzen ere, espero duguna, *egin* eta *-idi- banaketa osagarrian badira, eta “partizipioa + *egin*” perifrasi mendebaldekoa bada: *Mayacean berarra luce da eta sendo, eguitayaren orçac ebagui leydi ondo* (RS 268), *Esan senguida beste gatic / esneydysula trucadu* (Mik TAV 3.1.27).

Lazarragaren eskuizkribuan, bost aldiz agertzen zaigu trinkoki jokaturik, eta gehienetan aditz-lokuzio bateko aditza da: *Ecin faltaric neydio / nic on derechadanari* (A3: 9-10), *apa bat baneydiçu ao goçoan; / bacusu ene fedea firmea dana* (A17: 19-20), *Baneidio bati berba, / palagadu al banegui* (A19: 63-64), *beronec bere ezteidio falta gueiago damari* (B27), *Mendi altuan erurra daydi, / aran baxuan eguzqui* (B31: 1-2). Gainerateko kasuetan, perifrastikoki erabilia da, partizipioa aditz nagusitzat harturik.

Balioari dagokionez, lau baliorekin agertzen zaigu. Gehienetan potentziala adierazten du (zortzi aldiz), baina geroaldiaren balioa ere har dezake (bi aldiz). Behin baldintza irreal bateko apodosian agertzen zaigu, baina hori ez zaigu harrigarria iduritzen, kontuan harturik apodosiak potentzialeko formetarik erator daitezkeela. Azkenik, orain arte ezagutzen ez genuen erabilera batean aurkitu dugu bi aldiz: aginteraren balioarekin; bizkitartean, ez dira agintera “normalak”: orainaldiko forma iragankorren *d-*aurrizkia daramate, baina horrekin batera aginterazko formetan erabili ohi den ezeztapenaren partikula: *ze*. Pentsa daiteke geroaldiko formak direla aginteraren balioarekin erabiliak (oroit Lazarragaren mandamentuko *ez duk hilen* tipoko formak).

¹⁶ *bacusu*: ‘badakutsu, ikusten duzu’; irakur bedi *bakutsu*.

¹⁷ *dana*: ‘dela’; -na konpletiboa.

¹⁸ *ez çaut ancituco*: ‘ez zaitut ahantziko, ahaztuko’; *çaut* pluralgile gabeko forma da, eta *ancitu* partizipio-forma pleonastikoa. *ancitu-* (AL: 1146v, AL: 1151r, AL: 1152r, AL: 1152v bis, A7: 12, A17: 23, B3: 59), *anci jaquinic* (AL: 1142v, AL: 1145v) eta *ancietea* (A24: 134, A24: 144) formak agertzen dira eskuizkribuan. *OEHN* ez dago forma hauen lekukotasunik mendebaldean, ez bada Azkuerenetik harturiko “*antzitu* V-al”. Cf. *OEH*, s.v. *ahaztu*: “El participio en V ant parece ser *aztu* con *a* nasal, escrita normalmente *aztu* y una vez (RS 156) *anztu*. Respecto al sust. vbal. ines., Lcc *azketan erreza* s.v. “olvidadizo” y Mic *ta aztuten badozu / eztozu ondo eiten* (TAV 3.1.27).”

Çu çara eder guztioen capitana, 25

ceruco irargui çuria dirudiçu;
ene guztiau ceure eguin eguiçu,
inor baño ederrago çareana.¹⁹

Libertadeau joan jatan çuregana,
ni bici içaatea²⁰ çure escuan dago, 30
remedioaren esperançaz²¹ beti nago,
ceña baquit,²² larrosachoa, çugan dana.

Espantaduric²³ nago, donzellea:
vioçoy nola doçu orrein²⁴ curela?²⁵

¹⁹ *çareana*: Mendebaldeko testu zaharretan, deklinabide mugatuan bezala, *a + a > -ea* disimilazioa gertatzen da adizki jokatueta ere, *-an / -ala* atzizkiak gehitzean: *doa + -an > doean (RS)*, *daroa + -an > daroanean (VJ)* (cf. *FHV* 115). Hona Lazarragaren eskuizkribuan bildu ditugun adibideak: *joean* (AL: 1138r), *cirean* (AL: 1142v, AL: 1144r, AL: 1146v, AL: 1152r, AL: 1153v, A11: 13, A11: 17, A26: 120, A28: 100), *direan* (AL: 1147v, AL: 1152r, A1: 15, B17: 62), *çarean* (AL: 1152v, A12: 16, A17: 111, B18: 31, B18: 44), *guinean* (A7: 8, B18: 86), *cinean* (A26: 94, A26: 156), *neroan* (B18: 14), *cireala* (AL: 1145r), *joeala* (AL: 1147r), *çareala* (AL: 1151r), *direala* (AL: 1152r), *neroala* (B18: 16). Ohar gaitezen Landuccik ez duela aldaketa horren arrastorik aditzean (“antecedente, *aurrera doana*”).

²⁰ *içaatea*: *Jan* eta *izan* aditzek aditz-izena osatzeko *-te* atzizkia hartzen dutenean, *-aa-* bokal bikoitza gertatzen da. Aditz horiek beroriek bestelako formatan (*izango*, *jango*, *izan*, *jan*, *janda*) ez dute inoiz bokal bikoitzik agertzen. Itxura guztien arabera fenomeno morfologikoa da oinarrian. Honelaxe dio *OEhk jan* aditzarentzari dagokionean (*izan* aditzari dagokionean, *OEhk* ez dakar bokal bikoitzeko adibiderik): “Documentado en todas las épocas y dialectos. La forma *jan* es general; *jaana*, *jaate-* (aunque no *jaan*) se documentan en Capanaga, Zuzeta (88), Moguel (*PAb* 164), V. Moguel (12), J.J. Moguel (*BasEsc* 261) y fray Bartolomé (*Ic* III 273).”

²¹ *esperançaz*: Eskuizkribuan *desesperanças* (A1: 46) eta *esperanças* (A17: 31) aurkitu ditugu, instrumentalaren markatzat <-s> txistukari apikaria dutela; apikari/bizkarkari neutralazioa hitz berean bi aldiz gertatzea bitxia bada ere, ez dugu aurkitu hori azalduko duen ezer, eta testuan <-z> bizkarkariarekin ematea erabaki dugu.

²² *baquit*: ‘badakit’; eskuizkribuan ez dago behin ere *badaquit* forma osoa, horren kontrakzioz sorturiko *baquit* baino, lau aldiz (A12: 15, A17: 32, B7: 21, B29: 57).

²³ *Espantaduric*: ‘harriturik, miraz gelditurik’; cf. *DAut*, s.v. *espantarse*: “asombrarse”.

²⁴ *orrein*: ‘horren’; hiru graduko adberbioa dago eskuizkribuan: *oneyn/onein*, *orreyn/orrein*, *ayn/ain*. Cf.: *oneyn cureldo tratadu* (AL: 1151r), *ene peneau oneyn andia dan azquero* (AL: 1152r), *estaguiçu[la] / guiçona onein amorad[ui]* (B30: 35-36); *orreyn cureldo trataetan* (AL: 1152r), *orrein gaxqui* (AL: 1145v); *orrein curela* (A17: 34), *eneçat orrein gogor* (A17: 40), *orrein cruel içaten enegana* (A17: 67); *ain furia andiaz* (AL: 1142r), *urten eben ain laster* (AL: 1143r), *ain aguiz* (AL: 1143r), *ain cruelmente* (AL: 1143r) eta *passim*.

²⁵ *Espantaduric nago, donzellea*: / *vioçoy nola doçu orrein curela?*: Beste era batean ere puntuatu liteke: *Espantaduric nago, donzellea*, / *vioçoy nola doçu orrein curela*. Kontua da, hain zuzen, galdera zuzena nahiz zehar-galdera izan litekeela. Baina ez dugu bigarren aukera hori lehenetsi, batetik, eskuizkribu

	Tratadu ce naguiçu ²⁶ beti onela; ençuçu, dama guztioen estrellea: gura dot relajadu ²⁷ querellea; ²⁸ osatu ene llagueau, nay badoçu. Larrosa maiacecoa, nola doçu eneçat orrein gogor murallea?	35 40
<1186r>	Donzellea, piadadez ²⁹ ar naçaçu; barriz gura deusut erregutu: catea gueiagogaz ez ni lotu, neure bioçau libre jafindaçu; ³⁰ biurtu libertadea eguidaçu, ³¹ alegueratu didin ene gogoa. Çu serviceco andi dot deseoa; aldi bat ³² ceure besoan naraçaçu. ³³	45

honetan, *nola* eta *nun* galdetzaileak buru diren zehar-galderetan, aditz-jokatua *-(e)n* atzizkiarekin markaturik izan ohi delako; hau zehar-galdera dela onartuko bagenu, hemen eta A11: 19-22 bertso-lerroetan legoke salbuespena, kontua palegrafiko hutsa ez balitz behintzat, hain zuzen, *-n* defektiboa izatea, idatzi gabe izan arren irakurri beharrekoa (sc. *doçun*). Bestetik, beste galdera zuzen batzuk ere badirelako poema honetan (A17: 39-40koa inolako zalantzarik gabea), eta horrek pentsarazten du hau ere halakoa bide dela.

²⁶ *Tratadu ce naguiçu*: ‘ez nazazu tratatu’.

²⁷ *relajadu*: ‘apaldu’.

²⁸ *querellea*: ‘kexa’; cf. *OEH*, s.v. *kereila*: “KEREILA EGON [...] Biotza begien dago kerella (Canción vizcaína, 1609). TAV 3.1.22.”

²⁹ *piadadez*: Eskuizkribuan bi aldiz agertzen da *piadade* forma (A17: 41 eta A28: 80) eta hiru aldiz *piadade* (A1: 50, A16: 6, A16: 33). Landuccik ere *piadade* dakar (gaztelaniazko “clemencia” eta “piadad”). Gaztelaniaz ugari agertzen da *CORDEn* 1600 arte, eta gero nekez (azkena 1646koa).

³⁰ *jafindaçu*: ‘ipin iezadazu’; *ifini* aditzaren NOR-NORI-NORK agintera trinkoa. Halako hamaika aurkitu ditugu Lazarragaren eskuizkribuan: *efinçu* (A16: 59), *jafindaçu* (A17: 44, B18: 34), *ce nafinçu* (A17: 60), *dafinquet* (A24: 27), *ez difinçuen* (A27: 4), *badafinçu* (A27: 41), *ifinçu* (A28: 172), *dafinela* (A28: 175), *nafinçu* (B3: 70), *nafinela* (B4: 4), *ce efinçu* (B7: 13).

³¹ *biurtu libertadea eguidaçu*: ‘libertatea bihurtu iezadazu’; ohiz kanpoko hitz-ordena.

³² *aldi bat*: ‘aldi batez, une batez, memento batez, istaño batez’; *OEHk* dioenaren kontra, ez dugu uste Lazarragarenean ‘vez, turno’ esan nahi duenik, ‘istaño, memento, une’ baino. Eskuizkribuan lau aldiz aurkitu dugu: A8: 8, A17: 48, A17: 61 eta B14: 9. Cf. *OEH*, s.v. *aldi*: “Salvo en ciertos ejs. anómalos de *RS*, donde no aparece *denpora*, en los textos antiguos es equivalente a ‘vez, turno’. Va ampliando su campo semántico significando tbn. ‘tiempo concreto’. A partir de Azkue se comienza a emplear tbn. como sustitutivo de *denbora*”.

³³ *naraçaçu*: ‘eratzan nazazu’; *eratzan* aditzaren NOR-NORK agintera trinkoa. Gisa horretako aginterazko forma trinkoak ez ziren ongi ezagutzen Lazarragaren testua agertu arte. Izan ere,

Edirayten³⁴ eztau inorc munduan
 çu laco³⁵ donzella bat ain lindaric;³⁶ 50
 secula jaio ez da amoraduric
 ni duin³⁷ firmeric ene lecuan.³⁸
 Enegaz jarri çatez partiduan,³⁹
 cegaiti onezquero⁴⁰ da denporea;
 berva vat eguidaçu, traidorea, 55
 plazaz edo bestela estalduan.⁴¹

historikoki, euskararen hizkera desberdinek egitura perifrastikoetara jotzen dute iragankorretako objektua 1. edo 2. pertsonakoa delarik. Cf. adibidez *Hiri cionat allaua*, *ençun neçan allauaiçuna* (Zalgize 131). Lazarragak, aldiz, forma trinkoak nasaiki erabiltzen ditu objektu mota hauekin ere: *nançuçu* (A10: 4), *erruqui nauca* (A16: 35, berorika), *naraçaçu* (A17: 48), *ce nafinçu* (A17: 60), *nacusu* (B23: 47). Arabarraren erabilera emankor horien ondoan, euskaraz ezagutzen den corpusean ez dugu beste bi aldiz baizik aurkitu objektua 1. pertsonakoa duen aginterazko forma trinkorik: bata *Arrasateko Erreketan* ([An]dra urena *Butroecoa nançuçu*, *Butr* A,6), eta bestea Oihenarten poesietan (*galdez nauzun horrez ukenduru negizu*, *Poes.* XXIV, 5).

Eratzan aditzari dagokionean, lau adizki trinko aurkitu ditugu eskuizkribuan: *naraçaçu* (A17: 48), *daraçagula* (A17: 96), *eraçala* (A25: 46) eta *daraçanean* (B17: 46).

³⁴ *Edirayten*: ‘edireten, aurkitzen’; cf. *ideraiten* (B3: 59). Cf. *OEH*, s.v. *ediren*: “En cuanto al sust. verbal, entre los vizcaínos, frente a los más frecuentes *idorote*, *idorotze*, son de destacar las formas *edaraite* e *ideraite* en *RS*, *idaraite* en Micoleta, Capanaga, Urquizu y Arzadun 38 (todos ellos emplean *idoro*), *idarate* en *ConTAV* 5.2.11, y *eridaite* en F.J. de Zumarraga”.

³⁵ *çu laco*: Lazarragak absolutiboarekin erabiltzen du gehienetan *laco* konparatzailea, pertsona-izenordainaren ondotik (*çu laco*, *ni laco...*); baina badira bi agerraldi genitiboarekin ere: *çure laco* (A16: 37oh), *çure lacooc* (B5: 19).

³⁶ *lindaric*: Adjektiboak genero femeninoaren marka hartzen du, baita *-ric* morfema eransten zaionean ere. Ikusi *mansaric* (A8: 4, A8: 12, A8: 26, A10: 70), *lindaric* (A17: 50), *enojadaric* (A17: 58) eta *satisfecharic* (A23: 32).

³⁷ *duin*: ‘bezain’; hitz honen agerraldi bakarra da eskuizkribuan. *OEHn* adiera honetako ia agerraldi guztiak *msOñ*-koak dira.

³⁸ *ene lecuan*: ‘ene herrixkan’; alegia, ahapaldiko lehen lerroko *munduan*-i kontrajarriaz. Cf. *Lec* “aldea, *lequa*, *aldea*”. Eskuizkribuan gutxienez zortzi aldiz aurkitu dugu *lecu* esanahi horrekin (AL: 1145v, A7: 61, A17: 52, A23: 69, A23: 75, A23: 82, A23: 84, B25: 23). Beste askotan, jakina, ‘toki’ esanahiarekin.

³⁹ *jarri çatez partiduan*: ‘jar zaitez harremanetan’; gaztelaniazko *poner en partido* esamoldearen kalkoa da. *DAuten* ez dugu aurkitu, baina *CORDEn* agerraldi bat aurkitu dugu: “Después de comer: como vieron los mercaderes que aquel mancebo hauia comprado aquella mercaderia: la qual dezia querria lleuar a su tierra: por que no la lleuasse: **pusieron se en partido conel**: & mercaron jela por diez mil florines” (Izengabea, 1493).

Bestalde, testu osoan bi aldiz agertzen da *jarri çatez* (A17: 53, A25: 15) eta beste bi aldiz *çarriz* (A26: 78, A26: 113).

⁴⁰ *onezquero*: ‘dagoeneko’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoen artean, azpimultzo batek ‘jada, berehala, dagoeneko’ balioa du. Erakuslean oinarritutako formak dira.

Nigana çaoçela dirudiçu

enojadaric⁴² beti causa бага;

ascotan egote nax⁴³ berva бага;

orain, edola bere, ce nafiñçu;⁴⁴

60

aldi bat,⁴⁵ perla lindea, eguin eguiçu

nigaz, ordu bacox⁴⁶ bat cunplidua.⁴⁷

Çu çara ene beguioen espilua;

azquero⁴⁸ ceure escuogaz⁴⁹ il nagiçu.

Jaunorrec ez dindala⁵⁰ ondasunic,

65

gogoau baldin badot bestegana;

⁴¹ *plazaz edo bestela estalduan*: ‘agerian edo bestela ezkutuan’; deigarria gertatzen da kasu instrumentalean dagoen *plazaz* sintagmaren erabilera, *estalduan* inesibodunaren ondoan.

⁴² *enojadaric*: Adjektiboak genero femeninoaren marka hartu du. Ikusi gorago A17: 50 lerroko oharra.

⁴³ *egote nax*: *-n* galdu du, testuinguru fonetikoarengatik (*n*- hurrengo silaban). Bestalde, testu zaharretan jokabide sintetikoa duten aditzak biziki nekez agertuko zaizkigu perifrastikoki jokaturik. Gainera, perifrastikoki erabiltzen direlarik, ñabardura aspektual berezi baten ekartzeko da. *Egon* aditza trinkoki erabilia da burutugabetasunaren adierazteko XVI. mendeko testu guztietan. Behin baizik ez zaigu agertzen perifrastikoki jokaturik, Lazarragaren adibide honetan hain zuzen: *ascotan egote nax berva бага*. Forma horrek maiztasuna adierazten du.

⁴⁴ *ce nafiñçu*: ‘ez nazazu ipini (berba gabe)’; *ifini* aditzaren NOR-NORK agintera trinkoa; halakoei buruz ikusi A17: 44 bertso-lerroko oharra.

⁴⁵ *aldi bat*: ‘une bat, denbora bat, instant bat’; ikusi A17: 48 bertso-lerroko oharra.

⁴⁶ *bacox*: ‘bakar’; hiru aldiz aurkitu dugu testuan <-x> grafia soinu afrikatua (-tx) adierazteko: *gax* (AL: 1142v), *bacox* (A17: 62, A25: 39).

⁴⁷ *cunplidua*: Ordubete baino gehiago, alegia.

⁴⁸ *azquero*: ‘beraz’; autoreak *gero* adberbioan oinarriturik erabiltzen dituen egituren artean, kasu hau berezi xamarra da: ez dirudi ez denborazko ez kausazko ñabardurarik adierazten duenik. Azalpenezko kausal izatekotan, gainera, bakarra litzateke *-n guero* edo *-n azquero* egitura erabiltzen ez duena. Hortaz, *azquero* hutsa duen perpaus hau ondoriozko perpaus gisa hobeki ulertzen dela iruditzen zaigu.

⁴⁹ *escuogaz*: ‘esku hauekin/horiekin’; eskuizkribuan bitan aurkitu dugu *-ogaz* soziatibo plurala: *escuogaz* (A17: 64) eta *damaogaz* (B2: 10); eta lau aldiz *-egaz* soziatibo plurala: *çuegaz* (A10: 27), *oegaz* (A26: 87), *oriegaz* (B7: 33) eta *guiçonegaz* (B18: 128). Plurala da orobat *baçugaz*: *urregorriczo letra baçugaz / egoan escreviduric* (A1: 11-12), *Egun batean leucala / beste baçugaz cabildu, / aen artera içan ninçan / exil-exilic coladu* (B14: 45-48), *baçugaz consultaduric* (B23: 22). Horien ondoan, bada *-ocaç/-ocaç* ere: *delicaduocaz* (AL: 1138r), *berbaocaç* (AL: 1151v), *beguiocaz* (AL: 1152v), *biciocaz* (AL: 1154v); eta *-equin*: *oequin* (A11: 2), *matalotequin* (B30: 69).

⁵⁰ *ez dindala*: ‘eman ez diezadala’; **-in-* erro zaharreko adizkia. Jusibozko forma hauek ez ezeztapenezko partikularekin baizik ez daitezke ager, *b-* aurrizkidun formek beti *ze* partikula hartzen dutelarik: *Bada bere, Jaunac ez nafiñela, / servidu bada, ni pauso laz artan* (B4: 4) vs *Oy oni luce derechanori / ce bego ene ustean* (A24: 120). Ikusi halaber *Hora il daguien mendian Guiçona idoro ez didila* (Garibai 139-52).

- orrein cruel içaten⁵¹ enegana
 nic merescidu ez dot çureganic.
 Secula nic ez oy dot beste lanic,
 onela iragaiten⁵² jat gau-egunac; 70
 ain dira ene beguioc elçaydunac,⁵³
 çugana laster doaz eneganic.
- <1186v> Beti beguira nago çuregana,
 ezin açartu⁵⁴ nax ecer esaten;
 contentu-descontentuac puntu baten⁵⁵ 75
 laster etorten dira enegana.
 Badoçu ceure gogoa bestegana,
 alferric engañadu ce nagiçu,
 ceure gogoco barria esan eguiçu,
 icasi nic daguidan çugan dana. 80

⁵¹ içaten: *merezidu* aditzarekin *-tzea* aditz-izena ohikoagoa da (cf. *oy eztauco meresciduric / niganic ancietea*, A24: 133-134). Litekeena da bertso-lerroetan izandako aldaketen ondoren nahi gabe geratua izatea hemengo *-ten* forma (*içaten*).

⁵² *iragaiten*: Aditz honen partizipioa beti (bi aldiz) da *irago* eskuizkribuan (AL: 1153r eta A14: 97); aditz-izena beti (lau aldiz) da *iragaite*:- *iragaiterren* (AL: 1146r), *iragaiten* (A2: 19, A17: 70, B17: 44); baina testuko aditz trinko bakarrak kontsonanteen metatesia dauka: *naygaran* (B30: 37). *OEH*ko sarrera (s.v. *igaro*) interesgarria da, hala *igaro / irago* alternantziari dagokionean, nola aditz trinkoari dagokionean: “La forma *igaro* es casi general en guipuzcoano, y en vizcaíno es prácticamente la única documentada hasta finales del s. XVII y frecuente desde entonces. **Irigo (documentado ya en Landuccio y Nicolás de Zubia)**, es la única variante que encontramos en el s. XVIII (*msOñ* (235r), Arzadun, Barrutia, Urquizu, Gamiz (206)); en el XIX es bastante frecuente: Moguel (tbn. *igaro*), fray Bartolomé, Astarloa, Arrese Beitia (tbn. un ej. de *iragotu* (*AmaE* 449)), Iturzaeta; en el s. XX sólo se encuentra en Lauaxeta (*AB* 58); pero cf. *infra* IGAROKO. Fuera del vizcaíno, emplean *irago* Larramendi (*Cor* 300), Xenpelar (191), F. Goñi y E. Arrese. **Se encuentran formas fuertes en los Refranes de Garibay y Bertso Bizkaitarrak (en ambos aigara), y en Refranes y Sentencias (digaran (231), con suf. de relativo)**; en el s. XX algunos autores (Lauxeta (*BBa* 76), L. Jauregi (*Biozk* 4), Gaztelu (*MusIx* 83)) recrean formas fuertes como *digaro*. El sust. vbal. *igaraite*- lo emplea Capanaga (part. *igaro*), e *iragaite*- Urquizu (tbn. *iragote*- (57); part. *irago*); hay *igaroite*- en *CatLlo* (96) y *CatBus* (57), siendo en ambos *igaro* el part. En *DFrec* hay 156 ejs. de *igaro*”.

⁵³ *elçaydunac*: ‘heltzeko edo atxikitzeke gaitasuna duten (begiak)’, edo ‘(begi) harrapariak’, edo halako zerbait bide dira. Hapaxa da eta ez dakigu ziur zer esan nahi duen, baina *heldu* aditzetik eratorria bide da; cf. “**Eltzaiera** (B-tš), acogida, recibimiento : *accueil, réception*” (Azkue 1905-1906, s.v.).

⁵⁴ *açartu*: ‘ausartu’.

⁵⁵ *puntu baten*: ‘une batean, berehala’; cf. *OEH*, s.v. *puntu*: “PUNTU BATEAN. Al instante” eta, gorago, “*Atsegiñ-kontentuak puntu batekoak [...] izango zaizkitzu*. Arr *May* 88”. Cf., orobat, *DAut*, s.v. *punto*: “Al punto. Modo adverb. que vale prontamente, sin la menor dilación”.

Pareric eztoçuna al ⁵⁶ daquiçu, guztioen gañetico larrosea, eguzqui ederraren esposea; ⁵⁷ agaiti çuc onela narabilçu. Cundicio cureloc nai bequiçu ⁵⁸	85
onezquero ⁵⁹ ceurganic quençaitea; ⁶⁰ beraro ⁶¹ ar naçaçu, traidorea, edo bestela noxbait ⁶² il naguçu. Donzellea, çuc banoçu sentietan, ⁶³ senticen çaitut, bay, ceurori bere;	90

⁵⁶ *al*: ‘dirudienez, ziur aski’; *al* honek probabilitate handia adierazten du.

⁵⁷ *eguzqui ederraren esposea*: Erromatar mitologian, betiere bertsio batzuetan, Diana jainkosa zen eguzkiaren emaztea, eta ilargiarekin identifikatzen zen (cf. 26. lerroko *ceruco irargui çuria*).

⁵⁸ *Cundicio cureloc nai bequiçu / onezquero ceurganic quençaitea*: ‘nahi bekizkizu/itzazu (ezarri dizkidazun) baldintza krudel horiek berehala zeugandik kendu’. Mendebaldeko eta erdialdeko testu zaharretan *nahi izan* aditz-lokuzioak balentzia berezia du: experimentatzailea (edo subjektua) datiboan du eta estimulua absolutiboan. Cf. *Verba orri nay ez daquiola valia* (Olasoko kantua, TAV 88-90); *Iaun goicoari nai eztaquiola* (Kapanaga 129). Orain arte ezagutzen genituen testuetan balentzia berezi hori jusibozko eta botibozko perpausetan baizik ez bazen lekukotua, Lazarragak, bi ingurune horiez gain, indikatiboan ere erabiltzen du, iragan ez-burutuan hain zuzen: *nay equion nic aren contra / oy ez neducan quexaric*; / *ez eben gura nic aren causaz / eguin neguian negarric* (B23: 31-34). Cf. halaber: *suplicaetan nachaçu, Sirena ene / laztana, nai daquiçula gaur gabean / ceure aposentuco bentanara joaten* (AL: 1140r), *Jaicoari nai eç daquiola çu joan da ni eben guera nadila* (AL: 1151v), *Nachaçu suplicaetan nay daquiçula, ene peneau oneyn andia dan azquero, remedioa emun jaguite* (AL: 1152r), *Ceruetaco Erregueari / oy dira encomendadu / suplicaetan liçatela / nay lequiela lagundu* (AL: 1154v), *Enparaetan bardin bajaçu / beste çaguïta çorroçic, / onen bioçau nay bequiçu / efini señaladuric* (B23: 101-104). Beste inguruneetan Lazarragak ere **edun* hobesten du: *Bada bere, nai ez neuque, / mundu guztiagaitirren, / çuregaz ene secretoa / descubri lidin bapere* (AL: 1144v), *Bioçau jo deustaçu anech flechaz, / nigaz conturic eguin nay ez doçu* (A17: 3-4).

⁵⁹ *onezquero*: ‘berhala’; halakoei buruz ikusi A17: 54 bertso-lerroko oharra.

⁶⁰ *quençaitea*: ‘kentzea’.

⁶¹ *beraro*: ‘bigunki, leunki’; cf. *OEH*, s.v.: “1 **beraro, beraaro** (Lar). 1. “Blandamente” Lar. 2. “(V-och), cómodoamente” A”.

⁶² *noxbait*: ‘behingoz’; dirudienez, “noizbait” (*noxbait, noxbayt, noxpait*) bi zentzurekin erabiltzen da Lazarragaren eskuizkribuan: ‘behingoz’ (hiru aldiz) eta ‘egunen batean’ (behin, A8: 6). ‘Behingoz’ zentzua dutenetan (AL: 1146r, A17: 88 eta B27: 15) aginterazko aditz-formak dituzte beti ondotik, eta horietako batean (*noxbait-noxbait*, AL: 1146r) errepikapen indargarria (halakoetarako cf. Agirre Asteasukoaren adibideak, 1808 ingurukoak, *apud OEH*: “*Idiki itzatzu bada noizbait-noizbait, kristaua, zure begiak*. AA III 349. **Noizbait, noizbait** asitzera noa [...] kristau aziai dotrina azaltzen. Ib. 399”).

⁶³ *banoçu sentietan*: ‘sentitzen banauzu’.

	çuc banaçauçu ⁶⁴ ni, bay nic çu bere;	
	çuc ni leguez, nic çu çaut adietan. ⁶⁵	
	Ce gabilçaden beti puntuetan, ⁶⁶	
	daguigun conbersadu alcargaz; ⁶⁷	
	çu nigaz confesadu, ni çuregaz, ⁶⁸	95
	alcar daraçagula besoetan. ⁶⁹	
	Nic negar daguidanean, ⁷⁰ çu çaoz ⁷¹ barrez;	
	nic barre daguidanean, çu tristeric.	
	Banago çure aldean jasarriric, ⁷²	
	içulten dozu buruoy grabedadez; ⁷³	100
<1187r>	berbaric badeguiçut ⁷⁴ poridadez, ⁷⁵	

⁶⁴ *banaçauçu*: ‘banazaguzu, ezagutzen banauzu’; *ezagutu* aditzaren NOR-NORK forma trinkoa.

⁶⁵ *çaut adietan*: ‘aditzen zaitut, ulertzen zaitut’; *çaut* pluralgile gabeko laguntzailea.

⁶⁶ *Ce gabilçaden beti puntuetan*: ‘ez gaitzen ibili beti eztabaidan’; *ibili* aditzaren jusibo trinkoa da; *-de-* morfema pluralgileari buruz, ikusi A17: 9 bertso-lerroko oharra.

Puntuetan ibili esamoldeari dagokionean, cf. gazt. *andar en puntos* ‘andar en diferencias’ (DRAE, s.v. *punto*).

⁶⁷ *alcargaz*: Bitan agertzen zaigu testuan *elkar* bihurkaria sozietiboazko *-gaz* postposizioarekin: batean *-e-* epentetikoarekin (*alcarregaz* A13: 15) eta beste batean *-e-* epentetikorik gabe (*alcargaz* A17: 94).

⁶⁸ *çuregaz*: Sozietiboaren *-gaz* kasu-markarekin, hala genitiboarekin (*-regaz*) nola gabe (*-gaz*) erabiltzen dira pertsona-izenordainak eskuizkribuan: *neuregaz* (A14: 25) / *nigaz* (*passim*) / *neurgaz* (A16: 19); *aregaz* (A16: 15, A19: 24) / *agaz* (*passim*); *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) / *beragaz* (B22: 61); *çuregaz* (AL: 1144v, A2: 2oh, A7: 15, A16: 20, A17: 95) / *çugaz* (AL: 1141r, A2: 2, A7: 26, A16: 9, A26: 134, B18: 143); *gugaz* (A1: 1).

⁶⁹ *alcar daraçagula besoetan*: ‘elkarren besoetan eratzanik (besarkaturik) gaudelarik’; *eratzan* aditzaren forma trinkoa da. Gorago (A17: 48) lerroan bildu dira halako forma guztiak, baina adierari dagokionean, B17: 46koa da honen antzekoena.

Bestalde, testu osoan *-la* atzizkia erabiltzen da moduzko perpausetan, perpaus nagusien osagarri zirkunstantzial gisa. Cf. *Doridoc eucan esporçu guztia galduric, ecin çan lurrera, utra negar asco bere beguietati eçarten ebela* (AL: 1152v); *Nic laztan baçaitut, agaz beragaz / pagatu bear doçu ceure çorra, / tenplacen doçula* vioz *gogorra / Amore jaunaren precetuagaz* (B22: 63).

⁷⁰ *negar daguidanean*: ‘negar egiten dudanean’.

⁷¹ *çaoz*: ‘zagoz, zaude’.

⁷² *jasarriric*: ‘jesarririk, eseririk’; *jasarri* aditzaren esanahiari dagokionean, badirudi hala ‘eseri’ (A17: 99, A26: 149, B14: 49) nola ‘jarri’ (A10: 7, B5: 13, B17: 63) esan nahi duela eskuizkribuan, testuinguruaren arabera.

⁷³ *grabedadez*: ‘seriotasunez’.

⁷⁴ *berbaric badeguiçut*: ‘berbarik, hitzik egiten badizut’.

⁷⁵ *poridadez*: ‘argi eta garbi, itzulingururik gabe’; gaztelaniaz *poridad* / *puridad* hitzak bi adiera ditu: ‘sekretuki, isilpean’ eta ‘argi eta garbi, itzulingururik gabe’; ez daude kontrajarrita, baina badirudi oraingo honetan bigarrenari dagokiola; beste adierarako ik. A7: 71.

gogorric jarten çara bereala.
 Ascotan, çu bacina pedernala,
 edo ni sufriceco baninz achez!⁷⁶

Nesquea çara çu ta ni guiçona; 105
 çuc leguez ditut nic narru çuriac;⁷⁷
 çuc bere bay ni[c]⁷⁸ leguez araguiac;
 çuc leguez nic bere dot gorpuz ona;
 narabilçuna leguez⁷⁹ orra-ona,
 axeac oy darabil beletea. 110
 Çarean esadaçu, donzellea,
 castaz benturaetan⁸⁰ amazona.⁸¹

⁷⁶ *Ascotan, çu bacina pedernala, / edo ni sufriceco baninz achez!*: Esaldi botiboak dira, A17: 119-120 bertso-lerroetakoa bezala: ‘Askotan, oxala zu bazina pedernala bezain gogorra, eta ni pedernalaren kolpea sufritzeko haitzez(koa) banintz!’; A17: 118 bertso-lerroarekin batera ulertu dugu esaldi hau, mutilak neskaren erdeinua eta krudeltasuna maiteko balitu bezala.

achez: ‘haitzezkoa’; -z / -zko baliokidetasunaren beste adibide bat aurkitu dugu, Oihenartena: *Eztoela latsara, gatzetz duena oinzolara. / N’aïlle à laver la lessive qui a les pieds faits de sel / Que no vaya al lavadero quien de sal tiene la planta del pie*. Hain zuten horren ondotik, atsoitz horren baliokide edo, Isastiren 18 ematen dute Oihenarten testuaren paratzaileek: *Buztana lastozkoa duena suaren beldur*. Lazarragaren testuan bertan honen kideko izan litekeen bat gutxienez bada: *baba-zigorrez saldea* (A24: 64).

⁷⁷ *narru çuriac*: Irudi luke *narru çuriac* adierazpidea nobleen larruaren kolorearekin lotuta dagoela; nobleek ez zuten lanik egiten eta, beraz, eguzkiak ez zuen haien larruazala belzten. Hortik sortu bide zen gaztelaniazko *sangre azul* esapidea, gero beste hizkuntza batzuetara hedatu dena; izan ere, larrua zuri-zuria izanik, zainak erraz ikusten baitira, halako eite urdinxka hartuz.

Testuan beste bi aldiz agertzen da *narru çuriac* sintagma, baina ez dago garbi esapide berberari dagozkion: *a[y] ay ay, ene narru çuri gazteac!* (B17: 57) eta *Silla onetan baegoan / sei eder bat jarriric; / narru çuriac estalceraco / ez eben bestiduraric* (B23: 61-64).

Cf. halaber *OEHN LARRU-ZURI, L.-XURI, LARXURI, s.v. larru*: “De piel blanca. *Ugatz gogor, larruxuri, / leunez balus’ iduri*. ‘Ses seins fermes, à la peau blanche’. O *Po* 37. **Jaun larru-xuriak. Balad 133. Jaun larru zuria. Bordel 95. Bilho hollí, larrü xuri eta begi ñabarra** [umen düzü agota]. *ChantP* 174. *Bata larruzuri, illegorri, bestea beltzeran*. Or *QA* 45. De raza blanca. *Larru zurien ostatuetan*. Larz *Iru* 64. “*Haritz larru zuria, chène à écorce blanche*” H.”

⁷⁸ *ni[c]*: Ergatibo-faltari dagokionean, cf. *inor[c]* (AL: 1145r, A28: 147), *ni[c]* (A7: 38, A17: 107, B3: 34), *neur[c]* (A9: 19), eta *ar[c]* Sasiolakoarenean (B30: 86).

⁷⁹ *narabilçuna leguez*: ‘narabilzun legez, narabilzun bezala’; behin baino gehiagotan dago eskuizkribuan “aditza + -na leguez” (AL: 1142r, 1151v, A17: 109, B5: 27); baina badago “aditza + -n leguez” ere (B4: 1, B18: 74).

⁸⁰ *benturaetan*: ‘menturaz, beharbada’.

⁸¹ *amazona*: Amazonek emakume gerlarien herria osatzen zuten, greziar mitologiaren arabera. Lazarragak zalantzarik gabe ezagutzen zuen *Crónica Troyana* (Lisboa, 1490) liburuan, hiru titulutan agertzen dira (36., 37. eta 80. tituluetan); orobat ezaguna bide zuen *Orlando Furioso* (1549) gaztelaniaratuaren ere

Amorea da onaco ez daquit cer bat,
 etorten da araco eztaquit nundi;
 eztaquit nola viocean sarçaiten da⁸² 115
 çuc aguin daguiçuna eguiteco.
 Dudacen badoçu, ene laztana,
 asco⁸³ da dichoso desdichaetan.⁸⁴
 Nic ayn on baneu bozau,⁸⁵ cantaceco
 padescietan dodan doloreac! 120

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

1 Ahapaldiak zenbaki arabiarrez zenbatuta daude eskuizkribuan, ahapaldien ezkerreko alboan, “1”etik “15”erako segida bakarrean. Zortzigarren ahapaldia ez dago zenbakituta, zalantzarik gabe lehenago lekua hartua zuelako behetik gora idatzita dagoenak (*yo la dixe: bida mía, que yo descortés sería en torvar*, A15: 25 eta A15: 29-30ekoaren kopia, hain zuzen). **4** eguin] ondoren letra bat tatxaturik edo mantxa batez estalirik. **7** amoreac] *amoreorren legueac* idatzi zuen lehenengo eskuak. Beste tinta batek zuzendu du, *-ac* idatziz *-or-en* gainean eta *-ren* tatxatuz; *legueac* ezabatu edo tatxatu gabe geratu da ondoren. || cer deusun] lerroartean beste tinta batez idatzita; ondoren *cerdaben* lerroartean ere idatzita eta marra batez tatxatuta, eta, gero, *dau* tatxatuta. || çuri] lerroartean beste tinta batez idatzita. Azken hiru oharrotan ikusitakoak laburbilduz, badirudi hauxe izan dela lerro honetako testuaren bilakaera: (1) *amoreorren legueac dau aguinçen*; (2) *amoreorren legueac cer daben aguinçen*; (3) *amoreac cer deusun çuri aguinçen* (*legueac* ezabatzea ahazturik). **19** apa] ondoren *-cho* tatxaturik. **20** bacusu ene fedea firma dana] lerroartean beste tinta eta letrakera batez idatzita. Lerroan *ene amorioau baquiçu garbia dana* tatxaturik. **29** çuregana] esk. *curegana*. **31** esperançaz] esk. *esperanças*. **33** Espantaduric] Hemendik beherakoa (5-15 ahapaldiak) beste idatzaldi batean beste luma batez erantsi da. **39** larrosa maiacecoa, nola doçu] lerroaren ezker ertzean gehiturik. Lerroan *dozella noblea [...] fama beti doçu*

agertzen dira; baina are gai topikoa zela ere esan daiteke XVI. mendeko literaturan orohar, eta bereziki zalduntza-liburuetan (cf. Marín Pina 1989).

⁸² *sarçaiten da*: ‘sartzen da’.

⁸³ *asco*: ‘jende asko’ hain zuzen.

⁸⁴ *dichoso desdichaetan*: esaldi hau A17: 103-104 bertso-lerroekin batera ulertu dugu, neskaren erdeinua maiteko balu bezala. Cf. *ap. CORDE*: “Pues soy el príncipe de todo hombre atribulado, aunque quieres, no puedes escapar de mi señorío, porque si tú te queexas ser desdichado en dichas, yo me preçio ser **dichoso en desdichas**” (Fr. Antonio de Guevara, 1528, *Libro áureo de Marco Aurelio*).

⁸⁵ *Nic ayn on baneu bozau*: ‘Oxala nik ahots ona banu!’; esaldi botiboa da, A17: 103 eta A17: 104 bezala.

tatxaturik; bestalde, *fama*-ren gainean, lerroartean, beste hitz bat (agian *capitana*). **42** deusut] *deusat* ere irakur daiteke, bigarren *-u-* goitik itxia delako eta aurreko *-u-*aren oso ezberdina. Halere, itxitura — halakoa balitz— oso ahula da, tinta gutxikoa-edo. **46** didin] *-n* tatxaturik edo mantxa batek estalirik. **49** Edirayten] *-y-* zerbaiten gainean idatzita. || eztau] aurrean *ynori* tatxaturik. || Edirayten eztau inorc munduan] lerro osoa lerroartean idatzita dago. Lerroan, tatxaturik: *munduan ideraiten eztau inorc*. Lehenago beste hitzordena batean idatzita zegoen: *munduan ideraiten inorc eztau*; baina *inorc* hori tatxatu eta esaldiaren amaieran idatzi du. **64** naguçu] *n*-ren azpian *g-* dagoela dirudi. **67** orrein] aurretik *ez* tatxaturik. || içaten] *içan* idatzi du lehenago. *-te-* azpiko *-n* baten gainean idatzita, eta hitz-bukaerako *-n* lerroartean tartekatuta. || orrein cruel içaten enegana / nic merescidu ez dot çureganic] bi lerroen artean tatxaturik: *Eguin gura badoçu or esanic*. Beraz, badirudi hauxe izan dela lerro hauetako testuaren bilakaera: (1) *ez orrein cruel içan enegana / eguin gura badoçu or esanic*; (2) *orrein cruel içaten enegana / nic merescidu ez dot çureganic*. **69** Secula] *-a* mantxa batez estalita. **77** Badoçu] *-doçu*-ren azpian beste zerbait (agian *-çaoz*). **79** eguiçu] *-ç-* letraren azpian beste zerbait (agian *-g-*). **80** icasi] esk. *içasi*. **89** banoçu] *banauçu* idatzi du lehenago. *-o-* letra *-a-* baten gainean idatzita eta ondoren *-u-* tatxatuta. **92** çuc ni] esk. *çuc nic*. Lehenengo idatzaldian *çu nic* idatzi du, gero *çu-ri -c* erantsi dio, eta *nic*-en *-c* ezabatzea ahaztu zaio. **94** conbersadu] aurrean *a*, marra bertikal batez tatxaturik. *c*-ren formagatik, irudi luke *alcargaz* idazten hasi zela eta berehala zuzendu zuela. **97** çaoz] esk. *caoz*. **103** Ascotan] esk. *ascota*; *t* letra *l* baten gainean idatzi da, antza. **107** nic] esk. *ni*. **110** axeac oy darabil beletea] *niri emayteraco batallea* marra batez tatxaturik, behean. **114** etorten da araco eztaquit nundi] lerroartean idatzita. Lerroan *nundi edo nola eztaquit etorte[n] da* marra batez tatxaturik. **115** sarçaiten] esk. *sarçaitte*. **116** çuc] hemendik poemaren amaierarako hiru garren idatzaldian idatzi da, beste luma batez. Azken hiru lerroak marra batez berezirik bi zutabetan idatzi dira (A17: 118 ezkerrean eta A17: 119-120 eskuinean), beheko erdarazko testua (*todo esto no es nada ... que las haze madurar*) jadanik hortxe zegoelako.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A17 – Cegaiti beguiratu gura ez doçu...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A18

Historia de la bienaventurada Magdalena

Eskuizkribuan honen aurretik dagoen euskarazko poemaren estrofa-egitura bera du Maria Magdalenaren inguruko gaztelaniazko poema honek: zortzi lerro dodekasilabo (baten bat endekasilaboa eta baten bat hamahiru silabakoa ere bada), ABBAACCA errimarekin, gaztelaniazko metrikari *copla de arte mayor* edo *octava castellana* esaten zaiona.

Izenburua gardena da: Maria Magdalenaren istorioa kontatzen da 3-9 estrofetan; aurretik (1-2 estrofak) sarrera gisakoa baino ez dago, eta ondoren penitentziarako deia kristau pekatarietzat (10-11 estrofak) eta onbideratzeko laguntza-eskaria beretzat (12. estrofa).

Biblian bertan eta Jacobus de Voraginezen *Legenda aurea*-tik datorren tradizioan oinarriturikoa da Maria Magdalenaren irudia; tradizio horrek lekukotasun asko utzi ditu espainiar literaturan; denetan aipagarriena Pedro Malón de Chaideren 1588ko *La conversión de la Magdalena* da, baina Magdalenaren inguruko lanak idatzi zituzten baita Pedro de Chaves, Lope de Vega eta Diego Mendes Quintelak ere, eta poema laburragoak (Lazarragaren antzera) Ambrosio Montesinok, Antonio Ferreirak edo Fray Luis de Leónnek (ikusi Carneiro 2002: 196).

Dena den, literatur tradizioaz gain, beste arrazoi bi ere izan zitezkeen Lazarragak Maria Magdalenaren ohoretan poema bat idazteko eta Magdalena pekatari gisa baino gehiago andre eredugarri gisa aurkezteko. Lehenik, Magdalenaren adbokazioko bi leku dira Barrundiako eskualdean, eta hortaz ospakizun bereziren bat egin bide zen horietan, hain zuzen Joan Perez Lazarragaren haurtzaro eta gaztaroko bi herrietan: Magdalenaren ermita dago Ozaetan, eta San Lazaro eta Magdalenaren erromesen ospitala Erdoñan. Bigarrenik, eskuizkribuko beste poema baten arabera (A10 “Canción y copla echa por Laçarraga en servicio de Madalena”), *Magdalena* izeneko neska bat maite izan zuen idazleak.

<1187v> Historia de la bienaventurada Magdalena, para cantar el día de su
santa fiesta.

Compuesta por Laçarraga.

Comiença

O Christo omnipotente, que quisiste

alumbrar a esta muguer¹ de grascia pura,
 ofendiendo contra ti muy sin mesura,
 a la qual de sus pecados la absolviste,
 dame² también a mí, que me heziste 5
 a la tu semejança, como a ella,
 para contar la vida d’esta estrella,
 que para espejo de penitencia la criaste.³

Que si yo de la tu gracia participo,
 podré aquesto muy bien yo declarallo. 10
 Suplícote me des,⁴ porque no hallo
 por dónde començar sin este ito;⁵
 yo quiero començar poco a poquito.
 Despierta, tú que duermes descuidado,
 pon atento el coraçón y sosegado, 15
 no estés con el pecado echo bobito.

La hobra

<1188r> La Magdalena fue muguer mundana,
 hija de reyes fue de gran linage,
 andaba muy galana en el su trage,
 hermosa a marabilla y muy profana. 20
 Siempre se dio al deleyte y bida umana,
 y plazerres d’este mundo conservaba,
 mientras su mocedad d’esto trataba,
 aunque agora la virtud de aquésta mana.

¹ *muguer*: Gaurko *mujer* erabili beharreen, beherago ere (A18: 17) forma berean dago, <-gue-> grafiarekin. *CORDEn* sei agerraldi daude grafia horrekin, urte-tarte zabal batean: 1285, 1500, 1582, 1622, 1655 eta 1741.

² *dame*: Objektu zuzena falta zaio, baina “grascia (pura)” ulertu behar da.

³ *criaste*: ‘creaste’.

⁴ *me des*: *me la des* beharko luke, hemen ere objektu zuzena falta baita, “la gracia” hain zuzen.

⁵ *ito*: Gaurko *hito* ‘mugarria’.

Los sus antepasados descendieron 25
 de Magdalo,⁶ un castillo así llamado,
 el qual la Magdalena ubo heredado
 después que su padre y madre fenescieron.
 Y así este sobrenombre le puesieron,⁷
 aunque María de antes se nombraba, 30
 y María Magdalena se llamaba,
 y otros la Enamorada le dixeron.

Mucho tiempo de su vida así pasaba
 sólo en los pasatienpos mundanales,
 haciendo los pecados muy mortales;⁸ 35
 de otra cosa jamás se le acordaba.⁹
 Un día a dicha¹⁰ oyó cómo andaba
 Jesús por allí cerca predicando
 y a los muy pecadores enseñando,
 a los quales con paciencia los tomaba. 40

<1188v> Y ella reconoció ser pecadora,

⁶ *Magdalo*: *Magdalena* izenak ‘Magdalatarra’ esan nahi omen du. Magdala, Bibliaren arabera, Galileako hiri bat zen. Talmud-en ere bi Magdala aipatzen dira. Josueren liburuaren arabera (19: 34), hiri gotortua zen, eta badirudi hiriaren izenak berak ‘dorre’ edo ‘gotorleku’ esan nahi zuela. Beharbada, horregatik hiria izatetik gaztelu izatera pasatzea. Magdalo gazteluaren tradizioaren oinarria, antza denez, Jacobus de Voragine-ren *Legenda aurea* famatuan (c. 1275) dago: “Maria Magdalena a Magdalo castro cognominata clarissimis est orta natalibus, utpote ex regia stirpe descendentibus” (*apud* Graesse 1801: 408). Lan berean aipatzen da Magdalenak gaztelua heredatu zuelakoa ere.

Euskarazko testuetan Magdaloko gazteluaren aipamena gutxienez Lizarraga Elkanokoak (“eta partiturik haziendak, ta arri sortaturik kastelu deitzen zena Magdalo, ordik deitu omen zute Magdalena”) eta Agirre Asteasukoak (“eta Magdalenak beste ondasunen artean artu zuan Magdalako etxe, edo gaztelua” eta “Aspertu zan senideen atelekaz, eta joan zan Magdalako gaztelura”) dakarte.

⁷ *puesieron*: *CORDEn* badira forma honen lau lekukotasun, denak 1499a baino lehen.

⁸ *muy mortales*: ‘oso larriak’.

⁹ *de otra cosa jamás se le acordaba*: ‘no se acordaba de otra cosa, no pensaba en otra cosa’.

¹⁰ *a dicha*: ‘halabeharrez, kasualitatez’; *DAutek* ez dakar lokuzio hau, baina bai *por dicha*, esanahi berbera duena. *CORDEn*, aldiz, hainbat adibide daude, hala nola “Buen escudero, **a dicha**, por esse camino donde venís ¿auéys topado hasta diez caualleros en compañía de dos gigantes?” (Jerónimo Fernández, 1547, *Belianís de Grecia*).

y también en el pecado aber herrado,
 y cómo con ello a Dios le abía ennojado
 cometiendo dos mill vicios cada hora.
 Estando, pues, en esto a deshora, 45
 le bino un pensamiento saludable,
 que fue de ir al Señor y adorarle,
 y así luego lo puso muy por hobra.

Estas palabras dixo muy llorando:
 “Yo quiero ir al Señor, qu’ es piadoso, 50
 y andaré siempre tras él muy con reposo;
 y así la voluntad le iré cobrando;
 y aquellos dulces pies le iré besando;
 y untar le he con unguento muypreciado,
 que los tiene de polvo y tierra mal tratado; 55
 y me perdonará porqu’ es muy blando”.

Aquel día, pues, Jesús fue conbidado
 de un hombre que Simón por nombre abía,
 donde con devoción fuera María,
 y los pies con los cabellos le a limpiado; 60
 y allí con contrición se a demandado
 <1189r> perdón de sus pecados al Cordero,
 el qual luego sintió ser berdadero
 el dolor con que el pecado a confesado.

Jesús muy mansamente la otorgara 65
 el perdón que Madalena allí pedía,
 y con voz muy amorosa le dezía:
 “Tu fe te salvará, qu’ es linpia y clara”.
 Y así después a Christo le servía,
 y la su sagrada madre aconpañaba, 70

y el ebangelio siempre predicaba,
y a muchos a la fe los conbertía.

La penitencia hizo qual ninguna
jamás después de Christo le a egscedido;
al mundo y sus deleytes a bencido, 75
más alta aún a subido que la luna.

Esta fue para nosotros la laguna
y espejo d’esperança muy subida.¹¹
Tomemos, pues, exemplo d’esta linda,
que en esto no ay igual a ella ninguna. 80

<1189v> Tomemos esperança, pecadores,
que Dios perdonará nuestros pecados;
hagamos penitencia los culpados,
que ansí nos oyrá nuestros clamores.
Abrid, abrid los buestros coraçones, 85
linpiad vuestras conciencias confesando;
desechad todo temor, id confiando,
que duecho¹² está a sanar nuestros dolores.

Y tú, que fuiste digna y meresciste
aber gracia de Dios tan sublimada, 90
suplícote que seas mi abogada
y me enseñes a morir como moriste.
Dame un poco d’esa gracia que tubiste,
para que pueda yo mejor guiarme
y salir del mi pecado, y alinpiarme,¹³ 95

¹¹ *subida*: Cf. *DAut*, s.v. *subir*: “Metaphóricamente vale crecer en dignidad, lograr mayor empleo, aumentar el caudal, o la hacienda”.

¹² *duecho*: ‘prest’; *ducho*-ren aldaera da. *DAutek* dio adjektibo zaharkitua dela.

¹³ *alinpiarme*: ‘garbitu’; cf. *DAut*, s.v. *alimpiar*: “Lo mismo que *Limpiar*. Los antiguos escribieron y pronunciaron assí esta voz; pero oy no se usa sino entre gente rústica”.

según que¹⁴ tú, señora, d’él saliste.

Fin

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

izenb. Ahapaldiak zenbakituta daude eskuizkribuan, ahapaldien ezkerreko alboan, “1”etik “12”rako segida bakarrean, baina lehenengo bederlatziak zenbaki erromatarrez (zortzigarrena beste zerbaiten gainean) eta azken hiruak zenbaki arabiarrez. || Laçarraga] esk. *LÇRGA* monograma. **5** me] lerroartean tartekatua. **22** y plazerer deste mundo] lerroartean idatzita. Lerroan *la ley de los gentiles* tatxaturik. **28** su] lerroartean tartekatua. || fenescieron] *-en-* letren azpian *-all-*: *fallescieron* > *fenescieron* zuzendua, beraz. **30** aunque] *aun-* lerroaren ezkerrean erantsita. Lerroan *por* tatxaturik: *por que* > *aun que* zuzendua, beraz. **40** a] aurrean y *como* tatxaturik. Berdinetik berdinerako jauzi bat izan liteke, horrela hasten baita hurrengo ahapaldiko hirugarren bertso-lerroa. || paciencia] *-a* mantxa batek estalirik. || los] orbandua (zuzenketa ala mantxa?). **47** Señor] esk. *senor*. **50** Señor] esk. *senor*. **51** reposo] esk. *reposito*. **55** tratado] *-tado* ez da ondo irakurtzen. **56** y] aurrean y *ansi* tatxaturik. **57** pues] ez da ondo irakurtzen, beste zerbaiten (agian *fue*) gainean idatzirik baitago. **59** devocion fuera] lerroartean idatzita. Lerroan *contricion lloro* tatxaturik. **60** limpiado] lerroartean idatzita. Lerroan *labado* tatxaturik. **68** salvara] *s-* zerbaiten gainean. **69** le] lerroartean idatzita. Lerroan *siempre* eta beste hitz bat edo bi tatxaturik. **71** ebangelio siempre] lerroartean idatzita. Lerroan *testamento nuevo* tatxaturik. **76** la luna] lerroartean idatzita. Lerroan *ninguna* tatxaturik. **87** confiando] *-on-* ez da ondo ikusten, orbanduta edo zuzenduta baitago. **89** fuiste] esk. *fuieste*. **94** para] *-r-* mantxa batek estalirik. **96** señora] esk. *senora*, *s-* mantxa batek estalirik.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A18 – *Historia de la bienaventurada Magdalena*” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

¹⁴ *según que*: ‘bezala, -n modu berean’; *DA* tek ez dakar, baina *CORDE*n erruz dokumentatzen da eta *DRAE*ren edizio berrietan labur-labur jasotzen da.

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](#) dago

A19

Aitac ezcondu ezpanagui...

Goitik beherako marraz ezabaturik dago poema osoa, eta hitzen gaineko zirriborroz ezabatu dira hitz jakin batzuk, seguruenik norbaiti gordinegia iruditu zaiolako poema hau; horren ondorioz, eta bestela ere bigarren esanahiz kargaturiko pasarteak direlako, zaila da dena ulertzea. Baina mezu nagusia argia da, errepikan adierazten baita: hogeitau urteko neska gazteak ezkondu gura du, baina etxeok ez diote uzten, gazteegi delakoan. Mutilekin harreman sexualak izaten uzten ez diotelako amorraturik dagoen neska gazte aberatsa da kantuan ari dena (esangura sexual eta erotikoarekin ulertu ditugu *atrenpea ancaetan*, *az andia cilonen artecean*, *beroetan jat iturria*, *lancetea*, *aurraldea* eta *içorradu*), eta dena (familia eta aberastasunak) uzteko prest dago mutil on batekin elkartearren. Hemen, XVI. mendetik aurrera zabalduriko ikuspegi agertzen den bezala (cf. Morant Deusa 2002), andrazkoaren grina eta desio sexuala ezkontzaren bidez gauzatzea proposatzen da. Ikusi, honen ondoan, A24 poema (*Aide andioc bidaldu deustae...*): beste horretan gizonezkoaren ikuspegia agertzen da ezkontzaren aurrean.

Euskal kantu herrikoietan ere aipatzen da gaia. Azkuek *Cancionero popular vasco* ezagunean *Ama, ezkondu* kantua lau bertsiotatu zituen (Azkue 1968: 937-943); hona hemen Elgoibarren bildua:

—Ama, ezkondu; ama, ezkondu, gaztea naizenartean.

[Markiñan bilduriko bertsiotatu: “denporea danartean”]

—Neska, ago isilikan, etzion ogirik etxean.

—Galburutxo bi gorde nituen garia genduenean,

eun anega atera nizkan irriarra batean:

Urta labirun labirun pena garia genduenean,

Urta labirun labirun pena irriarra batean.

—Ama, ezkondu; ama, ezkondu, gaztea naizenartean.

—Neska, ago isilikan, etzion ardorik etxean.

—Masmordotxo bi gorde nituen matsa genduenean,

eun karga atera nizkan estutu-aldi batean:

Urta labirun labirun pena estutu-aldi batean,

urta labirun labirun pena matsa genduenean.

—Ama, ezkondu; ama, ezkondu, gaztea naizenartean.

—Neska, ago isilikan, etzion aragirik etxean.

—Bein batean jarri nintzan josten labe-gaínean,

txantxangorri bat etorri eta eseri aldamean,

jaurti nion titara eta ausi nion bernea,
eun erralde pisatu zuen aren bularraldeak:
Urta labirun labirun pena estutu-aldi batean,
urra labirun labirun pena eseri aldamenean.

Patri Urkizuk (Urkizu 2004: 149) ohartarazi zuenaren arabera, Aita Donostiak Azkainen bilduriko aldaera batean ere (Donostia 1994: 82-83) gai hori agertzen da. Kasu honetan, Lazarragarenean bezala, neskatoak aitari eskatzen dio ezkontza, eta ez amari:

—Aita, ezkonazi nezazu,
Adina kitu danian.
—Neska, othoi, hago ixilik!
Ogirik ez diñat etxean.

Ogi-ondo bat ikusi nuen
Landaren erdi-erdian.
Egun erregua botatzen zuen
Lehen trailu-kolpian.

Beste lan bat ere aipatu zuen Urkizuk (*ibidem*), 1542an Karlos V.aren kantaria zen Cornelius Canis (Gante, c. 1506-1562) musikariaren hau, hain zuzen:

Mariez moy, mon pere,
Il est temps ou jamais,
Ou si vous ne le faictes
Contraict je serais
De vous dire en deux mots
Ma volonté feray
Ez fault que je le face
Cela je vous prometz.

Berpizkundeko musika polifonikora garamatza lan horrek, eta tradizio horretan, hain zuzen, bada beste kantu bat, Pierre de la Rue (c. 1492 - 1518) konpositore flandriarrak idatzia (*Ma mère, hélas, mariez-moi*), euskarazko *Ama ezkondu, ama ezkondu* gogorarazten duena, eta Frantziako hegoaldean herri-kantu moduan kantatzen dena:

Ma mère, enfin, mariez-moi,
Je me languis dans la peine,

Ma mère enfin, mariez-moi...

Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fille, il faut attendre un an.

—Hélas, maman!

Encore un an!

Ainsi me répondez chaqu'an.

Ma mère enfin, mariez-moi,

Je me languis dans la peine,

Ma mère enfin, mariez-moi...

Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fill', nous n'avons plus de pain.

—Comment, de pain?

Seigneur! De pain!

En trouverai chez le voisin.

Ma mère enfin, mariez-moi,

Je me languis dans la peine,

Ma mère enfin, mariez-moi...

Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fill', nous n'avons plus de vin.

—Comment, de vin?

Seigneur! De vin!

Puis'rons de l'eau dans le bassin.

Ma mère enfin, mariez-moi,

Je me languis dans la peine,

Ma mère enfin, mariez-moi...

Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fill', nous n'avons plus de sel.

—Comment, de sel?

Seigneur! De sel!

Au saloir en est plein boissel.

Ma mère enfin, mariez-moi,
Je me languis dans la peine,
Ma mère enfin, mariez-moi...
Ou dites-moi pourquoi!

Ma fill', nous n'avons plus d'argent.
—Comment, d'argent?
Seigneur! D'argent!
En gagnerons en travaillant.

Ma mère enfin, mariez-moi,
Je me languis dans la peine,
Ma mère enfin, mariez-moi...
Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fill', nous n'avons pas d'anneau.
—Comment, d'anneau?
Seigneur! D'anneau!
Prendrons un cercle du cuveau!

Ezkundu nahi duen neska (eta ez mutil) gaztearen gaia, edozein kasutan ere, sarri agertzen da herri-kantuetan. Ikusi zer dioten XVIII. mendeko *Berssous* eskuizkribuaren editoreek (<http://f.duchene.free.fr/berssous/76.htm>):

Le thème de la fille pubère, pressée de se marier, et que sa mère tutoie (tandis qu'elle est vouvoyée) en tentant d'abord de dissuader l'adolescente, se retrouve dans un grand nombre de chansons soit en français, soit en patois. On les rencontre dans les recueils de Tiersot, Ritz, Servettaz ou Vuarnet, et le premier prototype savoyard, remontant à 1555, est dû au célèbre Nicolas Martin. Mais, quoique le thème soit bien acclimaté en Savoie, Bladé (*Poésies populaires de la Gascogne*, Paris 1883) cite les auteurs en donnant des exemples similaires pour le Gers, la Gascogne, le Languedoc, la Haute Bretagne. M. Barbeau fait de même pour le Canada français. Et *les Rondes*, par Ballard, en 1724, nous en donnent aussi un dans un texte de langue classique. *L'entretien d'une fille avec sa mère* l'utilise itou dans un recueil de colportage (signé Raviot) imprimé à Dijon.

<1190r>	Aitac ezcondu ezpanagui, ¹ neurau ni ² ezconduco nax sarri. ³	
	Jaio azquero ⁴ serbidu deut: ⁵ ezcondu nagui ⁶ onezquero. ⁷	
	Ezconquetaco edadea deut, oguei urtean elduzquero; ⁸ çorigaxtoan jaio ninçan ezcondu бага il banadi. ⁹	5
	Aytac ezcondu ezpanagui, neurau ni ezconduco nax sarri.	10

¹ *ezcondu ezpanagui*: ‘ezkon ez banaza, ezkontzen ez banau’.

² *neurau ni*: Cf. *ni neurau nago* (A23: 73); gainerakoan, *neurau* bakarrik erabiltzen da eskuizkribuan (sei aldiz: A7: 91, A9: 26, A17: 12, A19: 59, B18: 26, B18: 69). *Neurau* agertzen da orobat nafarrerazko idazleetan (Mendiburu, Lizarraga Elkanokoa). *Neurau ni*, hemengo ordena berebean, Lizarragak erabiltzen du: *Jesus, ez nazála utzi; / ezpanáu faboratzén / libra ez naíke neuráu ní* (LE Kop 148).

³ *sarri*: ‘laster, berehala’; cf. *OEH*, s.v.: “Tr. Documentado en la tradición septentrional y en autores guipuzcoanos, de quienes no se encuentran ejs. en la segunda mitad del s. XX. Lo emplea tbn. el roncalés Hualde”.

⁴ *Jaio azquero*: ‘jaio nintzenetik’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen “partizipioa + *azquero*” dugu.

⁵ *deut*: *deu-* moldeko **edun* aditzaren formak ez dira asko eskuizkribuan, eta gainera poema gutxi batzuetan bildu dira: *deut* (A16: 66, A19: 3, A19: 5, A19: 43, A19: 47, A25: 20), *deudan* (A16: 31), *badeu* (A24: 99), *deuc* (A25: 4). Gutxi dira, orobat, *de-* eta *du-* moldeetakoak.

⁶ *ezcondu nagui*: ‘ezkon nazala’; euskara historikoan, jusiboa *b-* aurrikidun (*besa, esan beza...*) edo *-la* atzikidun (*datorrela, etor dadila...*) formen bidez adierazi ohi da. Lazarragak erabilera ezezagun baten berri ekartzen digu iragankorretan. Izan ere, subjektua 3. pertsonakoa duten formak, aginterazko forma arruntak bezala eratu ditzake, aurrikidun edo atzikirik gehitu gabe: *il nagui* (A3: 26), *ezcondu nagui* (A19: 4), *ifini nagui* (A28: 33), *ecusi nagui* (B17: 18). Azpimarratu behar da bildutako forma guztiek 1. pertsonako objektua dutela, eta objektua 2. pertsonakoa dutenekin *-la* atzikidun formak erabiltzen dituela: *Jaun cerucoac, ene laztana, oy deguiçula parcatu* (AL: 1146r).

⁷ *onezquero*: ‘dagoeneko’; *gero* adberbioan oinarrituriko egituretan, denborazkoen artean, azpimultzo batek ‘jada, berehala, dagoeneko’ balioa du. Erakuslean oinarritutako formak dira.

⁸ *oguei urtean elduzquero*: ‘hogei urteetara heltzen naizen momentutik’; *gero* adberbioan oinarrituriko egiturez, ikusi A19: 3 bertso-lerroko oharra. Hemen “partizipioa + *-zquero*” dugu. Bestalde, Lazarragaren eskuizkribuan, *el(du)* ‘iritsi’ aditzaren osagarria beti dago inesiboan (*-n*) eta ez adlatiboan (*-ra*).

Ezkondu beharraz mintzo den beste pasarte batean ere adin bera aipatzen du (nahiz mutilak hitz egiten duen honetan): *oy oraingaño ez nax ni eldu / oy bada oguei urtean* (A24: 41-42).

⁹ *il banadi*: ‘hiltzen banaiz’.

Gau-egunetan beti nago
 esecoquin deadarrez.
 Senargureac ozta nago,¹⁰
 esecoxeoc¹¹ beti barrez:
 —Oraingano¹² gaztea ax ta, 15
 urtexe¹³ baten goza adi.—
 Aytac ezcondu ezpanagui,
 neurau ni ezconduco nax sarri.

Oy¹⁴ nolaco atrenpea¹⁵
 irra¹⁶ darabildan¹⁷ ancaetan!¹⁸ 20

¹⁰ *Senargureac ozta nago*: Letraz letrako irakurketa erabat ziurra da; ez, ordea, interpretazioa. Azalpen bat eman nahian, honako hau iruditu zaigu onargarriena: ‘Senarguraz nagoen bezain laster, senarguraz agertzen naizenerako’; uste dugu *hotzak nago*, *goseak nago*, *beldurrak nago* egituren ereduak izan litekeela *senargureac nago*; hots ‘senarguraz nago, senargura daukat’; bestalde, *OEHN* lekukotasun asko dituen ‘bezain laster’ adieran uler liteke *ozta*.

¹¹ *esecocheoc*: ‘etxeko gizagaixo horiek’, mespretxuz edo trufaz. Lazarragaren eskuizkribuan, *-txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan; *-xe* atzizkiak, berriz, hiru balio hartzen ditu: **1**) Txikigarria (*-xe* = *-txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexeac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecocheoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59). **2**) Izenondo eta aditzondoaren intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3**) Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben* / *arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Kasu batean (*urteje* A14: 6), ez dakigu zehazki zein den balioa.

¹² *Oraingano*: ‘oraindano, oraindik’; cf. Lcc “hasta aquí, *onino*, *orayngano*”. Eskuizkribuan hiru grafiarekin (<nn>, <ñ>, <ññ>) adierazita aurkitu dugu hitz honetako sudurkari palatala: *orainganno* (A14: 31), *oraingano* (A19: 15) eta *oraingano* (A24: 41).

¹³ *urtexe*: ‘urtetxo’.

¹⁴ *Oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

¹⁵ *atrenpea*: ‘berotasuna’; gaztelaniazko *trempar* ‘(sexualki) berotu’ aditzaren familiakide bide da; familia berekoa dukegu frantsesezko *attremper* ‘epeldu; (altzairua) gozatu’.

¹⁶ *irra*: ‘arin, etenik gabe’. Onomatopeia gisa bildu zuen Azkuek. Hark emandako adibideen arabera, ematen du ‘arin, etenik gabe, suelto’ adierazteko erabiltzen dela. Cf. *OEH*, s.v. **irra** (Vc ap. A). **1**. “Voz onomat. que indica el ruido que hace el hilo al formarse saliendo de la rueca” A. *Aldaztorrean nengoanean irra goruetan* (V-m). A *CPV* 932. **2**. (V-ger-arr-och ap. A). “Onomat. de la acción de correr. *Irre igesi joan dira*” A. **3**. “(G-to), onomat. de la siembra a pulso” A. *Alea sumaturik* [usoak] *eskutikan irra*. Or *Eus* 59. **4**. “(V-ger-m), voz con que se llama a las gallinas” A. — *IRRAN* (V-m ap. A). (Sembrar) a pulso. “*Aurrera* [erein] bere esaten da, baita *irran* edo *zirran* bere *purran* bere bai” *Ezale* 1897, 326a.”

Banequique¹⁹ goruetan²⁰
 gonearequin atorrea;²¹
 saldu neique²² gorguerea,²³
 aregaz²⁴ ezer al banegui.²⁵
 Aytac ezcondu ezpanagui, 25
 neurau ni ezconduco nax sarri.

Ayn eguin jat az²⁶ andia
 neure cilonen²⁷ artecean;²⁸
 jarri banadi sugatean,²⁹
 beroetan jat³⁰ iturria;³¹ 30
 eguingo jat min oria³²

¹⁷ *darabildan*: ‘ibilarazten ditudan’; *erabili* aditzaren adiera hau (‘Hacer andar, hacer mover(se); mover, revolver, usar (de)’ *OEH*ren arabera) oso zabaldua da. Ikusi, besteak beste, Lcc “Cabecear, mover, *burua erabili*”.

¹⁸ *Oy nolaco atrenpea / irra darabildan ancaetan!*: ‘Oi nolako berotasuna dudan, arin ibilarazten ditudan hanketan!’.

¹⁹ *Banequique*: ‘jakingo nuke’ baiezkkoa.

²⁰ *goruetan*: Goruetan aritzea etxean zintzo dagoen emakumeari dagokio, *versus* hor zehar aske dabilen neska; cf. *CORDE*tik ateratako adibide hau, Erromantzerokoa: “Madre, sáqueme la rueca, / Que traigo ganas de hilar, / Que las armas, y el caballo / Bien lo supe manejar” (izengabea, 1978, *Canciones españolas*). Bertso-lerro honetan hasten da eskaintzen zer egingo lukeen ezkondata balego.

²¹ *gonearequin atorrea*: ‘gona eta atorra’; “Xrekin Y” egitura da, ‘X eta Y’ adierazteko.

²² *saldu neique*: ‘salduko nuke’.

²³ *gorguerea*: *Gorgera* lepoko apaingarria zen. Ematen du aurreko ideiarekin lotuta dagoela, hau da, ez bakarrik berak goruetan egiteko, baizik eta, areago, daukan apaingarria ere saltzeko prest egongo litzateke, besteak beste ez duelako beharko, etxean zintzo egoteko prest dago eta.

²⁴ *aregaz*: Sozietiboaren *-gaz* kasu-markarekin, hala genitiboarekin (*-regaz*) nola gabe (*-gaz*) erabiltzen dira pertsona-izenordainak eskuizkribuan: *neuregaz* (A14: 25) / *nigaz* (*passim*) / *neurgaz* (A16: 19); *aregaz* (A16: 15, A19: 24) / *agaz* (*passim*); *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) / *beragaz* (B22: 61); *çuregaz* (AL: 1144v, A2: 2oh, A7: 15, A16: 20, A17: 95) / *çugaz* (AL: 1141r, A2: 2, A7: 26, A16: 9, A26: 134, B18: 143); *gugaz* (A1: 1).

²⁵ *al banegui*: ‘egin ahal baneza, egin ahalko banu’.

²⁶ *az*: ‘azkura’; cf. Lcc “comezón, *asça*” eta “rascar, *asç eguin*”, “rascadura, *asça*”.

²⁷ *cilonen*: ‘zil honen, zilbor honen’. Landucciren lekukotasunari (“ombbligo, *çila*”), erants dakioke Gasteizko erdaran *el cil* esaten dela, edo esaten zela bederen.

²⁸ *neure cilonen artecean*: ‘neure zilbor honen aldamenen’ edo ‘neure zilbor honen bertikalean’; edozein kasutan ere, neskak zilborraren azpian duenaz ari da. “Genitiboa + *artezean*” egitura ez dago zuzenean lekukotuta.

²⁹ *sugatean*: ‘sutean, sutondoan’; cf. Lcc “hogar lugar de fuego, *sugatea*”. Hemen erabilera metaforikoa bide du, gizonezkoa baita beroa ematen diona.

³⁰ *beroetan jat*: ‘berotzen zait’.

³¹ *iturria*: Erabilera metaforikoa seguruenik, zilaren ondoan daukana adierazteko.

remediadu ezpanadi.³³

Aytac ezcondu ezpanagui,

neurau ni ezconduco nax sarri.

Nunberegaita³⁴ asco dago

35

enetaco doloreric;³⁵

ezta munduan morroeric³⁶

norc desaquedan³⁷ “nola ago?”.

Oraciotan beti nago.³⁸

osoac ayta jan balegui!³⁹

40

³² *min oria*: OEHren arabera, *min-horia* erdaraz *amarillez* (edo *ictericia*) deitzen den gaixotasuna bide da, horrela bildu baitzuen Larramendiren *Hiztegi hirukoitzak*: “Tericia, *miñoria*”. Cf. DAut, s.v. *amarillez*: “El color del rostro, que **por melancolía** u otra enfermedad, susto o espanto, passa a ser amarillo y pálido”; hala da, seguru aski, Barriako monastegiko mojei buruzko poeman ere: *eurac daquie curaetan / min oria ta gorria* (B25: 11-12). Testuinguru honetan, uste dugu egokia dela lotzea medikuntzan *chlorosis* (Hipokratesek emaniko izena da) eta *morbus virgineus* ‘birjinen gaixotasuna’ (cf. Johann Langeren *Medicinalium epistolarum miscellanea*, 1554koa) deitu zaion gaixotasunarekin, hain zuzen ezaugarri nagusi legez azaleko kolore horixka edo berdexka duen gaixotasuna baita, eta ezkontza baitzen medikuek aholkatzen zuten sendabide bakarra. Antzinate klasikoan hasita (cf. *palleat omnis amans, color hic est aptus amori*, Ovidioren *Ars amatoria*, I, 729), Mendebaldeko literatura guztian aurkitzen dira gaixotasun horren adibideak.

³³ *remediadu ezpanadi*: ‘erremediorik aurkitzen ez badut’; ikusi, halaber, *Naguin, Sirena, remediadu!* (AL: 1152v). Cf. DAut, s.v. *remediar*: “Vale también socorrer o subvenir a alguna necesidad o urgencia”.

³⁴ *Nunberegaita*: ‘edonon’; balio modala ere izan lezake, ‘segurki, itxuraz, dirudienez’ adiera alegia (cf. A11: 29), baina hemen ‘edonon’ adiera hobetsiko genuke. Añibarrok *nonberegait* jaso zuen (“creo que”, *ap. OEH*, s.v. *nonrebait*) eta, leku-adieran, Beovidek erabili (Bv AsL 205). OEHk jaso ez arren, badira *nonrebait*-en adibideak Mendibururengan ere, [Klasikoen gordailua](#)ren arabera (*ta geldituko zen, etorkizunaren begira ta lenbaitlen bere seme Jesus nonrebait ekusteko nai andiarekin*). Formaren aldetik, cf. *zelanbaista* (RS) eta, jadanik garatuta, *nondik-nahi baita* ‘nondik-nahi’ zubereraz (OEH, NONDIK-NAHI BAITA, s.v. *nondik-nahi*). Landucciren formak hau baino bakunagoak dira: “nada, *çerbere*”, “nadie, *norbere*”, “ninguna cosa, *ezta çerbere*”, “nunca, *ezta noxbere*”...

³⁵ *asco dago / enetaco doloreric*: ‘dolore asko dago niretzat’. -rik asko egitura da.

³⁶ *morroeric*: ‘mutil gazte ezkongaberik’; eskuizkribuan hiru aldiz agertzen da *morroe* izena, eta hiruretan du esanahi bera, eta ez ‘zerbitzaria’: *morroe galant estiraduac* (A6: 31), *doncelleari Lora ereyçan / morroeorri Don Martin* (A11: 3-4), *ezta munduan morroeric / norc desaquedan “nola ago?”* (A19: 37-38).

³⁷ *desaquedan*: ‘esan diezadakeen’; *esan* aditzaren ahalerako NOR-NORI-NORK forma trinkoa.

³⁸ *Oraciotan beti nago*: ‘beti nago otoitzean, erreguka’; *oraciotan egon* lokuzioaren egitura berekoa da *erregutan egon* Lazarragaren eskuizkribuan: *Jgoçu erregutan* (AL: 1139v) eta *erregutan gagoçu* (AL: 1147v).

³⁹ *Oraciotan beti nago: / osoac ayta jan balegui!*: ‘Beti ari naiz hau eskatzen: oxala otsoak aita jango balu’; esaldi botiboa da.

Aytac ezcondu ezpanagui,
neurau ni ezconduco nax sarri.

Cerençat⁴⁰ deut⁴¹ lau-bost gona,
ez aseguinic arçaiteco?⁴²

Gura dodana eguiteco 45
ebilico nax orra-ona.

Artuco deut coipe ona,⁴³
denporatan el banadi.⁴⁴

Aytac ezcondu ezpanagui,
neurau ni ezconduco nax sarri. 50

Legue baliz⁴⁵ escaetan⁴⁶
guiçonari lancetea,⁴⁷
baniqueo nic aurralde⁴⁸
mocituric⁴⁹ escuetan,⁵⁰

⁴⁰ *Cerençat*: ‘zertarako’; galdetzaille hau orain artean Iparraldean bakarrik lekukotuta zegoen, Larramendiren hiztegia alde batera utzita, edozein adieratan dela (*OEH*, s.v. *zerentzat*). Baina gogoan izan prolatibozko *-tzat* desinentzia erabili dela mendebaldeko euskaraz helburuzko perpausak osatzeko, subjuntiboko aditzari erantsirik. Cf. *eçautu ez leguiança* (AL: 1147r).

⁴¹ *deut*: *deu-* moldeko **edun* aditzaren formei buruz, ikusi A19: 3 lerroko oharra.

⁴² *Cerençat deut lau-bost gona, / ez aseguinic arçaiteco?*: Arrenguraz da, lau-bost gonaren jabe izan arren (aberatsa izan arren) ez duelako horien probetxu hartzeko aukerarik, ezin dituelako gonak jende (mutil) artean erakutsi.

arçaiteco: ‘hartzeko’.

⁴³ *coipe ona*: Koipe ona hartzeak, itxura ona hartzeak hemen esan nahi du ez duela min horia (cf. A19: 31), hots, ezkontzean kenduko zaiola gaixo-kolorea.

⁴⁴ *Artuco deut coipe ona, / denporatan el banadi*: ‘Ederra (mardula) jarriko naiz, sasoi onean heltzen (umotzen) banaiz’. Cf. *DAut* (s.v. *tiempo*): “*En tiempo*. Modo adverbial, que vale *en ocasión*” (*En ocasión* esapidea, berriz, ez da agertzen).

⁴⁵ *Legue baliz*: ‘zilegi balitz’; *lege da (zen...)* ‘zilegi da’ adierarekin ondo lekukotzen da XVIII. mendean geroz (cf. *OEH*, *LEGE DA*, s.v. *lege*).

⁴⁶ *escaetan*: ‘eskatzea’.

⁴⁷ *lancetea*: *lantzeta* odola ateratzeko edo larrua ebakitzeko erabiltzen den lanabes zorrotza da. Hemen (eta A21: 38 bertso-lerroan) metaforikoki erabilia dago, jakina, gizonezkoak hankartean duena adierazteko; erdaraz ere inoizka ondo lekukotzen da hala: “Como bárbaro me halaga / Para descubrir la vena, / Y á vuelta de sus blanduras / Mete la aguda lanceta” (izengabea, 1600-1604, Romances, en *Romancero general*, Agustín Durán, Rivadeneira (Madrid), 1851).

⁴⁸ *baniqueo nic aurralde*: ‘emango nioke nik aurralde’; *baniqueo* adizkia *-in- erro zaharrekoa da. Emakumearen aurralde (zehazki hankartekoa) da gizonari ematen (eskaintzen) diona.

ucabilaz musuetan,⁵¹ 55
 içorradu⁵² ezpanaagui.⁵³
 Aytac ezcondu ezpanagui,
 neurau ni ezconduco nax sarri.⁵⁴

Neurau baño non ete da
 ederrago donzellaric? 60
 Mutil gose⁵⁵ onguraric
 mundu guztian ez ete da?
 Baneidio bati berba,⁵⁶

⁴⁹ *mocturic*: Hiru eratara uler daitekeela uste dugu: 1) ‘mozturik’; *hotzitu*, *baltzitu* eta abarren antzera eratua; cf. *mocietan* (A25: 12). Horrela ulertuz gero, lantzetaren irudiarekin jarraituko luke: gizonaren lantzeta-zakilak lan erraza izango du, mozturik eta zabal-zabalik aurkituko baitu neskaren aurrealdea. 2) ‘biluzik, agerian’; *moztu*, *mozitu* aditzaren lehenengo esanahiarekin izango luke zerikusia: “Esquilar; rapar, cortar el pelo; “Desplumar” Lar y Añ.” (*OEH*. s.v. *moztu*). 3) ‘mutxiturik, lizundurik, urdindurik; heldu-helduta, alferrik galtzeko zorian’; maitasunerako adin egokia gizonik ezagutu gabe igarotzeak sortzen dion larritasunarekin loturik izango litzateke irakurketa hau; aurrealdea heldu-helduta eskaintzen dio gizonari, fruta heldua bezala, puntu-puntu.

⁵⁰ *escuetan*: ‘eskuan, eskura, erraztasun guztiekin’.

⁵¹ *ucabilaz musuetan*: ‘emango nioke ukabilaz musuetan’; ziurrenik *baniqueo* berriro ulertu behar da, hots, *baniqueo* [...] *ucabilaz musuetan*; hortaz, ulertu behar da haurdun geratu nahi duela. Lerroan lehenengo idatzi duen testuak (*banequique leiaetan* ‘jakingo nuke lehiatzen, jakingo nuke grinaz jarduten’), ordea, kontrakoa adierazten du: haurdun ez uztekotan, jardungo lukeela grinaz gizonarekin.

⁵² *içorradu*: ‘haurdundu’; cf. Lcc “Preñada, *yçorrea*”. *Izorratu* aditzak konnotazio txarrak izan bide ditu azken mendeotan (cf. “C’est un terme grossier et malhonnête” H. “Ponerse en cinta. Hoy, por lo menos en V, G y AN, disuenan estos términos” A.”, *ap. OEH*, s.v.); hala ere, ez dirudi beti hala izan denik, XIX. mendea arte usu erabiltzen baita, batik bat testuinguru erlijiosoetan (cf. *ibidem* Leizarraga, Axular eta Harizmendiren adibideak).

⁵³ *ezpanaagui*: Bokal bikoitzari dagokionean, esan behar da *nagui*- adizkia askotan dagoela eskuizkribuan a bakunarekin (ikus poema honetan bertan, hainbat aldiz), eta agian *ezpanengui* > *ezpanaagui* zuzenketak zerikusia izan duela bokal bikoitza idaztearekin. Nolanahi den ere, eskuizkribuko lau adizkitan aurkitu dugu bokal bikoitza absolutiboaren markaren ondotik: *çaaetan* (AL: 1147v), *çaaquit* (A6: 2), *gaacustenac* (A7: 115) eta *ezpanaagui* (A19: 56).

⁵⁴ *Legue baliz escaetan... / neurau ni ezconduco nax sarri*: Ahapaldi gaitz honentzat proposatzen dugun interpretazioa ondoko hau da, hortaz: ‘Zilegi balitz eskatzea gizonari lantzeta-zakila, eskainiko nioke nire aurrealdea-hankarte irekita/heldu-helduta erraztasun guztiekin bere eskura; halere haurdun utziko ez banindu, ukabilaz joko nuke musuetan’. Lerroan ezabaturikoaren arabera, beste hau litzateke amaiera: ‘jakingo nuke harekin grinaz jarduten, haurdun utziko ez banindu’.

⁵⁵ *gose*: ‘goseti’; izenondoa da. Bera bezalatsu gose den mutila nahi luke (kasu honetan “neska-gose” den mutila), baina aldi berean *ongura* edo borondate onekoa ere badena.

⁵⁶ *Baneidio bati berba*: ‘gingo nioke bati berba, batekin harreman sexuala izango nuke’; *baneidio* *-idi-erroko adizkia da eta baldintza irrealeko apodosia adierazten du.

palagadu al banegui.⁵⁷

Aytac ezcondu ezpanagui,

65

neurau ni ezconduco nax sarri.

O HAR PALEOGRAFIKOAK:

1 Testua bi zutabetan banatuta dago, eta biak tatxatuta daude, goitik behera sigi-sagan dabilizan bi marrarekin. Honez gain, hainbat lerro ezker-eskuin ere tatxatu dira, eta zenbait hitz tintaz erabat estali, edo ia. Poema nabarmen xamarra denez, argi dago zentsuratua izan dela: hitzik nabarmenenak dira, hain zuzen, orbanduenak. Hirugarren ahapaldia (*Oy nolaco atrenpea...*) da eraso gehien jaso dituen. Ahapaldiak zenbaki arabiarrez zenbakituta daude eskuizkribuan, ahapaldien ezkerreko alboan, “1”etik “8”rako segida bakarrean (errepikaren lehenengo agerpena zenbaketan sartu gabe). **12** esecoaquin deadarrez] azpian lerro oso bat dago, hiru marraz tatxatuta: *arren ezcondu naguiela*. Hasieran uste izan genuen bertso-lerro hori, poemako beste zenbait bezala, zentsuratua izan zelako tatxatu zela (cf. gorago 1.

*-idi- aditza *egin* aditzaren erro supletibotzat jo ohi da (Lafon 1944 eta geroztikako lanak). Izan ere, testu arkaikoenetan, *egin*-ek ez du potentzialeko forma trinkorik erakusten, eta haren ordeztu *-idi- erabiltzen da. Mendebalde zein ekialdeko testuetan aurkitzen da.

*-idi- aditza trinkoki (*Arbore gaichtoac fructu onic ecin daidi*, Leiz Mat. VII, 18), zein “partizipioa + *-idi-” gisako perifrasiaren laguntzaile gisa agertzen zaigu. Azken erabilera hau mendebaldeko testuetan baizik ez da lekukotzen; eta hori da, hain zuzen ere, espero duguna, *egin* eta *-idi- banaketa osagarrian badira, eta “partizipioa + *egin*” perifrasi mendebaldekoa bada: *Mayacean berarra luce da eta sendo, eguitayaren orçac ebagui leydi ondo* (RS 268), *Esan senguida beste gatic / esneydysula trucadu* (Mik TAV 3.1.27).

Lazarragaren eskuizkribuan, bost aldiz agertzen zaigu trinkoki jokaturik, eta gehienetan aditz-lokuzio bateko aditza da: *Ecin faltaric neydio / nic on derechadanari* (A3: 9-10), *apa bat baneydiçu ao goçoan; / bacusu ene fedea firmea dana* (A17: 19-20), *Baneidio bati berba, / palagadu al banegui* (A19: 63-64), *beronec bere ezteidio falta gueiago damari* (B27), *Mendi altuan erurra daydi, / aran baxuan eguzqui* (B31: 1-2). Gainerateko kasuetan, perifrastikoki erabilia da, partizipioa aditz nagusitzat harturik.

Balioari dagokionez, lau baliorekin agertzen zaigu. Gehienetan potentziala adierazten du (zortzi aldiz), baina geroaldiaren balioa ere har dezake (bi aldiz). Behin baldintza irreal bateko apodosian agertzen zaigu, baina hori ez zaigu harrigarria iduritzen, kontuan harturik apodosiak potentzialeko formetarik erator daitezkeela. Azkenik, orain arte ezagutzen ez genuen erabilera batean aurkitu dugu bi aldiz: aginteraren balioarekin; bizkitartean, ez dira agintera “normalak”: orainaldiko forma iragankorren *d-*aurrizkia daramate, baina horrekin batera aginterazko formetan erabili ohi den ezeztapenaren partikula: *ze*. Pentsa daiteke geroaldiko formak direla aginteraren balioarekin erabiliak (oroit Lazarragaren mandamentuko *ez duk hilen* tipoko formak).

Esanahiari dagokionean, gaztelaniaz *hablar* aditzaren adieretako bat oso esplizitua da, RAEren arabera. Cf. *Diccionario de la lengua española. Vigésima primera edición* (1992). s.v. *hablar* “Tener relaciones amorosas una persona con otra”.

⁵⁷ *palagadu al banegui*: ‘balakatu, limurtu, erakarri ahal banu’; ikusi baita *palagadu ta exildu* (B14: 30).

lerroko oharra); alabaina, poema honetako gainerako ahapaldien lerro-egiturak (zortzi bertso-lerro gehi errepika) eta errima-egiturak erakusten dute lehenengo idatzaldian ezabatu zela. **20** Oy nolaco] marra batez tatxatuta. **21** irra] esk. *ira*. -a zirriborratuxe dago, baina ziurra dirudi. || irra darabildan] marra zenbaitez tatxatuta. || ancaetan] tintaz ia osoki ezabatuta. **22** goruetan] *goru*- tintaz aski orbanduta. **23** atorrea] ezabatuta. **24** saldu neique gorguerea] lerro osoa tatxatuta; bereziki tatxatuta *saldu* eta *gorguerea*. **26** Aytac...] hemendik aurrerako estrofetan, errepikaren hasiera baino ez dago eskuizkribuan, *etc.* gehituta. **38** munduan] lerroartean erantsita; lerroan *eneçat*, marra batez tatxatuta. **40** Oraciotan] esk. *oraciota*. **53** guiçonari] beste zerbait dago gainean idatzita; Urkizuren arabera (2004: 151) *amorosari*. Hala balitz, *amorosari* zuzenketa dateke, testua ematu nahian idatzia. **55** mocituristic] ezabatuta. **56** ucabilaz musuetan] lerroartean. Lerroan: *banequique leiaetan*. **57** içorradu] ezabatuta. || ezpanaagui] -en- idatzi du lehenago, eta horren gainetik -aa- (*ezpanengui* > *ezpanaagui*). **60** non] -n mantxa batek ia osoki ezkututzen du.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A19 – Aitac ezcondu ezpanagui...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A20

Soneto contra el mundano imundo

Lan honek *soneto* izena duen arren, hainbat errima-egituratako zortzikoak dira: ABBAABAB (1. ahapaldia), ABABABAB (2. ahapaldia), ABBAABBA (3, 4, 5, 6 ahapaldiak), ABBAACCA (7, 8, 9, 10, 11, 12 ahapaldiak); funtsean kuartetoen eta serbentesioen konbinazioak dira, sonetoaren lehenengo bi estrofa hain zuzen (azken seiak *octava castellana* eredukoak dira). Antzekoa gertatzen da eskuizkribuko beste bi lanetan ere: A22 *Sonetos para cantar el día del Corpus* eta B21 *Soneto: Estrella refulgente parecía...*.

Munduko plazerak eta aberastasunak bilatzeak dituen arriskuez ohartarazteko idatzia da. Lehenengo lau ahapaldietan, gaitz guztien pertsonifikazio den munduari berari hitz egiten dio, eta, bosgarrenetik aurrera, pekatariari zuzenean, gogorarazteko heriotzako orduan Jainkoak epaituko gaituela, batzuk zigortzeko eta besteak saritzeko.

<1191r> Soneto contra el mundano imundo.¹

Hecho por Laçarraga.

Mal aya quien en ti, mundo, confía,
 maldito quien en ti se confiare,
 porque al que más alto tienes en el tu balle
 le hazes caer más presto, aunque porfía.²
 Por mí lo digo, triste, que halgund³ día 5

¹ *imundo*: Jarrera kontserbatzailea hartu dugu, testua ez aldatzeko, paleografikoki argia baita, interpretazioa zalantzazkoa izan arren. Proposatu dugun irakurketaren arabera, *mundano* izena da (33. lerroan bezala), eta *imundo* adjektiboa (= *inmundo*; *CORDEn*, 1580era arte, bi *imundo* eta zortzi *inmundo* aurkitu ditugu). Beste aukera zen *errata* bat dagoela pentsatzea: *mundo* idatzi nahi zuela, eta ez *imundo*.

² *porfía*: Indikatiboa da hemen, subjuntiboa espero genezakeen arren: “aunque porfíe”. *Porfiar*-ek ‘tematu, lehiatu’ esan nahi du (cf. *DAut*: “Disputar y altercar obstinadamente y con tenacidad alguna cosa”), eta testuinguru honetan agian egokiago litzateke ‘aurre egin, iharduki’ bezalako adiera batean pentsatzea.

³ *halgund*: *algund* oso ondo lekukotzen da *CORDEn*: 1500-1600 artean 784 aldiz 139 dokumentutan, sarri *algund tiempo* bezalako izen aurreko egituran. Lazarragak ia beti <h>-z idazten du: cf. *halguna vez*

me puse en halto grado con gran coraje,
 pero después, andando de día en día,
 beo que me deshonras de mal traje.⁴

Yo, con la esperança que tenía
 de tus mundanos bienes y plazeres, 10
 procuré de te agradar quanto podía,
 conpliendo⁵ en grand⁶ manera con las gentes,
 haziendo muchas cosas que no devía
 hazer, ni aún pensar, ni parar mientes,⁷
 pensando que en ti sienpre duraría 15
 mi vida mundanal y mis plazeres.

¡O mundo, cómo traes a tus basallos
 mundanos, abarientos y perdidos!
 Contino⁸ andan anbrientos y afligidos,
 y nunca acabas tú de contentallos. 20
 <1191v> Prométesles estados sublimados,
 y ellos con esto ciegan sus sentidos;
 por la riqueza andan afligidos,
 con la qual tú los tienes sobornados.

Jamás se les acuerda lo infinito, 25
 los pensamientos fundan en lo bajo;
 buscan para ganar infierno atajo,⁹

(A20: 63), *injuria halguna* (A20: 66), *baina behin bietara* (zuriune batean erantsitako testu batean):
...ban en halgunas coplas algunas autoridades (B26).

⁴ *de mal traje*: ‘zakarki’ esan nahi duen esapidea. Cf. *CORDE*: “No ay corchapin que nauegue / de buen pelo ó **de mal traje**, / que no me rinda su gaje, / ni marquiça que le niegue / á mi marca vasallage” (Pedro Padilla, 1583, *Romancero*).

⁵ *conpliendo*: Cf. *DAut*: “*Complir*. Lo mismo que *Cumplir*”.

⁶ *grand*: Erabat arrunta da *grand* forma: 1540-1560 tartean *CORDE* en 1021 adibide agertzen dira, 34 dokumentutan.

⁷ *parar mientes*: ‘hausnartu’; cf. *DAut*: “Phrase, que significa considerar, meditar y recapacitar, con particular cuidado y atención, alguna cosa”.

⁸ *Contino*: Cf. *DAut*: “Lo mismo que Continualmente u De continuo”.

tienen al interés siempre por ito.¹⁰
 Con tanto¹¹, ya fenesce lo finito,
 la pena ya es eterna y sin gasajo;¹² 30
 pidirnos an la qüenta a lo raso:¹³
 allí no habrá dezir “sabía poquito”.

Dezime los mundanos: ¿qué os paresce
 d’esto que aquí os he dicho, qu’es lo cierto?¹⁴
 Bivid, por vida vuestra, con concierto; 35
 mirad que la virtud nunca peresce,
 también que la maldad Dios aborrece,
 y que a nuestra maldad dará castigo.
 Para nos abonar¹⁵ no abrá testigos,
 porque Dios sin testigos nos conosce. 40

Mirad que las riquezas d’este mundo
 son cevo con que el diablo nos engaña.
 <1192r> Ganemos lo celeste sin maraña,¹⁶
 no bamos para sienpre a lo profundo.¹⁷
 Todo esto no es mentira, ni yo lo fundo,¹⁸ 45

⁹ *buscan para ganar infierno atajo*: ‘buscan atajo para ganar infierno’, hiperbatonarekin.

¹⁰ *ito*: ‘mugarria, helburua’.

¹¹ *Con tanto*: ‘orduan’; gatzelaniaz ez da esapide adverbial ezaguna, baina dirudienez ez da oso desberdina euskarazko *hainbertzenarekin*; *OEhk* “entonces, en ese momento” itzultzen du (*HAINBERTZENAREKIN*, s.v. *hainbeste*), eta eransten du “Cf. occit, *ab tant*”.

¹² *gasajo*: *agasajo*-ren forma sinkopatua, zaharkitutakoa (cf. *DRAE* 1803). *Sin gasajo CORDEn* agertzen da (zehatzago *sin gasajo y sin placer* egituran), hala Montemayor-en *Los siete libros de la Diana*-n (1559) nola beraren *Cancionero*-an (1554), eta ez da edonork darabilen esapide bat.

¹³ *a lo raso*: ‘argi eta garbi, agerian’; cf. *DAut*: “*Salir a lo raso*. Phrase que vale salir a cielo descubierto, dexando la casa o el pueblo”.

¹⁴ *¿qué os paresce / d’esto que aquí os he dicho, qu’es lo cierto?*: Galdera erretorikoa da, *qu’es lo cierto* erlatibozkoarekin ez baitu utzi lekuri zalantzarako.

¹⁵ *Para nos abonar*: ‘gure alde egiteko’; cf. *DAut*, s.v. *abonar*: “*Abonar a otro*. Es salir por él, saneándole y fiándole para qualquiera dependencia o negocio”.

¹⁶ *sin maraña*: ‘katramilarik eta nahasterik gabe’; cf. *DAut*, s.v. *maraña*: “Metaphóricamente significa enredo, confusión y embuste, con que cautelosamente se pretende enredar y descomponer alguna dependencia o negociado”.

¹⁷ *a lo profundo*: ‘infernura’, alegia.

sino berdad notoria y manifiesta.
 Día y noche belemos, sol y siesta¹⁹
 sirvamos a Jhesus que es trino y uno.

No pienses, tú, sobervio, qu’esto digo
 por solo el abariento y ambicioso: 50
 también hablo contigo, luxurioso,
 que siempre en suziedad estás metido.
 ¡O mundo orgulloso y fementido,²⁰
 cuánta maldad en ti se exercita!
 No sé a cuál remedio me remita, 55
 sino sólo al de Dios, qu’es muy subido.

Miremos, pues, muy bien cómo bibieron
 appóstoles de Dios y ebangelistas.
 Bolved acá, logrereros y pleitistas,
 mirad cómo la gloria merescieron, 60
 mirad a la abstinencia que tubieron,
 y si sólo un mandamiento traspasaron,
 y si a dicha²¹ halguna vez ellos pecaron,
 mirad la penitencia que icieron.

<1192v> Mira que nuestra bida es muy breve, 65
 no cures de tener injuria halguna,
 agrada al que crió el sol y luna
 porque Él en un momento undirte puede.
 Conténtate con lo que Dios te diere,

¹⁸ *lo fundo*: ‘bermatu, oinarritu’; ez da *fundar* aditzaren adiera ohikoena, baina cf. *DAut*: “Se toma también por apoyar con motivos y razones eficaces, u discursos, alguna cosa; como *fundar su opinión, dictamen, etc.*”

¹⁹ *sol y siesta*: ‘beti, etengabe’; ez dugu esapide gisa aurkitu, baina *día y noche* esapidearen baliokide dela dirudi.

²⁰ *fementido*: ‘maltzurra’; cf. *DAut*: “Falto de fé y palabra”.

²¹ *a dicha*: ‘menturaz’; cf. *DRAE* 1803: “*a dicha*. mod. adv. Lo mismo que *por dicha*: ‘por suerte, por ventura, por casualidad’”.

no cures de adquirir hacienda agena 70
 —muchas vezes aquesto nos condena—,
 tened la vigilancia que requiere.

Quando un onbre se topa con su enemigo,
 pregunto si querría hallarse armado
 para guardarse d’él, si le a enojado, 75
 porque de otra manera está perdido.
 Mira pues, pecador, que yo te digo
 que la muerte saltea²² nuestras bidas,
 y si a tu alma no la halla apercebida
 la llebará al infierno tu enemigo. 80

Mira que Dios te tiene prometido
 la gloria celestial, y aparejada;²³
 procura de allá ir, no erres²⁴ puntada.
 Abiba tu memoria y tu sentido;
 no pierdas lo de allá, qu’es tan subido, 85
 por lo de acá, qu’es tierra, escoria y polvo;
 <1193r> no trueques oro fino por el lodo,
 procura de que²⁵ seas escogido.

Recuerda, pecador, que heres christiano,
 y que así, como christiano, prometiste, 90
 quando el sancto bautismo rescibiste,
 de sienpre obedescer al soberano;

²² *saltea*: ‘ezustean erasotzen du’; cf. *DAut*, s.v. *saltear* (adiera nagusia): “Salir a los caminos, y robar a los pasajeros lo que llevan”; hots, egun gaztelaniaz *asalta* esango genukeena.

²³ *Dios te tiene prometido / la gloria celestial, y aparejada*: ‘Jainkoak zeruko loria dauka zuretzat aginduta eta prestatuta’.

²⁴ *erres*: *errar* aditzaren adizki analogikoa da, esperoko genukeen *yerras*-en ordez. Cf. *DAut*, s.v. *errar*: “Tiene la anomalía de recibir la y antes de la e inicial en algunos casos de los tiempos presentes: como Yo yerro, yerra tu, yerre aquel”.

²⁵ *procura de que*: *CORDE*n badira “procurar de que” egituraren adibideak, hain zuzen XVI. mendeko idatzietan.

y aunque siempre asta aquí le as enojado,
 demándale perdón, no desesperes,
 que si en lo benidero le servieres 95
 presto te librará de tu pecado.

Fin.

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

izenb. Ahapaldiak zenbaki arabiarrez zenbakituta daude eskuizkribuan, ahapaldien ezkerreko alboan, “1”etik “12”rako segida bakarrean. Orrialdeen zenbakitzeari dagokionean, guk hautatu ez dugun orrialde-zenbaketa zuzenduta dago: <54> → <55>. || Laçarraga] esk. *LÇRGA* monograma. **5** digo] lerroartean erantsita; azpian lerroan dagoen hitza-edo tatxatuta dago. **6** halto] badirudi *-t-* beste letra baten gainean idatzita dagoela. **9** tenía] ondoren *de* tatxatuta; badirudi hurrengo lerroko hasierako hitza bera dela. **12** conpliendo] aurrean *con las gentes*, tatxatuta; lerro bukaeran erantsi du gero. **30** eterna] aurrean pare bat letra tatxatuta (agian *ya* bera berriz). **31** raso] <] beste letra baten gainean idatzita bide dago. **36** mirad] aurretik letra bat (seguruenik *d*) tatxatuta. **42** engaña] esk. *engana*. **50** ambiçioso] *s* baten gainean idatzita bide dago ç. **55** No] aurretik hitz bat (*sino?*) gogoz tatxatuta. **59** Bolved] aurrean tatxatutako hiru letra daude (agian *log*). **66** cures] esk. *çures*. **68** puede] *p* beharbada letra baten gainean idatzita, edo tintaz berpasatuta. **70** adquirir] azpian *ganar*, tatxatuta. **71** aquesto] *aque-* zerbaiten gainean idatzita (agian *con*). **76** está] azpian *queda*, tatxatuta. **87** trueques] esk. *trueces*. **88** de] aurrean *q*, tatxatuta. **89** pecador] esk. *peçador*. || christiano] esk. *xpiano* laburtuta. **90** christiano] esk. *xpiano* laburtuta. **94** desesperes] aurrean beste hitz bat (agian *.engas*), tatxatuta. **96** librará] azpian *absoluera*, tatxatuta.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A20 – *Soneto contra el mundano imundo*” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](#) dago

A21

Denpora baten içan ninçan...

Poema honetan bi parte bereizi behar dira: lehenengo 32 lerroetako estilo narratzailea, eta azken sei lerroetako estilo zuzena. Baina estilo narratzailean kontaturikoa ere bi partetan banatu behar da: lehenengo 14 lerroetan kontatzen du bihotza zauritu dion dontzeilak ez diola eskatzen diona ematen (*bici nax bici penadua*); bigarren partean (15-32 lerroetan), bizkor aldatzen da egoera: dontzeilaren logelara doa eta, hitz goxoz limurtu ondoren, nahi zuena lortzen du (*pena artaric ascatu nau ta bici nax bici contentua*). Azken zatian (33-38 lerroak) jakingo du irakurleak dontzeilaren gelan zer gertatu den: haurdun utzi du (*doncelleoni eguin jacac izta-ondoan anditua*), baina orain ez du ezer hartaz jakin nahi eta beste mutil bati esaten dio haren ardura hartzeko. Neskaren ardura hartu behar duen mutila soldadu dago Donostian, eta seguruenik hartaz trufatzeko aipatzen dira lehenago balezta eta zagita, *militia amoris* gisakoan baitihardu protagonistak, dontzeilaren mutil-laguna benetako soldadutzan dagoen bitartean.

Mutil-laguna edo dena delakoa “Donostiaco San Franciscuan” dela soldadu aipatzeak eskuizkribuaren kronologiari buruz hausnartzera behartzen gaitu. Donostiako frantziskotarren komentu ezagunena 1606an sortu zen “El Churrutal” lekuan, Atotxan, gaurko Zuhaitzi orubean (cf. Amundaray 2003), eta kronologia hori ez dator bat, ustez, eskuizkribuari buruz dakigunarekin, Joan Perez Lazarragakoa 1605.ean zendu baitzen. Lehenago, 1512tik 1516ra (edo are 1539ra), frantziskotarrek Antiguu auzoan izan zuten eliza bat, baina ez dugu aurkitu inon eliza horri “San Frantzisko” deitu zitzaionik, “San Sebastian el Viejo” baino. Lazarragaren bizitzako datak kontuan hartuta, frantziskotarrek 1569an San Martin (Amara) inguruan zabaldu zuten eliza izan liteke poema honetan aipatzen dena, eta horrek 1569a ezarriko luke *post quem* data gisa, eskuizkribuko lerro horientzat behintzat (eta kontuan izan behar da lerro horiek eskuizkribuko lehenengo testu nagusikoak direla). José Ignacio Lasa frantziskotarrak azaltzen duenez (Lasa 1982: 48-69), 1569an frantziskotarrek bigarren saioa egin zuten Donostian komentua sortzeko, eta eliza zabaldu ere zabaldu zen 1569ko maiatzaren 4an, baina horren kontra agertu ziren zenbait erakunde, eta artilleriarrien iritzia erabakigarria izan zen behin betiko ezetza emateko, zerka barruko hiribilduarentzat eraikin arriskugarria izan zitekeelakoan; frantziskotarrek eraikin hori utzi zutenean, hiriak hartu zuen beretzat etxea, 1570eko abuztuaren 23ra arte, Donostiako alkateak egun horretan eman baitzizkion berriz giltzak lehengo jabeari; litekeena da 1569-1570 bitarte horretan soldaduak izatea barruan. Gainera, kasualitatea bada ere, Aguraingo seme bat (“Prudencio de Araya, vecino de Salvatierra”) agertzen da lekuko gisa elizaren eta hiriaren arteko auzian (Lasa 1982: 123-124); horrek erakusten du, gutxienez, bazela garai hartan Donostian Barrundia eskualdeko jendea.

<1193v> Denpora baten içan ninçan

amoreminez¹ tentadua;²
 donzella batec edegui³ cidan⁴
 oy⁵ neure bioz coytadua.
 Egun ascotan nic eguin nagon⁶ 5
 modu ascotan erregua,
 arren, osatu nenguiala⁷
 a liçan⁸ guero⁹ medicua.

¹ *amoreminez*: ‘maiteminez’; Bepizkundeko poesian topiko ezaguna da “amorez minduta” egotea (Petrarca, Garcilaso...): maitalea “amoreminez” dago, ezin duelako lortu maitatuaren amodioa (arrazoiak askotarikoak izan daitezke). Testuan hitz honek dituen agerraldi batzuetan esanahia hurbilago bide dago etimologiatik (AL: 1145r, A7: 78, A16: 47, B10: 12, B21: 2 eta B23: 118); aldiz, A11: 8 lerrokoa egun maiteminak duen adiera arruntari dagokio.

² *içan ninçan / amoreminez tentadua*: XVI. mendean, gisa horretako egitura pasibo birkonposatuak Betolatza eta Lazarragaren testuetan baizik ez dira lekukotzen: *denpora baten içan ninçan / amoreminez tentadua* (A21: 1-2), *Laztanagana oy içan ninçan / us eguin бага guia dua* (A21: 20-21), *neure aragui gaxtoaganic / içan ninçan ni tentadua* (A21: 28-29); *Sinistetan dot [...] gueure Iaunagâ, zeyna izan çan concebidua Espiritu Santuen obraz* (Bet 93). Izan ere, garai hartako ekialdeko testuetan egiturako aditz nagusiak (hots, partizipioak) ez du sekulan artikulurik eramaten: *Orduan compli cedin Hieremias prophetáz erran içan cena* (Leiz Mat. XXVII, 9), *(co)nçebitu yçan baiçen Spiritu Sandu aren /...* (Credo zaharra, Satrustegi 1990). Lazarragaren testuan, artikulurik gabeko aldaera geroaldiko pasiboan baizik ez da lekukotzen: *Nic çu andiro laztan içana / an içango da probadu* (B13: 5-6), *ene parteti içango çara / justiciara citadu* (B13: 3-4).

Agenteari dagokionez, gehienetan instrumentalean da, bai Lazarragaren testuan, baita garai hartako gainerateko testuetan ere: *denpora baten içan ninçan / amoreminez tentadua* (A21: 1-2); *Iustificatu içan da sapientiâ bere haourréz* (Leiz Mat. XI, 19) ‘la sapience a été justifiée par ses enfants’; noiztenka ablatiboan ere agertzen zaigu Lazarraga eta Leizarragaren testuetan: *neure aragui gaxtoaganic / içan ninçan ni tentadua* (A21: 28-29), *niganic ancietea* (A24: 134); *Çuhurretaric diligentqui informatu içan cen demboraren araura* (Leiz Mat. II, 16).

³ *edegui*: ‘edeki, idoki, erauzi, kendu’; eskuizkribuan lau aldiz aurkitu dugu aditz hau, forma desberdinetan: *guri bicioc edetera* (AL: 1153r), *buruac edetera* (AL: 1153v), bai eta *oy neure bioz amorosoau / idogui cidan bertati* (A14: 23-24), *donzella batec edegui cidan / oy neure bioz coytadua* (A21: 3-4), edo *nidoçaçu nagoan penarean* (B3: 66).

⁴ *cidan*: *Cidan* forma ez da hain bakana eskuizkribuan (cf. *cidan* 9 aldiz eta *eustan* 3 aldiz).

⁵ *oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

⁶ *eguin nagon*: ‘egin nion’.

⁷ *osatu nenguiala*: ‘osa edo senda nintzala (hark ni)’.

⁸ *liçan*: ‘zen’; XVI. mendeko autore gehienek *l-* aurritzidun hipotetikoko formak erabiltzen dituzte iraganeko edo hipotetikoko aditz nagusiek gobernatu mendeko konpletibo, denborazko, final, zirkunstantzialetan. Askotan forma hauek zeharkako estiloa markatzen dute: *erregutu eusan bere emazteari eugui leguiala contu andia Silverori bear ebena emaitiaz* (AL: 1142r), *Egun baten, bada, bere bideti joeala, topadu çan arçai bigaz, ceñai Silviac itaundu eusten nora lloacen* (AL: 1147r), *Ceruetaco Erregueari / oy dira encomendadu / suplicaetan liçatela / nay lequiela lagundu* (AL: 1154v), *Egun ascotan nic eguin nagon / modu ascotan erregua, / arren, osatu nenguiala / a liçan guero medicua. / Errespuesta emayten cidan / liçala nesca onestua, / ayta-amaac liqueoela / berebico*

Errespuesta emayten cidan	10
liçala ¹⁰ nesca onestua,	
ayta-amaac ¹¹ liqueoela ¹²	
berebico ¹³ afrontua. ¹⁴	
Ni, barriz, guiçon desdichaduau	
bici nax bici penadua. ¹⁵	15
Egun batean artu neben	
neure ballesta armatua;	

afrontua (A21: 9-13), *Baeguion ayteac erregutu / gau baten arren lagun leguiola, / cerren aseguin andi leyola* (B3: 31-33), *Ama emazte luyen ala ez nahi nuque galdatu* (Etx III, 17), *Fray Vicentec esala, Fedea cina liçala* (Fray 171). Azpimarratu behar da Lazarragaren testua agertu aitzin erabilera horren lekukotasunak biziki urriak zirela mendebaldeko testuetan.

⁹ *a liçan guero*: ‘hura baitzen, hura zenez’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Azalpenezko gisa interpretatzen ditugun perpaus kausaletarako *-n guero* eta *-n azquero* egiturak erabiltzen ditu; *-n guero* horietako bat da hau.

¹⁰ *liçala*: ‘zela’; ikusi A21: 9 bertso-lerroko oharra.

¹¹ *ayta-amaac*: Mendebaldeko zenbait testu zaharretan (Kapanagarena eta Frai Bartolomerenak, kasurako) inesibo singularreko eta absolutibo pluraleko markak (*-an* eta *-ak*) izenari erabat asimilatu gabe geratzen dira. Lazarragaren eskuizkribuan ere hala gertatzen da, *-a* amaiera duten hitzek agerian uzten dutenez, bokal bikoitz grafikoak agertzen baitituzte. Aurkitu ditugun salbuespen bakarrak *ezpatac* (AL: 1153v) eta *bervac* (AL: 1154v) dira; *canpaac* (A28: 57) salbuespen den ala ez ezin da ziur baieztatu, ez baitakigu oinarrizko forma *canpa* ala *canpaa* den (Landuccik *campae* dakar: “badajo de campana, *campae mia*”).

¹² *liqueoela*: ‘egingo ziotela’.

¹³ *berebico*: ‘oso handia’; cf. *OEHR*en iruzkina (s.v. *berebiziko*): “Documentado en textos meridionales desde finales del s. XIX”. Adiera honetan, Beovide da lehenengoa.

¹⁴ *afrontua*: ‘kargu-hartzea, errieta’; cf. *DAut*, s.v. *afruenta o afruento*: “Protesta, requerimiento y amonestación hecha judicialmente”. Cf. baita *afrontaduric* ‘iraindurik, haserreturik’ (A10: 30) eta *afrontadu* ‘iraindu, haserretu’ (A26: 4), baina *afrontadu* ‘iraindurik sentitu, lotsatu’ (B14: 26). *OEHR*en arabera gehienbat ekialdeko tradizioko hitza da; Kapanagak behin erabiltzen du (bestetan *afrenta*).

¹⁵ *bici nax bici penadua*: Hiru lekutan dago eskuizkribuan egitura hau: *bici nax bici penadua* (A21: 15), *bici nax bici contentua* (A21: 33) eta *bici nax bici guztiz estrañua* (B17: 51). Bi eratara uler daitekeela uste dugu: 1) ‘bizi dut bizitza penadua / kontentua / estrainua’; *bizi* NOR jokabidean izan arren, horren objektua litzateke *bici penadua / bici contentua / bici guztiz estrañua*. 2) ‘bizi naiz penadurik / kontenturik / estrainurik’; interpretazio honetan, bigarren *bici* ere aditza litzateke, lehenengoaren errepikapen indargarria, eta ondoren datorrena aditzondoa; B17ko lekukotasunean zaila egiten zaigu bigarren interpretazio hau defendatzea, eta lehenengoa hobetsiko genuke, beste hauek ere kontuan izanik: 1) Eskuizkribuan badira beste aditz batzuk ere, gaur iragankorrak, NOR jokabidean baina objektuarekin (*beste amore bilatuco nax* A4: 11, *remedioa bila citecen* A11: 33, *escatu cidin arpa bat* AL: 1142v). 2) Gaztelaniaz ugari dira *CORDE*n aurkitu ditugun “*vivo una vida + adjektiboa*” ereduko esaldiak: “*vivo una vida enojosa y desesperada*” (Fernando de Mena, 1587, *Traducción de la Historia etiópica de los amores de Teágenes*), “*vivía una vida contenta y descuidada*” (Miguel de Cervantes, 1605, *El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha*), “*vivo una vida desierta*” (Juan Valladares de Valdelomar, 1617, *Caballero venturoso*), “*vivía una vida bienaventurada*” (Manuel Rodríguez, 1684, *El Marañón y Amazonas. Historia de los descubrimientos*).

çaguita ¹⁶ çorroz bat ifini nagon	
berar gaxtoaz ¹⁷ ganchitua. ¹⁸	
Laztanagana oy içan ninçan	20
us eguin бага guiadua; ¹⁹	
camaraetan ²⁰ idoro neben	
santua leguez pintadua. ²¹	
Neure aoau ifini neben	
palabra dulcez ganchitua;	25
bere cençuna ifini nagon	
promesa ascoz pobladu[a];	
neure aragui gaxtoaganic	
içan ninçan ni tentadua. ²²	
Ecin sufridu neyquean ²³	30
biciagati ²⁴ tormentua;	
pena artaric ascatu nau ta	
bici nax bici contentua. ²⁵	

—Donostiaco San Franciscuan²⁶

¹⁶ *çaguita*: ‘gezi’; cf. lat. *sagita*. Hegoaldeko lehen agerraldiak bide dira Lazarragaren eskuizkribukoak.

¹⁷ *berar gaxtoaz*: ‘pozoinaz’; *OEHK* ez dakar adiera hori, baina *CORDEn* testu honetakoaren antzeko adibide batzuk aurkitu ditugu, denak Gonzalo Fernández de Oviedoren *Historia general y natural de las Indias* lanean (1535-1557): “mas entre aquestos indios, ningund oro se halló, sino **mala hierba en sus flechas**, e los indios del río Grande son muy guerreros e tienen **mala hierba en sus flechas** eta de muy **mala hierba en las flechas** que los indios allí usan”.

¹⁸ *ganchitua*: ‘gantzutua, igurtzia’; cf. Lcc “Enseuada cosa, *gauça çias ganchitua*”.

¹⁹ *içan ninçan / us eguin бага guiadua*: Egitura pasiboaz ikusi A21: 1-2 lerroetako oharra.

²⁰ *camaraetan*: ‘ganbaran, logelan’; cf. Lcc “cámaras, *camarac*”, “çelda, o cámara, *camarea*, *ynistrea*, *guelea*”. Eskuarki leihorik gabeko gela da, barrura ematen duena.

²¹ *santua leguez pintadua*: ‘aurpegia kosmetikoz margoturik, elizetako sainduen irudiak izaten diren moduan’. Ondo aztertu dira emakumeek XV-XVII. mendeetan aurpegiera aldatzeko erabiltzen zituzten apaintze-lanak: ilea argitu, aurpegia zuritu, ezpainak eta masailak gorritu, hortzak zuritu, betileak eta bekainak belztu eta apaindu... Hemen aditzera eman nahi du bere zain zegoela neskatoa, mutilaren gustukoa izateko apainduta.

²² *neure aragui gaxtoaganic / içan ninçan ni tentadua*: ‘nire haragi gaiztoak tentatu ninduen’; Lazarragarenean bi bider aurkitu dugu ablatiboa subjektu lanetan: *neure aragui gaxtoaganic / içan ninçan ni tentadua* (A21: 28-29) eta *niganic ancietea* (A24: 134). Berriz ere, egitura pasiboaz ikusi A21: 1-2 lerroetako oharra.

²³ *Ecin sufridu neyquean*: ‘ezin izango nuen sufritu’.

²⁴ *biciagati*: ‘bizi guztiko’.

²⁵ *bici nax bici contentua*: Ikusi gorago (A: 15 bertso-lerroan) egitura bera, eta han emaniko azalpena.

agoan guiçon soldadua: 35
 doncelleoni eguin jacac²⁷
 izta-ondoan²⁸ anditua.²⁹
 Nic lanceteaz jo diat³⁰ eta
 oy ic eçarroc enplastua.—³¹

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

27 pobladua] esk. *pobladu*. Irakurketa paleografikoki garbia eta zalantzarik gabea da, baina hala errimak nola sintaxiak eskatzen dute *-a* gehitzea. 39 oy] y zerbaiten gainean idatzita dago (azpian, agian, *ora-*). || Donostiaco ... enplastua] azken sei lerroak eskuineko zutabearen idatzi dira, tinta berriarekin baina poemako gainerakoaren letrakera berdin-berdinarekin.

²⁶ *Donostiaco San Franciscuan*: Donostiako frantziskotarren komentu ezagunena 1606an sortu zen “El Churrutal” lekuan, Atotxan, gaurko Zuhaizti orubean, baina Joan Perez Lazarragakoa 1605.ean zendu zen. Frantziskotarrek 1569an Donsotiako San Martin (Amara) inguruan zabaldu zuten eliza izan liteke poema honetan aipatzen dena.

Franciscuan formari dagokionean, izen berezi zenbaitek artikulua hartu izan du, mendebal-erdialdeko tradizioan, nagusiki. Erlijiozko izenekin gertatzen dela dirudi, santu eta abarrenekin (*Jesusa, Frantziskua, Satanasa...*). Lazarragarengandik hurbil, garaiz zein lurraldez, Betolatza aipa daiteke (*Jandone Periar...*). Eskuizkribuan bitan ditugu halakoak: honako hau eta *Jandone Periac* (B29: 87).

²⁷ *eguin jacac*: ‘egin zaiok’.

²⁸ *izta-ondoan*: ‘izterondoan’; cf. *OEH*, s.v. *iztondo*: “**iztondo** (BN-baig ap. A), **istondo** (Sal, R ap. A; T-L). Ingle”.

²⁹ *anditua*: Haurdun dagoela adierazteko.

³⁰ *jo diat*: Hika ari da, gizona zkoa gizona zkoari.

³¹ *Nic lanceteaz jo diat eta / oy ic eçarroc enplastua*: *lantzeta* odola ateratzeko edo larrua ebakitzeko erabiltzen den lanabes zorrotza da; hemen (eta A19: 52 bertso-lerroan) metaforikoki erabilia dago, jakina, gizona zkoak hankartean duena adierazteko. Hortaz, berak jo badu lantzetaz, esaten ari da berak utzi duela haurdun, baina orain, zauria berak eragin ondoren, besteak sendatzea nahi duela (*ic eçarroc enplastua*), hots, soldaduak hartzea haurdun dagoen neskatua.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A21 – Denpora baten içan ninçan...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](#) dago

A22

Sonetos para cantar el día del Corpus

Soneto izenarekin aurkeztu dituen arren, *octava castellana* edo *copla de arte mayor* dira estrofa guztiak: ABBAACCA errima-egiturako dodekasilaboak (eta endekasilabo batzuk, eta are hamahiru silabakoak). Antzekoa gertatzen da eskuizkribuko beste bi lanetan ere: A20 *Soneto contra el mundano imundo* eta B21 *Soneto: Estrella refulgente parescía...*

Nadab eta Abihu anaien historia Biblian kontatuta dago (Lebitarrena 10, 1-3):

Aaronen seme Nadabek eta Abihuk, nork bere errautsontzia harturik, bertan sua egin eta intsentsua ezarri zuten; horrela, Jaunak agindu gabeko eskaintza aurkeztu zioten. Orduan, Jaunaren aurretik sua atera eta kiskali egin zituen; hantxe bertan hil ziren.

Moisesek Aaroni esan zion: “Horretaz ari zen Jauna hau esatean: Hurbiltzen zaizkidanek nire santutasuna errespetatu behar dute eta ni ohoratu herri osoaren aurrean”.

Moisesen hitz horien argitan, ondo ulertzen da poemaren helburua: Nadab eta Abihu anaien zigorra eredugarri izan behar da, bekatuen aitortza egin gabe meza esan eta ematen dutenentzat, eta Jauna hartzen dutenentzat. Mezua lotuta dago, jakina, Corpus eguna hain zuzen Eukaristiaren eguna izatearekin.

Bestalde, Corpus eguna jaiegun handia da munduko herri askotan eta euskal herri askotan, eta leku askotan egiten dira egun horretan antzezpenak eta dantzak elizaren inguruan eta are eliza barruan. Espainian XV. mendean geroztik ezagutzen dira ikuskizun horiek, eta XVII. mendean hartu zuten indarrik handiena; 1560az geroztik dugu Oñatiko Corpus eguneko dantzarien berri, eta badakigu lehen inguruko herri askotan egiten zirela dantzak. Dirudienez halakoren batean kantatzeko idatzi zituen Lazarragak lerro hauek.

<1194r> Sonetos para cantar el día del Corpus, en el qual se celebra la fiesta del Santísimo Sacramento; y trata del acatamiento y grandísima reberencia que los christianos deven tener quando aconpañan al Santísimo Sacramento o le resciben en sus cuerpos.

Echos y conpuestos por Laçarraga.

*Comiença el primer soneto,
y trata del castigo que dio Dios a los hijos de Aaron*

Nadab e Abiut, danbos¹ hermanos
 estaban en el templo a Dios honrando,
 y también el pueblo allí sacrificando.
 Y ellos con el incienso en las sus manos,
 atoles la pereza pies y manos 5
 de no hazer fuego nuevo, como es mandado,
 mas encienden de aquel fuego qu'es bedado
 y allí echan del incienso muchos granos.

Por ser aquestos dos tan atrevidos,
 luego Dios permitió bisiblemente 10
 salir un fuego allí muy de repente,
 el qual quemó a los dos mal corregidos.²

Turbóseles a todos los sentidos
 de ber cómo los ha Dios castigado.
 Por cierto³ Dios lo a bien executado⁴ 15
 y con justa causa fueron bien pugnidos.⁵

<1194v> No niego yo el pecado no fue grabe,
 pues qu'el castigo fue tan riguroso,
 pero diría yo qu'es más fragoso⁶

¹ *danbos*: 'biak'; *ambos*-en aldaera da (*CORDEn* 53 aldiz lekokutzen da).

² *mal corregidos*: 'gaizki bideratuak, gaizki hezitakoak (eta, beraz, zigorra merezi dutenak)'; *CORDEn* dozena bat adibide aurki daitezke; hauxe da garbientako bat: "no tendría en paz al Perú porque la gente que en él vivía eran **mal corregidos**, absolutos en hacer su voluntad" (Pedro Cieza de León, c. 1553 - a 1584, *Las guerras civiles peruanas*).

³ *Por cierto*: 'zinez'; cf. *DAut*, s.v. *cierto*: "Adverbio de que se suele usar quando se alaba o vitupera alguna acción".

⁴ *lo a bien executado*: 'lo ha ejecutado bien', hitz-ordena aldatuta, aurreko lerroan bezala (*los ha Dios castigado*).

⁵ *pugnidos*: 'zigortuak'; lekukotasun ugari ditu *pugnir* 'punir' formak *CORDEn*.

⁶ *fragoso*: 'larria, latza'; cf. *DAut*, s.v.: "Áspero, intrincado, lleno de quebradas, malezas y breñas". 'Zaratatsu' adiera *DRAE* 1803-n agertzen da lehenbizikoz (eta **fragor** sarrera *DRAE* 1791-n). *CORDEn* 1600 arteko lekukotasun gehienek adiera fisikoa dute (lekua, lurra, bidea, mendia, aldapa, ekaitza, itsasoa, ibaia, etab.); zenbaitetan 'zaratatsu' adiera du (gatazka, tximista), eta kasu bakan batzuetan ematen du irudizko zentzua duela, hala nola: "Sólo quiero, como digo, / que nadie vaya conmigo / (endemás tan mala casta); / y partir / y entre desiertos bivar, / pues lo quiere assí mi suerte, / para mejor

pecado, y pecador intolerable, 20
 los que oy con gran malicia entrañable⁷
 consagran, dicen misa y se comulgan,
 y jamás de sus pecados no se purgan,
 y siempre en esto biven muy afables.

Por este atrevimiento ellos pagaron 25
 con sólo dar las vidas a Dios padre,
 el qual es poderoso e inefable,
 y ansí de pena eterna se libraron;
 y aunqu'estos para siempre se salvaron,
 no te condenes tú a perpetua pena: 30
 adrieça⁸ tu conciencia y ponla buena,
 ten ojo y mira bien por qué pagaron.

O HAR PALEOGRAFIKOAK:

izenb. acatamiento] esk. *acatami-* laburtua, laburdura dela adierazten duen zeinuarekin. || *christianos*] esk. *xpianos*. || Aaron] aurean beste izen bat tatxatua; agian *aaroin*. **8** muchos] aurean beste zerbait tatxatuta; *ques* edo. **11** un] aurean beste zerbait tatxatuta; *q* edo. **17** el] aurean letra bat, tatxatuta. **21** malicia] ondoren letra bat, tatxatuta. **22** consagran] aurean hitz bat, tatxatuta; berriz *malic-*, agian. **24** esto] *s* beharbada beste letra baten gainean idatzita. **25** atrevimiento] esk. *atrevimi-* laburtua, laburdura dela adierazten duen zeinuarekin.

despedir / la esperança por servir / aquella **fragosa** muerte” (Martín de Santander, 1550, *Comedia Rosabella*).

⁷ *entrañable*: ‘sakonekoa’; normalean zentzu positiboa izaten du (cf. *DAut*, s.v.: “Íntimo, mui estrecho y afectuoso”), baina *CORDEn* bada honen antzeko erabileraren bat edo beste: “con mas entrañable malicia de maliciosas entrañas” (Luis Escrivá, 1537, *Veneris tribunal*).

⁸ *adrieça*: ‘senda ezazu, osa ezazu’; *adrezar* aditzetik. Cf. *DAut*: “Lo mismo que Aderezar. Véase. Es voz de poco uso, porque ya se dice Aderezar”. Eta s.v. *aderezar*: “Vale tambien remendar o componer alguna cosa, que estaba rota u descompuesta”.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A22 – *Sonetos para cantar el día del Corpus*” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A23

Jaun Cerucoay emaiten jagot...

Hitzak ondo ulertzen diren arren, ez da erraza poema honen haria jarraitzea, batetik, erreferentziaren bat falta zaigulako (azaldu ez den zerbaiti buruz ari dira), eta, bestetik, zaila delako jakitea noiz ari den pertsonaia bakoitza hitz egiten. Dirudenez, poeta gaztearen eta Elena *dama galantaren* arteko elkarrizketa da. Gure interpretazioaren arabera, mutilak poema bat idatzi du neskaren inguruan, ziur aski haren kapa bat aipatuaz; neskari ez zaio batere gustatu eta gezurtizat jo du poeta; baina mutilak ere kontua argitzeko gogoia du, zintzo jokatu duela uste baitu. Gainera, neska limurtzen ahalegintzen da, inguruetako ederrena dela esanez; neskak, ordea, ez du halakoetarako gogorik, eta mehatxu egiten dio, esanez berak ere idatz ditzakeela koplak. Mutilarenak dira lehenengo hitzak.

<1195r> —Jaun Cerucoay¹ emaiten jagot²
 oy³ asco gueraciatic,⁴
 deseo neben ocasio bat
 cerren nagoan jaquinic.⁵
 Nic orain diot inox ez çala⁶ 5

¹ *Cerucoay*: ‘Zerukoari’; *-ai* darabil datibo singularra adierazteko, Landuccik bezala.

² *emaiten jagot*: ‘ematen diot’.

³ *oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

⁴ *asco gueraciatic*: ‘eskerrik asko’; cf. forma bera baina beste adiera batekin, *gueraciea* ‘grazia, trebetasuna’ (A6: 30 eta A28: 140). Barrutiak eta Landuccik darabilte *gerazia* aldaera, bakoitzak behin.

⁵ *deseo neben ocasio bat / cerren nagoan jaquinic*: ‘zeren etorri baitzait desio nuen aukera bat’.

jaquinic: ‘niretzat izanik, niretzat delarik’; *jaqui-* hainbat aldiz agertzen zaigu eskuizkribuan. Askotan aditz trinkoa edo beregaina da, baina laguntzaile gisa ere agertzen zaigu, partizipioa edo aditzoina aditz nagusitzat harturik. Bestalde, gehienetan aditz jokatu gabea iduri du: *Donzellea, cegati çaoz / enegaz enojaduric, / çurequin ene aitasuna / horrela anci jaquinic?* (AL: 1142v), *Sirena bere ainbeste dabil, / besteoc leguez galduric, / Doristeori on derechala, / Silvero anci jaquinic* (AL: 1145v), *Esperancea galdu jaquinic / bici çan, aseguin bague* (AL: 1145v), *Acorda çatez ceyn on derechudan, eta bay nola çabilcen engañaduric, igui çabenaren acean, ene amorioau ancitu jaquinic* (AL: 1152v), *Tortolachoa ebiltan da / bacochic maiaz ilean, / bere laguna galdu jaquin da / tristeric soledadean* (A16: 73-76), *Jaun Cerucoay emaiten jagot / oy asco gueraciatic, / deseo neben ocasio / cerren nagoan jaquinic* (A23: 1-4), *Oyta capa bat emunagaiti / ez nax gueratu piloxic; / inori emun bajagot bere, / ez nago damu jaquinic* (A23: 57-60), *Donzella batec joci ceban / Iruneco calean, / niri ondo costa jaquin / Guipuscoaco lurrean* (B32: 21-24). Beti iragangaitz gisa agertzen da eta beti datiboazko argumentu batekin. Gure ustez, **edin* aditzaren aldaera bipertsonala (NOR-NORI) baizik ez da.

⁶ *çala*: ‘zela, dela izan’; XVI. mendeko testuetan, iraganeko aditz trinko telikoek balio burutu eta burutugabeak har ditzakete. Aditz estatiboak, berriz, gehienetan balio burutugabearekin agertzen

ipuiçarric, guçurric,⁷
 cegaiti gauça eguinic ezta
 munduan secretocoric.
 Nic au onela esateraco⁸
 asco da errazoaric; 10
 oy gueiago çufrietaco⁹
 eztot nic pacenciaric.¹⁰
 —Poeta gazte jaquinduna,¹¹
 ce çaoz engañaduric¹²
 çu pagaceco¹³ faltaco dala 15
 nigan entendimenturic.
 Eguin doçuna eguiteraco¹⁴
 ez doçu errazoaric,
 cerren nic çuri eman eztiçut
 artaco ocasioric, 20
 ez gueiago¹⁵ nic eguin ez dot

zaizkigu. Orain arte esan izan denaren kontra, euskara arkaikoko testu zenbaitetan iraganeko trinko estatibo batzuek balio burutu argia dute. Azpimarratu dugun adibidea horietarik bat da, perpaus honetan *izan* aditzak balio burutua baitu: “nik orain esaten dut inoiz ez zela / dela izan...”.

⁷ *ipuiçarric, guçurric*: Bi interpretazio izan daitezkeela uste dugu: 1) Testuan eman dugun puntuazioarekin aditzera eman dena: *ipuiçarric* eta *guçurric* sinonimoak balira bezala; izan ere “cuento, embuste” da *OEHn ipuitzar* hitzarentzat bildu den esanahia. 2) Bi hitzen artean komarik ezarri gabe (*iñox ez çala ipuiçarric guçurric*.) aditzera emango litzatekeena: ‘inoiz ez zela ipuintzarrik gezurrezkorik’; bigarren interpretazio honetan, *ipuiçarra* ‘atsotitza’ litzateke, eta bat egingo luke gaztelaniazko zenbait atsotitzekin (“Cien refranes, cien verdades”, “No hay refrán que no diga una verdad, y una no, es porque dice dos”, “Quien habla por refranes, es un saco de verdades”, “Refranes que no sean verdaderos y febreros que no sean locos, pocos”).

⁸ *esateraco*: ‘esateko’.

⁹ *çufrietaco*: ‘sufritzeko’; ç da, zalantzarik gabe, lehenengo letra. Gaztelaniaz ere horrela izan zitekeen; cf. *DAut*: “ZUFRRIR. v.a. Lo mismo que *sufrir*, que es como se dice”. Eskuizkribuan hiru aldiz idazten da *çufri*- (AL: 1154r, AL 1154v eta A23: 11) eta hamabi aldiz *sufri*- (horietako bat gaztelaniazko testu batean).

¹⁰ *pacenciaric*: Euskaraz beti *pacencia*- forma (A23: 12, A27: 16 eta B10: 5) erabiltzen da Lazarragaren eskuizkribuan; erdaraz, ordea, *paciencia* (A18: 40).

¹¹ *jaquinduna*: ‘maltzurra’; cf. Lcc “Astuto, *jaquinduna*, *astutoa*”.

¹² *ce çaoz engañaduric*: ‘ez zaitez egon engainaturik’, agintera; *çaoz* eta *çaoça*, bietara erabiltzen du. Ikusi baita *Ez daquiçunoc jaquin eguiçu, / ce çaoz engañaduric, / cerren [...] (A14: 38)*.

¹³ *çu pagaceco*: ‘(pentsatuaz) zuri ordainak emateko, zuri (merezi duzun moduan) erantzuteko’.

¹⁴ *eguiteraco*: ‘egiteko’.

¹⁵ *ez gueiago*: ‘ez eta ere’.

çure basoan egurric;¹⁶
 secula barriz nic ez neguian
 oy çure contra berveric.
 —Obra barri bat ey¹⁷ dauçaçu 25
 nigaiti conponiduric;¹⁸
 linda damea,¹⁹ asco deusut
 nic aregaiti²⁰ esquerric.²¹
 —Mesedeori²² serbietaco
 eztoz nic intereseric.²³ 30
 —Orretan, bertan²⁴ oy bear doçu
 gueratu satisfeccharic.²⁵

¹⁶ *nic eguin ez dot / çure basoan egurric*: ‘ez dut zurekin anker jokatu’, edo, agian, ‘ez naiz zure arazoetan sartu’. Gaztelaniazko “hacer leña del árbol caído” esamoldearekin lotuta ulertu dugu.

¹⁷ *ey*: ‘ei, omen’; partikula honen lehenengo lekukotasuna *Arrasateko Erreketan* aurkitzen da (*Madalenaan an ei dauça*, TAV 3.1.7, 83), baina XIX. mendera arte oso gutxi lekukotzen da, ziur aski testu motengatik (dotrinak, otoitzak...). Cf. *OEH*, s.v.: “Documentado sólo en textos vizcaínos. Atestiguado ya en los Cantares de la quema de Mondragón, hasta la segunda mitad del s. XIX los ejemplos son, sin embargo, muy poco frecuentes”. Lazarragarenean bederatzi aldiz aurkitu dugu: A12: 2, A:12: 4, A23: 25, A24: 2oh, A27b: 5, A28: 2, A28: 10, B29: 10, B29: 24.

¹⁸ *nigaiti conponiduric*: ‘niri buruz konponidurik’, eta ez ‘nik konponidurik’.

¹⁹ *linda damea*: Gaztelaniazko XVI. mendeko literaturan askotan erabili da *linda dama* epitetoa (ikusi *CORDE*); euskaraz, ordea, ez da hain arrunta, baina behin baino gehiagotan agertzen da *Neska ontziratua* baladaren Foruko (ik. Lakarra et al. 1983: II, 135-136) eta Derioko (ik. Arejita et al. 1985: 45-46) aldaeretan. Lazarragaren eskuizkribuan, zortzi aldiz aurkitu dugu: AL: 1143r, AL: 1144r, A1: 3, A4: 13, A5: 1, A16: 35, A23: 27, A23: 73.

²⁰ *aregaiti*: ‘haregatik’; testuan hiru lekutan agertzen da: *aregayti* (A14: 29) eta *aregaiti* (A23: 28 eta B7: 23). Ez dugu Lazarragarenez beste adibiderik aurkitu, ez *OEHn*, ez *OEHren* corpusean, ezta *Klasikoen Gordailuan* ere; badira *aregaitik* batzuk, baina denak XIX-XX.ekoak.

²¹ *asco deusut / nic aregaiti esquerric*: ‘eskerrik asko ematen dizut nik harengatik’; bi aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan **edutsi* aditza ‘eman’ adieran: *asco deusut esquerric* (A14: 14) eta *Linda damea, asco deusut / nic aregaiti esquerric* (A23: 27-28), baina, funtsean, esapide bakarraren aldaerak dira. Lazarragarenetik kanpo, beste behin baizik ez dugu aurkitu lekukotua esanahi horrekin, Zumarragaren gutunean (1537) hain zuzen: *esquerric asco devstet* (*Contr.* 99, 40.l.). Adiera bera zuen **eradun*-ek ere antzina; cf. *Ceren hala daraucate emaztiari hoguenic* (Etx III, 34), *jatean drauco viçia* (M. Aldaz, Iruñea, 1609) edo *bere arimak derauka egiteko* (Ax 58), besteak beste.

²² *Mesedeori*: ‘berori’, gaztelaniazko ‘(su, vuesa, vuestra) merced’ alegia. *OEHn* bildutako adibide guztiek (s.v. *mesede* 2) aurretik edo posesiboa (*zure, zeure*), edo erakuslea (*orren, aren*) dute, hemen ez bezala. Eskuizkribu honetan ere badira halako bi: *çure mesedeorr[* (AL: 1138r), *Aen Mesedea* (AL: 1142v).

²³ *intereseric*: ‘interesik’; *intereseric* forma agertzen da A14: 48 bertso-lerroan ere. Euskaraz ez dugu aurkitu forma horren beste lekukotasunik, baina gaztelaniaz *interese* hitza *interés* ezagunagoaren baliokidea da. Cf. *DAut*, s.v. *interese*: “Lo mismo que *interés*”.

²⁴ *bertan*: ‘berehala’.

iñoenari ezteusala³¹

bapere inbidiaric.

Ene capaac³² egon doaz³³

ayn ondo toleztaduric,

nola baçuen³⁴ saboiana, ³⁵

55

gauça usayz beteric.³⁶

Oyta capa bat emunagaiti

ez nax gueratu piloxic;³⁷

inori emun bajagot bere,

ez nago damu jaquinic.³⁸

60

³¹ *ezteusala*: -la adberbiala.

³² *capaac*: Mendebaldeko zenbait testu zaharretan (Kapanagarena eta Frai Bartolomerenak, kasurako) inesibo singularreko eta absolutibo pluraleko markak (-an eta -ak) izenari erabat asimilatu gabe geratzen dira. Lazarragaren eskuizkribuan ere hala gertatzen da, -a amaiera duten hitzek agerian uzten dutenez, bokal bikoitz grafikoak agertzen baitituzte. Aurkitu ditugun salbuespen bakarrak *ezpatac* (AL: 1153v) eta *bervac* (AL: 1154v) dira; *canpaac* (A28: 57) salbuespen den ala ez ezin da ziur baieztatu, ez baitakigu oinarrizko forma *canpa* ala *canpaa* den (Landuccik *campae* dakar: “badajo de campana, *campae mia*”).

³³ *egon doaz*: ‘egon ohi dira’.

³⁴ *baçuen*: Badirudi eskuizkribuan *batzu* dela oinarrizko gisa erabiltzen den forma. Absolutibozkoetan *batzu* forma bakarrik darabil (AL: 1139v, AL: 1141v, AL: 1146v, AL: 1154v), Hegoaldeko testu zaharretan agertzen ez dena; ikusi *OEhk* zer dioen (s.v. *batzu*): “Los autores septentrionales de los ss. XVI-XVII distinguen formalmente los casos absoluto y ergativo; hay dos sistemas: *batzu* / *batzuk* es el de Leizarraga (Dechepare usa *batzu* para el caso absoluto, pero no hay ejs. de ergativo), y *batzuk* / *batzuek* el de Axular y Etcheberri de Ziburu; Pouvreau utiliza ambos: *batzu*, *batzuk* / *batzuk*, *batzuek*. [...] Al Sur no hay diferenciación formal: en los textos guipuzcoanos, desde el s. XVIII, se encuentra *batzuek* para ambos casos, y en los vizcaínos —ya desde Capanaga— *batzuk*”. Sozietibozko forma (*baçugaz*) horren gainean eraikia dela dirudi, -gaz gehituta; genitiboari dagokionez, *baçuen* da darabilen forma bakarra. Hauxe dakar *OEhk*: “*Batzuen* es casi la única forma para el genitivo: *batzuren* sólo se encuentra en Leizarraga (junto a *batzuen*), Oihenart y unos pocos autores meridionales del s. XX”.

³⁵ *saboiana*: Cf. *DAut*, s.v. *saboyana*: “Ropa exterior de que usaban las mugeres, a modo de basquiña abierta por delante”.

³⁶ *gauça usayz beteric*: Esapide berbera agertzen da beste toki batean (A14: 70). Haren esanahiaz ez gaude seguru, baina baliteke ‘gustu oneko gauza baita, dotoretzat hartzen baita’ bezalako zerbait izatea. *Usai* izena ‘usain’ dela interpretatu dugu (cf. Lcc “olor, *usaia*” eta Bet *usai egitea*, etab.), ‘usaia, ohitura’ adiera baztertu ondoren; izan ere, *usaia* Iparraldeko tradizioko hitza izateaz gain, ez genuke espero berezko -a gabe agertzea.

³⁷ *piloxic*: ‘biluzik’; forma hau agertzen da eskuizkribuko beste poema batean ere (B19 poeman, hiru aldiz), eta ondo lekukotuta dago *OEhn* ere, “V-gip” markarekin. Cf. *OEh*, s.v. *biluzik*: “(B, BN-*arb*), *bilosik* (V; Añ (V)), *biluxik* (AN-*ulz*, B), *bilutsik* (V-gip), *bilusik*, *bilotsik*, *bilozik* (A), *biloisik*, *biloixik*, *biloxik*, *bilozik*, *bilotxik*, *buluzik*, *bulusik*, *pilotsik* (V-gip), *pilosik* (V-gip). Ref.: A (*billosik*); Etxba *Eib* (*billutsik*), Iz *ArOñ* (*pillósik*), *UrrAnz* (*píllot(s)ik*), *Ulz* (*billuxi*); Izeta *BHizt* (*biluxik*); Gte *Erd* 136 y 209”.

—Ene erriti oyta çurera
 badago bidacidorric;
 oy aetati paseaceco
 eztot ardura laguni[c].³⁹

<1195v> Bide artati iramo⁴⁰ badot 65
 çure calera gueciric,⁴¹
 ene laztana, oy utra⁴² dago
 galanto enpleaduric.
 Çure lecuan⁴³ ederra nor dan,
 ceur ezpaçara, ez daquit: 70
 cegaiti inor ederra dala
 gurean ez da famaric.
 Linda damea, ni neurau nago
 galanto informaduric,
 çure lecuan ez oy dala 75
 ederrez confradiaric.⁴⁴
 Donzella eder juzgaetaco⁴⁵
 asco bear da gauçaric,

³⁸ *damu jaquinic*: ‘(niri) damuturik’; *jaqui*- adizkiari buruz, ikusi A23: 4 bertso-lerroko oharra.

³⁹ *eztot ardura laguni[c]*: ‘ez dut nahi lagunik, ez zait interesatzen inork lagun egitea’ adiera bide du. Esaldi bera dago beste poema batean ere: *ez dot ardura lagunik* (A7: 114).

⁴⁰ *iramo*: ‘jaurtiki’; eskuizkribuan beste toki batzuetan ere agertzen da, lau aldiz (AL: 1140r, AL: 1142r, A23: 65 eta B11: 11). *OEhk* ez dakar forma hau, baina bai *iramon*, Landucciren lekukotasunarekin; Landuccik *yramon* dakar “esparzir”, “derribar” eta “botar (la pelota)” sarreretan.

⁴¹ *iramo badot / çure calera gueciric*: ‘zure maitasuna lortzen saiatu banaiz’; gezia jaurtitzea maitasunaren gezia jaurtitzea litzateke; 1445-1645 urteetan 47 aldiz agertzen da *CORDEn flecha(s) de(l) amor*. Ez dakigu *iramo ... çure calera* loturik ote dagoen gaztelaniazko “*echar alguna cosa en la calle*” Metaphoricamente es despreciarla, usar mal de ella y malbaratarla” (*DAut*, s.v. *calle*) esamoldearekin.

⁴² *utra*: ‘oso’; gutxienez Kapanagari eta Oihenarten atsotitzei esker ezagutzen genuen (cf. *OEh*, s.v.).

⁴³ *lecuan*: ‘herrixkan’; hemen (eta behezagoko lerroetan) *lecu*a ‘herrixka’ da. Cf. Lcc “aldea, *lequa*, *aldea*”. Eskuizkribuan gutxienez zortzi aldiz aurkitu dugu *lecu* esanahi horrekin (AL: 1145v, A7: 61, A17: 52, A23: 69, A23: 75, A23: 82, A23: 84, B25: 23). Beste askotan, jakina, ‘toki’ esanahiarekin.

⁴⁴ *ez oy dala / ederrez confradiaric*: ‘ez dela aurkitzen neska ederrez osaturiko talderik, ez dagoela neska eder askorik’; cf. egitura bereko *Amoreorrec equin ez oy dau / curelez confradiaric* (A16: 40). *DAutek* badakar *confradía* hitza, zaharkituztat hartzen badu ere: “Lo mismo que Cofradía. Es voz antigua, y aunque más arreglada al origen del latino *Confraternitas*, ya comúnmente se usa sin la *n* para suavizar la pronunciación”.

⁴⁵ *Donzella eder juzgaetaco*: ‘(norbait) dontzeila edertzat hartzeko’.

onestidade parebaguea
 fundamentuçat arturic. 80
 Malpecado!⁴⁶ Fruta⁴⁷ au dago
 lecuorretan⁴⁸ galduric;
 limosneraoc⁴⁹ salçaen dave
 lecuan beste frutaric.
 Oninbatenaz egon gura dot 85
 aldi onetan exilic,
 cegaitiarren⁵⁰ eztit emaiten
 iguitaiac lecuric.⁵¹
 —Bada nipere⁵² jarri badaguit
 secula barriz coplaric, 90
 poeta gazte, doña Elena
 ez nax egongo exilic;
 au nic onela esateraco
 asco dot errazoaric.

⁴⁶ *Malpecado!*: ‘arraioa!’; gatzelaniazko harridura-esapide honen lekukotasun asko daude *CORDEn*.

⁴⁷ *Fruta*: Emakumeaz ari dela dirudi.

⁴⁸ *lecuorretan*: ‘herrixka ziztrin horretan’. Ez da erraza erabakitzen *-orretan* artikulua ala erakuslea den. Indar deiktikoa nabarmendu dezakegu, eta hartara erakusle gisa idatziko genuke, berezita; edo, *zure lekuan*-en ordain gisa ulertuta, artikulutik hurbilagoko zerbaiten gisa uler daiteke. Zalantza izanik, eskuizkribuak dakarren moduan utzi dugu, batuta.

⁴⁹ *limosneraoc*: ‘andre limosnagileak, limosna-banatzaileak?; adi, *limosnera* ez baita eskean dabilena, limosna banatzen duena baino. Ez dugu inon aurkitu limosnagileek ezer saltzen dutenik, baina, zentzu hertsian, hau ulertu beharko genuke: ‘neska hau ez dute eskaintzen herri txiki horretan, eta, limosna banatzen den bezala neskak banatzen/saltzen dituzten emakumeek hau barik beste neska batzuk eskaintzen dituzte’.

⁵⁰ *cegaitiarren*: ‘zergaitik, zeren eta’; eskuizkribuan bi hitz dira: *cegaiti arren*, baina ikusi, eskuizkribu honetan bertan, *mundu guztiagaitirren* (AL: 1144v). *OEHk* (s.v. *arren*) atzizki honen hiru adibide bildu ditu: “*arren*. Añadido a *-ga(i)ti*: *Begiak deutse egozten biotzari kulpea, / Aganik jaio zala onerestea, / Ta agaitirren aditu zerren zirean / Errenkore andiak erne zitean*. TAV 3.1.22. [*Elorrioko maitasun kanta*, 1609] *Onegaitirren erreguetan deusat andrane Maria Birjineari, [...] eta zuri aita espiritual orri, erregutu dagizula nigaitik laungoikoari*. Cap 20. *Beragaterren trukadu nei pozik mundu guztia*. Acto 306.”

⁵¹ *eztit emaiten / iguitaiac lecuric*: Ez dakigu seguru zer esan nahi duen igitaiak esaldi horretan, baina baliteke adieraztea hitz egiteko aukera moztu diola. *Leku eman* ‘aukera eman’ egiturari dagokionean, eskuizkribuan bost lekutan dago antzeko egitura: *ez dit emayten lecuric* (A10: 12, A10: 62), *eztit emaiten / iguitaiac lecuric* (A23: 87-88), *ez diçu emun lecuric* (A27a: 12), *eztit emayten lecuric* (A28: 30). cf. *OEHn LEKU(A) EMAN*, s.v. *leku*: “Dar lugar, consentir, dar consentimiento; dar ocasión, dar tiempo”.

⁵² *nipere*: ‘nik bere, nik ere’.

Berorren⁵³ serviçaria nax ta
ez niri barriz burlaric.⁵⁴

95

Fin.

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

3 neben] *n-* tatxatuta dago, baina ez dirudi berariaz denik, goraxeago eta beheraxeago ere daudenak ikusita. **20** ocasioric] aurrean *err* ezabatuta. **25** daucaçu] esk. *daucaçu*. **28** esquerric] esk. *esqueric*. **30** intereseric] *ynteresic* idatzi du lehenago. **43** çugan] ç- hitz artean txertatuta dago. **46** agrabioric] aurrean *pe*-edo, tatxatua. **63** aetati] *-e-* gainean erantsita dago. **64** lagunic] azken letra ez da ikusten, mantxa batek estalita dago. **65** artati] badirudi *-ta-* zuzenduta dagoela, azpiko *-ti-* baten gainean. || badot] badirudi *-d-* zuzenduta dagoela azpiko *-t-* baten gainean. **72** gurean] beste zerbaiten (ziurrenik *-ti*) gainean idatzita dago *-an*. **89** badaguit] esk. *badaquit*. **91** doña] esk. *donna*.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A23 – Jaun Cerucoay emaiten jagot...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

⁵³ *Berorren*: Lazarragaren eskuizkribukoak *berori*-ren lehen agerraldiak bide dira (A7: 119, A23: 95), eta bietan erabili da errespetuzko tratamendua gisa. *OEH*ren arabera, XVII. mendearen erdialdetik dokumentatzen da, bai 3. pertsonako erakusle bezala (1622), baita errespetuzko tratamendu bezala ere (1653).

⁵⁴ *Berorren serviçaria nax ta / ez niri barriz burlaric*: Bertso-lerro hauen kideak dira beste hauek: *Oy aren serviçaria nax ta / ... / ... / ez niri barriz burlaric* (A27a: 49-52).

A24

Aide andioc bidaldu deustae...

Beste poema batean (A19 *Aitac ezcondu ezpanagui...*), hoguei urteko neska gazteak ezkontzan bilatzen zuen grina eta desio sexualentzako irtenbidea; poema honetan, berriz, adin bereko mutil gazteak ez du inola ere ezkontzerik nahi, hain zuzen ezkontza bizitza sexual askerako oztopo iruditzen zaiolako, besteak beste. Ezkontzen den mutilak ez du gehiago aukerarik izango dama-zerbitzean gozatzen diren plazerekin atsegin hartzeko (7-36), eta, horren orde, kezkak, lanak eta nekeak baino ez zaizkio etorriko, emaztearekin eta seme-alabekin (43-102); ondorioz, gizonezkoak nahiago du dagoen bezala segitu askatasunean, *amoradua* eta *dama servietan*, baina amaren babespean (*onec sustenduco nau egunean da gabean*), eta ez du hain gazte ezkondu nahi (103-175).

Poema honetan bezala B27-n ere (*Jaquiçu bada, gura badoçu...*) ahaideak dira mutila ezkonarazten ahalegintzen direnak. Joan Perez Lazarragakoaren datu biografikoekin lotu dira poema biak, gauza ezaguna baita (Di Cesare 2009) 1575ean ezkondu zela Katalina Gonzalez Langarikakoarekin, eta ezkontza hori bi familien arteko erlazioaren jarraipena izan zela, Joanen osaba, bere izen berekoa, eta Katalinaren izeba Ana Gonzalez Langarikakoa ere elkarrekin ezkonduak baitziren, baina seme-alabarik gabe, eta Joani eta Katalinari utzi baitzieten ondoretza; pentsatzekoa da, hortaz, bi familien artean adosturiko elkarketa izango zela, bi familien interesen arabera. Alde horretatik, bereziki interesgarriak dira ezabaturik agertzen diren lehenengo bi bertso-lerroak: *Arriolaric oita Larrara / jasi ei da cartea*. Arriolako jauregikoak ziren, hain zuzen, Gonzalez Langarikakoak, hots, Joanen emazte izango zenaren familiakoak, eta Larrakoa (esan nahi baita Larreakoa) zen Joanen osaba, bere izen berekoa, oinordetza utziko ziona (Joan Perez Lazarragakoa, idazlea, ezkondu ondoren aldatu zen Larreako dorrera bizitzera, 1576an); hortaz, Katalinaren gurasoek idazten diote Joanen osabari, ezkontza paratzeko eskatuaz.

<1195v> Aide andioc¹ bidaldu deustae
 escreviduric cartea
 ezcondu gura ninduqueela.
 Ene gogoco tristea!

¹ *Aide andioc*: ‘ahaide hurkoek, hurbilek’; *OEH*ren arabera (s.v. *ahaide*), *ahaide handi* “pariente próximo” da (Mendibururen lekukotasun batekin), *ahaide txiki*-ren aurkakoa, alegia. Ezabaturiko bertasioan (*Arriolaric oita Larrara / jasi ei da cartea*) *jasi* aditza erabili da, Arriola (635 m) gaintxoan dagoelako Larreatik (565 m) begiratzuz gero.

Bertsio berrian (*Aide andioc bidaldu deustae / escreviduric cartea / ezcondu gura ninduqueela*), bi familien erreferentzia zuzena ezabatu da. Milia Lasturkoren eresiko lerro batzuk ez dira oso desberdinak: *Bidaldu dogu ceruetara cartea / Arren diguela gure andrea* (TAV 3.1.5).

Oy eta ² bardin ³ onela bada,	5
andia jatort caltea,	
cegaiti bein ezconduzquero ⁴	
galdu dot libertadea.	
Oneinbatenaz ⁵ oy quenduco jat	
amoraduen ⁶ nonbrea;	10
eragocico deraustae ⁷	
damaoc servietea.	
Acordaduco secula ez jat	
calean paseacea;	
astiric barriz ez dot içango	15
cear ifinten gorrea. ⁸	
Gabetan barriz ez jagot joco	
laztanai ⁹ biguelea, ¹⁰	

² *Oy eta*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy eta oyta* betegarriak (bakanka hemengo *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

³ *bardin*: ‘baldin’; Lazarragaren eskuizkribuan 11 aldiz aurkitu dugu *bardin*. Horietako batean bakarrik (AL: 1145v) du zalantzarik gabe gaurko ‘berdin’ esanahia, ‘berdintasuna’ adierazten duena; hiru aldiz (AL: 1151r, A27b: 7, A25: 8) ‘dena den, nonbait, beharbada, seguru aski’ adierazten du, gure ustez (cf. *OEH*, s.v., “de todas maneras, en cualquier caso” eta “probablemente, quizás”); behin (A12: 11) zalantza dugu bi adiera horietako zein ote duen; eta, azkenik, sei bider adierazten du baldintza (AL: 1172r, A24: 5, B17: 82, B18: 93, B18: 98, B23: 101).

⁴ *ezconduzquero*: ‘behin ezkondata, ezkondu eta gero’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaua kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen “partizipioa + *-zquero*” dugu.

⁵ *Oneinbatenaz*: ‘honenbestez’; eskuizkribuko beste poema batean *oninbatenaz* (A23: 33 eta 85) agertzen da. Horiekin lotuak dira orobat beste hauek: *oneinbat* (AL: 1152v, A3: 23, B3: 51) eta *oneinbategaz* (B2: 7, B7: 17). *OEHn oneinbestegaz* (*BulaAl* 307) besterik ez da agertzen.

⁶ *amoraduen*: ‘amoradoaren’, genitibo singularrean.

⁷ *deraustae*: ‘didate’; **eradutsi* aditza lau aldiz agertzen da Lazarragaren testuan, beti laguntzaile gisa. Horietatik bitan (A24: 11 eta B22: 71) aplikatibotasuna adierazteko erabiltzen da, hots, laguntzaile hirupertsonal arrunta da (*eutsi*, **eradun*, **i*-ren parekoa). Beste bitan (AL: 1145v eta A27: 5) faktitibotasunaren adierazteko erabiltzen da; gisa horretako faktitibozko formak ezezagunak ziren Lazarragaren testua agertu arte, baina iduri luke erabilera zabala zutela Arabako euskara zaharrean, Lazarragak indikatibotik kanpo ere faktitibotasuna laguntzailean markatzen baitu, *egin*-en ordez *eragin* erabiliz (*galdu lerait* A24: 157).

⁸ *cear ifinten gorrea*: Badirudi txapela zehar ipintzeak damak gorteiatzeko prest egotea esan nahi duela.

⁹ *laztanai*: ‘laztanari’; *-ai* datibo singularra da (bai eta hurrengo lerrokoa ere).

ez gueiago¹¹ onerechiai
 bentanarean¹² flautea. 20
 Debecatuco¹³ oy deustae
 ari eguiten apea;¹⁴
 ez gueiago ez jagot joco
 contereagaz¹⁵ atea.
 Erraz daoque¹⁶ azquero¹⁷ gueldi 25
 oi ene errodelea;¹⁸
 arcaan¹⁹ barriz erraz dafinquet²⁰
 malla finezco cotea.²¹

¹⁰ *biguelea*: ‘bihuela’; irakur bedi *biguela*, *-u-* eta guzti. Gitarraren antzeko hari-instrumentua da, eta hain zuzen XVI. mendean izan zuen loraldia Iberiar Penintsulan. Cf. AL: 1139r, AL: 1140v, AL: 1141v, AL: 1143v, A24: 18 eta A25: 18.

¹¹ *ez gueiago*: ‘ez eta ere’; poema honetako beste *ez gueiago* guztiak ere horrela ulertu behar dira (A24: 23, 31, 35, 143).

¹² *bentanarean*: ‘bentanatik, leihotik’.

¹³ *Debecatuco*: Beste aditz batzuekin gertatzen den moduan, *debecatu* aditzaren osagarria ere inesiboan dago (*-ten*), eta ez absolutiboan (*-tea*) gaurko erabileran bezala.

¹⁴ *eguiten apea*: ‘musu ematea’; eskuikribuan bi bider dago *apa egin* ‘musua eman’ (*eguiten apea* A17: 19 eta *apa bat baneydiçu* A24: 22) eta behin *apatu* (*oñ-escu çardenoc apacen diot* B17: 10).

¹⁵ *contereagaz*: ‘ezpata-zorroaren muturreko atalarekin’; cf. *DAut*, s.v. *contera*: “El hierrezuelo cóncavo o hueco que fenece en punta y se pone en la extremidad de la vaina de la espada, daga o puñal, para que no la rompa, ni pueda herir al que topare en ella”.

¹⁶ *Erraz daoque*: ‘ziurrenik egongo da’; *erraz* ‘ziurrenik’, gaztelaniaz *fácil*-ek duen adieraren antzera; cf. *DRAE*-ren 2. adiera: “Que puede suceder con mucha probabilidad”. Hemen geroaldiaren balioa du, baina cf. *erraz daoque* (A28: 15), probabilitatearen balioarekin.

¹⁷ *azquero*: ‘geroztik’; *gero* adberbioan oinarriturik erabiltzen dituen egiturez, ikusi A24: 7 lerroko oharra. Hemen *azquero* hutsa dugu.

¹⁸ *errodelea*: ‘erredola’; cf. *DAut*, s.v. *rodela*: “Escudo redondo y delgado que, embrazado en el brazo izquierdo, cubre el pecho al que pelea con espada”.

¹⁹ *arcaan*: Mendebaldeko zenbait testu zaharretan (Kapanagarena eta Frai Bartolomerenak, kasurako) inesibo singularreko eta absolutibo pluraleko markak (*-an* eta *-ak*) izenari erabat asimilatu gabe geratzen dira. Lazarragaren eskuizkribuan ere hala gertatzen da, *-a* amaiera duten hitzek agerian uzten dutenez, bokal bikoitz grafikoak agertzen baitituzte. Aurkitu ditugun salbuespen bakarrak *ezpatac* (AL: 1153v) eta *bervac* (AL: 1154v) dira; *canpaac* (A28: 57) salbuespen den ala ez ezin da ziur baieztatu, ez baitakigu oinarritzko forma *canpa* ala *canpaa* den (Landuccik *campae* dakar: “badajo de campana, *campae mia*”).

²⁰ *dafinquet*: ‘ipiniko dut’; *ifini* aditzaren geroaldi trinkoa. Halako hamaika aurkitu ditugu Lazarragaren eskuizkribuan: *efinçu* (A16: 59), *jafindaçu* (A17: 44, B18: 34), *ce nafiñçu* (A17: 60), *dafinquet* (A24: 27), *ez difinçuen* (A27: 4), *badafinçu* (A27: 41), *ifinçu* (A28: 172), *dafinela* (A28: 175), *nafiñçu* (B3: 70), *nafinela* (B4: 4), *ce efinçu* (B7: 13).

²¹ *Erraz daoque azquero gueldi / ... / ... / malla finezco cotea*: Bi esaldi hauek esan nahi dute mutil gazteak ez duela gehiago justetan parte hartuko, erabili gabe geratuko baitira horietako partehartzailen ezaugarri diren erredola eta kota-jantzia.

Oi eztot cerren ²² azquero janci	
seda finoꝛco calcea, ²³	30
ez gueiago aren gañean	
çapata cuchilladea. ²⁴	
Oy arrezquero ²⁵ nic ez dot cerren ²⁶	
estudiadu dancea,	
ez gueiago decoro jaquin ²⁷	35
pabaneagaz baja. ²⁸	
<1196r> Ondasun oec galdu badaguit, ²⁹	

malla fineꝛco cotea: ‘sare finezko kota, sare finezko halakreta (gerritik gorako babes-jantzia)’; cf. Lcc “cota de malla, cota mallazcoa”.

²² *eztot cerren*: ‘ez dut zertan / zergatik’; zehar galdera da, ez kausazko perpausa. Halako hiru aurkitu ditugu eskuizkribuan: *Çu ecusita, beste gauçaric / oy ezta cerren ecusi* (A2: 1-2), *Oi eztot cerren azquero janci / seda finoꝛco calcea* (A24: 29-30), *Oy arrezquero nic ez dot cerren / estudiadu dancea* (A24: 33-34).

²³ *calcea*: ‘galtza zabal dotorea’; cf. *DAut*, s.v. *calza*: “La vestidura que cogía el muslo y la pierna, y eran mui huecas y bizarras”. Cf., orobat, Bernis (1962): “De las dos prendas que en el siglo XVI se usaban para cubrir las piernas y el cuerpo hasta la cintura, las calzas eran la propia de los hombres que vestían a la moda, mientras que los calzones o zaragüelles formaban parte del traje de labradores, artesanos y gentes de humilde condición en general”.

²⁴ *çapata cuchilladea*: ‘ebaki apaingarriak dituen oinetakoa’; Lazarragak *zapata* hitza oinetako generikoa adierazteko erabili badu (eta Landucciren hiztegian “çapato, çapata” agertzeak iradokitzen du hala bide dela), deigarria da *zapata* izenarekin adjektibo femeninoa erabiltzea (*cuchilladea*). Ez dakigu horrekin zerikusirik ote duen gaztelaniaz *zapato* eta *zapata* biak izateak. Cf. *DAut*, s.v. *zapata*: “Se llama asimismo un calzado, especie de botín de color, que llega a media pierna, como el cothurno antiguo”. Ikusi orobat *DAut*, s.v. *acuchillar*: “Es también hacer pequeñas giras y aberturas, como cuchilladas, en alguna cosa, como en un vestido, mangas u otra ropa, como se usaba antiguamente en los trages, assí de hombres, como de mugeres, que llamaban Acuchillados”. Gaztelaniaz ere erabiltzen da *cuchillada* forma, hasierako *a-* gabekoa (Quevedok, adibidez). Mikoletaren solasetan *acuchilladusco* agertzen da: *Yndasu fraca terciopelo acuchilladuscoac*. Dotoreziaren eta modara janztearen ezaugarri dira hala zeta finezko galtzak nola oinetako kutzilatua.

²⁵ *arrezquero*: ‘ordutik aurrera’; *gero* adberbioan oinarriturik erabiltzen dituen egiturez, ikusi A24: 7 lerroko oharra. Hemen erakuslean oinarritutako forma dugu.

²⁶ *ez dot cerren*: ‘ez dut zertan / zergatik’; ikusi A24: 29 lerroko oharra.

²⁷ *decoro jaquin*: ‘buruz jakin’; cf. *DAut*, s.v. *coro*: “Se toma también por memoria. Úsase regularmente de esta voz con las frases *saber, decir, o tomar de coro*”.

²⁸ *pabaneagaz baja*: ‘pabana eta baja’; “Xgaz Y” egitura da, “Xrekin Y” egituraren aldaera, ‘X eta Y’ adierazteko.

Hala *pabanea* nola *bajea* XVI. mendean modan izan ziren dantzen izenak dira. Ikusi Bennet (2003): “*Pavana*: Una danza señorial cortesana del siglo XVI en la que las parejas avanzan en una procesión lenta y majestuosa. La música es en compás binario o cuaternario, de tempo lento a moderado” eta “*Baja danza*: Una danza lenta y majestuosa (en compás ternario o binario) muy popular a finales del siglo XVI. En sus pasos, los pies se deslizaban suavemente, casi sin separarse del suelo, de allí su nombre, danza baja, que contrasta con otras danzas que incluían saltos, brincos y cabriolas”.

semea dichabaguea;³⁰
 erruqui nauçu,³¹ neure aideac,
 cegaiti nax ni gaztea. 40
 Oy oraingaño³² ez nax ni eldu
 oy bada oguei urtean,³³
 oy eta, barriz, andiegui da
 ezconduaren carguea;
 bertati³⁴ dacar guiçonaençat 45
 ardurea ta plaguea.³⁵
 Ençuçu eta diracasudan³⁶

²⁹ *galdu badaguit*: ‘galtzen baditut’.

³⁰ *semea dichabaguea*: ‘zuen semea izango da ditzagabea’.

³¹ *erruqui nauçu*: ‘erruki izan nazazue’; Lazarragaren testuan, **edun*-ek bere forma trinkoak mantentzen ditu aginteran. Bi adibide bildu ditugu: *erruqui nauçu* (A24: 39), *beguirauçu* (A28: 179). *Nauçu* gisako aginterazko forma trinkoak ez ziren ongi ezagutzen Lazarragaren testua agertu arte. Izan ere, historikoki, euskararen hizkera desberdinek egitura perifrastikoetara jotzen dute iragankorretako objektua 1. edo 2. pertsonakoa delarik. Cf. adibidez *Hiri cionat allaua*, *ençun neçan allauaiçuna* (Zalgize 131). Lazarragak, aldiz, forma trinkoak nasaiki erabiltzen ditu objektu mota hauekin ere: *nançuçu* (A10: 4), *erruqui nauca* (A16: 35, berorika), *naraçaçu* (A17: 48), *çe nafiçu* (A17: 60), *nacusu* (B23: 47). Arabarraren erabilera emankor horien ondoan, beste bi aldiz baizik ez dugu aurkitzen objektua 1. pertsonakoa duen aginterazko forma trinkorik: bata *Arrasateko Erreketan* ([An]dra urena *Butroecoa nançuçu*, *Butr* A,6), eta bestea Oihenarten poesietan (*galdez nauzun horrez ukenduru negizu*, *Poes.* XXIV, 5).

³² *oraingaño*: ‘oraindaino, oraindak’; cf. Lcc “hasta aquí, *onino*, *orayngano*”. Eskuizkribuan hiru grafiarekin (<nn>, <ñ>, <ñn>) adierazita aurkitu dugu hitz honetako sudurkari palatala: *orainganno* (A14: 31), *oraingaño* (A19: 15) eta *oraingaño* (A24: 41).

³³ *oguei urtean*: ‘hogei urteetara’; ezkondu beharraz mintzo den beste pasarte batean ere adin bera aipatzen du (nahiz neskak hitz egiten duen beste honetan): *Ezconquetaco edadea deut*, / *oguei urtean elduzquero* (A19: 5-6).

Bestalde, Lazarragaren eskuizkribuan, *el(du)* ‘iritsi’ aditzaren osagarria beti dago inesiboan (-n) eta ez adlatiboan (-ra).

³⁴ *bertati*: ‘berehala’.

³⁵ *plaguea*: ‘plaga, nekea’; *OEhk* jasotzen dituen adieretan, lehena bakarrik dagokio honi: ‘plaga’, alegia. *DAutek* laguntza gehiago ematen du, s.v. *plaga*: “En sentido moral se toma por cualquier infortunio, trabajo, pesar o contratiempo” edo “Por semejanza se toma por la copia o abundancia de alguna cosa nociva y perjudicial”.

³⁶ *Ençuçu eta diracasudan*: ‘entzun ezazu(e) eta irakatsiko dizu(e)t’; hasiera batean, formaz subjuntibokoa den adizkiari balio finala egotzi genion, baina iduri luke zuzenena dela pentsatzea geroaldia adierazten duela. Mitxelenak (1954a) erakutsi zuen *RS* testuan subjuntiboko adizkiak erabiltzen zirela geroaldia adierazteko, beste hizkuntza askotan ohikoa den bezala (greziera zaharrean, besteak beste): *Ax adinhon ta axa hon* “Sé acomodado y serás bueno” (*RS* 31); *Yquedac ta diqueada* “Darásme y darte he” (*RS* 233). Erabilera horren hiru adibide bildu ditugu Lazarragaren testuan: *ençuçu ta jaquin daguiçun* (A14: 43), *Belarrioc ireçaçu eta dançuçun* (A17: 8) eta *Ençuçu eta diracasudan* /

ezconduaren dotea:	
Ezcondu eta lenaengoa	
ona dau ilabetea;	50
badanic bere, ³⁷ bertati dauco	
cargutan aziendea. ³⁸	
Berandu ezin ³⁹ eta gox jagui,	
iruli ⁴⁰ sarri oean,	
pensamentua darabilela	55
lecu ascotan, fedea! ⁴¹	
Pobrea bada, cegaiti eztau	
cegaz sustendu ⁴² honrea,	
ascotan estu ⁴³ oy bearco dau	
errelleagaz goldea, ⁴⁴	60

ezconduaren dotea (A24: 47-48). Hiruretan, irakurketa berriak *eta* juntagailuak hasierako interpretazioan ekartzen zuen traba konpontzen du.

Bestalde, poema honetan bada *irakatsi* aditzaren beste forma trinko bat: *liracasquet* (A24: 165); Lazarraga da *irakatsi* aditzaren forma trinkoak eskaintzen dituen lehen autorea, ez baitugu aditz horren erabilera trinkoen lekukotasunik aurkitu gainerateko XVI. mendeko testuetan.

³⁷ *badanic bere*: ‘hala ere’; *badanic bere* OEHN ez dago jasota, baina cf. *badarik* ‘hala ere’: funtsean Iparraldean lekukotzen bada ere, badago GN-zko adibiderik (1609ko poesietako batean, zehazki), eta Otxoa Arinek ere erabiltzen du. Lazarragaren eskuizkribuan zazpi aldiz aurkitu dugu: A6: 43, A10: 61, A24: 51, A26: 13, A27a: 7, B5: 27 eta B14: 51.

³⁸ *dauco* / *cargutan aziendea*: ‘aziendaren kargu egiten du, ondasunen ardura hartzen du’; cf. OEHN, s.v. *kargu*: “KARGUTAN EDUKI. Cuidarse (de), tener cuidado (de)”; baina cf., halaber, “KARGU(T)AN [...] **b**) A cargo (de), al cuidado (de)”, hemengo adierari hobeto dagokiona. Bestalde, *azienda* hitzak ‘ondasunak’ adiera du beti eskuizkribuan, eta ez ‘ganadua’; ikusi A24: 52, A28: 101, A28: 154 eta bereziki B5: 2: *Sentitu baga castacen da / andiro aziendea*.

³⁹ *ezin*: ‘etzin, etzan’; eskuizkribuan lau aldiz dago *etzin* aditza forma jokatugabea (*ecin* AL: 1152v, *ecinic* A1: 36, *ecingo* A14: 85, *ezin* A24: 53) eta bi aldiz forma trinkoan (*naç* AL: 1152r, *çaucidenean* A16: 86).

⁴⁰ *iruli*: ‘bueltak eman, mugitu’; OEHNren arabera (s.v. *irauli*), Lazarragarena litzateke aditz honen lehenengo agerraldia.

⁴¹ *fedea!*: ‘ala ene fedea!’; OEHN hainbat formula biltzen ditu (*ene fedea!*, *ala ene fedea!*, *ezpabere ta fedea...*), baina ez *fedea!* bakarrik. Dena dela, ez du ematen bestela ulertzeko modurik dagoenik. Ikusi baita A24: 104.

⁴² *sustendu*: ‘sustengatu, iraurarazi’; OEHN ez da forma honekin aditz bezala lekukotzen (cf. s.v. *sostengatu*, *sostenitu*, *sustentatu*). Ikusi beherago berriz *sustendu* (A24: 125) eta *sustentaceco* (A24: 80).

⁴³ *estu*: ‘estutu’; *estu* da *estutu* aditzaren aurrekaria. Ez dago adibide gehiago testuan, baina ezaguna da Hegoaldeko testu zahar (Azpeitiko gutunak, Kapanaga, Otxoa) eta modernoetan (Añibarro, Agirre Asteasukoa, etab.), OEHNk dioenaren arabera (s.v. *estu*).

icerdi-orio⁴⁵ franco bear dau
 oy bere bular artean.
 Maira datorrenean, barriz,
 baba cigorrez⁴⁶ saldea;
 çazpi libraco tremes⁴⁷ andia 65
 faisaeçat⁴⁸ aldean;
 ardao çuri San Martingoa
 picherraz iturriean.⁴⁹
 Ume chipiric⁵⁰ oy eta badau,
 açaiquetaco⁵¹ losea;⁵² 70

⁴⁴ *errelleagaz goldea*: ‘erreila (golde-muturra) eta goldea’; “Xgaz Y” egitura da, “Xrekin Y” egituraren aldaera, ‘X eta Y’ adierazteko. Bestalde, ikusi Lcc “reja de arar, *errellea*”.

⁴⁵ *icerdi-orio*: ‘izerdi’; ez dago *OEHN* jasota (s.v. *izerdi*), baina bai *izerdi-koipetan* “sudando abundantemente”.

⁴⁶ *cigorrez*: ‘lehorrez’; cf. *OEH*, s.v. *txigor* (ikusi, bereziki, Orixeren aipua): “2. (G, AN ap. A), *txior*, *xigol* (L ap. Lh; H), *xigoli* (H). Seco, desecado. “Sec, qui a perdu son humidité. Par ext., une personne sèche, maigre, efflanquée; id. parlant d’un animal” H. “Seco, yerto” A. *Zergatik maasti ugaritik batzuk igali guzia artzen, besteek ordea ondar-mondar txigorrak?* ‘Marc desséché’. Or *Mi* 85. *Baba-txior jaleak dira Aztizkoak*. Or *Eus* 63”.

⁴⁷ *tremes*: ‘ogi-irin hutsarekin egin beharrean, beste zerbait (zekalea, artoa, zahia...) nahasiz egindako ogia’; ogi merkea eta ez oso ona esateko erabilita dago; cf. *OEH*, s.v.: ““(Pan) bazo”, “comuña” Lar y Añ. [...] *Egin oi dira batzuketan iru ogi mueta: bata garbija; bestia tremesa, ta zantarrena ta txakurrentzat obia, birzaizkua*. Mg *PAb* 151”. Ikusi, orobat, Hernán Núñezek (*Refranes o proverbios en romance*, c. 1549) bilduriko atsotitza: “Pan tremés, ni lo guardes ni lo des, mas guárdalo para mayo y comerás de él buen bocado”.

⁴⁸ *fisaeçat*: ‘faisaitzat, faisaiaren ordezt’; faisai erosteko dirurik ez duenez, ogirik merkeena haren ordezt.

⁴⁹ *ardao çuri San Martingoa / picherraz iturriean*: ‘San Martingo iturriko ura, ardo zuriaren ordezt, pitxerlean’; ziur aski, hitz-jokoa egiten ari da: ezkonduarentzat, San Martingo iturrian hartzen duen ura da San Martingo ardo bakarra. Sarri agertzen da “vino de San Martín” espainiar literaturan (hamaika aldiz *CORDEn*, XVI-XVII. mendeetan), eta ez dakigu zehazki zein izan litekeen San Martingo iturria Lazarragaren eskualdean, baina aipatzekoak dira gutxienez Tourseko San Martini dedikaturiko ermita ospetsua Hermuan (Larrea ondoan; Larreakoak urtero joaten dira hara uztailearen 4an, “El Barte” jaia ospatzera, eta txistulariei ardo zuria ematen zaie), San Martingo ermita Agurainen (orain udaletxea dagoen lekuan) eta Tourseko San Martinen eliza Gazeon.

⁵⁰ *chipiric*: Eskuizkribuan beste behin agertzen da *chipi*: *Cerren çu chipi içanagaiti* (A27b: 25); gainerakoetan, eskuizkribuan *chiquer* agertzen da. Landucciren hiztegian *chipi* eta *chiquir* biak ditugu.

⁵¹ *açaiquetaco*: ‘hazteko’.

⁵² *losea*: ‘beldurra’; testuko adibideak urri dira, eta gehienak ‘lotsa’ adierako garbiak dira: *ezton losaric* (AL: 1152v), *banago losaz beteric* (A10: 8), *utra da nescac eguiteco / pregunta losabaguea* (B5: 25-26), *Traidoreac chu eguiten / deusae losabagueric* (B29: 111-112). Baina bada bat bereziki interesgarria, bi adieren hurbiltasuna erakusten duelako: *Eceren losa-bildur бага* (B18: 36). *OEHk* (s.v. *lotsa* 3) biltzen ditu pare bat lekukotasun baieztatzen dutenak ‘beldur’ adiera hori Hegoaldean ere aurkitzen dela: “Aunque en el léxico común no significa ‘miedo’ como en Euskal Herria Norte, eso

aciazquero ⁵³ ezconquetaco ozegui dago polsea. Pobreonençat oy gachic asco, aberasonec doblea.	
Mutil-nescatoz lenaengoa ⁵⁴ bete bear dau esea, oy eta aen gobernaceco ⁵⁵ bear dau andi mañea. ⁵⁶	75
Pausoric asco eguin bea[r] dau sustentaceco ⁵⁷ plazea; contu andia bear dau eguin ez erorteco arean. ⁵⁸	80
Emazteori ona ezpadau, esean errierte.	
Alcar aditu ezpadaguie, ⁵⁹ ez dabil ondo esea, capelaetan darabiltela ⁶⁰	85

parece significar en algunas frases hechas. *Amalau urte dauzka eta eztauka etxeko lanak eitteko lotsaik*” (Elexp Berg, *apud OEH*).

⁵³ *aciazquero*: ‘hazten denean, hazten den momentutik’; *gero* adverbioan oinarriturik erabiltzen dituen egiturez, ikusi A24: 7 lerroko oharra. Hemen “partizipioa + *-zquero*” dugu. Honakoan, eta baita 151. lerroan datorren *lotu azquero* horretan ere, berezko denborazko interpretazioari balio orokorra antzematen zaio, perpauson inpersonaltasunaren eraginez, beharbada.

⁵⁴ *lenaengoa*: ‘lehenengo, lehenbizi’; artikulua erantsi zaion arren, adverbioa da.

⁵⁵ *aen gobernaceco*: ‘haiek (mutil-neskatoak, umeak) gobernatzeko’; eskuizkribuan, *aen* zazpi aldiz da zalantzarik gabe genitibo singularra (‘haren’), eta beste zazpi aldiz da zalantzarik gabe genitibo plurala (‘haien’); horren arabera, hemen zalantzazkoa izan liteke aurrekaria *mutil-nescatoz* ala *esea* den; uste dugu zentzuzkoago dela lehenengo aukera.

Bestalde, *aen*, hemen, TO-GEN deiturikoa da, hots, *governaceco* aditz iragankorraren objektua, genitiboan.

⁵⁶ *bear dau andi mañea*: ‘handia behar du trebezia’; *mañea* da objektua, eta *andi* predikatiboa artikulurik gabe.

⁵⁷ *sustentaceco*: ‘sendo eusteko’; poema honetan bertan, gorago (A24: 58) *sustendu* erabili du, bai eta beheago ere (A24: 125). Ez dago testuan adibide gehiago. Dirudienez, gaztelaniazko aditz banari dagozkio formaz: *sustendu* : *sostener* eta *sustentatu* : *sustentar*.

⁵⁸ *arean*: ‘handik’.

⁵⁹ *Alcar aditu ezpadaguie*: ‘elkar ulertzen ez badute, elkarrekin ondo konpontzen ez badira’; *OEHn* Gasteluzarrena (1686) da *elkar aditu* lokuzioaren lehenengo agerraldia.

⁶⁰ *darabiltela*: Lazarragaren eskuizkribuan, *-te-* morfema iragangaitzetako NORI eta iragankorretako NORK argumentuen pluralgile bezala agertzen da: *ecarten* (AL: 1153r, AL: 1154v, A1: 37), *liçatela*

beti aragui errea; ⁶¹	
araguionen ⁶² jaateraco ⁶³	
asecabazco salsea. ⁶⁴	90
Abenietan ⁶⁵ badira bere,	
ezta fa[I]taco carguea:	
interesean beti darabil	
guiçonac borondatea. ⁶⁶	
Ama ascoren seme ascogaz ⁶⁷	95
bear dau batu urtean;	
ordu ascotan oyta bear dau	
iregui ⁶⁸ bere polsea.	
Semeric badeu ⁶⁹ esaten jago: ⁷⁰	

(AL: 1154v), *egotela* (AL: 1154v), *darabilte-* (A1: 47, A24: 87), *deustet* (A17: 9), *jate* (B3: 77), *eusten* ('zien' nahiz 'zioten', *passim*); *-de-* morfema, ordea, iragangaitzetako NOR argumentuaren pluralgile bezala erabiltzen du. Bost aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan: *çarade* (AL: 1144v, B18: 91), *dirade* (A1: 52), *çagode* (A5: 2), *çaucidenean* (A16: 86), *gabilçaden* (A17: 93), *çabilçade-* (B18: 147).

⁶¹ *capelaetan darabiltela / beti aragui errea*: Gauzak behar ez den moduan egitea adierazi nahi du, dirudienez, haragi errea kapeletan (eta ez plateretan edo erretiluetan) erabiltzeak, baina ez dugu aurkitu irudi horren beste lekukotasunik.

⁶² *araguionen*: Ez da erraza interpretazio egokiena zein den erabakitzen, artikulua ala erakuslearena. Eskuizkribuak sintagma osoa lotuta dakar, eta halaxe utzi dugu hemen.

Hemen ere, gorago *aen gobernaceco* (A24: 77) lerroan bezala, TO-GEN deituriko egitura da, hots, *araguionen* da *jaateraco* aditz iragankorraren objektua, genitiboan.

⁶³ *jaateraco*: *Jan* eta *izan* aditzek aditz-izena osatzeko *-te* atzizkia hartzen dutenean, *-aa-* bokal bikoitza gertatzen da. Aditz horiek beroriek bestelako formatan (*izango*, *jango*, *izan*, *jan*, *janda*) ez dute inoiz bokal bikoitzik agertzen. Itxura guztien arabera fenomeno morfologikoa da oinarrian. Honelaxe dio *OEhk jan* aditzarentzari dagokionean (*izan* aditzari dagokionean, *OEhk* ez dakar bokal bikoitzeko adibiderik): “Documentado en todas las épocas y dialectos. La forma *jan* es general; *jaana*, *jaate-* (aunque no *jaan*) se documentan en Capanaga, Zuzaeta (88), Moguel (*PAb* 164), V. Moguel (12), J.J. Moguel (*BasEsc* 261) y fray Bartolomé (*Ic* III 273)”.

⁶⁴ *araguionen jaateraco / asecazco salsea*: Aurreko bertso-lerroetako (A24: 85-88) irudiarekin jarraitzen du: gauzak txarto eginez gero, are atsekabe handiagoa sortzen da senar-emazteak txarto konpontzen diren etxean. Antzeko hitz-jokoa dago hurrengo poeman: *ni banajoa salsearen aurquietan* (A25: 7).

⁶⁵ *Abenietan*: ‘ados jartzen’.

⁶⁶ *interesean beti darabil / guiçonac borondatea*: ‘gizonak beti bilatzen du bere interesa’.

⁶⁷ *Ama ascoren seme ascogaz*: ‘jende askorekin’.

⁶⁸ *iregui*: ‘ireki, zabaldu’.

⁶⁹ *badeu*: *deu-* moldeko **edun* aditzaren formak ez dira asko eskuizkribuan, eta gainera poema gutxi batzuetan bildu dira: *deut* (A16: 66, A19: 3, A19: 5, A19: 43, A19: 47, A25: 20), *deudan* (A16: 31), *badeu* (A24: 99), *deuc* (A25: 4). Gutxi dira, orobat, *de-* eta *du-* moldeetakoak.

⁷⁰ *esaten jago*: ‘esaten dio’.

	“Aita, eguidac jaquea”;	100
	ari jaquea eguin orduco, alabeorrec gonea. Oy ainbat dacust lazeria ⁷¹ ze eraetan jat, ⁷² fedea!	
	Oni aparta al daquiona, ⁷³ dicha onezco semea.	105
<1196v>	Edola bere, urten artean ⁷⁴ ogueta amar urtean, ⁷⁵ neuronec ala eguin gura dot, bici al baninz artean.	110
	Jaun Cerucoac, arren, dindala ⁷⁶ cunpletaco dichea. Nigaz ezcondu gura dabena sosega bidi ⁷⁷ baquean; oy onegaiti ichaden ⁷⁸ begui dozenaxe ⁷⁹ bat urtean;	115

⁷¹ *lazeria*: ‘miseria, eskasia’; *OEH*ren arabera, Lazarragarena litzateke izen honen lehenengo agerraldia.

⁷² *eraetan jat*: ‘erotzen naiz’; *eratu* “enloqueçerse” Landuccik dakar, eta ondo lekukotzen da GN-zko testuetan (*TAV* 3.1.19, Beriain...), besteak beste. NOR-NORI laguntzailea Beriainek eta Agirre Asteasukoak erabiltzen dute (cf. *OEH*, s.v. *erotu*); *zoratu* aditza ere (cf. *OEH*, s.v. *zoratu*) hala NOR laguntzailearekin nola NOR-NORI laguntzailearekin erabiltzen dute bizkaierazko idazleek (gehi Iztuetak eta Arruek).

⁷³ *Oni aparta al daquiona*: ‘honi ihes egin ahal diezaiona’, hots ‘ezkontzetik eta ezkontzearen ondoriozko lazariatik ihes egin ahal dezana’.

daquiona: Nahiz eta eskuizkribuan *daguiona* irakurtzen den, uste dugu *daquiona* gisa zuzendu behar dela. Lehenik, laguntzaile horrekin doan aditz nagusia aditzoina da, eta badakigu testu zaharretan *egin*-ekiko perifrasiak kasik beti partizipioa hartzen duela aditz nagusi gisa. Bestalde, aditz hau *egin* gisa interpretatzeak beste arazo bat ekarriko luke, argumentu egiturari dagokiona; izan ere, suposatuko luke NOR-NORI joko baten parean garela, gisa horretako patroiak biziki nekez aurkitzen direlarik XVI. mendeko testuetan. Arrazoi horiengatik, nahiago dugu pentsatu idazleak akats bat egin duela, eta *egin*-en ordez, **edin* laguntzailea idatzi nahi zuela. Hortaz, NOR-NORI joko bat genuke, *apartatu* aditzari egokiagoa dena, eta aditzoina, **edin* laguntzailearen aditz nagusia, garai hartan espero den bezala.

⁷⁴ *urten artean*: ‘(ezkondurik etxetik) irten artean’ esan nahi du.

⁷⁵ *ogueta amar urtean*: ‘hogeita hamar urterekin’.

⁷⁶ *dindala*: ‘eman diezadala’; **-in-* erro zaharreko adizkia.

⁷⁷ *sosega bidi*: ‘lasaitu bedi’.

⁷⁸ *ichaden*: ‘itxaron’; *itxaden* aldaera Antzuolako dotrinan (c. 1678) eta *Egiaren Kantan* (c. 1638) ere lekukotzen da (cf. *OEH*, s.v. *itxaron*).

artean, barriz, goza deçadan

oraingo libertadea.

Oy oni luce derechanori⁸⁰

ce bego⁸¹ ene ustean.⁸² 120

Oy nitaucat⁸³ emazte on bat,

ceña dan ama andrea;⁸⁴

Jaun Cerucoac oni demala⁸⁵

bici ona ta lucea,

cegaiti onec sustenduco nau 125

egunean da⁸⁶ gabean.

Gradu andian jarriric nago,

ene eguitafedea;⁸⁷

oy orain ez letorquet⁸⁸ ondo

⁷⁹ *dozenaxe*: ‘dozenatxo’; Lazarragaren eskuizkribuan, *-txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan; *-xe* atzizkiak, berriz, hiru balio hartzen ditu: **1)** Txikigarria (*-xe* = *-txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexeac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59). **2)** Izenondo eta aditzondoaren intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3)** Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben* / *arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Kasu batean (*urteje* A14: 6), ez dakigu zehazki zein den balioa.

⁸⁰ *oni luce derechanori*: Dozenatxo bat urte itzaroteari luze irizten dion hori, alegia.

⁸¹ *ce bego*: ‘ez dadila egon’; *b-* aurrizkidun jusibozko forma hauek beti *ze* partikula hartzen dute, eta *b-* ez beste morfemekin hasten direnak *ez* ezeztapenezko partikularekin baizik ez daitezke ager: *Jaunorrec ez dindala ondasunic* (A17: 65) eta *Bada bere, Jaunac ez nafinela, / servidu bada, ni pauso laz artan* (B4: 4). Ikusi halaber *Hora il daguien mendian Guiçona idoro ez didila* (Garibai 139-52).

⁸² *ene ustean*: ‘ene zain, ene esperantzan’; adiera honetan ezaguna da lehendik ere (cf. *OEH*, *USTEAN* (c), s.v. *uste*), baina hauxe dugu adibiderik zaharrena (hurrengo 1658koa: Iturbe, *CONTAV* 5.1.5).

⁸³ *nitaucat*: ‘nik daukat’.

⁸⁴ *ama andrea*: ‘ama’, *Milia Lasturko*-ren eresitik, bederen. ‘Amona’ adieraren adibideak beranduagokoak dira (Mg *PAb*...), baina lehenago badakar Mikoletak hiztegitxoan. Ematen du poetak aita galdu duela (1564an hil zuen emaztearen senitarteko batek), ahaide hurkoek agintzen dutela bere ezkontzaz, eta ama bakarrik agertzen dela babes gisa.

⁸⁵ *demala*: ‘eman diezaiola’; *eman* aditzaren jusibo trinkoa. Mitxelenak (*SHLV* 795-796), *RS*-ko *eman* aditzaren forma trinkoak aztertzean erakutsi bezala, *demala* hirupertsonala da, ez bipertsonala. Bestela esanik, datibo komunztadura betetzen da, baina, aldaketa fonetikoaren eraginez, datiboaren marka desagertu da (< **demaola*).

⁸⁶ *da*: ‘eta’.

⁸⁷ *ene eguitafedea*: Cf. Asp *Leiz*, *egietafede* esapideari buruz: “Especie de juramento empleado por los niños para afirmar o prometer algo”. *LE*-k baditu adibideak (*egietafedea*, baita *egietafedes* ere), eta Azkuek aezkeran bildu zuen (*A EY* II, 124), *OEH*-ren datuen arabera (*EGIA* ETA FEDE, s.v. *egia*).

arereanic ⁸⁹ jastea. ⁹⁰	130
Orain dama bat servietan dot, lindea parebaguea; ⁹¹ oy eztauco meresciduric niganic ⁹² ancietea, ⁹³ eguin deustan mesedeac	135
servidu jaguin artean, ⁹⁴	

⁸⁸ *letorquet*: ‘letorkidake’; -ki gabe.

⁸⁹ *arereanic*: ‘handik’; ablatibo pleonastikoa behin baino gehiagotan agertzen da eskuizkribuan: *lecureanic* (AL: 1145v, B23: 82), *arereanic* (A24: 130, B6: 33, B7: 1), *altureanic* (B23: 80), *O[e]reanic* (B32: 7).

⁹⁰ *jastea*: ‘jaistea’.

⁹¹ *lindea parebaguea*: Hiru aldiz dago *lindea parebag-* eskuizkribuan: *Dama bategaz t[o]padu ninçan*, / *lindea parebagaric* (A7: 5-6), *Donzellacho bat ecusi neben*, / *lindea parebagaric* (A14: 21-22) eta *Orain dama bat servietan dot*, / *lindea parebaguea* (A24: 131-132). Hirugarrenean errimak eskatu du bukaera aldatzea. Gaztelaniaz, 1543ko lan anonimo batean aurkitu dugu ondokoa: “Pues una reina excelente / **linda sin comparación** / viene y trae a la serpiente” (*apud CORDE*). Eskuizkribuan, beste behin ere badago *parebagaric* erabilera adberbialean: *Oy jente asco / egoan parebagaric* (A28: 73-74).

⁹² *niganic*: ‘nik’; ablatibo subjektu lanetan. Agentea gehienetan instrumentalean da, bai Lazarragaren testuan, baita garai hartako gainerateko testuetan ere: *denpora baten içan ninçan / amoreminez tentadua* (A21: 1-2); *Iustificatu içan da sapientiá bere haourrés* (Leiz Mat. XI, 19) ‘la sapience a été justifiée par ses enfants’; noiztenka ablatiboan ere agertzen zaigu Lazarraga eta Leizarragaren testuetan: *neure aragui gaxtoaganic / içan ninçan ni tentadua* (A21: 28-29), *niganic ancietea* (A24: 134); *Çuhurretaric diligentqui informatu içan cen demboraren araura* (Leiz Mat. II, 16).

⁹³ *ancietea*: ‘ahaztea’; *ancitu-* (AL: 1146v, AL: 1151r, AL: 1152r, AL: 1152v bis, A7: 12, A17: 23, B3: 59), *anci jaquinic* (AL: 1142v, AL: 1145v) eta *ancietea* (A24: 134, A24: 144) formak agertzen dira eskuizkribuan. *OEHN* ez dago forma hauen lekukotasunik mendebaldean, ez bada Azkuerenetik harturiko “*antzitu* V-al”. Cf. *OEH*, s.v. *ahaztu*: “El participio en V ant parece ser *aztu* con *a* nasal, escrita normalmente *aztu* y una vez (RS 156) *anztu*. Respecto al sust. vbal. ines., Lcc *azketan erreza* s.v. “olvidadizo” y Mic *ta aztuten badozu / eztozu ondo eiten* (TAV 3.1.27)”.

⁹⁴ *servidu jaguin artean*: ‘niri serbidu egin artean, serbidu egiten dida(te)n artean, balio dida(te)n artean’; *servidu* aditzak hiru esanahi ditu eskuizkribuan, hirurak gaztelaniazkoen parekoak: 1) *DAut*, s.v. *servir*: “cortejar o festejar a alguna dama, solicitando su favor” (cf. poema honetan A24: 131). 2) *DAut*, s.v. *servirse*: “Agradarse de alguna cosa, quererla o admitirla con gusto. Úsase en el estilo cortesano, quando se suplica o pide a alguno que execute algo: como *Sírvase V.m. de dexarme entrar*”. 3) *DAut*, s.v. *servir*: “Vale también aprovechar, valer alguna cosa, ser de uso o tener alguna utilidad para algún fin”. Ondoan *jaguin* (eta ez *jaquin*) izateak esan nahi du hemen erabilera iragankorra dela; hortaz, edo lehenengoa edo hirugarrena; eskuizkribuan adiera honetako bakarra den arren (eta beste biak ugariak), testuinguruak pentsarazten digu hemen hirugarrena datekeela.

Jagui- hainbat aldiz agertzen zaigu eskuizkribuan. Askotan aditz trinkoa edo beregaina da, baina laguntzaile gisa ere agertzen zaigu, partizipioa aditz nagusizat harturik. Bestalde, gehienetan aditz jokaturgabea iduri du: *Jri remedio emun jaguif* (AL: 1138r), *Nachaçu suplicaetan nay daquicula, ene peneau oneyn andia dan azquero, remedioa emun jaguiten* (AL: 1152r), *eta prometidu even biac ez alcarri ichi jaguiteco, arean da Sirena ta Silvia idoro artean* (AL: 1152v), *cegaiti artu ez daiquean / oy beste servidoreric; / oy alcançadu daiqueano / ez artu jaguin celoric* (A14: 99-102), *Orain dama bat*

cegaiti nei traspasadu ⁹⁵	
amorearen leguea.	
Oraindo ⁹⁶ beti içan nax	
oy amorado firmea;	140
orain ez neuque errazoaric	
icenau ⁹⁷ borraetea, ⁹⁸	
ez gueiago gaztaçaroau ⁹⁹	
ain laster ancietea.	
Claramente dacustan guero ¹⁰⁰	145
galçaiten libertadea,	
ezconduzquero ¹⁰¹ provechaetan	

servietan dot, / lindea parebaguea; / oy eztauco meresciduric / niganic ancietea / eguin deustan mesedeac / servidu jaguin artean (A24: 131-136), Jaun Cerucoac / çuri bidaldu jaguinic; / adietaco / badeçu miramenturic, / ez consentidu / ceure lurreean gaxtoric (A28: 165-170), Aren aoti berba oa / neguianean aditu, / reberencia jaguiteco / belaunoc neben incadu (B14: 13-16), Apea nindin çaldirean / guchi bat apartaduric; / berba neguion lurrerean, / neurau nengoan lecurean / reberencia jaguinic (B18: 66-70), Beti nabil casoau dala / trabajadua azquero, / inox dicharic eztudala / bencedoreçat atabala / jo jaguiteco sendoro (B18: 111-115), guztiaç berba jaguinic (B29: 50), modu onetan / oyta berba jaguinic (B29: 79-80). Edozein kasutan, beti agertzen da iragankor gisa eta datibozko argumentu batekin. Uste dugu aditz ezezagun horren azpian egin aditzaren forma hirupertsonala (NORK-NORI-NOR) ezkututzen dela.

⁹⁵ *nei traspasadu*: ‘hautsi nezake’.

⁹⁶ *Oraindo*: ‘orain arte’.

⁹⁷ *icenau*: *-au* elementu deiktiko huts gisa interpretatzea, aurretik aipatutako *amorado firmea* sintagma erreferente duelarik, ez da aukera bakarra; *icenau* sintagma *nire izena*-ren ordaintzat ere uler liteke, artikulutik hurbilago legokeen erabilera. Artikulu eta erakusleen arteko muga lausoaren adierazgarri da adibide hau. Eskuizkribuan dena batuta ageri da idatzita eta horrela utzi dugu gure testuan.

⁹⁸ *ez neuque errazoaric / icenau borraetea*: *Errazoa (izan/eduki)* esamoldeak bi joskerak (*-tzea* eta *-tzen*) onartzen ditu testuan, ohiko *-tze(ra)ko* daraman egituraz gainera: *onela penaetan* [azpian *penaetea*] / *ez doçu errazoaric* (A16: 7-8) eta *Errazoaric ez dauçaçu / niri ifinten coplaric* (A23: 47-48), *ez neuque errazoaric / icenau borraetea / ez gueiago ... ancietea* (A24: 141-144).

⁹⁹ *gaztaçaroau*: ‘gaztaro hau’; *OEHk gazteçaro* bildu du (s.v. *gaztaro*), eta aldaera Euskal Herriko bi muturretan lekukotzen da. Badirudi adibide honek ez duela *-au* erakusle gisa interpretatzeko aukera askorik; dena den, artikulu argia den zenbait adibidetan ageri den disimilaziorik ere (A21: 14ko *desdichaduu* partizipio mailegatua, kasurako) ez du honek.

¹⁰⁰ *dacustan guero*: ‘ikusten baitut, ikusten dudanez’; *gero* adberbioan oinarrituriko egiturei buruz, ikusi A24: 7 lerroko oharra. Azalpenezko gisa interpretatzen ditugun perpaus kausaletarako *-n guero* eta *-n azquero* egiturak erabiltzen ditu; *-n guero* horietako bat da hau. Eskuizkribuan ugari agertzen da “aditza + *-an gero*” egitura, instrumentalik gabe: *medecinea çu çarean guero* (AL: 1152v), *Abisaetan çaitudan guero* (A10: 71), *ez dodan guero culparic* (A16: 36), *a liçan guero medicua* (A21: 9), *Claramente dacustan guero* (A24: 145), *dagoan guero gauaroau illun* (B2: 43).

¹⁰¹ *ezconduzquero*: ‘ezkontzen garen momentutik’; *gero* adberbioan oinarrituriko egiturei buruz, ikusi A24: 7 lerroko oharra. Hemen “partizipioa + *-zquero*” dugu.

oy ezta damuquet[e]a. ¹⁰²	
Uztarriori ezarrizquero,	
sufridu bear goldea;	150
orapilagaz ¹⁰³ lotu azquero,	
neque da ascaetea.	
Gauça fortiça ¹⁰⁴ oy dana ¹⁰⁵ bacust ¹⁰⁶	
ezconduaren carguea;	
carga andia sufrietaco	155
oraindo ¹⁰⁷ nax gaztea.	
Azaiteau ¹⁰⁸ galdu lerait ¹⁰⁹	
ardura usaçaqueac; ¹¹⁰	
ene aguinoc ezin jan leie	
aragui errebagea; ¹¹¹	160
estomagoau galdu leiquet	
bianda probaçaqueac. ¹¹²	
Oean calentureac liquet ¹¹³	

Honakoan, eta baita bi lerro beherago datorren *ezarrizquero* horretan ere, berezko denborazko interpretazioari balio orokorra antzematen zaio, perpauson inpersonaltasunaren eraginez, beharbada.

¹⁰² *damuquet[e]a*: Errimak eta silaba-kopuruak eskatuta zuzendu dugu.

¹⁰³ *orapilagaz*: ‘orapiloagaz, korapiloarekin’; Landuccik *orapin* dakar.

¹⁰⁴ *fortiça*: ‘bortitza, sendoa’; *OEH*ren arabera Gerriko dateke aldaera honen lehen agerraldia. Orain arte G eta GN-n zegoen dokumentaturik, eta ekialderago ere bai. Lazarragaren eskuizkribuan sei aldiz dago (A14: 18, A16: 81, A24: 153, A28: 50, B17: 97, B18: 9).

¹⁰⁵ *dana*: ‘dela’; *-na* konpletiboa.

¹⁰⁶ *bacust*: ‘badakust, ikusten dut’.

¹⁰⁷ *oraindo*: ‘oraindik’.

¹⁰⁸ *Azaiteau*: ‘hazte hau’; cf. *OEH*, s.v. *hazte*: “Alimentación, nutrición; educación”. Pasartearen zentzu nagusia argian den arren (ez du dontzeila gaztetxoarekin ezkondu nahi), hitzez hitzeko esanahia ez da hain gardena. Izan ere, eman dugun interpretazioa ez da gogo-betekoa; *azaitte* hitzarentzat, adibidez, beste aukera bat ere aztertu dugu: ‘azeite, olio’ izatea, López de Guereñuren *Voces alavesas* liburuan (s.v. *azaitte*) dioenari kasu eginez: “Vulg. por *aceite*. [...] (Corriente)”.

¹⁰⁹ *galdu lerait*: ‘galaraz liezadake’; *eragin* aditz laguntzailea, faktitibotasuna markatzeko. Lazarragak **eradutsi* ere erabiltzen du faktitibotasuna adierazteko (AL: 1145v eta A27: 5).

¹¹⁰ *ardura usaçaqueac*: ‘ardura usatzekeak, ardura ez erabiltzeak, arduragabe jokatzek’, hain zuzen ‘gazteegi ezkontzek’.

¹¹¹ *aragui errebagea*: Neska gazte dontzeilak dira, ziur aski, ‘haragi erregabea’.

¹¹² *bianda probaçaqueac*: Berriz ere neska gazte dontzeilak dira, ziur aski, ‘bianda probatugabea, janari dastatu gabea’.

lagunic baneu aldean;
 laster batean oy liracasquet¹¹⁴ 165
 beste mundura bidea.
 Gauça sacona bide¹¹⁵ da, ičan,
 isaso ondarbagea;
 neure buruau ez nei ondo
 andratan¹¹⁶ confiacea.¹¹⁷ 170
 Ene aideac, oy arren, au da
 neuronen respuestea:
 acordaetan¹¹⁸ ez dodala
 ain laster ezconquetea.¹¹⁹

Laçarraga

¹¹³ *calentureac liquet*: ‘sukarrak emango lidake, joko ninduke, harrapatuko ninduke’, hots, ‘sukarra izango nuke’; *liquet* adizkia *i(n) aditza da, euskara zaharrean maiztasun handiarekin agertzen zaiguna ‘eman’ adierarekin.

¹¹⁴ *liracasquet*: ‘irakatsiko lidake’; poema honetan bada *irakatsi* aditzaren beste forma trinko bat: *diracasudan* (A24: 47), bakarra, honekin batera, XVI. mendeko testuetan.

¹¹⁵ *bide*: ‘dirudienez’ esanahia duen partikula ez da ohikoa mendebaldeko testuetan. Cf. *OEH*, s.v.: “2 **bide** (G, AN, L, BN, S, R ap. A; SP, Lar, *VocCB*, Dv, H). [...] De empleo general salvo en suletino; tampoco es frecuente en textos vizcaínos”. Baina Lazarragak eta Etxeparek *bide* partikula erabiltzen dute probabilitatearen adierazteko, trinkoekin zein perifrasiarekin: *Gauça sacona bide da, ičan, / isaso ondarbagea* (A24: 167-168), *jai bide ninčan ayn tenporatan* (B22: 26); *çure pena dioçunoc nonbayt handi videytuçu* (Etx IX, 30), *Ene gogo balyaqui mayte vide nynduque* (Etx V, 13).

¹¹⁶ *andratan*: Oro har, bizidunekin, Lazarragak *-gan* erabiltzen du leku-postposizioa aitzin; horrek balio du izenentzat baina baita izenordainentzat ere. Baina izen plural eta mugagabeak (hemen *andratan*) bizigabeak balira bezala tratatzen dira (hots, *-gan* gabe); joera hau bat dator beste testuetan aurkitzen denarekin (Etxepare, Leizarraga...).

¹¹⁷ *Gauça sacona bide da, ičan, / ... / ... / andratan confiacea*: Molde tradizionaleko kopletan bezala (ikus eskuizkribu honetan A4: 9-12 eta A4: 17-20), bi bertso-lerrotan sarrera estilizatu gisako irudi ordezkarria eskaintzen da (A24: 167-168), eta beste bi bertso-lerro figuratibotan irudi fokala (A24: 169-170), ondokoa esango balu bezala: ‘itsaso hondargabea sakona dela esatea baieztapen ukazina den bezala, ukazina da orobat ez litzatekeela zentzuzkoa izango nire burua andren esku uztea’.

¹¹⁸ *acordaetan*: ‘onartzen’.

¹¹⁹ *acordaetan [...] ezconquetea*: *acordadu* ‘erabaki, onartu’ aditzak bi joskerak (*-tzea* eta *-tzen*) onartzen ditu eskuizkribuan. Bost bider aurkitu dugu osagarria *-tzen* forman: *acordadu eben joaten* (AL: 1146r), *acordadu eben arçai aberaspatequin jarten arçaiçat* (AL: 1146v), *acordadu eben aen esque joaten* (AL: 1151r, AL: 1151v), *acordadu dot erietan* (B18: 118). Bi bider erabili du osagarria *-tzea* forman: *acordaetan ez dodala / ain laster ezconquetea* (A24: 173-174), *acorda badeçaçu ucacea* (B3: 89).

Azken bi lerroak, hiperbatonaz ohartzuz gero, ondo ulertzen dira: *ez nei ondo neure buruau andratan confiacea*, ‘ez nuke ondo egingo neure burua andren esku utziko banu’.

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

1 Aurrekoak ez bezala, poema hau aurreko poema idatzita dagoen orrialdearen ezkerreko zutabearen hasten da, baina hurrengo orria osoki hartzen du (1196r eta 1196v). Letra bera izan badaiteke ere, tamaina txikiagokoa da poema guztian zehar, eta lerroarteak ere estuagoak. || deustae] *-tae* lerro gainean idatzita, ez zelako lerroan sartzen, nonbait, aurreko tatxaduraren kariaz. **1-2** Aide ... cartea] ezkerretara lerro oso bi ezabatu dira: *Arriolaric oita Larrara / jasi ei da cartea*. Horien ordeztatu idatzi dira beste bi hauek. Esku bera da, ziur aski, bi bertsiok idatzi dituenak. **37** badaguit] *ba-* zerbaiten gainean idatzita, agian *azq-* (*azquero* jartzeko, hain zuzen). **79** bear] esk. *bea*. **82** arean] esk. *area*, baina azken *-a* bokalaren gainean lakioarekin. **92** faltaco] esk. *fataco*. **103** dacust] esk. *daçust*. **105** daquiona] esk. *daguiona*. **107** urten] aurrean zerbait tatxatuta. **113** dabena] badago beste letra bat ondotik, ezabatuta. **121** nitaucat] esk. *nitaucatat*. **146** galçaiten] esk. *galçaita*. **148** damuquetea] esk. *damuqueta*. Errimak eta silaba-kopuruak hala zuzentzea eskatzen du. **163** Oean] aurrean *gabea-* (*gabean* jartzeko-edo) ezabatuta. **165** liracasket] *-cas-* beste zerbaiten gainean idatzita (ziur aski *-quet* idatzi du lehenengo, hain zuzen *liraquet*). **174** laster] *-e-* beste letra baten gainean idatzita. **175** Laçarraga] esk. *LÇRGA* monograma.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A24 – Aide andioc bidaldu deustae...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A25

Dichabagueau joan ninçan...

Jauregi batean hasten da kontakizuna. Andre ezkonberria da narratzailea, eta Garcilaso etsai traidorearekin topo egin du; susmo txarra hartu dio eta senarraren bila joan da larriturik; senarrak esan dio Garcilasok sartu diola zagita bularraldean, eta hilotz geratu da emaztearen besoetan. Andrea sei hilekoaz haurdun dago eta, erditu denean, Garcilaso senar berriak agindu du hilabeteko umea hiltzeko, semeak aitaren izenean aitaordearen aurka mendeku hartzea oztopatu nahi duelako; itsasoan hondoratzeko agindu du, eta, hil dela frogatzeko, umearen hatz txikia eta bihotza eramateko berme gisa. Agindua bete behar duen gizona errukitu egin da, eta, umea hil beharrean, bidean aurkitu duen txakurtxo hil du; umearen hatzamarra eta txakurraren bihotza eraman dizkio Garcilaso traidoreari, semea hil duela sinestarazteko.

Hor amaitzen da kontakizuna, baina ezagun da istorioa ez dela amaitu. Are gehiago, lehenengo idatzaldian soilik lehenengo 51 lerroak idatzi dira, eta bigarren idatzaldian erantsi dira 52-56 lerroak; paperean bazegoen lekua gehiago idazteko, baina etenda geratu bide da kontakizuna, *forma onetan bervaetan* esapide kataforikoak beste zerbait falta dela iragartzen duen arren.

Estiloak, metrikak (eskuizkribuko beste guztietatik desberdina baita) eta edukiak erakusten dutenaren arabera, balada narratibo bat da, eta Lazarraga ez da, seguruenik, asmatzailea, biltzailea baino. Horregatik eman ditugu lerro bakarrean etenak banatzen dituen bi hemistikioak, erromantze eta baladetan eman ohi diren bezala, Lazarragaren eskuizkribuan hemistikio bakoitza lerro batean dagoen arren.

Balada honetan agertzen diren motibo folklorikoak (andrea lortzeko senarra hiltzea, aitaordeak semea etxetik kanpora bidaltzea, heroiaren heriotzearen seinale gisa hatzamarra moztea edo bihotza ateratzea, heroiaren gorputz-atal horien ordeztu animalia baten gorputz-atalak ematea...) Europako testu askotan agertzen dira, baina gaztelaniazko *Romance de Gaiferos y Galván* edo *Infancia de Gaiferos* erromantzearekin dituen antzekotasunek pentsarazten dute tradizio berekoak direla. Euskarazko baladako Garcilaso gaztelaniazko erromantzeko Galván da, eta euskarazkoan narratzailearen semea da gaztelaniazko erromantzeko Gaiferos. Interesgarria da, dena den, jakitea gaztelaniazkoaren kontakizuna baino lehenago hasten dela istorioa euskarazkoan, eta lehenago amaitzen; euskarazkoa senarraren hilketan hasten da, semea jaio baino lehen, eta gaztelaniazkoaren hasieran alargunak azaltzen dio seme mutil-koxkorrari aitaordeak hil zuela aita; amaierari dagokionean, berriz, euskarazkoa arinago mozten da, seme jaio-berria hiltzeko agindua betetzen ez denean, eta ez da azaltzen geroko istorioa (osabarenera joatea eta mendeku hartzeko itzultzea).

Hona hemen Gaiferosen bi erromantzeak, Pan-Hispanic Ballad Project bilduman editaturiko [XVI. mendeko bertsiotan](#):

Gaiferos y Galván I

Estábase la condesa en su estrado asentada,
 tisericas de oro en mano, su hijo afeitando estaba.
 Palabras le está diciendo, palabras de gran pesar;
 las palabras eran tales que al niño hacen llorar.
 —Dios te dé barbas en rostro, y te haga barragán;
 déte Dios ventura en armas, como al paladín Roldán,
 porque vengases, mi hijo, la muerte de vuestro padre.
 Matáronlo a traición por casar con vuestra madre.
 Ricas bodas me hicieron en las cuales Dios no ha parte;
 ricos paños me cortaron, la reina no los ha tales.—
 Maguera pequeño el niño, bien entendido lo ha.
 Allí respondió Gaiferos, bien oiréis lo que dirá:
 —Así ruego a Dios del cielo y a Santa María su Madre.—
 Oídolo había el conde en los palacios do está:
 ¡Calles, calles, la condesa, boca mala sin verdad!,
 que yo no matara el conde, ni lo hiciera matar;
 mas tus palabras, condesa, el niño las pagará.—
 Mandó llamar escuderos, criados son de su padre,
 para que lleven al niño, que lo lleven a matar.
 La muerte que él les dijera mancilla es de la escuchar:
 —Córtenle el pie del estribo, la mano del gavilán,
 sáquenle ambos los ojos por más seguro andar
 y el dedo y el corazón traédmelo por señal.—
 Ya lo llevan a Gaiferos, ya lo llevan a matar;
 hablaban los escuderos con mancilla que d'él han:
 —¡Oh válasme Dios del cielo y Santa María su Madre!,
 si este niño matamos ¿qué galardón nos darán?—
 Ellos en aquesto estando, no sabiendo qué harán,
 vieron venir una perrita de la condesa su madre.
 Allí habló el uno de ellos, bien oiréis lo que dirá:
 —Matemos esta perrita por nuestra seguridad,
 saquémosle el corazón y llevémoslo a Galván,
 cortémosle el dedo al chico por llevar mejor señal.—
 Ya tomaban a Gaiferos, para el dedo le cortar:
 —Venid acá vos, Gaiferos, y querednos escuchar;
 vos íos de aquesta tierra y en ella no parezcáis más.—

Ya le daban entre señas el camino que hará:
 —Irvos heis de tierra en tierra a do vuestro tío está.—
 Gaiferos desconsolado por ese mundo se va;
 los escuderos se volvieron para do estaba Galván.
 Danle el dedo y el corazón y dicen que muerto lo han.
 La condesa que esto oyera empezara gritos dar;
 lloraba de los sus ojos que quería reventar.
 Dejemos a la condesa, que muy grande llanto hace,
 y digamos de Gaiferos, del camino por do va.
 Que de día ni de noche no hace sino caminar
 fasta que llegó a la tierra adonde su tío está.
 Dícele de esta manera, y empezole de hablar:
 —Manténgaos Dios, el mi tío. —Mi sobrino, bien vengáis.
 ¿Qué buena venida es esta?, vos me la queráis contar.
 —La venida que yo vengo triste es y con pesar,
 que Galván con grande enojo mandado me había matar;
 mas lo que vos ruego, mi tío, y lo que vos vengo a rogar,
 vamos a vengar la muerte de vuestro hermano, mi padre.
 Matáronlo a traición por casar con la mi madre.
 —Sosegaos, el mi sobrino, vos queráis asegar,
 que la muerte de mi hermano bien la iremos a vengar.—
 Y ellos así estuvieron dos años y aun más,
 fasta que dijo Gaiferos y empezara de hablar.

Gaiferos y Galván II

—Vámonos—, dijo, —mi tío, a París esa ciudad
 en figura de romeros, no nos conozca Galván,
 que si Galván nos conoce mandar nos hía matar.
 Encima ropas de seda vistamos las de sayal;
 llevemos nuestras espadas por más seguros andar;
 llevemos sendos bordones por la gente asegurar.—
 Ya se parten los romeros, ya se parten, ya se van,
 de noche por los caminos, de día por los jarales.
 Andando por sus jornadas a París llegado han;
 las puertas hallan cerradas, no hallan por donde entrar.
 Siete vueltas la rodean por ver si podrán entrar,
 y al cabo de las ocho un postigo van hallar.
 Ellos que se vieron dentro empiezan a demandar;

no preguntan por mesón, ni menos por hospital,
preguntan por los palacios donde la condesa está.
A las puertas del palacio allí van a demandar.
Vieron estar la condesa, y empezaron de hablar:
—Dios te salve, la condesa. —Los romeros, bien vengáis.
—Mandedes nos dar limosna por honor de caridad.
—Con Dios vades, los romeros, que no os puedo nada dar,
que el conde me había mandado a romeros no albergar.
—Dadnos limosna señora, qu’el conde no lo sabrá;
así la den a Gaiferos en la tierra donde está.—
Así como oyó Gaiferos comenzó de sospirar;
mandábales dar del vino, mandábales dar del pan.
Ellos en aquesto estando el conde llegado ha.
—¿Qué es aquesto, la condesa? aquesto ¿qué puede estar?
¿No os tenía yo mandado a romeros no albergar?—
Y alzar la su mano, puñada le fuera a dar
que sus dientes menudicos en tierra los fuera a echar.
Allí hablaran los romeros, y empiezan de hablar:
—¡Por hacer bien la condesa cierto no merece mal!
—¡Callede vos, los romeros, no hayades vuestra parte!—
Alzó Gaiferos su espada, un golpe le fue a dar
que la cabeza de sus hombros en tierra la fuera a echar.
Allí habló la condesa llorando con gran pesar:
—¿Quién érades, los romeros, que al conde fuistes matar?
Allí respondió el romero, tal respuesta le fue a dar:
—Yo soy Gaiferos, señora, vuestro hijo natural.
—Aquesto no puede ser, ni era cosa de verdad,
que el dedo y el corazón yo lo tengo por señal.
—El corazón que vos tenéis en persona no fue a estar,
el dedo bien es aqueste, que en esta mano me falta.—
La condesa que esto oyera empezóle de abrazar;
la tristeza que tenía en placer se fue a tornar.

<1197r> Dichabagueau joan ninçan¹ ecer бага escuetan;

¹ *Dichabagueau joan ninçan*: Emakumea da kontalaria; berehala (A25: 5-7) etsaia berari zuzenduko zaio noka.

esaiorrez topa nindin² gradaetan,³
 legoala⁴ ballesta bat armaetan.⁵
 —Traidorea, cer da onela? Cer eguin deuc⁶ jauregietan?—⁷
 —Eyz ona ichi dinat⁸ menaetan.⁹ 5
 Igo eguin¹⁰ da¹¹ asi adi mocietan;¹²

² *esaiorrez topa nindin*: ‘etsai horrekin topatu nintzen’; aditza aoristo edo iraganaldi burutu zaharra da. Osagarria soziatiboan dago *OEHN* bildu diren agerraldi guztietan, bai eta eskuizkribu honetako beste agerraldi batean ere: *topadu çan arçai bigaz* (AL: 1147r); hemen, ordea, instrumentala izan behar du.

³ *gradaetan*: ‘eskaileretan’; cf. Lcc “grada para subir, *igaiteco gradea*”.

⁴ *legoala*: ‘zegoelarik’; XVI. mendeko autore gehienek *l-* aurrizkidun hipotetikoko formak erabiltzen dituzte iraganeko edo hipotetikoko aditz nagusiek gobernatu mendeko konpletibo, denborazko, final, zirkunstantzialetan. Askotan forma hauek zeharkako estiloa markatzen dute: *erregutu eusan bere emazteari eugui leguiala contu andia Silverori bear ebena emaitiaz* (AL: 1142r), *Egun baten, bada, bere bideti joeala, topadu çan arçai bigaz, ceñai Silviac itaundu eusten nora lloacen* (AL: 1147r), *Ceruetaco Erregueari / oy dira encomendadu / suplicaetan liçatela / nay lequiela lagundu* (AL: 1154v), *Egun ascotan nic eguin nagon / modu ascotan erregua, / arren, osatu nenguiala / a liçan guero medicua. / Errespuesta emayten cidan / liçala nesca onestua, / ayta-amaac liqueoela / berebico afrontua* (A21: 9-13), *Baeguion ayteac erregutu / gau baten arren lagun leguiola, / cerren aseguin andi leyola* (B3: 31-33), *Ama emazte luyen ala ez nahi nuque galdatu* (Etx III, 17), *Fray Vicentec esala, Fedea cina liçala* (Fray 171). Azpimarratu behar da Lazarragaren testua agertu aitzin erabilera horren lekukotasunak biziki urriak zirela mendebaldeko testuetan.

⁵ *ballesta bat armaetan*: ‘balezta bat armatzen’.

⁶ *deuc*: *deu-* moldeko **edun* aditzaren formak ez dira asko eskuizkribuan, eta gainera poema gutxi batzuetan bildu dira: *deut* (A16: 66, A19: 3, A19: 5, A19: 43, A19: 47, A25: 20), *deudan* (A16: 31), *badeu* (A24: 99), *deuc* (A25: 4). Gutxi dira, orobat, *de-* eta *du-* moldeetakoak.

⁷ *jauregietan*: ‘jauregian’; ez dakigu zerk eragin duen plurala, errima betetzeak ez bada. Orobatsu *sillaetan* (A25: 15), *egunetan* (A25: 30).

⁸ *dinat*: Hikako formak ez dira gutxi eskuizkribuan, baina soilik bi pasartetan dago aditzean markaturik genero femeninoa: artzain-liburuko AL:1152v atalean eta A25 poeman. Hona hemen pasarte horiek: *cegayti ezton losaric?* (AL: 1152v), *Naguin, Sirena, remediadu* (AL: 1152v),

—*Eyz ona ichi dinat menaetan.*

Igo eguin da asi adi mocietan;

ni banajoan salsearen aurquietan.—

—*Ez al deustac bardin eguia contaetan.*—

—*Igo eguin laster, ece eurc dacusquen erietan.*— (A25: 5-9).

Lazarragarenak genero femeninoaren marka daramaten lehenengo adizkietakoak bide dira, Leizarragarenekin batera.

⁹ *menaetan*: ‘almenetan’; Landuccik, ordea, *almenea* dakar: “almena de torre, *torrean almenea*”. Gaztelaniaz, ez dago *mena* forma *DAuten*, baina *CORDEn* aurkitu ditugu zenbait adibide, gehienbat Erdi Arokoak: “Et un dia fueron a un castiello. en que auie una torre muy alta. & en cada **mena** de la torre. estaua un omne uestido de pannos blancos” (Izengabea, 1293, *Gran Conquista de Ultramar*); “¿Qu’ es de Nínive, Fortuna? / ¿Qu’ es de Thebas? ¿Qu’ es de Athenas? / ¿Dó sus murallas e **menas**, que non paresçe ninguna?” (Íñigo López de Mendoza, 1448-1453, Santillanako Markesa, *Blas contra Fortuna*).

Ezabaturiko bertsioaren arabera, *tranpaetan* ‘sabaizuloetan’ (cf. *OEH*, s.v. *tranpa*: “Trampilla, abertura practicada en el piso o tejado. “Assomar, *tranpara egin*” Lcc.”).

ni banajoan¹³ salsearen aurquietan.—¹⁴
 —Ez al¹⁵ deustac bardin¹⁶ eguia contaetan.—
 —Igo eguin¹⁷ laster, ece eurc¹⁸ dacusquen¹⁹ erietan.—²⁰
 Igo neben bista бага beguietan.²¹ 10
 Neure jaunac baesadan:²² —Nora çatoz penaetan?—
 —Ene jauna, cer diostaçu? Cer daucaçu bularretan?—
 —Çaguita²³ bat eben²⁴ daucat; açarri ez nax²⁵ tiraetan.
 Confesorea becardae²⁶ lasterretan.—²⁷

¹⁰ *Igo eguin*: ‘igo ezan’, bai hemen eta baita beherago A25: 9 lerroan ere; *igo* aditza beti da iragankorra Lazarragaren eskuizkribuan: *igo eben* (AL: 1143v), *igo egin* ‘igo ezan’ (A25: 6, A25: 9), *igo neben* (A25: 10).

¹¹ *da*: ‘eta’.

¹² *mocietan*: ‘mozten, larrutzen / lumatzen’; formari dagokionean, ikusi *mocituric* (A19: 54). Adierari dagokionean, *moztu*, *motzitu* aditzaren lehenengo esanahiarekin izango luke zerikusia (“Esquilar; rapar, cortar el pelo; “Desplumar” Lar y Añ.” *OEH*. s.v. *moztu*), larrutzea edo lumatzea baita, ehiza motaren arabera, ehizarekin egiten den lehenengo lana.

¹³ *banajoan*: ‘banoan’; *joan* aditza da, NOR bakarrek sailekoa, noka.

¹⁴ *salsearen aurquietan*: ‘saltsa aurkitzen, aurkitzera’; poema osoan askotan agertzen dira *-etan* bukaera duten aditz-izenak: *aurquietan*, *contaetan*, *tiraetan*... Horietako batzuk arazorik gabe ulertzen dira *-tzen* aditz-izenaren pareko gisa, baina beste batzuetan *-tze*, *-tzea*, *-tzera* espero genezakeen lekuetan ere badira; ez dakigu horietako zenbat diren XVI. mendeko erabilera desberdinaren isla, eta zenbat diren errimaren beharrak eragindakoak. Ohar honek balio beza poema honetako guztientzat. Bestalde, TO-GEN deituriko egitura da, hots, *salsearen* da *aurquietan* aditz iragankorraren objektua, genitiboan.

¹⁵ *al*: ‘dirudienez, ziur aski’; *al* honek probabilitate handia adierazten du.

¹⁶ *bardin*: ‘nonbait’; Lazarragaren eskuizkribuan 11 aldiz aurkitu dugu *bardin*. Horietako batean bakarrik (AL: 1145v) du zalantzarik gabe gaurko ‘berdin’ esanahia, ‘berdintasuna’ adierazten duena; hiru aldiz (AL: 1151r, A25: 8, A27b: 7) ‘dena den, nonbait, beharbada, seguru aski’ adierazten du, gure ustez (cf. *OEH*, s.v., “de todas maneras, en cualquier caso” eta “probablemente, quizás”); behin (A12: 11) zalantza dugu bi adiera horietako zein ote duen; eta, azkenik, sei bider adierazten du baldintza (AL: 1172r, A24: 5, B17: 82, B18: 93, B18: 98, B23: 101).

¹⁷ *Igo eguin*: ‘igo ezan’.

¹⁸ *eurc*: ‘heuk’, izenordainaren forma zaharrean.

¹⁹ *dacusquen*: ‘ikusiko dun’; *ikusi* aditzaren geroaldi trinkoa.

²⁰ *erietan*: ‘eriturik, zauriturik’; testuan adiera burutua bide du, ‘heuk ikusiko dun zauriturik’ alegia. *Eritu*, *eridu* aditzaren lehenengo agerraldia dugu (cf. *OEH*, s.v. *eritu*): “Documentado en textos meridionales desde principios del s. XVIII. A partir de mediados del siglo XIX sólo se encuentra en textos de carácter popular”.

²¹ *bista бага beguietan*: ‘itsututa’; ‘larrituta’ adierazteko.

²² *baesadan*: ‘esan zidan’; *esan* aditzaren aoristo edo iraganaldi burutu zahar trinkoa. Bestalde, *ba-*, Lazarragaren eskuizkribuan, aditz aurreko hutsa da batzuetan, eta ez du nahitaez galdegaia markatzen.

²³ *Çaguita*: ‘gezi’; cf. lat. *sagita*. Hegoaldeko lehen agerraldiak bide dira Lazarragaren eskuizkribukoak.

²⁴ *eben*: ‘hemen’.

²⁵ *açarri ez nax*: ‘ez naiz ausartu’; *açarri* formaren *RS*-ko adibidea baino ez zegoen bilduta *XX*. mendera arte (lehen eskutik behintzat): *Edozein da azarri, baia gudura doa gitxi* (*RS* 383).

—Ene jauna, jarri çatez²⁸ sillaetan. 15
 Norc eguien colpeori çure aragui ederretan?—
 —Garcilasoc, ene andrea, nengoala menaetan,
 bigueleaz²⁹ cancio baten cantaetan.³⁰
 Il banadi,³¹ nic deusat parcaetan;
 bici banax, jaquingo deut³² bengaetan.— 20
 Au esan da³³ il equidan³⁴ escuetan.
 Andra dichabagueau, barriz, sei ilecoaz³⁵ maiaetan;³⁶

²⁶ *becardae*: ‘ekar biezadate’; *ekarri* aditzaren jusibo trinkoa.

²⁷ *lasterretan*: ‘lasterrean, arin’; *OEHn*, s.v. *laster*, badago forma honen adibide bat: “LASTERRETAN. Corriendo, deprisa. v. LASTERREAN. [Su hark] berekin eramanen tu lasterretan zikhiñak / ifernu itsusiaren ondarrera ariñak. *EZ Man I 80*”.

²⁸ *jarri çatez*: ‘jarri zaitetz, eseri zaitetz’; testu osoan bi aldiz agertzen da *jarri çatez* (A17: 53, A25: 15) eta beste bi aldiz *çarriz* (A26: 78, A26: 113).

²⁹ *bigueleaz*: ‘bihuelagaz, bihuelarekin’; irakur bedi *bigueleaz*, -u- eta guzti; hemen -az bukaerak sozietiboaren balioa du. Gitarraren antzeko hari-instrumentua da, eta hain zuzen XVI. mendean izan zuen loraldia Iberiar Penintsulan. Cf. AL: 1139r, AL: 1140v, AL: 1141v, AL: 1143v, A24: 18 eta A25: 18.

³⁰ *cancio baten cantaetan*: ‘kantu bat kantatzen’; TO-GEN deituriko egitura da, hots, *cancio baten* da *cantaetan* aditz iragankorraren objektua, genitiboan.

³¹ *Il banadi*: ‘hiltzen banaiz’.

³² *deut*: *deu*- moldeko **edun* aditzaren formei buruz, ikusi A25: 4 lerroko oharra.

³³ *da*: ‘eta’.

³⁴ *il equidan*: ‘hil zitzaidan’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra.

³⁵ *sei ilecoaz*: ‘sei hilekoagaz, sei hilekoarekin; sei hileko haurdunaldian’; hemen -az bukaerak sozietiboaren balioa du.

³⁶ *maiaetan*: ‘dotore, emaztegai gazte ezkongabea bezain dotore’, hemen agian ‘dotoreegi, barregarri’; gaztelaniazko *andar hechas mayas* edo *hechos unas mayas* esamoldeekin lotu behar dela uste dugu; horien esanahia ikusteko, bereziki adierazgarria da c. 1600eko aipu hau (*apud CORDE*): “Hay también algunas mujeres que ponen toda su felicidad en traerse y aderezarse, y paréceles que si dejan algún día de andar **hechas mayas**, andan a la vergüenza. Por éstas se podía decir: Sus arreos son tocarse; su descanso, ataviarse” (Izengabea, c. 1600, *Genealogía de los modorros*); 1632ko beste hau ere argigarria da (*apud CORDE*): “**hechos unas mayas**, con todos los dices del barrio, que es lo mismo” (Rodrigo Carvajal y Robles, 1632, *Fiestas que celebró la Ciudad de los Reyes del Pirú...*).

Esapidearen jatorrian maia-besta (hala deitzen omen zitzaion Donezteben) bide dago; Cf. *DAut*, s.v. *maya*: “Una niña, que en los días de fiesta del mes de Mayo, por juego y divertimento, visten bizarramente como novia, y la ponen en un asiento en la calle, y otras muchachas están pidiendo a los que pasan den dinero para ella, lo que les sirve para merendar todas”. Euskal Herrian, batez ere Baztanen (cf. *Auñamendi Entziklopedia* s.v. *fiesta de las mayas*) ezagutzen da festa honen berri, eta *Erregina eta saratsak* ere deitzen zitzaion; zuririk jantzita eta burua lore-koroaz apainduta joaten ziren neska gazteak (hamabi urte ingurukoak) etxerik etxe eskean, kantuan. Betiere neskarik ederrena omen zen erregina (*la maya*).

Beraz, *maiaetan*, gure ustez, *calça-juponetan* ‘narras, lardats’ (A25: 23) esapideari kontrajartzen zaio, eta esan nahi du ‘dotore, maia-bestako erregina emaztegai gazte ezkongabea bezain dotore’, eta hemen, sei hilekoarekin haurdun dagoenez, aldi berean ‘barregarri’.

ene esai traidorea pocic calça-juponetan.³⁷
 Tristea³⁸ nengoan iru ileco egunetan,³⁹
 asecaba garraç asco oy nebela sufrietan, 25
 sabelecoaz ez ninçala gozaetan.
 Senar baga jarri ninçan belaunetan.⁴⁰
 Amaeca ilabete neure jauna goza neçan.⁴¹
 Ala⁴² andrea dichabaga sortu baçan⁴³ nescaetan!⁴⁴
 Cerren⁴⁵ il ez ete ninçan jaio ninçan egunetan? 30
 Seme batez erdi ninçan; digna ez ninçan gozaetan:
 ilabete ez eguian ama bereaen⁴⁶ ugacetan;
 arrezquero⁴⁷ ene semea eztacust neure beguietan.
 Ondo uste dot⁴⁸ galdu çala isasoaren ondarretan;
 Garcilaso traidoreac aguindu eben undaetan;⁴⁹ 35

³⁷ *calça-juponetan*: ‘narras, lardats’; cf. *DAut*: “*En calzas y jubón*. Phrase que denota sin aseo, sin compostura, indecentemente vestido y ataviado”. Cf. Lcc “jubón, *jupo*”.

³⁸ *Tristea*: -a mugatzailearen erabilera honetarako, ikusi baita *lenaengoa* (A24: 49) ere. Bestalde, cf. Lcc “*entristecerse, triste egon*”.

³⁹ *iru ileco egunetan*: ‘hiru hilabetetan’; haurdunaldian geratzen zitzaizkion hiru hiletan, hain zuzen.

⁴⁰ *jarri ninçan belaunetan*: ‘erdi nintzen, izan nuen umea’; etnografia-ikerketek diotenez (Manterola 1998: “La posición al parir” atala, 91-93. or.), belauniko erditzen ziren emakumeak herri batzuetan; erditzeko jarrera horren berri jaso dute gutxienez Erriberagoitian eta Elgoibarren. Senarraren edo beste norbaiten belaunetan erditzearen berri ere jaso dute, gutxienez Orozkon, Nabarnizen, Zeberion eta Tolosan. Erditzeko bi jarrera horietako bat adierazten du, dirudienez, Lazarragaren eskuizkribuko testu honek.

⁴¹ *goza neçan*: ‘gozatu nuen’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra.

⁴² *Ala*: ‘zinez’; harridura-perpausetako partikula.

⁴³ *baçan*: *ba-* baiezkkoa da.

⁴⁴ *Ala andrea dichabaga sortu baçan nescaetan!*: ‘zinez andrea ditxagabe sortu zen nesken artean!’.

⁴⁵ *Cerren*: ‘zergatik’; galdetzailea da hemen.

⁴⁶ *ama bereaen*: ‘bere amaren’; izenlaguna eskuinetara dago.

⁴⁷ *arrezquero*: ‘geroztik’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen erakuslean oinarritutako forma dugu.

⁴⁸ *Ondo uste dot*: ‘uste dut’; gaztelaniazko *bien pensar* (eta bereziki *bien pienso*) esamoldearen itzulpena da; gaztelaniaz hain zuzen XVI-XVII. mendeetan erabili zen gehien (*CORDEn bien pienso* formaren 44 agerraldi dira 1500-1650 tartean, soilik 15 aurretik eta bat ere ez ondotik). Lazarragaren eskuizkribuan bi bider dago (AL: 1151v eta A25: 34).

⁴⁹ *undaetan*: ‘hondatzeko, hondoratzeko’; *OEH*ren arabera (s.v. *hondatu*), *u-z* hasten diren formak lekukotuta daude Hegoaldean, nahiz bakan.

Joskerari dagokionean, *-tzen (-tan, undaetan)* dago *agindu* aditzaren erregimenean, eta ez *-tzea, -tzeko (undaetea, undaetaco)* gaurko erabileraren arabera espero genezakeen bezala.

- <1197v> az chiquirra vioçagaz⁵⁰ lecarroela⁵¹ señaletan,
 gumutatu⁵² ez lequion bere aytá escaetan.⁵³
 Ala bada, eroan even mandamentua cunplietan.
 Aide baga bacox⁵⁴ nago desdichadeau eresquetan.⁵⁵
 Guïçon batec or daroa inocentea besoetan; 40
 isasaldea beera⁵⁶ doa bere buruaz⁵⁷ bervaetan:
 —Il aguidala jaunac jaustac aguinquetan;⁵⁸
 bioza ta az chiquirra⁵⁹ daroadala⁶⁰ señaletan.
 Inocentea, damu diat ain gach andia obraetan;
 borondate jaucaat⁶¹ al badaguit salbaetan.— 45

⁵⁰ *az chiquirra vioçagaz*: ‘hatz txikia eta bihotza’; ‘X Ygaz’ egitura da, ‘Xrekin Y’ egituraren aldaera, ‘X eta Y’ adierazteko. Egitura hau berau (‘X Ygaz’, *az chiquirra vioçagaz*) agertzen da 55. lerroan ere, baina ikusi, horren ondoan, gauza bera adierazteko, 43. lerrokoa: *bioza ta az chiquirra*.

⁵¹ *lecarroela*: ‘ekar ziezaiotela’; *ekarri* aditzaren *l-* aurrikidun hipotetikoko forma trinkoa. Ikusi 3. lerroko *legoala*-ri egindako oharra.

⁵² *gumutatu*: ‘gogoratu’; *gumuta(tu)* forma ezezaguna zen orain arte (cf. *OEH*, s.v. *gomutatu*), baina ziurra da, bi lekutan agertzen baita eskuizkribuan: *gumutatu ez lequion* (A25: 37) eta *gumuta deçun* (A26: 90). Nolanahi ere, aditz honen lehen agerraldia dugu.

⁵³ *escaetan*: ‘eskatzea’, hots ‘gogoratu ez lekion bere aitari buruz galdetzea’, esan nahi baita Gartzilasok mutikoa hiltzeko agintzen duela (eta hil dutelako seinaleztat umearen hatz txikia eta bihotza eramateko eskatzen duela), beldur delako umea handitzean bere aita erailari buruz galdetuko duela eta mendeku hartzen saiatuko dela.

⁵⁴ *bacox*: ‘bakarrik’; hiru aldiz aurkitu dugu testuan <-x> grafia soinu afrikatua adierazteko: *gax* (AL: 1142v), *bacox* (A17: 62, A25: 39).

⁵⁵ *eresquetan*: ‘erosta jotzen, auhenez, deitorez’; *eresi* aditzaren aditz-izena da, izan, eta testu honetatik kanpo adibide zahar guztiak izenarenak dira (cf. *OEH*, s.v. 1 *eresi*). Bi aldiz dago eskuizkribuan: *Aide baga bacox nago desdichadeau eresquetan* (A25: 39) eta *Neure araguioc dacustanean / cein çarden direan escuchoetan, / bert[ta]ti jasarte nax eresquetan* (B17: 61-63).

⁵⁶ *isasaldea beera*: ‘itsasaldean behera, itsasertzerantz’; badira honen antzeko beste egitura batzuen agerraldiak *OEHn* (s.v. *behera*): *Kalea bera* (TAV 3.1.11), *ura behera* ‘ibaian behera’ (Ax 353), *mendija beera* (Astar), etab. Askotan agertzen da mugaturik, baita pluralean ere.

beera: Hitz honetan jatorrizko bokal arteko kontsonantea galdu da; bitan ageri zaigu hitz hau testuan, bietan bokal bikoitza gordeta (AL: 1153r, A25: 41). Landuccik ez dakar bokal bikoitzik: “acatar abaxo, joan bera”, “cabeça abaxo, buruaz bera”. Cf. *OEH*, s.v. *behe*: “Entre los autores meridionales, la variante más empleada es *bee* (escrito *bê* en textos, sobre todo de poesía, de comienzos del s. XX). *Be* es algo más frecuente en autores guipuzcoanos (Larramendi, Cardaberaz, Guerrico, Iturriaga, etc.), aunque aparece tbn. en Añibarro (*bee-* en la 2.ª ed. del *Esku-liburua*), Zavala, Uriarte, etc. No es infrecuente encontrar ambas variantes en un mismo autor”.

⁵⁷ *buruaz*: ‘buruagaz, buruarekin’; hemen *-az* bukaerak sozietiboaren balioa du.

⁵⁸ *jaustac aguinquetan*: ‘agintzen zidak’.

⁵⁹ *bioza ta az chiquirra*: Ikusi 36. lerroko oharra.

⁶⁰ *daroadala*: ‘eraman ditzadala’; *eroan* aditzaren subjuntibo trinkoa da; eskuizkribuko beste leku batzuetan bezala, ez du objektu pluralarekiko komunztadurarik.

Bere beguiac eraçala⁶² negarretan,
 guiçon onau baegoan cer leiquean pensaetan.
 Chacurcho bat an eldu çan uraldeti⁶³ eyzquetan.⁶⁴
 Guiçon onac dei eguin da⁶⁵ lotu eben guidaletan;⁶⁶
 atera deuso bioçori, gorde dau calça-mudoetan.⁶⁷ 50
 Inocentea efini dau lau acetan;⁶⁸
 lotu deuso escuchoa, usi eztidin⁶⁹ odoletan;
 estali dau seychoa⁷⁰ array baçuen⁷¹ conchaetan.⁷²

⁶¹ *jaucaat*: ‘zeukeat’; bokal bikoitzari dagokionean, hemen alokutibotasunarekin erlazionaturik dago. Beste autore batzuetan ere aurkitzen dira *jaukaa-* (= *jauka-*) eta *zeukaa-* (= *zeukea-*) forma alokutiboak.

⁶² *eraçala*: ‘eratzaten zituela, etzanarazten zituela, jaisten zituela, apaltzen zituela’ (gzt. ‘abaxar’); *eratzan* aditzaren forma trinkoa da; halako lau aurkitu ditugu eskuizkribuan: *naraçaçü* (A17: 48), *daraçagula* (A17: 96), *eraçala* (A25: 46) eta *daraçanean* (B17: 46).

⁶³ *uraldeti*: ‘itsasertzetik’; cf. Lcc “orilla de la mar, *uraldea*”, “ribera de río, *ur aldea*”. Adiera honetan ez dago beste adibiderik XX. mendera arte: ‘uholdea’ eta ‘ibaia’ dira ohikoenak testuetan (cf. *OEH*, s.v. *uhalde*).

⁶⁴ *eyzquetan*: ‘ehizean’; izatez aditz-izena da, eta, espero bezala, *-ketan* (eta ez *-etan*) forma agertzen da txistukariarekin amaitzen den aditz-oinaren ondoren (*eyz-*).

⁶⁵ *da*: ‘eta’.

⁶⁶ *guidaletan*: ‘hanketan, hanketatik’; Landuccik ere badu forma hau (“pierna, *guidala*”), bai eta Barrutiak ere: *Gidal bi, gidal gozoagorik ez dira jamas ikusi!* (Acto 344). Cf. *OEH*, s.v. 1 *gidail*.

⁶⁷ *calça-mudoetan*: ‘galtzetan’; ez dakigu zehazki zer diren *calça-mudo(ac)*.

⁶⁸ *efini dau lau acetan*: ‘utzi du lau hatzamarrekin’, Gartzilasoren agindua betetzeko bat (*az chiquerra*) moztu diolako hain zuzen.

⁶⁹ *usi eztidin*: ‘hustu ez dadin’; ez dakigu partizipioa *utsi* ala *utsitu* litzatekeen.

⁷⁰ *seychoa*: ‘seintxoia, umetxoa’; halakoetan Lazarragak *-n* gabeko formak erabiltzen ditu beti: *arçai* (*passim*), *seychoa* (A25: 53), *sei* (B3: 13, B23: 62), *array* (A25: 53) eta *arraitan* (B2: 12). Landuccik ere *-n* gabeko formak bildu zituen: “pastor, *arçaya*”, “niñerías, *seguian gauçac*” eta “pescado, *arraya*”.

⁷¹ *baçuen*: Badirudi eskuizkribuan *batzu* dela oinarrizko gisa erabiltzen den forma. Absolutibozkoetan *batzu* forma bakarrik darabil (AL: 1139v, AL: 1141v, AL: 1146v, AL: 1154v), Hegoaldeko testu zaharretan agertzen ez dena; ikusi *OEHK* zer dioen (s.v. *batzu*): “Los autores septentrionales de los ss. XVI-XVII distinguen formalmente los casos absoluto y ergativo; hay dos sistemas: *batzu* / *batzuk* es el de Leizarraga (Dechepare usa *batzu* para el caso absoluto, pero no hay ejs. de ergativo), y *batzuk* / *batzuek* el de Axular y Etcheberri de Ziburu; Pouvreau utiliza ambos: *batzu*, *batzuk* / *batzuk*, *batzuek*. [...] Al Sur no hay diferenciación formal: en los textos guipuzcoanos, desde el s. XVIII, se encuentra *batzuek* para ambos casos, y en los vizcaínos —ya desde Capanaga— *batzuk*”. Sozietibozko forma (*baçugaz*) horren gainean eraikia dela dirudi, *-gaz* gehituta; genitiboari dagokionez, *baçuen* da darabilen forma bakarra. Hauxe dakar *OEHK*: “*Batzuen* es casi la única forma para el genitivo: *batzuren* sólo se encuentra en Leizarraga (junto a *batzuen*), Oihenart y unos pocos autores meridionales del s. XX”.

⁷² *array baçuen conchaetan*: ‘arrain batzuen kontxetan, molusku batzuen oskol eta maskorren azpian’ estali du umea, ezkutatzeke. Landuccik ere badakar: “concha de pescado, *arrayã conchea*”. Oskola edo maskorra batik bat mariskoekin eta moluskuekin lotu ohi dugu, baina kontuan izan behar da, *otarrain* eta halakoek salatzen dutenez, “arrain” direla mariskoak ere. Gaztelaniaz ere, XVI-XVII. mendeetan, ez zen ezohikoa *concha* eta *pescado* hitzak erlazionatzea. Cf. *CORDEn* ondoko hauek: “una burjaca de

Garcilasoc esan eusan señaleagaz cunplietan,
 az chiquirra vioçagaz⁷³ emun deuso escuetan. 55
 Utra⁷⁴ contenturic dago forma onetan bervaetan:⁷⁵
 [...]

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

2 esaiorez] aurrean letra bat, tatxatuta; ondoren *topanindin*, tatxatuta. 3 legoala] ondoren letra bat tatxaturik, ziurrenik *b-* baten hasiera, hurrengo bertso-lerroko lehenengo hitzaren hasiera, hain zuzen. 5 menaetan] lerroartean; lerroan *tranpaetan*, tatxatuta. 7 banajoan] esk. *banajoa*. 8 bardin] *-r-* idatzi da *-l-* zegoen lekuan. 9 Igo] *-o-* beste letra baten gainean idatzita. 10 bista бага beguetan] azpian *eraturic gradaetan*, tatxatuta. 15 jarri çatez] *-e-* beste letra baten gainean idatzita. 17 menaetan] lerro azpian erantsia; lerroan *tranpaetan*, tatxatuta. Lerro batzuk gorago egileak ordezkatzeko berbera egin du. 18 cancio] esk. *çancio*. 23 pocic] *poç-* ikusi ezin dugun zerbaiten gainean zuzenduta. 29 sortu] *-t-* beste letra baten gainean. 45 jaucaat] *-a-* eta *-u-* artean letra bat, tatxatuta. 46 eraçala] *baeraçan* tatxatu ondoren erantsi du, ziurrenik poemaren lehenengo idaztaldian. 47 cer] aurrean hiru bat letra (*bae?*), tatxaturik. 49 guidaletan] *-da-* ez da ondo ikusten. 50 atera] *a-* lauso dago. 52 lotu deuso escuchoa ... forma onetan bervaetan] letra txikitzen da, eta meheago eta etzanxeago bihurtzen; luma ezberdina da, marra zorrotzagokoa. 53 baçuen] *-n* pare bat letraren gainean zuzenduta (agian *ta*). 54 señaleagaz] esk. *senaleagaz*.

concha de pescado” (Izengabea, c. 1600, *Inventarios reales...*), “concha de una grande pescado” (Alonso de Villegas, 1594, *Fructus sanctorum...*), “conchas de un cierto pescado” (Miguel de Cervantes, 1615, *Segunda parte del ingenioso caballero don Quijote de la Mancha*). Covarrubiasen hiztegiak ere (*Tesoro de la lengua castellana o española*, 1674 [1611]), *pescado* sarreran, arrainak zerrendatzean, horien artean aipatzen ditu “cangrejo, ostión [‘ostra’], camarón, rana y otros muchos” eta *concha* honela definitzen du: “la cubierta dura de algunos pescados”.

⁷³ *az chiquirra vioçagaz*: Ikusi 36. lerroko oharra.

⁷⁴ *Utra*: ‘oso’; gutxienez Kapanagari eta Oihenarten atsotitzei esker ezagutzen genuen (cf. *OEH*, s.v.).

⁷⁵ *forma onetan bervaetan*: Halako esamolde kataforikoak beste askotan agertzen dira eskuizkribuan, batez ere artzain-liburuan: *manera onetan cantaetan* (AL: 1140v), *declaraetan, manera onetan* (AL: 1141v), *manera onetan cantaetan ebela* (AL: 1142v), *erañçun eguion, manera onetan* (AL: 1143r), *asi çan cantaetan, manera onetan* (AL: 1143v), *manera onetan cantaetan* (AL: 1144r), *erañçun eusten manera onetan* (AL: 1147r), *manera onetan erañçun eusten* (AL: 1147v), *verba eguion eusten, manera onetan* (AL: 1153r), *forma onetan berva neguion* (A7: 11). Beti iragartzen dute estilo zuzenean aipatzen den diskurtsoa, eta hori da hain zuzen hemen faltan dena; izan ere, beste 30 lerroentzako lekua zegoen eskuizkribuan, baina eten egin da kontakizuna.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A25 – Dichabagueau joan ninčan...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A26

Tratado de lo que berdaderamente acontecerá antes y el día del temeroso juizio

Azken Judizioa iragartzen duen Ebanjelioetako Mateo 25, 31-46 atalaren glosa da, funtsean, poema hau. Hona hemen Ebanjelioko testua:

Gizonaren Semea, aingeru guztiak lagun dituela, aintzaz beterik etortzean, bere errege-aulkian eseriko da. Herriak oro haren aurrean bilduko dituzte. Hark batzuk besteengandik bereizi egingo ditu, artzainak ardiak akerretatik bereizten dituen bezala, eta ardiak bere eskuinean eta akerrak ezkerrean ezarriko ditu. Orduan, erregeak eskuinekoei esango die: “Zatozte, nire Aitaren bedeinkatuok; hartazue munduaren sortzetik zuentzat prestatua dagoen erreinua. Gose bainintzen eta jaten eman zenidaten; egarri, eta edaten eman; arrotz, eta etxean hartu ninduzuen; biluzik nengoen, eta jantzi egin ninduzuen; gaixo, eta bisitatu; kartzelan, eta ikustera etorri”. Orduan, zintzoek esango diote: “Jauna, baina noiz aurkitu zintugun goseak eta jaten eman genizun, edo egarriak eta edaten eman? Noiz aurkitu zintugun arrotz eta etxean hartu, edo larrugorri aurkitu eta jantzi? Noiz aurkitu zintugun gaixo edo kartzelan eta ikustera joan?” Eta erregeak erantzungo die: “Benetan diotsuet: Nire seniderik txikien hauetako edozeini egin zeniotena, neuri egin zenidaten”. Gero, ezkerrekoei esango die: “Alde niregandik urruti, madarikatuok, deabruarentzat eta haren lagunentzat prestatua dagoen betiko sutara. Gose bainintzen eta ez zenidaten jaten eman; egarri, eta edaten eman ez; arrotz, eta ez ninduzuen etxean hartu; biluzik, eta ez ninduzuen jantzi; gaixo eta kartzelan, eta ez zineten ikustera etorri”. Orduan, haiek ere esango diote: “Jauna, baina noiz aurkitu zintugun gose edo egarri, arrotz edo larrugorri, gaixo edo kartzelan, eta guk lagundu ez?” Hark erantzungo die: “Benetan diotsuet: Txikien hauetako edozeini egin ez zeniotena, neuri ez zenidaten egin”. Eta haiek betiko zigorretara joango dira; zintzoak, berriz, betiko bizitzara.

Pasarte hori glosatzen duten poema pedagogikoen tradizioa luzea da, jakina, Mendebaldeko literatura guztietan; gogoan izan, adibidez, Gonzalo de Berceoren “Los signos del juicio final” edo Francisco de Aldanaren “Octavas sobre el Juicio Final” (ikusi González Martínez 1998), eta are euskaraz ere, Etxepareren “Judizio jenerala”.

Lazarragaren bertsioan, errimak markatzen du poemaren egitura: Ama Birjinaren bitartekotzari dagokio lehenengo partea (1-48 lerroak, -du errimarekin, *Inbocación a la Madre de Dios* izenburupean), eta

ondoren dator Azken Judizioaren kontakizuna (49-166 lerroak, *-ua-* errima bokalikoarekin). Kontakizun horretan, bekatarien zigorraz dihardu lehenbizi (49-142) eta ongileen sariaz gero (143-166).

Eskuizkribuan poema honetan bakarrik aurkitu dugu eredu metriko hau: bakoitia 5 silabako librea, eta bikoitia 9 silabakoa errima bokalikoarekin; honen antzekoena A28 eta B29 poemetakoa da (5+8).

<1198r> *Aquí comienza un tratado de lo que berdaderamente acontecerá antes y el día del temeroso¹ juicio, y el galardón y premio que los buenos y los malos an de resevir según sus obras.*

Conpuesto por Laçarraga.

Sometido al gremio² y corresción de la Sancta Madre Iglesia; arrimado a la fe y al mejor juicio.

Inbocación a la Madre de Dios.

Oy³ guiçon batec
Erregue baleu enojadu,⁴
enojadu ta
asco maneraz⁵ afrontadu,⁶

¹ *temeroso*: ‘beldurgarri’; *temeroso* adjektiboak gaurko erabilera nagusian ‘beldurkor, beldurti, beldurbera’ esan nahi duen arren, lehen ‘beldurgarri’ zen esanahi nagusia. Cf. *DAut*, s.v.: “Lo que pone o causa miedo, temor o rezelo de alguna cosa”.

² *Sometido al gremio*: ‘batasunari lotua’; cf. *DAut*, s.v. *gremio*: “Se llama analógicamente la unión de los fieles con sus legítimos pastores, y especialmente el Sumo Pastor, que es el Pontífice Romano; y así, de los hereges y apóstatas se dice que están fuera del gremio de la Iglesia”.

³ *Oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

⁴ *baleu enojadu*: Aditz laguntzailea aditz nagusiaren aurretik agertzen da askotan poemaren lehenengo partean (1-48), errima (*-adu*) errazten duelako.

⁵ *asco maneraz*: ‘manera askoz’; eskuizkribuan *asko* zenbatzailea sintagmaren aurrealdean zein atzealdean agertzen da, eta lehenengo kasuan maiz beste osagaien bat tartekaturik ere bai. Alabaina, adibide honetan izan ezik, aurrean agertzen diren *asko* guztiak partitiboak lagundurik aurkitu ditugu: “*asco + izena + -ric*”.

⁶ *Erregue baleu enojadu, / enojadu ta / asco maneraz afrontadu*: Ahozko literaturan sarri agertzen da anadiplosia: testu-zati baten azken zatia hurrengoaren hasieran errepikatzea eta kateatzea; *bihurkia*

itaunquetan ⁷ dot	5
oy leyquean acertadu ⁸	
atrevimentuz	
oy balequio arrimadu. ⁹	
Nic ez neyque	
a leguiala consejadu, ¹⁰	10
cerren leyque	
oyta bertati ¹¹ condenadu.	
Badanic bere, ¹²	
amea ¹³ baleu ayn onradu,	
onrada ¹⁴ eta	15
bere semeaz ¹⁵ concertadu, ¹⁶	
oyta ceñari	

deitu zion Manuel Lekuonak ahozko euskal literatura aztertzean. Testuan behin baino gehiagotan agertzen da baliabide hori: *ene laztanac guraric*, / *ene laztanac guraric eta* / *neurc ala trabajaduric* (A14: 10-12), *Erregue baleu enojadu*, / *enojadu ta* / *asco maneraz afrontadu* (A26: 2-4), *Amea baleu ayn onradu*, / *onrada eta* / *bere semeaz concertaedu* (A26: 14-16), *cerren ecusten* / *even guztia galduric*, / *galduric eta* / *suorrec abrasaduric* (A28: 91-94), *Aurquitu eta* / *dey eguin deuso umilic*, / *umilic eta* / *lisonja ascoz beteric* (B29: 41-44).

afrontadu: ‘iraindu, haserretu’; cf. baita *afrontaduric* ‘iraindurik, haserreturik’ (A10: 30), baina *afrontadu* ‘iraindurik sentitu, lotsatu’ (B14: 26), eta *afrontua* ‘kargu-hartzea, errieta’ (A21: 13).

⁷ *itaunquetan*: ‘itauntzen, galdetzen’.

⁸ *Oy guiçon batec* /... /*oy leyquean acertadu*: A26: 1-6, A26: 7, A26: 9 eta A26: 39 lerroetan egin diren aldaketek iradokitzen dute testua kopiatzeko ari zela.

⁹ *arrimadu*: ‘nor baitengana jo babes edo laguntza bila’; cf. *DAut*, s.v. *arrimarse*: “Metaphóricamente es allegarse a alguno, valerse de su patrocinio y autoridad para aprovecharse de su favor y amparo”.

¹⁰ *Nic ez neyque* / *a leguiala consejadu*: ‘nik ez nuke aholkatuko hori (arrimatzea) egin lezala’.

¹¹ *bertati*: ‘berehala’.

¹² *Badanic bere*: ‘hala ere’; *badanic bere* OEHN ez dago jasota, baina cf. *badarik* ‘hala ere’: funtsean Iparraldean lekukotzen bada ere, badago GN-zko adibiderik (1609ko poesietako batean, zehazki), eta Otxoa Arinek ere erabiltzen du. Lazarragaren eskuizkribuan zazpi aldiz aurkitu dugu: A6: 43, A10: 61, A24: 51, A26: 13, A27a: 7, B5: 27 eta B14: 51.

¹³ *amea*: *Aita* eta *ama* hitzek izen berezi gisa funtzionatzen dute gehienetan tradizioan; hartara, ez dute artikulurik hartzen. Lazarragaren eskuizkribuan, *aita* edo *ama* narrazio-hitza duenarena barik beste norbaitena baldin bada (hots, 1. pertsonarena ez bada), artikularekin agertzen da: *aytea* (B3: 38), *bere aytea* (B3: 47), *ayteac* (B3: 31, B3: 40), *aytearen* (B3: 39); *amea* (A26: 14), *ameac* (A26: 30). Poema honetan, ikusten denez, bi aldiz aurkitu dugu *amea*-.

¹⁴ *onrada*: Bihurki edo anadiplosiaz ikusi 2-4 lerroei dagokien oharra. Hemen aldaketa bat egin du (*onradu* > *onrada*), baina funtsean baliabide bera da.

¹⁵ *semeaz*: ‘semeagaz, semearekin’; hemen *-az* bukaerak sozietiboaren balioa du.

¹⁶ *concertadu*: ‘adostu, hitzartu’; adjektiboa da hemen, goiko *onradu* bezala, ez adizki perifrastiko baten aditz nagusia.

	semeac leyon otorgadu	
	esca lequion	
<1198v>	mesedea ¹⁷ ta confirmadu, ¹⁸	20
	banerexqueo ¹⁹	
	oy lequiola umilladu	
	gach eguilea	
	andra oni ta suplicadu	
	bere semeari	25
	oy leguiola alcançadu ²⁰	
	parcaciao, ²¹	
	cerren lebela enojadu. ²²	

¹⁷ *esca lequion / mesedea*: ‘(amak semeari) eska liezazion mesedea, eskatutako mesedea’; eskuizkribuan *eskatu* aditzak NOR edo NOR-NORI erregimena du, beste euskal testu zaharretan bezala (*RS*, Leiz, Zalg).

¹⁸ *otorgadu / esca lequion / mesedea ta confirmadu*: Poema honetan behin baino gehiagotan erabili du egitura berezi hau: “aditza-1 + objektua (aditza-1 eta aditza-2rena) + (e)ta + aditza-2”. Cf. *otorgadu ... ta cofirmadu* (18-20 eta 34-36); *umilladu ... ta suplicadu* (22-24); *quebrantadu ... eta traspasadu* (44-46).

otorgadu... ta confirmadu aditzen erabilera, hemen eta beherago 34-36. lerroetan, lotuta egon liteke nobleek eta erregeek legeak, foruak, erregaliak, etab. berresteko erabiltzen zituzten formulekin (ik., esaterako, Sanz Fuentes (1979). Hona adibide bat, hainbaten artean: “E estos heredamientos sobredichos les otorgamos e les confirmamos, e mandamos que los ayan libres por juro de heredit para siempre jamás” (*Privilegio de Juan II*, 1408).

¹⁹ *banerexqueo*: ‘ondo iritziko nioke’; *erexi* aditzaren forma hipotetiko trinkoa da. Cf. *erexqueoc*: *Gatz ze erexkeok ñori* “No quieras mal a nadie” (*RS* 312). Eta cf. *OEH*, s.v. *iritzi*: “(Aux. trans. tripersonal). En ciertos contextos [...], si no se especifica otra cosa, es ‘parecer bien’”.

²⁰ *alcançadu*: ‘erdietsi’; eskuizkribuan hirutan agertzen da *alcançadu* aditza eta hiruretan adiera horrekin: cf. *alcançadu daiqueano* (A14: 101), *eta polseac ez ebena enlazadu / aoac eguiala alcançadu* (B3: 5-6).

²¹ *ta suplicadu / bere semeari / oy leguiola alcançadu / parcaciao*: Joskera bihurria bada ere, honela ulertu dugu: Gaitz-egilea umiliatzen zaio andre honi, eta (gaitz-egileak) suplikatzen dio (andre honi) (andre honek) alkanzadu edo erdietsi diezaiola bere semearengandik barkazioa (gaitz-egilearentzat).

²² *cerren lebela enojadu*: ‘zeren haserretu baitzuen’; XVI. mendeko autore gehienek *l-* aurrizkidun hipotetikoko formak erabiltzen dituzte iraganeko edo hipotetikoko aditz nagusiek gobernatu mendeko konpletibo, denborazko, final, zirkunstantzialetan. Askotan forma hauek zeharkako estiloa markatzen dute: *erregutu eusan bere emazteari eugui leguiala contu andia Silverori bear ebena emaitiaz* (AL: 1142r), *Egun baten, bada, bere bideti joeala, topadu çan arçai bigaz, ceñai Silviac itaundu eusten nora lloacen* (AL: 1147r), *Ceruetaco Erregueari / oy dira encomendadu / suplicaetan liçatela / nay lequiela lagundu* (AL: 1154v), *Egun ascotan nic eugin nagon / modu ascotan erregua, / arren, osatu nenguiala / a liçan guero medicua. / Errespuesta emayten cidan / liçala nesca onestua, / ayta-amaac liqueoela / berebico afrontua* (A21: 9-13), *Baeguion ayteac erregutu / gau baten arren lagun leguiola, / cerren aseguin andi leyola* (B3: 31-33), *Ama emazte luyen ala ez nahi nuque galdatu* (Etx III, 17), *Fray*

Oyta bertati	
ameac leyque aceptadu	30
erreguxeau, ²³	
ceñac ²⁴ leyan procuradu	
oy leguiola	
seme jaunorrec otorgadu	
culpaduaren	35
barcacioa ta confirmadu.	
Bada, jentea,	
cerren daygun atajadu ²⁵	
esan dogunau,	
arren, daygun aclaradu:	40
Jaquin eguiçu ²⁶	
oyta dogula enojadu	
Jaun Cerucoa,	
cerren ditugu quebrantadu	
oy mandamentu	45
santuac eta traspasadu, ²⁷	

Vicentec esala, Fedea cina liçala (Fray 171). Azpimarratu behar da Lazarragaren testua agertu aitzin erabilera horren lekukotasunak biziki urriak zirela mendebaldeko testuetan.

²³ *erreguxeau*: ‘erregutxo hau’; Lazarragaren eskuizkribuan, *-txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan; *-xe* atzizkiak, berriz, hiru balio hartzen ditu: **1**) Txikigarria (*-xe* = *-txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexeac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59). **2**) Izenondo eta aditzondoaren intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3**) Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben* / *arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Kasu batean (*urteje* A14: 6), ez dakigu zehazki zein den balioa.

²⁴ *ceñac*: *ameak*, alegia.

²⁵ *cerren daygun atajadu*: ‘(solasa) atajadu, amaitu, laburtu dezagun; (solasa) atajatzeko, amaitzeko, laburtzeko’; helburuzko perpausa da, “*zerren* + subjuntiboa” egiturarekin. *Atajadu*-ren esanahiari dagokionean, cf. *DAut* (s.v. *atajar*): “Vale también cortar, suspender, detener alguna acción; como *atajar el discurso*, *atajar el razonamiento*”.

²⁶ *Jaquin eguiçu*: ‘jakin ezazue’; *jentea* da aditz honi dagokion bokatiboa. Poeman gehiagotan agertzen da *zu*-ri dagokion aditz-morfema bere jatorrizko plural balioarekin.

²⁷ *quebrantadu* / *oy mandamentu* / *santuac eta traspasadu*: “aditza-1 + objektua (aditza-1 eta aditza-2rena) + (*e*)ta + aditza-2” egituraz, ikusi 20. bertso-lerroko oharra.

cegayti²⁸ dogun
pena andia merescidu.

<1199r>	—Infernuetan	
	dao ²⁹ çuençat ³⁰ grilluac, ³¹	50
	cerren deustaçun	
	oy ausi ³² mandamentuac.	
	Oy laster çoaz, ³³	
	gaxto descomulgaduac!	
	Ezindan ³⁴ jaaten, ³⁵	55
	oyta nengusun ³⁶ orduan	
	nola nengoan	
	goseac ilic munduan.	
	Ez ceeguidan ³⁷	

traspasadu: ‘hautsi’; cf. *cegaiti nei traspasadu / amorearen leguea* (A24: 137-138). Cf. *DAut*, s.v. *traspasar*: “Vale también quebrar o violar alguna ley, estatuto o precepto, contraviniendo a su tenor o forma”.

²⁸ *cegayti*: ‘zeinarengatik, aurreko guztiagatik’; ez da kausala, erlatibozko kontsektiboa baino; hortaz, ez da gaztelaniazko *porque*, baizik eta *por lo cual*.

²⁹ *dao*: ‘dagoz, daude’.

³⁰ *çuençat*: Errima-aldaketarekin batera, pertsona ere aldatu da: *gu > zu(ek)*. Horrela markatzen da poemako bi parteen arteko jauzia.

³¹ *grilluac*: ‘girgiluak’; cf. *OEH*, s.v. 1 *grillo*: “Grillo. ‘Grillos, prisiones, oinboillak, grilloak’ Lar” eta Lcc “grillos, *griluac*”.

³² *ausi*: Irakur bedi *hausi* eta ez *hautsi*.

³³ *çoaz*: ‘zoaz(te), joan zaitez(te)’, aginteran.

³⁴ *Ezindan*: ‘ez zindan, ez zenida(te)n eman’; *-in- erro zaharreko adizkia da. Lehenengo bertsioan perifrastiko baliokidea zegoen: *emun ez ceustan*. Eskuizkribuan *ez yndan* (hitz-hasierako <y> grekoarekin) agertzeak pentsaraz lezake hikako forma erabili nahi zuela, baina uste dugu hitzaren mozketak okerra dela, *zu(ek)* baita gainerako adizki guztietako subjektua.

³⁵ *jaaten*: *Jan* eta *izan* aditzek aditz-izena osatzeko *-te* atzizkia hartzen dutenean, *-aa-* bokal bikoitza gertatzen da. Aditz horiek beroriek bestelako formetan (*izango, jango, izan, jan, janda*) ez dute inoiz bokal bikoitzik agertzen. Itxura guztien arabera fenomeno morfologikoa da oinarrian. Honelaxe dio *OEHk jan* aditzarentzari dagokionean (*izan* aditzari dagokionean, *OEHk* ez dakar bokal bikoitzeko adibiderik): “Documentado en todas las épocas y dialectos. La forma *jan* es general; *jaana, jaate-* (aunque no *jaan*) se documentan en Capanaga, Zuzaeta (88), Moguel (*PAb* 164), V. Moguel (12), J.J. Moguel (*BasEsc* 261) y fray Bartolomé (*Ic* III 273)”.

³⁶ *nengusun*: ‘ikusi ninduzu(e)n’; *ikusi* aditzaren aoristo edo iraganaldi burutu trinkoko NOR-NORK forma da. <n> ondoren izan dugu honen antzeko ahostuntzerik lehenago ere: *neongue* (A7: 58). Irakur bedi txistukari afrikatuarekin: *nengutsun*.

suric, oz ninçan orduan.	60
Oy ez ninduçun ay ³⁸ recojidu ³⁹ neguan. Gaxo ninçala, ez nenducaçun ⁴⁰ contuan, ez gueyago ⁴¹	65
catigu ⁴² nençan ⁴³ lecuan.— Esango dave condenaduac orduan: —Oy nox cenbilcen orrinbat ⁴⁴ gachez munduan?	70
Eldu ez çara guc ⁴⁵ gueoncen ⁴⁶ lecuan.— —Exilic çaoz!— ⁴⁷	

³⁷ *Ez ceeguidan*: ‘ez zenida(te)n egin’; *egin* aditzaren aoristo edo iraganaldi burutu trinkoko NOR-NORI-NORK forma da. Eskuizkribuan aditz bat baino gehiago dira *cee-* < *cene-*. Cf. *baceequi* (AL: 1151v), *ezpaceeguit* (A7: 99), *ceeguidan* (A26: 59) eta, bilakabidea aurrerago eramanda (*ce-* < *cee-* < *cene-*), *cebela* ‘zenuela’ (AL: 1151v), *ceben* ‘zenuen’ (AL: 1153r), *ceguian* ‘zenegian, zenezan’ (AL: 1153v), *ceucala* ‘zeneukala’ (A26: 96, 98) eta *ceucan* ‘zeneukan’ (A26: 106).

³⁸ *ay*: ‘ai’ heiagora da; eskuizkribuan beste bitan aurkitu dugu: *Ay ay ay ay ay ay ay ay ay ay ay / ay ay ay ay ay ay ay*, *dardo çorroça* (B17: 25-26) eta *a[y] ay ay, ene narru çuri gazteac!* (B17: 57).

³⁹ *recojidu*: ‘babestu’; cf. *DAut*, s.v. *recoger*: “Se toma también por acoger o refugiar a alguno”.

⁴⁰ *ez nenducaçun*: ‘ez ninduzu(e)n eduki’; *eduki* aditzaren lehenaldiko adizki trinkoa; eskuizkribuan ez dago besterik. Dirudienez *nindu-* idatzi du lehenengo eta gero zuzendu du: *nendu-* (agian forma perifrastikoa eta trinkoa gurutzatuta).

⁴¹ *ez gueyago*: ‘ez eta ere’.

⁴² *catigu*: ‘gatibu’.

⁴³ *nençan*: ‘nintzan’; eskuizkribuan bakarra izan arren (*ninçan* agertzen baita beti), ez dugu uste *etzan*-en lehenaldiko forma trinkoa denik; izan ere, eskuizkribuan lau aldiz dago *etzin* aditza forma jokatugabeen (*ecin* AL: 1152v, *ecinic* A1: 36, *ecingo* A14: 85, *ezin* A24: 53) eta bi aldiz forma trinkoan (*naç* AL: 1152r, *çaucidenean* A16: 86), eta ez dirudi horiekin lotu behar denik.

⁴⁴ *orrinbat*: ‘horreinbat, horrenbeste’; hiru formatan agertzen da halako monoptongazioa testuan zehar: *orrinbat* (A26: 70), *cinbat* (A26: 79), *oninbatenaz* (A23: 33 eta 85); baina badira *oneinbat* (AL: 1152v, A3: 23, B3: 51), *oneinbatenaz* (A24: 9) eta *oneinbatetegaz* (B2: 7, B7: 17) ere.

⁴⁵ *guc*: ‘gu’; lau bider aurkitu dugu *guc* forma Lazarragaren eskuizkribuan: bitan absolutiboa da (AL: 1147r, A26: 72) eta bitan ergatiboa (AL: 1147v, AL: 1154v).

⁴⁶ *gueoncen*: ‘gengozan, geunden’; hona hemen eskuizkribuan aurkitu ditugun *egon* aditzaren lehenaldiko adizki trinkoak: *neongue* (A7: 58; A10: 26), *ceoncen* (A7: 64; A26: 99), *ceoncela* (A7: 67), *gueoncen* (A26: 72), *ezpaceonça* (A27a: 45). Forma jokatugabeak ere batzuetan *-g-* galtzen du: *eongo* (A8: 3; A8: 11; A18: 19; A12: 16; A26: 139); baina *egongo* (A23: 92), *egote-* (*passim*), *egon* (*passim*).

⁴⁷ *çaoz*: ‘egon zaitez(te)’, agintera; *çaoz* eta *çaoça*, bietara erabiltzen du.

	erançungo dau orduan	
	Jaun Cerucoac,	75
	oy au desoen puntuan. ⁴⁸	
	—Acorda çatez	
	oy eta çarriz ⁴⁹ contuan	
<1199v>	cinbat ⁵⁰ joacen	
	ebili ⁵¹ pobre munduan,	80
	goseac ilic,	
	oçac ⁵² bere bay canpuan; ⁵³	
	oy çuetara ⁵⁴	
	joan joacen orduan	
	limosna esque	85
	Jaungoicoaren contuan;	
	çuec oegaz ⁵⁵	
	oy contu guichi ⁵⁶ orduan.	

⁴⁸ *au desoen puntuan*: ‘(kondenatuek Jaun Zerukoari) hau esaten dioten uanean’; *esan* aditzaren NOR-NORI-NORK forma trinkoa da. Cf. *nic desodan gauçaric* (A16: 52).

⁴⁹ *çarriz*: ‘jar zaitz(te)’; *jarri* aditzaren agintera trinkoa da. Testu osoan bi aldiz agertzen da *jarri çatez* (A17: 53, A25: 15) eta beste bi aldiz *çarriz* (A26: 78, A26: 113).

⁵⁰ *cinbat*: ‘zeinbat, zenbat’; ikusi *ceinbat* (B17: 65). Monoportongazioaz cf. 70. bertso-lerroko oharra.

⁵¹ *joacen* / *ebili*: ‘ibili ohi ziren’; *joan* laguntzailea. Orobat 84. lerroko *joan joacen* ‘joan ohi ziren’ eta 92. lerroko *egon doacen moduan* ‘egon ohi diren moduan’.

⁵² *oçac*: ‘hotzak hilik’, hain zuzen.

⁵³ *canpuan*: ‘kanpoan’; eskuizkribuan beti dago *canpu* forma, Landuccirenean eta Gamizenean bezala (eta ez *kanpo*, beste autore guztiek erabiltzen duten bezala, *OEhk* dioenaren arabera). Esanahiari dagokionean, behin bakarrik esan nahi du ‘kanpo’ (vs ‘barru’, A26: 82), eta, ñabardurekin bada ere, bost aldiz dauka Landucciren erabilerara hurbiltzen den ‘landa’ adiera: bitan ‘landa’ (vs ‘hiria’, AL: 1145v eta B17: 67), beste bitan ‘landa zabala’ (vs ‘leku txikia, leku jakin bat, erreferentziako lekua’, AL: 1152v, AL: 1153v), eta behin ‘zelaia, jokalekua’ (zehazkiago ‘justetako zelaia’ A1: 10).

⁵⁴ *çuetara*: ‘zuengana’, bizidun markarik gabe. Oro har, bizidunekin, Lazarragak *-gan* erabiltzen du leku-postposizioa aitzin; horrek balio du hala izenentzat nola izenordaintzat. Baina eskuizkribuan bi aldiz aurkitu ditugu (salbuespen gisa) izenordaintetan *-gan*-ik gabeko formak: *Çuetara* / *joan joacen orduan* / *limosna esque* / *Jaungoicoaren contuan* (A26: 83-86) eta *Dama galantac, ni ez nax digno, / ez dot merescimenturic, / çuetan miiu ifinteraco* (A10: 5-8).

⁵⁵ *oegaz*: ‘hauekaz, hauekin’; eskuizkribuan lau aldiz aurkitu dugu *-egaz* sozietibo plurala: *çuegaz* (A10: 27), *oegaz* (A26: 87), *oriegaz* (B7: 33) eta *guiçonegaz* (B18: 128); eta bitan *-ogaz* sozietibo plurala: *escuogaz* (A17: 64) eta *damaogaz* (B2: 10). Plurala da orobat *baçugaz*: *urregorriczo letra baçugaz* / *egoan escreviduric* (A1: 11-12), *Egun batean leucala / beste baçugaz cabildu, / aen artera içan ninçan / exil-exilic coladu* (B14: 45-48), *baçugaz consultaduric* (B23: 22). Horien ondoan, bada *-ocaz/-ocaç* ere: *delicaduocaz* (AL: 1138r), *berbaocaç* (AL: 1151v), *beguiocaz* (AL: 1152v), *biciocaz* (AL: 1154v); eta *-equin*: *oequin* (A11: 2), *matalotequin* (B30: 69).

Orain <i>çaoça</i> ⁵⁷	
gumuta <i>deçun</i> ⁵⁸ lecuan,	90
çuelacoac	
egon doacen moduan.	
Utra ⁵⁹ gaxtoto ⁶⁰	
bici cinean ⁶¹ munduan,	
ataidea ⁶²	95
ez ceucala ⁶³ contuan,	
ene gauçaric	
ez ceucala buruan,	
beti ceoncen ⁶⁴	
Satanasequin jocuan,	100

⁵⁶ *guichi*: Eskuizkribuan soilik bi lekutan aukitu dugu *gixi* forma (AL: 1151v eta A26: 88), eta 17 aldiz *gutxi*.

⁵⁷ *çaoça*: ‘egon zaitez(te)’, agintera; *çaoz* eta *çaoça*, bietara erabiltzen du.

⁵⁸ *gumuta deçun*: ‘ezagun duzu(e)n, dakizu(e)n’; *gumuta(tu)* forma ezezaguna zen orain arte (cf. *OEH*, s.v. *gomutatu*: “pensar en, considerar”), baina zurrar da, bi lekutan agertzen baita eskuizkribuan: *gumutatu ez lequion* (A25: 37) eta *gumuta deçun* (A26: 90). Nolanahi ere, aditz honen lehen agerraldia dugu.

deçun adizkiari dagokionean, *de-* moldeko **edun* aditzaren formak ez dira asko eskuizkribuan (eta gehienak Estibaliz Sasiolakoaren poeman agertzen dira): *det* (A5: 26, B30: 12, B30: 14, B30: 20, B30: 45, B30: 60), *dedan* (B30: 82), *badeçu* (A16: 70, A28: 168), *deçun* (A26: 90). Gutxi dira, orobat, *du-* eta *deu-* moldeetakoak.

⁵⁹ *Utra*: ‘oso’; gutxienez Kapanagari eta Oihenarten atsotitzei esker ezagutzen genuen (cf. *OEH*, s.v.).

⁶⁰ *gaxtoto*: ‘txarto, gaizki’; cf. Lcc “mal, o malamente, *gaystotoro*”, “malestar, *gaystoto eguon*”, “maldezir, *gaystoto essan*”.

⁶¹ *cinean*: Mendebaldeko testu zaharretan, deklinabide mugatuan bezala, *a + a > -ea* disimilazioa gertatzen da adizki jokatueta ere, *-an / -ala* atzizkiak gehitzean: *doa + -an > doean* (RS), *daroa + -an > daroanean* (VJ) (cf. *FHV* 115). Hona Lazarragaren eskuizkribuan bildu ditugun adibideak: *joean* (AL: 1138r), *cirean* (AL: 1142v, AL: 1144r, AL: 1146v, AL: 1152r, AL: 1153v, A11: 13, A11: 17, A26: 120, A28: 100), *direan* (AL: 1147v, AL: 1152r, A1: 15, B17: 62), *çarean* (AL: 1152v, A12: 16, A17: 111, B18: 31, B18: 44), *guinean* (A7: 8, B18: 86), *cinean* (A26: 94, A26: 156), *nerocean* (B18: 14), *cireala* (AL: 1145r), *joeala* (AL: 1147r), *çareala* (AL: 1151r), *direala* (AL: 1152r), *neroeala* (B18: 16). Ohar gaitezen Landuccik ez duela aldaketa horren arrastorik aditzean (“antecedente, *aurrera doana*”).

⁶² *ataidea*: ‘hurkoa’ esan nahi duela dirudi (agian **ate-aide*, hots, ‘teilapekoa, auzokoa’), baina hapaxa da, ez baitugu aurkitu beste lekukotasunik.

⁶³ *ceucala*: ‘zenuka(te)la’; halako hiru adizki dira elkarrengandik hurbil: *ceucala* ‘zenukala’ (A26: 96, 98) eta *ceucan* ‘zenukan’ (A26: 106). Eskuizkribuan aditz bat baino gehiago dira *cee-* < *cene-*. Cf. *baceequi* (AL: 1151v), *ezpaceeguit* (A7: 99), *ceeguidan* (A26: 59) eta, bilakabidea aurrerago eramanda (*ce-* < *cee-* < *cene-*), *cebela* ‘zenuela’ (AL: 1151v), *ceben* ‘zenuen’ (AL: 1153r), *ceguian* ‘zenegian, zenezan’ (AL: 1153v), *ceucala* ‘zenukala’ (A26: 96, 98) eta *ceucan* ‘zenukan’ (A26: 106).

⁶⁴ *ceoncen*: ‘zeunde(te)n’.

pensamentuoc	
ifini baga ceruan,	
traspasaduric ⁶⁵	
oy ene mandament[u]ac;	
oy debocio	105
guchi ceucan tenpluan,	
sacerdoteac	
meça esate orduan, ⁶⁶	
ez gueiago ⁶⁷	
predicaeta orduan.	110
Oy çuen gachoc	
utra dacust nic claruan:	
çoaz da ⁶⁸ çarriz ⁶⁹	
infernuaren çoruan,	
finic içango	115
ez daben asientuan.— ⁷⁰	
Ernegaduco ⁷¹	
dave gaxtoac orduan	
engendradu ta	
jaio cirean puntuaz;	120
eguingo dave	
oyta onela llantuac:	
—Ernegacen dot	

⁶⁵ *traspasaduric*: ‘hautsirik’; ikusi gorago 46. lerroko oharra.

⁶⁶ *esate orduan*: Hemen bakarrik aurkitu dugu *orduan* aditz-izenarekin: *esate orduan* (A26: 108) eta *predicaeta orduan* (A26: 110); beste guztietan aditz jokatuarekin agertzen da.

⁶⁷ *ez gueiago*: ‘eta are’, edo besterik gabe ‘ez gehiago’; kasu honetan ez da ‘ez eta ere’, lehenengo elementua ez delako ezezkoa, *guchi* baino.

⁶⁸ *da*: ‘eta’.

⁶⁹ *çarriz*: ‘jar zaitz(te)’; ikusi gorago 78. lerroko oharra.

⁷⁰ *asientuan*: ‘egonaldian, egoeran’.

⁷¹ *Ernegaduco*: ‘arbuatuko’; osagarriari dagokionean, behin sozietibo garbia erabili du (*çugaz* A26: 134) eta bitan *-az* bukaera (*puntuaz* A26: 120 eta *juduaz* A26: 124); *-az* amaiera dutenen kasuan, ezin da ziur baieztatu instrumentala den ala sozietiboa *-agaz* > *-az* kontrakzioarekin. Cf. *OEH*, s.v. *ernegatu*: “Renegar, abjurar, apostatar. v. **arnegatu**. *Ea* [...] *errenegadu dabenç Iaungoikoaz*. Cap 92. [...] *Ernegetan dot Jesu-Kristo eta Maria Santisimiagaz*. Astar II 35”.

oy confesore juduaz, cerren ninduan	125
oy asolbidu orduan, oy eguin baga penitencia munduan.— Oy confesore condenaduac orduan	130
erançungo dau oy au dançuan puntuan: ⁷² —Ernegacen dot çugaz, madaricatua, cerren ninduçun	135
çuc engañadu tenpluan, "On içango nax" esan ceustan ⁷³ orduan.— Eongo dira onela condenaduac	140
secularecoz ⁷⁴ finic ez daben lecuán. Oy onac, barriz, beti contentamentuan, cerren deuste ⁷⁵	145
Jaunac esango orduan: —Oy çatoz, çatoz, <1200r> neuronen escojiduac. ⁷⁶	

⁷² *dançuan puntuan*: ‘entzungo duen unean, entzun dezan unean’.

⁷³ *esan ceustan*: ‘esan zenidan’; ikusi gorago 59. lerroko oharra.

⁷⁴ *secularecoz*: ‘sekulakotz, betirako’; cf. *OEH, SEKULAREAN*, s.v. *sekula*: “(En oraciones afirmativas). “En larguísimo tiempo, eternamente” A. Gurekin bearko dezu / beti sekularean. GavS 24”.

⁷⁵ *deuste*: ‘die’.

⁷⁶ *neuronen escojiduac*: Genitibodun izenordain honek bi interpretazio izan ditzake. Alde batetik, jabetasuna adieraz dezake, nolabait afektibotasuna edo hurbiltasuna markatzeko (‘nire escojiduak, nire hautatu maiteak’). Beste aldetik, egile edo agente gisa uler daiteke, *neuronen escojiduac* egitura pasibo jokatugabetzat harturik (‘nik escojiduak, nik hautatuak’). Egitura pasiboko agentea genitiboan markatzea arrunta zen gaztelera zaharlean, eta erabilera horren bi adibide aurkitzen ditugu euskara

Jasarri ⁷⁷ çatez	
Padarisuco ⁷⁸ reñuan,	150
ceña dagoan	
çuençat asinadua, ⁷⁹	
oy cerren nauçun	
beti eugui contuan;	
oy ta munduan	155
bici cinean orduan	
cunplidu doçu	
oy ondo mandamentuac.	
Goça naçaçu	
neure Aytaren tronuan.	160
Oyta goacen,	
ene bedecatuac.— ⁸⁰	
Joango dira	
onac nor bere contuan;	
jarrico dira	165
angueruaquin ceruan.	

Fin

arkaikoan: *Voto eguitēdot [...] goardaetaco erreguela tercera Sāt Frāciscuarē ordeacoa penitenciacoa ayta sanctu Nicolao laugarrenarē emona eta otorgadua eta ayta sātu sist laugarrenarē aprobadua ta cōfirmadua* (San Frantz. l. 1-6); *Gassoto yrabacia yrachoen da yracia* (RS 301) “Lo mal ganado es de la fantasma exprimido”. Lazarragaren poema honetan berean egitura mota honen beste adibide bat aurkitzen da: *ene bedecatuac* (A 26: 162).

⁷⁷ *Jasarri*: ‘jesarri, eseri’; *jasarri* aditzaren esanahiari dagokionean, badirudi hala ‘eseri’ (A17: 99, A26: 149, B14: 49) nola ‘jarri’ (A10: 7, B5: 13, B17: 63) esan nahi duela eskuizkribuan, testuinguruaren arabera.

⁷⁸ *Padarisuco*: ‘Paradisuko’; cf. *paradisu* (B30: 93). *OEH*ren arabera (s.v. *paradiso*), ez dago metatesi honen beste lekukotasunik.

⁷⁹ *çuençat asinadua*: ‘zuei egokitua, esleitua’.

⁸⁰ *ene bedecatuac*: ‘nire bedeinkatu maiteak’ edo ‘nik bedeinkatuak’; genitibodun egiturari buruz, ikusi A26: 148 lerroko oharra.

bedecatuac formari dagokionean, *-n-* gabeko aldaerak lekukotasun ugari ditu euskara zaharrean.

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

1-6 Hasierako sei lerroak gorago ere jarrita daude, beste *dispositio* batean: *Oy giçon [sic] batec Erregue baleu enojadu / enojadu ta / asco maneraz afrontadu / ytaunquetan dot oy leyquean acertadu.* **7** atrevimentuz] ondoren *oy ba* (hurrengo lerroaren hasiera), tatxatuta. **9** neyque] ondoren *a leguiala* (hurrengo lerroaren hasiera), tatxatuta. **34** jaunorrec] *n* gainean lakioa dago, *ñ* adierazteko erabili ohi duen diakritikoaren antzekoa. **39** dogunau] ondoren hitz bat (ziurrenik *arren*, hots, hurrengo lerroaren hasierakoa), tatxatuta. **45** oy] zutabearen ezkerretara dago; beranduago idatzi da, bertso-lerro bukaerako *-ac/-oc* ezabatuta gero. || mandamentu] bukaeran *-ac* edo *-oc*, ezabaturik. **46** traspasadu] lehenik berriz *quebrantadu* jarri zuen, eta, hori tatxatu ondoren, eskuinetara (beste zutabearen sartuta) zuzendu du. **55** Ezindan] esk. *ez yndan*. Aurrean *emun ez ceustan*, tatxatuta. || jaaten] esk. *jaate*. **64** nenducaçun] *-i-* idatzi du lehenago, orain *-e-* dagoen lekuan (*ninducaçun*). **78** oy] aurrean zerbait, tatxatuta. **104** mandamentuac] esk. *mandamentac*. **105** oy] *o-* ezkerretara irtena eta *-y* zirriborro baten gainean. **124** oy] ezkerretara irtena, erantsita bezala. **139** Eongo dira] *oyta onela* tatxatu ondoren idatzi du. **142** ez] *-z* behintzat geroago txertaturik dago. **148** neuronen] aurreko lerroan zerbait (*oita?*) idazten hasi da baina ez du amaitu eta tatxatu du.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A26 – *Tratado de lo que berdaderamente acontecerá antes y el día del temeroso juicio*” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

A27

Mari Lopezco ederreza...

Eskuizkribuko esku nagusia ez den batek aldaketa handiak sartu ditu testuan. Horregatik, kasu honetan, bi bertsio ematea erabaki dugu: lehenengo eskuarena (A27a) eta bigarren eskuak proposaturiko aldaketak (letrakera etzanez eman ditugunak) integraturik sortzen den bertsioa (A27b). Bigarren esku horrek bi eratara jokatu du: leku batzuetan, testuaren zuzenketak proposatu ditu, lehenengo eskuaren testua tatxatuaz; beste batzuetan, ez du lehenengo testua tatxatu, eta lerroarteetan proposatu ditu aldaerak, aukeran emanak balira bezala. Edozein kasutan ere, lehenengo bertsioan argiegi ez ziren pasarteak argitzeko dira aldaketa gehienak, Mari Lopezco esamesak zabaltzen ibili dela salatzen:

- *ederreza* > *atrebidea* (ez ‘ausarta’, baizik eta ‘errespetu gabea’)
- *arren çaoça exilic* > *ez esan secular gaycic*
- *Oy aserratu deraustaçu, / ceurorrec ala guraric* > *Berbaric asco esan ey duçu, / ene ausencian eguinic*
- *an ez doçuna quilçaric* > *an ez doçuna freuric*
- *ene laztana* > *gach esalea*
- *Oyñ-escuetan muñ eguiçu* > *Berba dollorroc gorde eguiçu*

Mari Lopezco Luzuriagan jaio eta Langarikan bizi den neska gaztea da (Luzuriaga eta Langarika biak dira Aguraingo eskualdean, zortzi kilometroko tartean); idazlearen osabaren etxean bizi da (neskame, seguruenik, testuan ezer ez dioen arren), baina askatasun gehiegi ematen diotela iruditzen zaio idazleari, eta horregatik aritu ahal izan dela esamesak zabaltzen (lehenengo bertsioaren arabera, mehatxu gisa esaten dio bere aurka gaizki esaten segitzen badu berak ere baduela zer esanik). Poemaren gai nagusia esamesen aurrean idazleak eman nahi duen erantzuna da, hortaz, baina bada bigarren gai bat ere, horren mende: idazlea mindurik dago, eta beste irain batekin erantzun nahi du esamesen aurka, Mari Lopez neska itsusia (*ederreza*) dela nabarmenduz (Peru Errotxen seme ezkongaiaren kontua ere hari horri eutsita ulertu behar dela uste dugu, seguruenik ez baitziren eskualdeko mutilik ederrenak izango).

Itxura guztien arabera benetako gertakarietan oinarritua da poema hau, eta, horrela bada, berebiziko garrantzia dute 39-40. bertso-lerroek (*Juramentu eguiten jagot / obian daçan amari*), izan ere hobian datzan ama Joan Perez Lazarragakoaren ama baldin bada, datu horrek ezartzen baitu poema honen eta ziur aski eskuizkribuaren *post quem* data, 1602koa hain zuzen, ziur baitakigu urte horretan oraindik bizirik zela Elena Saez Erdoñakoa, poetaren ama.

Dena den, gogoratu behar da esamesen gaia ez dela ezohikoa XVI-XVII. mendeko literatura-lanetan; Cervantesen *El coloquio de los perros* nobelan, adibidez, horren inguruko eztabaida azaltzen da (ikusi Illades 2007).

A27a

<1201r> Mari Lopezco¹ ederreza,²
 arren çaoça³ exilic,
 oy eta⁴ baldin gura badoçu
 ez difinçuen⁵ tacharic.
 Oy aserratu deraustaçu,⁶ 5
 ceurorrec ala guraric;
 badanic bere,⁷ irabacico

¹ *Mari Lopezco*: Pertsona-izen berezien egiturari dagokionean, ikusi bi hauek: *Mari Lopezco* (A27: 1) eta *Joan Lopez jauna Çuaçuco* (A12: 9).

² *ederreza*: ‘batere edertasunik gabea, eder ez dena’ esan nahi du, dirudienez, hapax honek.

³ *çaoça*: ‘egon zaitez’, agintera; *çaoz* eta *çaoça*, bietara erabiltzen du eskuizkribuan. Aipagarria da beste tinta batez eginiko zuzenketa: *çaoça* > *çaoçque*, beste *zaozke* bakar bat baitago eskuizkribuan, Aguraingo erreketan (A28: 23), hemen bezalaxe -q gangardunez adierazia.

Aginterazko adizkia -ke atzizkiarekin osatzean, aginduaren betetzea geroan kokatzen da, solas unetik kanpo. Geroaldiko agintera oso ohikoa da *Refranes y Sentencias* bizkaierazko atsotitzen bilduman (*çe eyquec maurtuti hoeaneâ, eder eztanic calean RS 36, Gach çe erexqueoc yñori, ta emac vereâ edoceyni RS 312*), eta aztergai dugun Lazarragaren testuan: *ce eucaiqueçu* (A27a: 24), *sinis eçaqueçu ene eguia* (B11: 13-14), *Jentil onbrea, ona çatozque, / gura banoçu gozadu* (B14: 11-12). Bizkitartean, ez dirudi soilik mendebaldeko euskararen ezaugarria izan denik, gipuzkera eta lapurtera zaharrean (Etxeberri Ziburukoa eta Etxeberri Sarakoa) ere biltzen baitira gisa horretako formak.

⁴ *oy eta*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka hemengo *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

⁵ *ez difinçuen*: ‘ipin ez diezazuten’; *ifini* aditzaren NOR-NORI-NORK subjuntibo trinkoa. Halako hamaika aurkitu ditugu Lazarragaren eskuizkribuan: *efinçu* (A16: 59), *jafindaçu* (A17: 44, B18: 34), *ce nafinçu* (A17: 60), *dafinquet* (A24: 27), *ez difinçuen* (A27: 4), *badafinçu* (A27: 41), *ifinçu* (A28: 172), *dafinela* (A28: 175), *nafinçu* (B3: 70), *nafinela* (B4: 4), *ce efinçu* (B7: 13).

⁶ *aserratu deraustaçu*: ‘haserrarazi nauzu’; **eradutsi* aditza balio faktitiboarekin. **Eradutsi* aditza lau aldiz agertzen da Lazarragaren testuan, beti laguntzaile gisa. Horietatik bitan (A24: 11 eta B22: 71) aplikatibotasuna adierazteko erabiltzen da, hots, laguntzaile hirupertsonal arrunta da (*eutsi*, **eradun*, *-i- ren parekoa). Beste bitan (AL: 1145v eta A27: 5) faktitibotasunaren adierazteko erabiltzen da; gisa horretako faktitiboazko formak ezezagunak ziren Lazarragaren testua agertu arte, baina iduri luke erabilera zabala zutela Arabako euskara zaharrean, Lazarragak indikatibotik kanpo ere faktitibotasuna laguntzailean markatzen baitu, *egin*-en ordez *eragin* erabiliz (*galdu lerait* A24: 157).

⁷ *badanic bere*: ‘hala ere’; *badanic bere* OEHN ez dago jasota, baina cf. *badarik* ‘hala ere’: funtsean Iparraldean lekukotzen bada ere, badago GN-zko adibiderik (1609ko poesietako batean, zehazki), eta

ez doçu gona barriric. ⁸	
Oyta obato esango even	
egon bacina exilic;	10
oy bada bere, berva gureac	
ez diçu emun lecuric. ⁹	
Luçuriagan jaio cinean,	
Langarican ¹⁰ çaoz ¹¹ calteric; ¹²	
oy guchiago esateraco	15
nic ez dot pacenciaric. ¹³	
Berberic asco erraz dasaquet, ¹⁴	
çuc ala meresciduric;	
ceure aoan doçu aguiri	
an ¹⁵ ez doçuna ¹⁶ quilçaric. ¹⁷	20
Oy çu ederra içan ez arren,	

Otxoa Arinek ere erabiltzen du. Lazarragaren eskuizkribuan zazpi aldiz aurkitu dugu: A6: 43, A10: 61, A24: 51, A26: 13, A27a: 7, B5: 27 eta B14: 51.

⁸ *irabacico* / *ez doçu gona barriric*: ‘ez duzu berreskuratuko izen ona’ esan nahi du, gona moztea zelako izen txarreko emakumeari ezartzen zitzaion zigorra; cf. *DAut*, s.v. *falda*: “Cortar la *falda*. Especie de castigo que se da a las mugeres perdidas para avergonzarlas”. Irakurketa horren indargarri da lerroartean erantsiriko aldaketa: *irabaci ez doçu agaz honreric* (A27b: 7-8).

⁹ *ez diçu emun lecuric*: ‘ez dizu eman hartarako (gaizki esaka ibiltzeko) arrazoirik’; eskuizkribuan bost lekutan dago antzeko egitura: *ez dit emayten lecuric* (A10: 12, A10: 62), *eztit emaiten / iguitaiac lecuric* (A23: 87-88), *ez diçu emun lecuric* (A27a: 12), *eztit emayten lecuric* (A28: 30). cf. *OEHn LEKU(A) EMAN*, s.v. *leku*: “Dar lugar, consentir, dar consentimiento; dar ocasión, dar tiempo”.

¹⁰ *Langarican*: Beherago (A27a: 45) ikusiko denaren arabera, Maria Lopezko Joan Perez Lazarragakoaren osabaren etxean dago, neskame seguruenik. Luzuriaga gaur Donemiliagako udalerriko herria da; Langarika izeneko herria (Iruraiz-Gaunako udalerrria) zortzi kilometrotara dago, oinez; baina baliteke *Langarika* hemen ez izatea herria, Arriolako langarikatarren jauregia baino, hala deitzen baitzaio Gonzalez Langarikakoan etxeari, edo are Langarika herriko Langarika jauregia, hori ere Gonzalez Langarikakoena baitzen. Luzuriaga herria eta Langarika jauregia bereiztearen alde izan liteke batean *jaio cinean* eta bestean *çaoz* (eta ez *bizi zara*) aditzak bereiztea.

¹¹ *çaoz*: ‘zagoz, zaude’.

¹² *calteric*: ‘denon kaltetan, zoritxarrez’; bi aldiz dago eskuizkribuan (A27: 14 eta A28: 56). Ez dugu aurkitu beste lekukotasunik, baina badirudi *damurik* esamoldearen antzekoa bide dela.

¹³ *oy guchiago esateraco* / *nic ez dot pacenciaric*: Eskuizkribuan bada honen antzeko beste esaldi bat: *oy gueiago çufrietaco / eztot nic pacenciaric* (A23: 11-12). *pacenciaric* hitzari dagokionean, euskaraz beti *pacencia*- (A23: 12, A27: 16 eta B10: 5) agertzen da eskuizkribuan; erdaraz, ordea, *paciencia* (A18: 40).

¹⁴ *erraz dasaquet*: ‘erraz esan dezaket’; *esan* aditzaren ahalera trinkoa.

¹⁵ *an*: Ahoan, hain zuzen.

¹⁶ *doçuna*: *-na* konpletiboa da.

¹⁷ *quilçaric*: ‘giltzarik’; cf. Lcc “*llaue, quilçea*”.

nic ez daucat bearric;¹⁸
 oy onegaiti, ene laztana,¹⁹
 ce eucaiqueçu²⁰ penaric.
 Cerren çu balça²¹ ičanagaiti, 25
 asco da dama galantic;²²
 <1201v> oy Langarican egonagayti
 ez artu soberviaric.
 Ezcondu gura baldin badoçu,
 asco dauquezu²³ senarric. 30
 Peru Errochec²⁴ asco dauco
 eSean seme galantic;
 areanche bat²⁵ oy al badoçu,

¹⁸ *bearric*: ‘errurik’; ikusi baita A16: 10. Cf. *OEH*, s.v. *bear*: “‘Culpa, *bearra*’, ‘culpar, *bearr egotzi*’ Lcc. *Odol bearbagea, agirtuko da egia eurea*. “Sangre sin ser necesaria [traducción incorrecta por ‘sin culpa’] descubrir se ha la tu verdad”. *RS* 208. *Ez dauko Peru Garziak bearrik / Ain gatx andia apukadua gatik*. “No tuvo culpa”. *TAV* 3.1.5, 17s. *Gu nagitzen bagera, gurea da bearra edo kulpa*. *Mg CC* 189 (*CO* 284 *geuria izango da erruba*)”.

¹⁹ *ene laztana*: Hemen zentzu ironikoan erabilia dago, jakina.

²⁰ *ce eucaiqueçu*: ‘ez ezazu eduki (geroan)’; *eduki* aditzaren geroaldiko aginterazko forma trinkoa. Geroaldiko aginterari buruz, ikusi A27: 2 lerroko oharra. Bestalde, aditz erroaren forma aipagarria da, nahiz eta ez den bakarra, testuan *eucaiqueçu* (A27: 24, A28: 155), *eucaiteco* (A28: 119) eta *baneucaique* (B22: 15) biltzen baitira. Ohar paleografikoari jarraikiz, guztiz azpimarragarria iruditzen zaigu bigarren eskuak aditz formaren *i* bokala tatxatu izana.

²¹ *balça*: ‘beltzarana’; edertasun-ereduaren kontrakoa zen beltzarana izatea, eta, hortaz, ‘itsusia’ esatea bezala da hemen.

²² *asco da dama galantic*: ‘dama galant asko da(go)’.

²³ *dauquezu*: ‘izango dituzu’; **edun* aditzaren geroaldi trinkoa (eskuizkribuko bakarra dateke).

²⁴ *Peru Errochec*: Peru Errotx benetako pertsonaia ezaguna izan bide zen, baina ez daukagu haren inguruko beste informaziorik. *Peru* ponte-izena badago eskuizkribuko beste leku batean ere (B29: 81), eta ezaguna da bestela ere; *Errotx* goitizena dela dirudi, baina ez dugu aurkitu beste lekukotasunik. Hiztegi arruntean ‘amildegia’ esan nahi duenez, pentsatu dugu toponimoren batekin erlazionaturik izan litekeela (Arakilen, besteak beste, bada *Errotz* izeneko kontzejua, seguruenik beste etimologia batekoa bada ere).

²⁵ *areanche bat*: ‘handik bat hain zuzen, haietatik bat hain zuzen’; Lazarragaren eskuizkribuan, *-txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan; *-xe* atzizkiak, berriz, hiru balio hartzen ditu: **1**) Txikigarria (*-xe* = *-txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59). **2**) Izenondo eta aditzondoan intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3**) Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben* / *arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Kasu batean (*urteje* A14: 6), ez dakigu zehazki zein den balioa.

bila ce çatez²⁶ besteric;
 uste badoçu iñon ez dala 35
 a ta çu laco²⁷ beste bi,
 ipirdietan²⁸ deyqueoçu
 erraz muñ²⁹ bioc alcarri.
 Juramentu eguiten jagot³⁰
 obian daçan amari,³¹ 40
 nigan miiric³² badafinçu,³³
 ez egoteco exilic,
 cerren çu eder içanagayti,
 ez dot bapere bildurric.³⁴

²⁶ *bila ce çatez*: ‘ez ezazu bila’; Lazarragaren testuan *bilatu* aditza iragangaitza da, agertzen den hiru lekuetan: *beste amore bilatuco nax* (A4: 11), *Pensamentuac leucaela / dolorez manteniduric, / remedioa bila citecen, / eurençat gora costaric* (A11: 31-34), *bila ce çatez besteric* (A27: 34).

²⁷ *çu laco*: Lazarragak absolutiboarekin erabiltzen du gehienetan *laco* konparatzailea, pertsona-izenordainaren ondotik (*çu laco, ni laco...*); baina badira bi agerraldi genitiboarekin ere: *çure laco* (A16: 37oh), *çure lacooc* (B5: 19).

²⁸ *ipirdietan*: ‘ipurdietan’; forma ezaguna zen Landuccik (“rabo por culo, *ypirdia*”) eta *RS*-k (*Arrien ganean jarri dina ipirdian atera dai mina, RS 385*) ere erabili dutelako.

²⁹ *deyqueoçu / erraz muñ*: ‘erraz muin eman ahal(ko) diozue’; *-in- erro zaharreko NOR-NORI-NORK geroaldi/ahalerako adizkia.

muñ hitzari dagokionean, eskuizkribuan bi bider dago, bietan poema berean, behin sudurkari sabaikaria markatuta (*muñ* A27a: 38) eta behin sabaikaritasuna markatu gabe (*mun* A27a: 51). Ikusi A27a: 51 lerroko oharra.

³⁰ *eguiten jagot*: ‘egiten diot’.

³¹ *obian daçan amari*: Hobian datzan ama Joan Perez Lazarragakoaren ama baldin bada, 1602koa da poema honen (eta ziur aski eskuizkribuaren) *post quem* data, ziur baitakigu urte horretan bizirik zela Elena Saez Erdoñakoa, poetaren ama. Izan ere, 1602ko “AHPA.Protocolos Notariales, 2486, ff. 85-86” dokumentuan oraindik bizirik agertzen da, Gervasio Di Cesare jaunak jakinarazi digunez.

³² *miiric*: Birritan bakarrik aurkitu dugu hitza eskuizkribuan eta bietan bokal bikoitzarekin dago: *miiau* (A10: 7), *miiric* (A27: 41). Landuccirenean bokal bikoitzik gabe dago: “lengua, *mia*”. Cf. *OEH*, s.v. *mih*: “De uso general en la tradición septentrional. Al Sur apenas se documenta en autores guipuzcoanos (hay *mi* en los refranes de Isasti (*mingañ* en C), en Cardaberaz (*Eg* III 370) y Ubillos; *mi(h)i* en Moguel (CC), Aguirre de Asteasu, Orixe y N. Etxaniz (LBB 188), y *mihin* en Aresti (*Tobera* 287)). Es más frecuente entre los vizcaínos, cuya forma es *mi(i)n* desde el s. XVII. En los refranes recogidos por Garibay y en *RS* las formas documentadas son sin -n, pero seguramente con nasalización de la vocal. Para el dialecto alto-navarro hay *mi* en Beriayn, Lizarraga de Elcano, en un texto de Larrasoaña del s. XVIII (*ETZ* 58) y en Zubiri (en éste junto a *mih*), y *mi(h)i* en Mendiburu y en un texto baztanés del s. XVIII (*BOEans* 799). En *DFrec* hay 13 ejs. de *mih* y 1 de *miin*”.

³³ *nigan miiric badafinçu*: ‘nigan mihirik ipintzen baduzu, nitaz gaizki esaka aritzen bazara’; cf. *DAut*, s.v. *lengua*: “Poner *lengua* en alguno. Significa murmurar y hablar mal de él”. Ikusi baita *çuetan miiau ifinteraco* (A10: 7). Ohar bedi adibide batean bizidunaren marka erantsi diola izenordainari eta bestean ez. *Ifini* aditzaren forma trinkoei dagokienean, ikusi A27: 4 lerroko oharra.

Osaba³⁵ jaunaz³⁶ ezpaceonça,³⁷ 45
 jaquin eguiçu niganic,
 alogoroac³⁸ oy neucala
 çureçat ondo gorderic;
 oy aren serbiçaria³⁹ nax ta
 ez dot esango besteric. 50
 Oyñ-escuetan muñ⁴⁰ eguiçoçu,
 ez niri barriz burlaric.⁴¹

Fin

³⁴ *cerren çu eder içanagayti, / ez dot bapere bildurric*: Itxura batean, kontraesanean izan liteke bertso-lerro hau aurrekoarekin, aurrekoaren arabera pentsatzen baikenuen Mari Lopezko itsusia dela; horrela pentsatu du lerroarteko aldaketa egin duenak, *eder* > *eçai*a aldatu baitu. *Eder* irakurketa mantenduz gero, honela ulertu behar dela uste dugu: ‘zuk zeuk eder zarella esan arren, nik ez dut zure beldurrik, ondo baitakit ez zarella ederra’.

³⁵ *Osaba*: Ziur aski, Lazarragaren emazte Catalina Gonzalez Langarikakoaren osabaren bat bide da, horren aitonenak (eta gero aitarenak) baitziren hala Arriolako Langarika jauregia nola Langarikako Langarika jauregia; baina ez dakigu zehazki nor izan litekeen.

³⁶ *jaunaz*: ‘jaunagaz’; hemen *-az* bukaerak soziatioaren balioa du.

³⁷ *ezpaceonça*: ‘egongo ez bazina’.

³⁸ *aloroac*: ‘ordaina’, hain zuzen Mari Lopezkoren esamesen aurkako ordaina. Ez dugu aurkitu forma honen beste lekukotasunik, baina euskarazko *alopera* (euskara zaharrean ikusi Kapanaga: “*Bear egin deutsaneen alogera, edo salarioa kriaduena*. Cap 109”, *apud OEH*, s.v.) eta gaztelaniazko *aloguero*-ekin (cf. *DAut*, s.v.: “Lo mismo que arrendamiento o alquiler”) erlazionaturik izan behar du.

³⁹ *serbiçaria*: ‘zerbitzari zintzoa, esanekoa’; hain zuzen gaztelaniazko *servidor*, eta ez ‘morroia’, gaztelaniazko *serviente*.

⁴⁰ *muñ*: Eskuizkribuan, *muin* ‘musu’ hitzean, behin markatu da sabaikaritasuna (*muñ* ‘musu’ A27: 38) eta behin ez (*mun* ‘musu’ A27a: 51); aipatu behar da badela *muyña* ‘funtsa, aberastasuna’ (B33: 2) ere, sabaikaritasuna markaturik; *gain(e)*- hitzari dagokionean, eskuizkribuan lau aldiz agertzen da <ñ> sabaikaria markaturik (*gañe*- A4: 18, A17: 82, A24: 31, B18: 5) eta hiru bider sabaikaritasuna markatu gabe (*gane*- AL: 1141v, A11: 7, A28: 44). Uste dugu testuan *gane*- > *gañe*- eta *mun* > *muñ* aldatzea dela egokiena, jakinik eskuizkribu honetan bestelakoetan ere markatu gabe direla kontsonante sudurkari sabaikari batzuk, eta kontuan izanik Landuccirenean ere —Mitxelenak ohartarazi zuen moduan— sistematikoki *-ain* eta *-uin* bukaerak *-ayn* / *-añ* eta *-uyn* / *-uñ* idazten direla (cf. Lcc “*ençima, gaynean*”, “*neruio, raiz, çayna*”, “*nuera muger; yerno, errayna*”, “*nauaja, labayña*”, “*cola de animal, vuztayña*”, eta “*beso, muyn*”, “*besar, muyn eguin*”), eta ez *-an(e)* edo *-un* bizkaieraz bezala.

⁴¹ *ez niri barriz burlaric*: Hemengo 49. eta 52. bertso-lerroen kideak dira beste hauek: *berorren serviçaria nax ta / ez niri barriz burlaric* (A23: 95-96).

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

1 ederreza] gainean *atrebidea*, beste letrakera batez. **2** arren çaoça exilic] lehendabizi, beste letrakera batez, *çaoça* zegoenetik *çaoçque* atera du zuzenketen egileak, *-q* gangarduna jarriaz *-a*-ren gainean; gero, lerroa tatxatu eta gainean *ez esan seculan gaycic* idatzi du. Bestalde, *seculan* tatxatutako zerbaiten gainean idatzi da (agian *ynox*). **3** oy eta] tatxatuta. || gura badoçu] beste letrakera batez *gura ezpadoçu* zuzendu da, *ez* lerro gainean erantsi, eta *-b-* zegoen lekuan *-p-* idatzita. **5** Oy aserratu deraustaçu] gainean *berbaric asco esan ey duçu*, beste letrakera batez. Bestalde, *berbaric* hitzaren aurrean *ceurc*, tatxatuta. **6** ceurorrec ala guraric] gainean *ene ausencian eguinic*, beste letrakera batez. Bestalde, *eguinic* hitzaren aurrean *ixilic*, tatxatuta. **7** badanic bere irabacico] beste tinta batez egindako zuzenketek *baya bardin irabaci* testua sortu dute: *-d-* letraren gainean *-y-* idatzi da, *-nic bere* marra batez tatxatu da eta gainean *bardin* idatzi da, eta *-co* marra batez tatxatu da. **8** gona barriric] *agaz honreric* gainean, beste letrakera batez. **9** Oyta] *cierto* gainean, beste letrakera batez, lehengoa tatxatu ondoren. || esango even] *içango çan* lerroan bertan, lehengo letren gainean, beste letrakera batez. **20** quilçaric] *freuric* gainean, beste letrakera batez. **23** ene laztana] *gach esalea* gainean, beste letrakera batez, lehengoa tatxatu ondoren. **24** eucaiqueçu] tinta beltzagoz egindako goitik beherako marra batek *-i-* tatxatu du. **25** balça] *chipi* gainean, txiki-txikia, beste letrakera batez. **26** dama] *galay* gainean, beste letrakera batez. **29** Ezcondu gura baldin badoçu] *Amoraduoc egon agati* gainean, beste letrakera batez; *agati*-ren aurrean hiru bat letra (*.un* agian), tatxatuta. **30** asco dauquezu] *estao çure* gainean, beste letrakera batez. **39** Juramentu] *oy* aurrean, tatxatuta. || jagot] *deusat* gainean, beste letrakera batez. **40** obian daçan amari] *adiquetan duen guztiori* gainean, beste letrakera batez, eta bi aukerak biribil batean bilduta. **41** badafinçu] *oy* aurrean, tatxatuta. **43** eder] esk. *ederr*. || eder ičanagayti] *eçay ycanagayti* gainean, beste letrakera batez. Bestalde, *ederr* hitzari *-a* erantsi zaio hitz artean, tinta beltzagoz, eta *ederra* bihurtu da. **44** bildurric] *penaric* gainean, beste letrakera batez. **51** muñ] esk. *mun*. || Oyiñ-escuetan muñ eguioçu] *berba dollorroc gorde eguiçu* gainean, beste letrakera batez; marra batek bi aukerak besarkatzen ditu. Hasieran *gordeguiçu* idatzi zen; gero, *-guiçu* tatxatu eta *eguiçu* idatzi da.

A27b

<1201r>

*Canción para cantar por alguna persona que a murmurado*Mari Lopezco *atrebidea*,⁴²*ez esan secular gaycic,*baldin gura *ezpadoçu*⁴³*ez difinçuen tacharic.**Berbaric asco esan ey*⁴⁴ *duçu*,⁴⁵

5

*ene ausencian eguinic;**baya bardin*⁴⁶ *irabaci**ez doçu agaz honreric.**Cierto*⁴⁷ *obato içango çan*

egon bacina exilic;

10

oy bada bere, berva gureac

ez diçu emun lecuric.

Luçuriagan jaio cinean,

Langarican çaoz calteric;

⁴² *atrebidea*: ‘errespetu gabea, lotsagabea’; cf. *Doncellacho atrevidea* (A4: 5). Ik. Urt Gram (apud OEH, s.v. *atrebitu* 2): “Insolent, *inpudenta, insolenta, atrebitua, ahalkegabea*”. Ik. orobat DAut, s.v. *atrevido*: “Se suele tomar por descompuesto, demasiadamente libre y arrojado, falta de respeto, inconsiderado y desatento”.

⁴³ *ezpadoçu*: Agian metrikak eraginda geratu dira bi ezezko (*gura ezpadoçu* eta *ez difinçuen*), baina bakarra balego bezala ulertu behar da esaldia.

⁴⁴ *ey*: ‘ei, omen’; partikula honen lehenengo lekukotasuna *Arrasateko Erreketan* aurkitzen da (*Madalenaan an ei dauça*, TAV 3.1.7, 83), baina XIX. mendera arte oso gutxi lekukotzen da, ziur aski testu motengatik (dotrinak, otoitzak...). Cf. OEH, s.v.: “Documentado sólo en textos vizcaínos. Atestiguado ya en los Cantares de la quema de Mondragón, hasta la segunda mitad del s. XIX los ejemplos son, sin embargo, muy poco frecuentes”. Lazarragarenean bederatzi aldiz aurkitu dugu: A12: 2, A:12: 4, A23: 25, A24: 2oh, A27b: 5, A28: 2, A28: 10, B29: 10, B29: 24.

⁴⁵ *duçu*: *du-* moldeko **edun* aditzaren formak hiru baino ez dira eskuizkribuan: *dut* (AL: 1152r), *duçu* (A27b: 5), *duen* (A27 b: 40). Gutxi dira, orobat, *de-* eta *deu-* moldeetakoak.

⁴⁶ *bardin*: ‘beharbada, seguru aski’; Lazarragaren eskuizkribuan hamaika aldiz aurkitu dugu *bardin*. Horietako batean bakarrik (AL: 1145v) du zalantzarik gabe gaurko ‘berdin’ esanahia, ‘berdintasuna’ adierazten duena; hiru aldiz (AL: 1151r, A25: 8, A27b: 7) ‘dena den, nonbait, beharbada, seguru aski’ adierazten du, gure ustez (cf. OEH, s.v., “de todas maneras, en cualquier caso” eta “probablemente, quizás”); behin (A12: 11) zalantza dugu bi adiera horietako zein ote duen; eta, azkenik, sei bider adierazten du baldintza (AL: 1172r, A24: 5, B17: 82, B18: 93, B18: 98, B23: 101).

⁴⁷ *Cierto*: ‘dudarik gabe, inondik ere’; adiera honetan ondo lekukotzen da Hegoaldeko euskara arkaiko eta zaharrean: Landucci (“ciertamente, *zierto*”), Beriain, Mikoleta, Kapanaga eta Otxoa (ap. OEH, s.v. *zierto* 2).

	oy guchiago esateraco	15
	nic ez dot pacenciaric.	
	Berbaric asco erraz dasaquet,	
	çuc ala meresciduric;	
	ceure aoan doçu aguiri	
	an ez doçuna <i>freuric</i> . ⁴⁸	20
	Oy çu ederra ičan ez arren,	
	nic ez daucat bearric;	
	oy onegaiti, <i>gach esalea</i> ,	
	ce <i>eucaqueçu</i> penaric.	
	Cerren çu <i>chipi</i> ⁴⁹ ičanagaiti,	25
	asco da <i>galay</i> galantic;	
<1201v>	oy Langarican egonagayti	
	ez artu soberviaric.	
	<i>Amoraduoc egonagati</i> ,	
	<i>eztao</i> ⁵⁰ çure senarric.	30
	Peru Errochec asco dauco	
	esean seme galantic;	
	areanche bat oy al badoçu,	
	bila ce çatez besteric.	
	Uste badoçu iñon ez dala	35
	a ta çu laco beste bi,	
	ipirdietan deyqueoçu	
	erraz muñ bioc alcarri.	
	Juramentu eguiten <i>deusat</i>	
	<i>adiquetan duen</i> ⁵¹ guztiorri,	40

⁴⁸ *freuric*: ‘bridarik, aho-uhalik; geldiaraziko zaituenik’; cf. Lcc “freno para caballo, *zaldian freua*”. Astarloak ere <n> gabeko aldaera lekukotzen du (ap. *OEH*, s.v. *frenu*).

⁴⁹ *chipi*: Eskuizkribuan beste behin agertzen da *chipi*: *Ume chipiric* (A24: 69); gainerakoetan, eskuizkribuan *chiquer* agertzen da. Landucciren hiztegian *chipi* eta *chiquir* biak ditugu.

⁵⁰ *eztao*: ‘ez dago’; -g- kontsonantea bokal artean galtzea ondo lekukotuta dago eskuizkribuan, baina bakarra da indikatiboko orainaldiko hirugarren bertsona singularrean.

⁵¹ *adiquetan duen*: ‘aditzen duen, entzuten duen’. *du-* moldeko **edun* aditzaren formak hiru baino ez dira eskuizkribuan: *dut* (AL: 1152r), *duçu* (A27b: 5), *duen* (A27 b: 40). Gutxi dira, orobat, *de-* eta *deu-*moldeetakoak.

nigan miiric badafinçu,
ez egoteco exilic,
cerren çu eçay⁵² içanagayti,
ez dot bapere *penaric*.
Osaba jaunaz ezpaceonça, 45
jaquin eguiçu niganic,
alogoroac oy neucala
çureçat ondo gorderic.
Oy aren serbiçaria nax ta
ez dot esango besteric. 50
Berba dollorroc gorde eguiçu,
ez niri barriz burlaric.

Fin

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

30 eztao] esk. *estao*. 40 guztiorri] esk. *guztiori*. 51 dollorroc] esk. *dolloroc*.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A27 – Mari Lopezco ederreza...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

⁵² *eçay*: ‘itsusi, desitxuratu’; cf. *OEH*, s.v. *ezain*: “(Aplicado a acciones) feo, sucio, deshonesto, vergonzoso; (aplicado a personas) feo, desfigurado”.

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](#) dago

A28

Istoria de la quema de Salvatierra

Eskuizkribuko gainerako euskarazko poemetan ez bezala, kasu honetan izenburu argia eta gardena daukagu eskuizkribuan bertan: “Istoria de la quema de Salvatierra, que fue a primero de agosto del año del nacimiento del Señor 1564. Conpuesta por Laçarraga”. Fortunato Grandes historialariak argitaratu zituen sute horren inguruko datuak (Grandes 1923: 204), eta guk harenetik hartu ditugu. Bi dira bereziki interesgarriak. Lehen a Aguraingo 1527-1568ko akta-liburutik hartua da eta 1564ko abuztuaren 14an Zuhatzuko elizan eginiko bilkurari dagokio:

... que siendo la voluntad de Dios Nuestro Señor, la dicha villa se había quemado al primero día de Agosto toda ella, excepto la iglesia de Santa María y horno de Santa María y la casilla de Pedro Díaz de Santa Cruz...

Bigarrena Aguraingo lekaiame frantziskotarren komentuan dagoen XVII. mendeko kronika batetik (Izengabea: fol. 3) hartua da eta sutearen are deskripzio zehatzagoa dakar:

En el 1º de agosto de 1564, a las diez del día, prendió fuego en una casa junto al Portal de San Juan; y, con el viento recio que corría, se extendió por todas las casas de aquellos barrios, y alcanzó al tejado y campanario de la Iglesia de San Juan, y cayeron las campanas, quedando sólomente las bóvedas y paredes, y fue el fuego extendiéndose más, de manera que para las diez de la noche se quemó toda la villa, excepto la iglesia de Santa María y un horno y una casa que quedaron sin quemarse. En esta ocasión se quemó también todo el convento de las beatas, quedándose solamente la muralla por una parte y un pedazo de pared por la parte de la calle, y las dichas beatas con su hacienda y a su costa reedificaron la iglesia y casa hasta lo que alcanza ahora la puerta regular; todo lo cual se renovó y repasó después, además de los cuartos que se han añadido como se dirá adelante; y mientras se edificaba, algunos años estuvieron algunas de las dichas beatas divididas en Santa Ana de Zubieta y en Mondragón y otros conventos.

Grandesen artikuluan (Grandes 1923: 205-206) aurkitu ditugu poeman (64, 72 eta 81 lerroetan) aipatzen den izurriteari buruzko argibideak ere:

... la peste, anterior a la quema y coetánea de ella [...].

En primer término, no sabemos si la peste de que se trata fue el cólera o la peste bubónica, aunque nos inclinamos a creer que fue esta última, y únicamente hemos

averiguado de un modo oficial que el número de víctimas excedió de 600, cifra verdaderamente fabulosa, que representaba el cuarenta por ciento de la población.

[...] En aquellas difíciles y tristísimas circunstancias, nuestro Concejo se reunía para adoptar sus acuerdos, como antes indicamos, en los pueblos y sitios inmediatos, yendo de uno a otro cuando la peste aparecía en cualquiera de ellos, y de sus determinaciones hemos colegido que los barrios agrícolas de extramuros no fueron pasto de las llamas y sirvieron provisionalmente de albergue a los que como consecuencia del fuego quedaron sin viviendas.

En los pueblos circunvecinos se negaban a admitir en sus domicilios a los que de Salvatierra huían por no tener casa y para librarse del contagio, ante el temor de que llevaran este consigo, y para obligarles a recibirlos tuvo la Justicia de Salvatierra necesidad de acudir al Rey en demanda de una Real Cédula, que consiguió.

Aipagarria da datu horien eta poeman agertzen direnen arteko antzekotasuna.

Lazarragaren poemak hiru zati ditu:

1. Sarrera gisako 1-40 lerroak. Atal berezi bat osatzen dute 27-40 lerroek, narratzailearen presentzia erretoriko nabarmenarekin.
2. Gertaturikoaren kronika, 41-138 lerroetan. Zati honetan, 111-138 lerroek osatzen dute atal berezia, kalteak zehazten baitira hor (1-26 lerroetan aipaturikoei eransteko).
3. Hirugarren zatia (139-180 lerroak) erabat desberdina da: Kristau on bezala bizitzeko deia egiten du, Salbaterran gertaturiko gaitzak aitzakiatzat hartuta, Jainkoak bidaliko duen zigorraren iragarpen balira bezala.

Eskuizkribuko bi poematan (A28 eta B29) erabili du poema honetako eredu metrikoa: bakoitia 5 silabako librea, eta bakoitia 8 silabakoa errima bokalikoarekin; hauen antzekoa da A26 ere, 5+9 egitura silabikoarekin.

<1202r> *Istoria de la quema de Salvatierra, que fue a primero de agosto del año del nascimiento del Señor 1564.*

Conpuesta por Laçarraga.

Salbatierra ¹	
egun ² ey ³ dago tristeric,	
oyta dabela	
eguiten asco negarric,	
cerren jarri da	5
guztia destruiduric.	
Ez da gueratu	
barruan ese galantic;	
cerca ⁴ çabaloc	
jarri ey dira bacarric;	10
oy onezquero ⁵	
ez da mercatu bearric;	
apain ce bedi	
oyta doncella galantic.	
Erraz daoque ⁶	15

¹ *Salbatierra*: Gainerakoetan *Salbaterra*- dakar (A28: 21, 51 eta 161. bertso-lerroetan), baina irakurketa gardena da. Agian zerikusia du bertso-lerroen egiturarekin, bost silabako bertso-lerroa behar baitzuen.

² *egun*: ‘gaur (egun)’; cf. *OEH*, s.v. *2 egun*: “Empleado de forma general por autores septentrionales y alto-navarros; en textos más occidentales se encuentra, por un lado, como término fosilizado en la oración del Padrenuestro, desde Capanaga hasta casi nuestros días; tbn. lo hallamos en unos versos vizcaínos de 1688 y en Barrantia. En textos guipuzcoanos es algo más frecuente: lo emplean Larramendi, Mendiburu (*IArg* I 91), Iturriaga (*Fab* 194) e Iztueta, y ya en el s. XX hay testimonios de bastantes más autores, especialmente desde 1950; Aguirre de Asteasu sólo emplea la expresión *egungo egun*”.

³ *ey*: ‘ei, omen’; *ey* partikulak, hemen eta 10. lerroan, distantzia markatzen du, batez ere denboran, 1564.eko gertakizunez ari den arren, ez baitakigu zehazki noiz idatziriko poema den. Lekukotua zegoen *Arrasateko Erreketan* ere: *Madalenaan an ei dauça* (*TAV* 3.1.7, 83); baina XIX. mendera arte oso gutxi agertzen da, ziur aski testu motengatik (dotrinak, otoitzak...). Cf. *OEH*, s.v.: “Documentado sólo en textos vizcaínos. Atestiguado ya en los Cantares de la quema de Mondragón, hasta la segunda mitad del s. XIX los ejemplos son, sin embargo, muy poco frecuentes”. Lazarragarenean bederatzi aldiz aurkitu dugu: A12: 2, A:12: 4, A23: 25, A24: 2oh, A27b: 5, A28: 2, A28: 10, B29: 10, B29: 24.

⁴ *cerca*: ‘harresi’; Landuccik ere erabili du: “cerca, *çerquea*” eta “muro de çiudad, *çitudineã çerquea*”.

⁵ *onezquero*: ‘dagoeneko’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoen artean, azpimultzo batek ‘jada, berehala, dagoeneko’ balioa du. Erakuslean oinarritutako formak dira.

⁶ *Erraz daoque*: ‘ziurrenik dago’; hemen, iduri luke *-ke* atzizkiak, geroaldia baino gehiago, probabilitatearen balioa ematen diola aditz-formari. Gisa bereko beste adibide bat agertzen zaigu lerro batzuk beherago: *erraz zaozque* (A28: 23); baina cf. *erraz daoque* (A24: 25), geroaldiaren balioarekin. Lazarragaren testua agertu aitzin erabilera horien lekukotasunak ekialdeko testuetan baizik ez ziren biltzen: *Certan iuya hic vaytaçac eure yzterbeguia / hartan condemnacen duquec yhaurc eure buruya*

Araba lutoz janciric;	
ez ara eroan,	
barrundiarra, ⁷ frutaric;	
Nafarroaric	
jasi ce bidi ⁸ gararric. ⁹	20
Salbaterrarrac,	
ez eguin barriz justaric; ¹⁰	
erraz çaozque ¹¹	
oy ondo gaztigaturic, ¹²	
Jaun Cerucoac	25
onela permitiduric. ¹³	
Ezin esan dot;	
egon bear dot exilic;	
flaquezeonec	
eztit emayten lecuric. ¹⁴	30

(Etx XIII, 88-89); *Erraiten drauçuet [...] utzi denarequin ezconduren datenac, adulterio iauquiten duqueela* (Leiz Mat. XIX, 9).

⁷ *barrundiarra*: Barrundiarrak, hemen, Agurain inguruko nekazariak dira, hiribildutik kanpokoak. Barrundiako udalerria Aguraingo koadrillaren barruan kokatzen da eta Barrundiako ermandadean du oinarri; Barrundiako ermandadean ondoko herri hauek ziren: Ozeta (hiriburua), Audikana, Dallo, Etxabarri-Urtupiña, Heredia, Hermua, Larrea, Matura eta Zuazola. Joan Perez Lazarragakoa Barrundiako ermandadearen prokuradorea izan zen Arabako Batzar Nagusietan, 1581-1584 urteetan (cf. Di Cesare 2010).

⁸ *jasi ce bidi*: ‘ez bedi jaitsi, ez bedi ekarri’.

⁹ *gararric*: ‘garagarrik’; Landucciren B eskuak “çeuada, *garagarra*” ematen du; *OEHN* ez dugu aurkitu aldaera honen berri, baina lerroen silaba-egiturak ez du formari buruzko zalantzarako lekurik ematen.

¹⁰ *justaric*: ‘zaldunen arteko borrokarik’; cf. Lcc “justa, *justea*”. Cf., orobat, *DAut*, s.v. *justa*: “Se llama también el juego o ejercicio festivo de caballeros, armados de punta en blanco, en que a modo de alarde ejecutan las acciones del combate con lanzas”.

¹¹ *erraz çaozque*: ‘ziurrenik zaude(te)’; *-ke* atzikiaren probabilitate-balioari buruz, ikusi A28: 15 lerroko oharra.

¹² *gaztigaturic*: ‘abisaturik, eskarmentua harturik’; dirudienez, Lazarragaren eskuizkribuan *gaztigatu* aditzak beti ‘abisatu’ esan nahi du (cf. A7: 70, A10: 70, A16: 60, A28: 24 eta *gaztigu* A28: 146), eta *castigua* ‘zigorra’ da (AL: 1154r). Cf. *OEH*, s.v.: “Al Sur se da la distribución de variantes *gaztigatu* ‘avisar’ / *kastigatu* ‘castigar’; hay pocas excepciones —Refranes de Garibay, Beriayn, Iturriaga e Iza— en que *gaztigatu* se emplee para ‘castigar’.”

¹³ *onela permitiduric*: ‘honetarako aukera emanik’, hots, Jainkoak nahi izan du herria erretzea hango biztaleentzako abisu gisa, onbideratu daitezen.

¹⁴ *eztit emayten lecuric*: ‘ez dit ematen aukerarik’; eskuizkribuan bost lekutan dago antzeko egitura: *ez dit emayten lecuric* (A10: 12, A10: 62), *eztit emaiten / iguitaiac lecuric* (A23: 87-88), *ez diçu emun lecuric*

Balia bequit, oy badot adisquideric; ¹⁵ ifini nagui oy arren esporçaduric. ¹⁶ Conta deçadan	35
dolorez asco coitaric, ez daquienac daocen abisaduric. Asi gura dot; nançuçu, çaoz ¹⁷ exilic. ¹⁸	40
Mila ta bosteun urte alcarri eranci, ¹⁹ irurogueta lau gueiago gañeti ²⁰	

(A27a: 12), *eztit emayten lecuric* (A28: 30). cf. *OEHN* LEKU(A) EMAN, s.v. *leku*: “Dar lugar, consentir, dar consentimiento; dar ocasión, dar tiempo”.

¹⁵ *Balia bequit*, / *oy badot adisquideric*: ‘adiskiderik baldin badut, lagundu nazala’.

¹⁶ *ifini nagui* / *oy arren esporçaduric*: ‘ipini nazala adoreturik, eman diezadala adorea’; *esporçaduric ifini* esamoldeari dagokionean, cf. A14: 74 eta *DAut*, s.v. *esforzado*: “Significa también valiente, animoso, de grande brío, corazón y espíritu valeroso y denodado”. Aditzari dagokionean, euskara historikoan, jusiboa *b-* aurrizkidun (*besa, esan beza...*) edo *-la* atzizkidun (*datorrela, etor dadila...*) formen bidez adierazi ohi da. Lazarragak erabilera ezezagun baten berri ekartzen digu iragankorretan. Izan ere, subjektua 3. pertsonakoa duten formak, aginterazko forma arruntak bezala eratu ditzake, aurrizki edo atzizkirik gehitu gabe: *il nagui* (A3: 26), *ezcondu nagui* (A19: 4), *ifini nagui* (A28: 33), *ecusi nagui* (B17: 18). Azpimarratu behar da bildutako forma guztiek 1. pertsonako objektua dutela, eta objektua 2. pertsonakoa dutenekin *-la* atzizkidun formak erabiltzen dituela: *Jaun cerucoac, ene laztana, oy deguiçula parcatu* (AL: 1146r).

¹⁷ *çaoz*: ‘egon zaitez(te)’, agintera; *çaoz* eta *çaoça*, bietara erabiltzen du.

¹⁸ *Asi gura dot*; / *nançuçu, çaoz exilic*: Antzeko formula aurkitu dugu eskuizkribuko lau lekutan, ondoren datorren solasari adi izateko arreta eskatzen duen funtzio kataforikoan: *nançuçu, çaoz gueldiric* (A10: 4), *oy lenaengo abantajea / dasadan, çaoz exilic* (A14: 49-50), *Asi gura dot*; / *nançuçu, çaoz exilic* (A28: 39-40), *Arren, nançuçu, / Jaun Cerucoaen amarez, / conta deçadan / Pasio Santua dolorez* (B29: 17-20).

¹⁹ *eranci*: ‘erantsi’; cf. *OEH*, s.v. *erantsi*: “*Erantzi*, documentado ya en Capanaga, aparece en algunos textos vizcaínos y, ya en el s. XX, tbn. en guipuzcoanos, alternando a menudo con *erantsi* en los mismos autores”.

²⁰ *gañeti*: Hitz honetan, eskuizkribuan lau aldiz agertzen da <ñ> sabaikaria markaturik (*gañe-* A4: 18, A17: 82, A24: 31, B18: 5) eta hiru bider sabaikaritasuna markatu gabe (*gane-* AL: 1141v, A11: 7, A28: 44); *-uin* bukaera duten hitzetan bi bider markatu da sabaikaritasuna (*muyña* ‘funtsa, aberastasuna’ B33: 2, *muñ* ‘musu’ A27: 38) eta behin ez (*mun* ‘musu’ A27a: 51). Uste dugu testuan *gane-* > *gañe-* eta *mun* > *muñ* aldatzea dela egokiena, jakinik eskuizkribu honetan bestelakoetan ere markatu gabe direla

	da jaio çala	45
	Jaun Cerucoa justoric, ²¹	
	abuztu ilac	
	egun bat cunpliçacaric. ²²	
	Oyta jagui çan	
	suori ²³ ultra forticic, ²⁴	50
<1202v>	Salbaterragaz	
	andiro enojaduric,	
	portaleetan	
	comiençua arturic. ²⁵	
	Oyta erre dau	55
	Jandoneanez ²⁶ calteric, ²⁷	
	canpaac ²⁸ bere ²⁹	

kontsonante sudurkari sabaikari batzuk, eta kontuan izanik Landuccirenean ere —Mitzelenak ohartarazi zuen moduan— sistematikoki *-ain* eta *-uin* bukaerak *-ayn* / *-añ* eta *-uyn* / *-uñ* idazten direla (cf. Lcc “ençima, *gaynean*”, “neruio, raiz, *çayna*”, “nuera muger; yerno, *errayna*”, “nauaja, *labayña*”, “cola de animal, *vuztayña*”, eta “beso, *muyn*”, “besar, *muyn eguïn*”), eta ez *-an(e)* edo *-un* bizkaieraz bezala.

²¹ *justoric*: ‘zehazki, hain justu’ esan nahi duela dirudi, *OEHN* (s.v. *justu*) adiera horretako adibideak oso berankorrek badira ere. Gainera, ez dago lekukoturik *justoric* edo *justuric*, baina, batetik, errimarako behar du *-i-* (hots *-ric*), eta, bestetik, gaztelaniazko *justamente* adberbioak ere badu adiera hori (cf. *DAut*, s.v.).

²² *cunpliçacaric*: ‘kunplitzeke, kunplitu gabe, osatu gabe’; sutearen data ematen ari da: 1564.eko abuztuaren lehena; Aguraingo 1527-1568ko akta-liburuan ere data hori agertzen da, eta, XVII. mendeko kronikaren arabera (cf. Grandes 1923), sua egun horretako goizeko hamarretan hasi zen.

²³ *suori*: Eskuizkribuak *su ori* sintagma halaxe ematen badu ere, bi elementuak bereizita, guk, hemen erakusle gisa interpretatzeari zail irizita, *suori* jarri dugu, bi elementuak batuta. Cf. *Suori* (A28: 77) eta *suorrec* (A28: 94), eskuizkribuan ere horrela idatziak.

²⁴ *forticic*: ‘bortizik, sendorik, bortizki, sendoki’; *OEHN*ren arabera Gerriko dateke aldaera honen lehen agerraldia. Orain arte G eta GN-n zegoen dokumentaturik, eta ekialderago ere bai. Lazarragaren eskuizkribuan sei aldiz dago (A14: 18, A16: 81, A24: 153, A28: 50, B17: 97, B18: 9).

²⁵ *portaleetan* / *comiençua arturic*: XVII. mendeko kronikaren arabera, San Juan Portalearen ondoko etxe batean hasi zen sutea: “prendió fuego en una casa junto al Portal de S. Juan” (ap. Grandes 1923: 204).

²⁶ *Jandoneanez*: ‘San Juan (eliza)’; *Jandoneanez* da izena forma absolutiboan; hala agertzen da eskuizkribuko hiru lekutan: *Jandoneanez vezpera* (A7: 2), *Jandoneanez calteric* (A28: 56), *Jandoneanez Bautistea* (B25: 13). Azkoitian ere bada *Jandonianiz* toponimoa. Aguraingo hiribilduaren hegoaldean dago San Juan eliza-gotorlekua, harresien barruan.

²⁷ *calteric*: ‘denon kaltetan, zoritxarrez’; *calteric* hitza bi aldiz dago eskuizkribuan (A27: 14 eta A28: 56). Ez dugu aurkitu beste lekukotasunik, baina badirudi *damurik* esamoldearen antzekoa bide dela.

²⁸ *canpaac*: Mendebaldeko zenbait testu zaharretan (Kapanagarena eta Frai Bartolomerena, kasurako) inesibo singularreko eta absolutibo pluraleko markak (*-an* eta *-ak*) izenari erabat asimilatu gabe geratzen dira. Lazarragaren eskuizkribuan ere hala gertatzen da, *-a* amaiera duten hitzek agerian uzten dutenez, bokal bikoitz grafikoak agertzen baitituzte. Aurkitu ditugun salbuespen bakarrak *ezpatac* (AL:

chapelagaz ³⁰ arturic;	
bobedaxeoc ³¹	
ichi dau euroc bacarric. ³²	60
Cerren ez dago	
norc socorridu jenteric, ³³	
cerren eocen	
içurriteaz ³⁴ urtenic.	
Ifini dave ³⁵	65
oy eta asco penaric ³⁶	
comarcaetan, ³⁷	
ara ³⁸ balloa ³⁹ g[u]içonic,	

1153v) eta *bervac* (AL: 1154v) dira; *canpaac* (A28: 57) salbuespen den ala ez ezin da ziur baieztatu, ez baitakigu oinarrizko forma *canpa* ala *canpaa* den (Landuccik *campae* dakar: “badajo de campana, *campae mia*”).

²⁹ *bere*: ‘ere’ nahiz ‘bere’ izan daiteke.

³⁰ *canpaac bere* / *chapelagaz*: ‘kanpaiak eta txapitela ere’; “X Ygaz” egitura da, “Xrekin Y” egituraren aldaera, ‘X eta Y’ adierazteko.

chapelagaz: *OEhk* s.v. 1 *txapitula* biltzen du forma hau, eta adieretan egokiena 2.a dugu, non *txapitela* (AN-araq, Sal, R) teilatu gaineko zera den, “buharda” edo “tejado más alto del mandio, donde se sale al tejado”, eta abar. Gurea zehazki ez dago han jasota. Erdaraz ere erabiltzen da adiera honetan: cf. Moliner-ek, Akademiarenetik hartuta, “Remate en punta de una torre” dakar. Argazkiak argiago ipintzen du.

³¹ *bobedaxeoc*: ‘bobeda gaixo horiek’, balio afektiboarekin. Lazarragaren eskuizkribuan, *-txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan; *-xe* atzizkiak, berriz, hiru balio hartzen ditu: **1**) Txikigarria (*-xe = -txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexeac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59). **2**) Izenondo eta aditzondoan intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3**) Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben* / *arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Kasu batean (*urteje* A14: 6), ez dakigu zehazki zein den balioa.

³² *bobedaxeoc* / *ichi dau euroc bacarric*: XVII. mendeko kronikaren informazioa ere bat dator kontakizun honekin: “...y alcanzó al tejado y campanario de la Iglesia de San Juan y cayeron las campanas, quedando solamente las bóvedas y paredes [...]” (*ap.* Grandes 1923: 204).

³³ *ez dago* / *norc socorridu jenteric*: ‘ez dago lagundu lezakeen jenderik’.

³⁴ *içurriteaz*: ‘izurriteagaz, izurriteagatik’; hemen *-az* bukaerak sozietiboaren balioa du. Zaragozako 1564ko izurri bubonikoa zabaldu zen Araban eta inguruko eskualdeetan.

³⁵ *Ifini dave*: ‘agindu dute, xedatu dute; agindu da, xedatu da’.

³⁶ *asco penaric*: ‘zigor asko, zigor handia’.

³⁷ *comarcaetan*: ‘(Aguraingo) ingurumarietan’; gardena da gaztelaniazko *DAut*, s.v. *comarca*: “El país contiguo y cercano a una tierra o lugar, que está en contorno de ella”. Landuccik ere bildu zuen: “comarca, *comarquéea*”.

³⁸ *ara*: Salbaterrara, alegia.

cerren eocen	
larrin guztiac beteric	70
persona ascoz	
içurriagaz gaxoric. ⁴⁰	
Oy jente asco	
egoan parebagaric ⁴¹	
ara beguira,	75
oy ecin socorriduric.	
Suori, barriz,	
oy beti sobervioric,	
ez eucala	
bapere piadaderic. ⁴²	80
Içurridunac	
asco eucaen llanturic,	
norc bereari	
[o]y ezin cobru emunic. ⁴³	
Etorri dira	85
oy barri onoc ⁴⁴ ençunic	

³⁹ *balloa*: ‘balihoa, joango balitz’, *joan* aditzaren forma hipotetiko trinkoa da. Lazarragaren testuan, hipotetikoan, hirugarren pertsonak daraman *l-* aurrizkia sabaikaritzen da hurrengo *-i-* bokala asimilatuz: *ballaco* (AL: 1143r), *lloacen* (AL: 1147r), *lloaque* (AL: 1151v), *balloa* (A28: 68). Bestalde, ohar gaitezen, baldintza irrealeko protasia izan arren, apodosia errealean duela: *ifini dave ... ara balloa guiçonnic*.

⁴⁰ *cerren eocen* / ... / ... / *içurriagaz gaxoric*: Fortunato Grandesen kontakizunak argitzen ditu lerro hauek: “...los barrios agrícolas de extramuros no fueron pasto de las llamas y sirvieron provisionalmente de albergue a los que, como consecuencia del fuego, quedaron sin viviendas” (Grandes 1923: 205). Ingurumarietako jendea ez omen zen sobera errukitsu ibili, eta erregearen justiziak behartu behar izan zituen Aguraingoak laguntzera: “En los pueblos circunvecinos se negaban a admitir en sus domicilios a los que de Salvatierra huían por no tener casa y para librarse del contagio, ante el temor de que llevaran este consigo, y para obligarles a recibirlos tuvo la Justicia de Salvatierra necesidad de acudir al Rey en demanda de una Real Cédula, que consiguió” (Grandes 1923: 206).

⁴¹ *parebagaric*: ‘izugarri (asko)’; goiko lerroko *asco* izenlagunaren graduatzailea da. Eskuizkribuko beste bi lekutan ere badago *parebagaric* erabilera adberbialean: *Dama bategaz t[o]padu ninçan*, / *lindea parebagaric* (A7: 5-6), *Donzellacho bat ecusi neben*, / *lindea parebagaric* (A14: 21-22).

⁴² *piadaderic*: Eskuizkribuan bi aldiz agertzen da *piadade* forma (A17: 41 eta A28: 80) eta hiru aldiz *piadade* (A1: 50, A16: 6, A16: 33). Landuccik ere *piadade* (gaztelaniazko “clemençia” eta “piadad”). Gaztelaniaz ugari agertzen da *CORDEn* 1600 arte, eta gero nekez (azkena 1646koa).

⁴³ *cobru emunic*: ‘aurre eginik’; cf. *OEh*, s.v. *kobru*: “KOBURU EMAN [...] “*Kobru emon* (Vc), *kobru eman* (G-azp-bet), dar cumplimento, dar frente, responder de algo”A.”

comarcaetan	
eocenoc recogiduric, ⁴⁵	
oy ta levela	
eguiten asco negarric,	90
cerren ecusten	
even guztia galduric,	
galduric eta ⁴⁶	
suorrec abrasaduric,	
emun al baga	95
bapere remedioric.	
Al eguienac, ⁴⁷	
esporçuz ⁴⁸ animaduric,	
ateraetan	
asi cirean ⁴⁹ tristeric	100

⁴⁴ *barri onoc*: Testuan ez da berariaz berri onik aipatzen, eta pentsa genezake hiribildutik kanporatuak zeuden izurridunak Salbaterara itzuli ahal izatea izan zitekeela berri on bakarra.

⁴⁵ *recogiduric*: ‘babesturik’, izurritetik ihes egiteagatik (ikusi gorago 65-72 lerroak). 142. lerroan ere badago hitz hau, baina beste adiera batekin.

⁴⁶ *galduric*, / *galduric eta*: Ahozko literaturan sarri agertzen da anadiplosia: testu-zati baten azken zatia hurrengoaren hasieran errepikatzea eta kateatzea; *bihurkia* deitu zion Manuel Lekuonak ahozko euskal literatura aztertzean. Testuan behin baino gehiagotan agertzen da baliabide hori: *ene laztanac guraric*, / *ene laztanac guraric eta* / *neurc ala trabajaduric* (A14: 10-12), *Erregue baleu enojadu*, / *enojadu ta / asco maneraz afrontadu* (A26: 2-4), *Amea baleu ayn onradu*, / *onrada eta / bere semeaz concertaedu* (A26: 14-16), *cerren ecusten / even guztia galduric*, / *galduric eta / suorrec abrasaduric* (A28: 91-94), *Aurquitu eta / dey eguin deuso umilic*, / *umilic eta / lisonja ascoz beteric* (B29: 41-44).

⁴⁷ *Al eguienac*: ‘ahal zutenak’ edo ‘ahal izan zutenak’; iduri luke adibide honetan *egin* aditzak bi irakurketak har ditzakeela, burutua eta burutugabea. Ez da harritzekoa kontuan hartzen badugu XVI. mendeko testuetan aditz telikoen iraganeko forma trinkoak bi balio aspektualak adieraz zitzakeela testuinguruaren arabera. Halere, ondoko adibidean balio burutua baizik ez diogu hautematen: *joan cirean Silveroen camarara, nun, sar citecenean, utra cortesmente Silverori berva eguin eusaen; ceñac, al eguian cortesia eta mesura guztiaz, saludadu cituan eta escatu cidin arpa bat* (AL: 1142v). Bestalde, testu zaharretan, *egin* aditza erabiltzen da gaur egun **edun* erabiliko genukeen lekuan ahalera — zentzu zabalenean— adierazteko (*al egienak* = *al zutenak*).

⁴⁸ *esporçuz*: ‘adorez’; cf. *OEHL*, s.v. *esportzu*: “Ánimo, fuerza, apoyo, consuelo”.

⁴⁹ *cirean*: Mendebaldeko testu zaharretan, deklinabide mugatuan bezala, *a* + *a* > *-ea* disimilazioa gertatzen da adizki jokatueta ere, *-an* / *-ala* atzizkiak gehitzean: *doa* + *-an* > *doean* (RS), *daroa* + *-an* > *daroeanean* (VJ) (cf. *FHV* 115). Hona Lazarragaren eskuizkribuan bildu ditugun adibideak: *joean* (AL: 1138r), *cirean* (AL: 1142v, AL: 1144r, AL: 1146v, AL: 1152r, AL: 1153v, A11: 13, A11: 17, A26: 120, A28: 100), *direan* (AL: 1147v, AL: 1152r, A1: 15, B17: 62), *çarean* (AL: 1152v, A12: 16, A17: 111, B18: 31, B18: 44), *guinean* (A7: 8, B18: 86), *cinean* (A26: 94, A26: 156), *neroean* (B18: 14), *cireala* (AL: 1145r), *joeala* (AL: 1147r), *çareala* (AL: 1151r), *direala* (AL: 1152r), *neroeala* (B18:

aziendea, ⁵⁰	
dolorez contubagaric. ⁵¹	
Andioc ⁵² barriz	
utra negociaduric, ⁵³	
euren eseac	105
oy ecin defendiduric.	
Ala galdu çan	
lecu au desastraduric,	
enparaçaca ⁵⁴	
ese bat ⁵⁵ baice ⁵⁶ besteric.	110
Asco erre da	
barruan joia galantic,	
bay gueiago ⁵⁷	
oy asco arca gariric. ⁵⁸	

16). Ohar gaitezen Landuccik ez duela aldaketa horren arrastorik aditzean (“antecedente, *aurrera doana*”).

⁵⁰ *aziendea*: ‘ondasunak’; eskuizkribuan beti du adiera hau, eta ez ‘ganadua’; ikusi A24: 52, A28: 101, A28: 154 eta bereziki B5: 2: *Sentitu бага castacen da / andiro aziendea*.

⁵¹ *dolorez contubagaric*: ‘kontaezineko saminez, samin izugarritz, zeharo samindurik’; *dolorez* adberbiala da, eta *contubagaric* horren graduatzailea.

⁵² *Andioc*: ‘handikiok’; honetan ere argigarria da Fortunato Grandesen kontakizuna: “Dentro del recinto amurallado [...] vivían los señores en sus casas solariegas, sobresaliendo con su alcurnia y sus blasones, que se destacaban del resto de la población de comerciantes, industriales, artesanos y braceros. En los cuatro extremos, fuera de muros, tenían, como hoy, sus viviendas los labradores” (Grandes 1923: 202).

⁵³ *utra negociaduric*: ‘oso lanpeturik’; honekin zeharo bat datorren *muy negociado*-ren adibide bat aurkitu dugu *CORDE*n: “Mira que Satanás andaba **muy negociado** para aventaros a todos como a trigo [...]” (San Pedro de Alcántara, c. 1560, *Tratado de la oración y meditación*).

⁵⁴ *enparaçaca*: ‘itzuri gabe, onik atera gabe’; mendebaldean ez dago *enpara(tu)* aditzaren adiera horren lekukotasun gehiegirik, baina, *OEH*ren arabera, badago gutxienez *Arrasateko Erreketan* (TAV 3.1.7) eta *Abendañoren kantan* (TAV 3.1.6). Eskuizkribuan beste behin aurkitu dugu, eta hor ‘gelditu’ esan nahi du zalantzarik gabe: *Enparaetan bardin bajaçu / beste çaguita çorroçic* (B23: 101-102).

⁵⁵ *ese bat*: XVII. mendeko kronikaren arabera ere, etxe bat baino ez zen zutik geratu, eta Santa Maria eliza, eta labe bat: “...se quemó toda la villa, excepto la iglesia de Santa María y un horno y una casa que quedaron sin quemarse” (*ap.* Grandes 1923: 204).

⁵⁶ *baice*: ‘baizen, baizik’; eskuizkribuan *baxe* eta *baize* formak agertzen dira (bakoitza zazpi aldiz, eta behin *baje*). Formari buruz, cf. *OEH*, s.v. *baizen*: “La variante *baxen* (<-ix-> a veces en fray Bartolomé) es propia de la tradición vizcaína; no se encuentra *baizen* en textos de este dialecto hasta el s. XX. Las formas sin *-n* se documentan en textos meridionales antiguos: *baize* en un texto alavés del s. XV, en una carta de Azpeitia del XVII y en el Catecismo de Cegama; *baxe* y *baxin* en Micoleta; *baizin* en *BBizk*.”

⁵⁷ *bay gueiago*: ‘baita ere’; bi aldiz dago eskuizkribuan: A28: 113 eta B29: 113. Honen antzera, ikusi ez *gueiago*.

	Ascoc dauco	115
	bioça ondo erreric,	
<1203r>	euguico bere	
	secula osaça[ca]ric. ⁵⁹	
	Eucaiteco ⁶⁰	
	asco da errazoaric	120
	cerren eguin da	
	oy asco calte andiric:	
	guraso asco	
	jarri da ume bagaric,	
	umeac bere	125
	oyta guraso bagaric; ⁶¹	
	asco dabilça	
	cureldo ⁶² desterraduric,	
	norc bere ese	
	apaindurean ⁶³ urtenic,	130
	oyta dabela	
	ecusten asco penaric	
	cerren ez daucae	
	nun paseadu caleric,	
	ez gueiago ⁶⁴	135
	erregalozco ⁶⁵ tendaric, ⁶⁶	

⁵⁸ *asco arca gariric*: ‘gari asko, gari-arka asko’; garia erre da, eta zenbat erre den adierazteko dago *asco arca*.

⁵⁹ *osaça[ca]ric*: ‘osatzeikerik, osatu gaberik’.

⁶⁰ *Eucaiteco*: ‘hala edukitzeko’; 115. bertso-lerroko *dauco* hari egiten dio erreferentzia. Forma honekin erlazonaturik, cf. Lazarragaren eskuizkribuan, *ce beucaique* (A14: 57), *ce eucaiqueçu* (A27a: 24, A28: 155) eta *baneucaique* (B22: 15). Ikusi, orobat, Lcc “fiesta de guardar, *eguçari euchayteco*”.

⁶¹ *guraso asco* / ... / ... / *oyta guraso bagaric*: Fortunato Grandesek dioenez, izurritearen ondorioz 600 biztanle hil bide ziren, biztanleriaren ehuneko berrogei; sutearen ondorioz ez dakigu zenbat hil ziren (Grandes 1923: 205).

⁶² *cureldo*: ‘krudelki’; Landuccik ere badakar *curela* adjektiboa, baina *kureldo* izenondoa ez dugu aurkitu eskuizkribu honetan baino (AL: 1151r, AL: 1152r, A28: 128).

⁶³ *apaindurean*: ‘apaindutik’.

⁶⁴ *ez gueiago*: ‘ez eta ere’, hemen eta beherago.

⁶⁵ *erregalozco*: ‘gutziz fin, bikain, dotore, ez ezinbesteko’.

ez gueiago	
alcate-regimienturic. ⁶⁷	
Jaunac dabela ⁶⁸	
oy asco gueraciaric, ⁶⁹	140
bici garean ⁷⁰	
guztioc recojiduric. ⁷¹	
Oy ez cargadu	
norc bere concenciaric, ⁷²	
Jaunac ez digun ⁷³	145
oyta gaztigu besteric. ⁷⁴	
Ez inor[c] ⁷⁵ eguin	
ezer lucuru-gauçaric,	
ez gueiago	
concenciazco traturic; ⁷⁶	150
ez erabili	
derecho baga auciric,	
eroan ustez ⁷⁷	

⁶⁶ *tendaric*: ‘dendarik’; Leizarragarenean baino ez dugu aurkitu, eskuizkributik kanpo (cf. orobat B7: 14), *t*-ahoskabearekin hasten den forma.

⁶⁷ *alcate-regimienturic*: ‘alkate eta errejimendurik, alkate-zinegotzirik, alkate eta zinegotzirik’; cf. *DAut*, s.v. *regimiento*: “Se toma asimismo por el conjunto o cuerpo de regidores, en su Concejo o Ayuntamiento, de cada ciudad, villa o lugar”.

⁶⁸ *dabela*: ‘izan dezala’.

⁶⁹ *asco gueraciaric*: ‘grazia asko, onginahi handia’; cf. baita A23: 2, eta, forma bera baina beste adiera batekin, *gueraciea* ‘grazia, trebetasuna’ (A6: 30). Barrutiak eta Landuccik darabilte *gerazia* aldaera, bakoitzak behin.

⁷⁰ *bici garean*: ‘gu bizi gaitezen, gu bizi izateko’.

⁷¹ *recojiduric*: ‘nor bere baitan bildurik, ohitura gaizto eta atseginkerietatik urrundurik’; *DAutek*, s.v. *recogerse*, honi ondo doazkion hainbat adiera ematen ditu, seguruenik azkena egokiena: “En el sentido moral, vale apartarse, abstraherse el espíritu de todo lo terreno, que le pueda impedir la meditación o contemplación”. 88. Ierroan ere badago hitz hau, baina beste adiera batekin.

⁷² *ez cargadu / norc bere concenciaric*: ‘ez kargatu nork bere kontzientzia, ez egin txarkeriarik’; cf. *DAut*, s.v. *cargar*: “CARGAR LA CONCIENCIA. Executar alguna acción mala y pecaminosa, por la qual queda gravada la conciencia”.

⁷³ *ez digun*: ‘eman ez diezagun’; *-in- erro zaharreko adizkia, subjuntiboan.

⁷⁴ *gaztigu besteric*: ‘beste gaztigurik, beste abisurik’; cf. gorago A28: 24.

⁷⁵ *inor[c]*: Ergatibo-faltari dagokionean, cf. *inor[c]* (AL: 1145r, A28: 147), *ni[c]* (A7: 38, A17: 107, B3: 34), *neur[c]* (A9: 19), eta *ar[c]* Sasiolakoarenean (B30: 86).

⁷⁶ *concenciazco traturic*: ‘kontzientiaren aurkako traturik’.

⁷⁷ *eroan ustez*: ‘kentzeko asmoz’.

inori aziendaric.	
Ce eucaiqueçu ⁷⁸	155
iñogaz injuriaric;	
proximoari	
ez eguin agravioric.	
Acorda çatez, ⁷⁹	
çaoça ⁸⁰ iraçarric. ⁸¹	160
Salbaterra,	
ez artu soberviaric,	
cerren dacusu ⁸²	
oy asco profeciaric,	
Jaun Cerucoac	165
çuri bidaldu jaguinic, ⁸³	

⁷⁸ *Ce eucaiqueçu*: ‘ez ezazu(e) eduki (geroan)’; *eduki* aditzaren geroaldiko aginterazko forma trinkoa. Geroaldiko agintera oso ohikoa da *Refranes y Sentencias* bizkaierazko atsotitzen bilduman (*çe eyquec maurtuti hoeaneâ, eder eztanic calean* RS 36, *Gach çe erexqueoc yñori, ta emac vereâ edoceyni* RS 312), eta aztergai dugun Lazarragaren testuan: *ce eucaiqueçu* (A27a: 24), *sinis eçaqueçu ene eguia* (B11: 13-14), *Jentil onbrea, ona çatozque, / gura banoçu gozadu* (B14: 11-12). Bizkitartean, ez dirudi soilik mendebaldeko euskararen ezaugarria izan denik, gipuzkera eta lapurtera zaharrean (Etxeberri Ziburukoa eta Etxeberri Sarakoa) ere biltzen baitira gisa horretako formak. Bestalde, aditz erroaren forma aipagarria da, nahiz eta ez den bakarra, testuan *eucaiqueçu* (A27: 24, A28: 155), *eucaiteco* (A28: 119) eta *baneucaique* (B22: 15) biltzen baitira. Ohar paleografikoari jarraikiz, guztiz azpimarragarria iruditzen zaigu bigarren eskuak aditz formaren *i* bokala tatxatu izana.

⁷⁹ *Acorda çatez*: ‘gogoan izan ezazu(e)’.

⁸⁰ *çaoça*: ‘egon zaitez(te)’, agintera; *çaoz* eta *çaoça*, bietara erabiltzen du.

⁸¹ *iraçarric*: *Iratzarrik* forma XIX. mendera arte ez zegoen lekukotua (cf. *OEH, IRATZARRIRIK*, s.v. *iratzarri*), baina eskuizkribuan hiru aldiz agertzen da (A16: 72, A23: 36 eta A28: 160), eta bi aldiz *iraçarriric* (AL: 1152r, B23: 16).

⁸² *dacusu*: ‘dakutsu’; hala irakurri behar da Lazarragarena, txistukari afrikatuarekin.

⁸³ *çuri bidaldu jaguinic*: ‘zuri bidaldu eginik, zuri bidalirik’; *jagui-* hainbat aldiz agertzen zaigu eskuizkribuan. Askotan aditz trinkoa edo beregaina da, baina laguntzaile gisa ere agertzen zaigu, partizipioa aditz nagusitzat harturik. Bestalde, gehienetan aditz jokatugabea iduri du: *Jri remedio emun jaguif* (AL: 1138r), *Nachaçu suplicaetan nay daquiçula, ene peneau oneyn andia dan azquero, remedioa emun jaguiten* (AL: 1152r), eta *prometidu even biac ez alcarri ichi jaguiteco, arean da Sirena ta Silvia idoro artean* (AL: 1152v), *cegaiti artu ez daiquean / oy beste servidoreric; / oy alcançadu daiqueano / ez artu jaguin celoric* (A14: 99-102), *Orain dama bat servietan dot, / lindea parebaguea; / oy eztauco meresciduric / niganic ancietea / eguin deustan mesedeac / servidu jaguin artean* (A24: 131-136), *Jaun Cerucoac / çuri bidaldu jaguinic; / adietaco / badeçu miramenturic, / ez consentidu / ceure lurrean gaxtoric* (A28: 165-170), *Aren aoti berba oa / neguianean aditu, / reberencia jaguiteco / belaucoc neben incadu* (B14: 13-16), *Apea nindin çaldirean / guchi bat apartaduric; / berba neguion lurrerean, / neurau nengoan lecurean / reberencia jaguinic* (B18: 66-70), *Beti nabil casoau dala / trabajadua azquero, / inox dicharic eztudala / bencedoreçat atabala / jo*

adietaco ⁸⁴	
badeçu ⁸⁵ miramenturic, ⁸⁶	
ez consentidu	
ceure lurrean gaxtoric.	170
Regimentua ⁸⁷	
ifinçu ⁸⁸ abisaduric, ⁸⁹	
ez daguiala ⁹⁰	
bide ez daben gauçaric; ⁹¹	
oy dafinela ⁹²	175
republiquea ⁹³ garbiric,	
bazterroc ⁹⁴ bere	
oy ondo gobernaduric.	
Beguirauçu, ⁹⁵	

jaguiteco sendoro (B18: 111-115), *guztiay berba jaguinic* (B29: 50), *modu onetan / oyta berba jaguinic* (B29: 79-80). Edozein kasutan, beti agertzen da iragankor gisa eta datibozko argumentu batekin. Uste dugu aditz ezezagun horren azpian *egin* aditzaren forma hirupertsonala (NORK-NORI-NOR) ezkututzen dela.

⁸⁴ *adietaco*: ‘(gaztiguak) ikusteko’; *aditu* aditzak ‘entzun’ edo ‘ulertu’ esan nahi du eskuizkribuko gainerako agerraldi guztietan, baina hemen ‘ikusi, begiratu’ esan nahi duela uste dugu, goiko *dacusu* aditzarekin eta ondoko *miramenturic* izenarekin erlazionaturik.

⁸⁵ *badeçu*: *de-* moldeko **edun* aditzaren formak ez dira asko eskuizkribuan (eta gehienak Estibaliz Sasiolakoaren poeman agertzen dira): *det* (A5: 26, B30: 12, B30: 14, B30: 20, B30: 45, B30: 60), *dedan* (B30: 82), *badeçu* (A16: 70, A28: 168), *deçun* (A26: 90). Gutxi dira, orobat, *du-* eta *deu-* moldeetakoak.

⁸⁶ *badeçu miramenturic*: ‘baldin baduzu begirunerik’.

⁸⁷ *Regimentua*: ‘Udalbatza’.

⁸⁸ *ifinçu*: ‘ipin ezazu’; *ifini* aditzaren agintera trinkoa. Halako hamaika aurkitu ditugu Lazarragaren eskuizkribuan: *efinçu* (A16: 59), *jafindaçu* (A17: 44, B18: 34), *ce nafinçu* (A17: 60), *dafinquet* (A24: 27), *ez difinçuen* (A27: 4), *badafinçu* (A27: 41), *ifinçu* (A28: 172), *dafinela* (A28: 175), *nafinçu* (B3: 70), *nafinela* (B4: 4), *ce efinçu* (B7: 13).

⁸⁹ *abisaduric*: ‘jakinaren gainean’; eskuizkribuan *abisadu* hitzak ‘zuhur’ adiera ere badu: cf. *neure bician ecusi ez dot / ayn gauça abisadurik* (A7: 9-10) eta *Abisada eder parebagea* (B17: 16).

⁹⁰ *ez daguiala*: ‘ez dezala egin’; *egin* aditzaren subjuntibo trinkoa.

⁹¹ *bide ez daben gauçaric*: ‘bidezkoa ez duen gauzarik’. Cf. *OEH*, s.v. *bide*: “BIDE IZAN [...] (Aux. intrans. unipersonal y bipersonal con sujeto de 3.ª persona). Ser (lo) justo, debido, lícito; (aux. trans.) tener obligación, deber en justicia”. Cf. *bide dodana eguinic* (A7: 14).

⁹² *dafinela*: ‘ipin dezala’; *ifini* aditzaren subjuntibo trinkoa. Halakoez ikusi A28: 172 lerroko oharra.

⁹³ *republiquea*: ‘herriko kontuak’.

⁹⁴ *bazterroc*: ‘bazter horiek, Salbaterrako ingurumariak’.

⁹⁵ *Beguirauçu*: ‘begiratu ezazu(e), adi egon zaitetz(te)’; *begira* + **edun* aditz-lokuzioa aski arrunta da testu zaharretan. Lazarragaz gain, Leizarraga, Etxeberri Ziburukoa eta Axularrek ere erabiltzen dute: *begirauzue, beilla ezazue eta othoitz egizue, ezen eztakizue denborá noiz daten* (Leiz Mc. XIII, 33),

ez eguin beste gauçaric.

180

Fin

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

izenb. primero] esk. *pr* laburdura. || año] esk. *ano*. || nacimiento] esk. *nascimi* laburdura. **15** daoque] esk. *daoq-*, *-q-* gangardunarekin. **23** çaozque] esk. *çaozq-*, *-q-* gangardunarekin. **29** flaquezeonec] esk. *flaquezeonen*. **37** ez] aurrean bi letra tatxaturik (*yr* agian). **44** gañeti] esk. *ganeti*. Ez dirudi *n* letraren gainean dagoen tilde antzekoa sabaikaritasuna adierazten duen diakritikoa denik. **50** utra] hitzaren aurrean, lotuta, beste letra bat dago, zirriborrotuta edo tatxatuta; beste *u-* bat izan liteke. **68** guiçonic] esk. *giçonic*. **84** oy] *o-* ez da ondo ikusten, papera hondatuta dagoelako. **116** bioça ondo erreric] Ondoren beste lerro bat dago tatxatuta: *oyta debela*. **118** osaçacarc] esk. *osaçaric*. Poema honetako bertso-lerro bikoitiak 8 silabakoak dira, eta eskuizkribukoak 7 izango lituzke osatu ezean. **120** errazoarc] Azken *-r-* letra beste letra baten gainean idatzita dago. **138** regimienturic] *-mien-* silabako *-i-* letra azkena erantsi da, *-men-* idatzi baitu lehenago. **147** inorc] esk. *inor*. **161** Salbaterra] *Salbaterrai* idatzi du lehenengo, baina *-i* zirriborrotuta dago.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A28 – *Istoria de la quema de Salvatierra*” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

gero ordean sendatu eta erhasunetik / konfesio egitera begirauk ahantzetik (EZ Man. I, 22); 1609an Iruñean saritutako lehen poesian ere agertzen da: *Ongi ohartzuz janegazu, / il etzaitzan begirauzu* (TAV 3.1.20). Bestalde, **edun* aditzaren aginterazko forma trinko bakarra da eskuizkribuan.

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago